

Het onderwijssysteem in Nederland 2005

Eurydice Nederland

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

**Den Haag
Mei 2005**

COLOFON

Uitgave Eurydice Nederland
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Directie Internationaal Beleid
IPC 2300
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag

Samenstelling Martijn Droog

met bijdragen van Chiara Wooning, Raymond van der Ree en Directies van het Ministerie van Onderwijs,
Cultuur en Wetenschap

Vertaling Directie Vertalingen (AVT/EN), Ministerie van Buitenlandse Zaken

Eindredactie Raymond van der Ree

Redactionele afsluiting van de publicatie: januari 2005

ISSN 1574-5864

© Ministerie van OCW, Den Haag 2005

1. POLITIEKE EN ECONOMISCHE ACHTERGRONDEN	7
1.1 VOORGESCHIEDENIS	7
1.2. HUIDIGE ONTWIKKELINGEN	9
1.3. WETGEVENDE EN UITVOERENDE MACHT	10
1.4. GODSDIENST EN LEVENSBESCHOUWING	11
1.5. TALEN	11
1.6. BEVOLKING	11
1.7. ECONOMIE	11
1.8. STATISTIEKEN	12
1.8.1. Demografische kerncijfers	12
1.8.2. Beroepsbevolking	13
1.8.3. Financiële gegevens Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW)	13
2. ORGANISATIE EN BESTUUR VAN HET ONDERWIJS	14
2.1. VOORGESCHIEDENIS	14
2.2. HUIDIGE ONTWIKKELINGEN	14
2.3. ALGEMENE PRINCIPES EN WETGEVING	15
2.4. STRUCTUUR VAN HET ONDERWIJSSYSTEEM EN KEUZEMOMENTEN	16
2.5. LEERPLICHT	17
2.6. BESTUUR	18
2.6.1. Bestuur op nationaal niveau	18
2.6.2. Bestuur op provinciaal niveau	21
2.6.3. Bestuur op gemeentelijk niveau	21
2.6.4. Bevoegd gezag: bestuur van de onderwijsinstelling	21
2.6.4.1. Schoolleiding/dagelijks bestuur van onderwijsinstellingen	23
2.6.4.2. Schoolleiding in het primair onderwijs	23
2.6.4.3. Schoolleiding in het voortgezet onderwijs	24
2.6.4.4. Bestuur van instellingen voor educatie en beroepsonderwijs	24
2.6.4.5. Bestuur van instellingen voor hoger onderwijs	25
2.7. INTERNE EN EXTERNE CONSULTATIE	26
2.7.1. Medezeggenschap	26
2.7.2. Advies- en overlegorganen	27
2.7.2.1. Adviesorganen	27
2.7.2.2. Overlegorganen	28
2.8. FINANCIERING	29
2.8.1. Financiering van het primair onderwijs en het speciaal onderwijs	29
2.8.2. Financiering van het voortgezet onderwijs	30
2.8.3. Financiering van de educatie en het beroepsonderwijs	31
2.9. STATISTIEKEN	32
2.9.1. Kerncijfers instellingen	32
2.9.2. Kerncijfers leerlingen en studenten	33
2.9.3. Financiën onderwijs algemeen	33
2.9.4. Financiële kerncijfers WSF en WTOS	33
2.9.5. Les- en collegegeld	34
3. PRE-PRIMAIR ONDERWIJS	35
3.1. VOORGESCHIEDENIS	36
3.2. HUIDIGE ONTWIKKELINGEN	36
3.3. WETGEVING	38
3.4. ALGEMENE DOELEN	39
3.5. GEOGRAFISCHE SPREIDING VAN INSTELLINGEN	39
3.6. TOELATINGSVOORWAARDEN KINDEROPVANG	39
3.7. FINANCIËLE STEUN AAN GEZINNEN	39
3.8. GROEPSINDELING KINDEROPVANG	40
3.9. DAG- EN WEEKINDELING	40
3.9.1. Jaarplanning	40
3.9.2. Dag- en weekrooster	40
3.10. KINDEROPVANG EN CURRICULUM	41
3.11. ONDERWIJSMETHODEN, MATERIALEN EN KINDEROPVANG	41

3.12. LEERLINGEVALUATIE _____	41
3.13. SPECIALE MAATREGELEN _____	41
3.14. PRIVATE SECTOR _____	42
3.15. ALTERNATIEVEN _____	42
4. PRIMAIR ONDERWIJS _____	44
4.1. VOORGESCHIEDENIS _____	44
4.2. LOPENDE DISCUSSIE EN BELEIDSONTWIKKELINGEN _____	44
4.3. WETGEVING _____	46
4.4. ALGEMENE DOELEN _____	46
4.5. GEOGRAFISCHE SPREIDING VAN SCHOLEN _____	47
4.6. TOELATING EN SCHOOLKEUZE _____	47
4.6.1. Toelating _____	47
4.6.2. Schoolkeuze _____	47
4.7. FINANCIËLE STEUN AAN OUDERS _____	48
4.8. GROEPSINDELING _____	48
4.9. ORGANISATIE VAN SCHOOLDAGEN _____	49
4.9.1. Schooljaar _____	49
4.9.2. Lesuren in het primair onderwijs en speciaal onderwijs _____	49
4.10. CURRICULUM _____	50
4.10.1. Onderwijsaanbod _____	50
4.10.2. Het schoolplan, de schoolgids en het klachtrecht _____	51
4.10.3. Landelijke onderwijsgids _____	51
4.10.4. Kerndoelen _____	51
4.11. ONDERWIJSMETHODEN _____	52
4.12. LEERLINGEVALUATIE _____	52
4.13. OVERGANG NAAR VOLGENDE LEERGROEP _____	52
4.14. AFSLUITING _____	53
4.15. ONDERWIJSBEGELEIDING _____	53
4.15.1. Leerlingbegeleiding _____	53
4.15.2. Schoolbegeleiding _____	53
4.16. BIJZONDER ONDERWIJS _____	54
4.17. ALTERNATIEVE SCHOOLTYPEN _____	54
4.18. STATISTIEKEN PRIMAIR ONDERWIJS _____	54
4.18.1. Kerncijfers leerlingen _____	54
4.18.2. Kerncijfers instellingen en personeel _____	54
5. VOORTGEZET ONDERWIJS _____	56
5.1. VOORGESCHIEDENIS _____	56
5.2. HUIDIGE ONTWIKKELINGEN _____	57
5.3. WETGEVING _____	59
5.4. ALGEMENE DOELEN _____	60
5.5. SCHOOLTYPEN _____	60
5.6. GEOGRAFISCHE SPREIDING VAN SCHOLEN _____	61
5.7. TOELATING EN SCHOOLKEUZE _____	61
5.7.1. Toelating _____	61
5.7.1.1. Eerste fase _____	61
5.7.1.2. Tweede fase _____	62
5.7.2. Schoolkeuze _____	62
5.8. LESGELDEN _____	62
5.9. FINANCIËLE STEUN AAN LEERLINGEN _____	63
5.10. NIVEAUS EN GROEPSINDELING _____	63
5.10.1. Eerste fase _____	63
5.10.2. Tweede fase _____	63
5.11. SPECIALISATIES _____	63
5.11.1. Eerste fase _____	63
5.11.2. Tweede fase _____	65
5.12. SCHOOLTIJDEN _____	66
5.12.1. Schooljaar _____	66
5.12.2. Lesrooster _____	66
5.13. CURRICULUM, ONDERWERPEN, STUDIELAST _____	67
5.13.1. Curriculum _____	67
5.13.2. Eerste fase _____	68

5.13.2.1. Curriculum basisvorming	68
5.13.2.2. Curriculum vmbo	69
5.13.2.3. Curriculum praktijkonderwijs	72
5.13.3. Tweede fase	72
5.14. ONDERWIJSMETHODEN EN MATERIALEN	77
5.15. LEERLINGEVALUATIE	77
5.16. OVERGANG	78
5.16.1. Eerste fase	78
5.16.2. Tweede fase	78
5.17. EXAMENS EN DIPLOMERING	79
5.17.1. Vmbo	79
5.17.2. Havo/Vwo	80
5.18. BEROEPSVOORLICHTING EN RELATIE MET DE ARBEIDSMARKT	81
5.18.1. Vmbo	81
5.18.2. Havo/Vwo	81
5.19. BIJZONDER ONDERWIJS	82
5.20. ALTERNATIEVE VARIANTEN	82
5.21. STATISTIEKEN VOORTGEZET ONDERWIJS	82
5.21.1. Kerncijfers leerlingen	82
5.21.1.1. totaal aantal leerlingen (x 1000) en het % cumi's per schoolsoort	82
5.21.1.2. Aantal vo-scholen en procentuele verdeling van lln. over de scholen	83
5.21.2. Procentuele verdeling aantal scholen en leerlingen naar denominatie	83
5.21.3. Kerncijfers personeel voortgezet onderwijs	83

6. HOGER ONDERWIJS	85
6.1. VOORGESCHIEDENIS	85
6.1.2. Wetenschappelijk onderwijs	85
6.2. HUIDIGE ONTWIKKELINGEN	85
6.3. WETGEVING	86
6.4. ALGEMENE DOELEN	88
6.4.1. Hoger beroepsonderwijs	88
6.4.2. Wetenschappelijk onderwijs	89
6.5. SOORTEN INSTELLINGEN	89
6.5.1. Hoger beroepsonderwijs	89
6.5.2. Wetenschappelijk onderwijs	89
6.6. TOELATING	90
6.6.1. Hoger beroepsonderwijs	90
6.6.2. Wetenschappelijk onderwijs	91
6.7. COLLEGE GELD	92
6.8. STUDIEFINANCIERING	92
6.9. ORGANISATIE ACADEMISCH JAAR	93
6.9.1. Schooljaar	93
6.9.2. College-uren in het hoger onderwijs	93
6.10. STUDIERICHTINGEN	94
6.10.1. Hoger beroepsonderwijs	94
6.10.2. Wetenschappelijk onderwijs	94
6.11. CURRICULUM	94
6.11.1. Hoger beroepsonderwijs	94
6.11.2. Wetenschappelijk onderwijs	96
6.12. ONDERWIJSMETHODEN	96
6.13. EVALUATIE VAN STUDENTEN	96
6.14. OVERGANG NAAR HET VOLGENDE STUDIEJAAR	96
6.15. EXAMENS EN GETUIGSCHRIFTEN	97
6.15.1. Hoger beroepsonderwijs	97
6.15.2. Wetenschappelijk onderwijs	98
6.15.3. Overzicht oude en nieuwe titulatuur	99
6.16. BEGELEIDING EN RELATIE MET DE ARBEIDSMARKT	99
6.16.1. Hoger beroepsonderwijs	99
6.16.2. Wetenschappelijk onderwijs	100
6.17. BIJZONDER ONDERWIJS	100
6.18. ALTERNATIEVE EN VOORTGEZETTE OPLEIDINGEN	100
6.18.1. Voortgezette opleidingen	100
6.18.2. Opleiding tot wetenschappelijk onderzoeker / technisch ontwerper	101
6.18.3. Open Universiteit Nederland	102
6.19. STATISTIEKEN HOGER ONDERWIJS	103

6.19.1. Kerncijfers studenten hoger beroepsonderwijs	103
6.19.2. Kerncijfers instellingen en personeel hoger beroepsonderwijs	104
6.19.3. Kerncijfers studenten wetenschappelijk onderwijs	104
6.19.4. Kerncijfers instellingen en personeel wetenschappelijk onderwijs	104
6.19.5. Kerncijfers open universiteit	104
6.19.6. Kerncijfers Wageningen Universiteit	105
7. EDUCATIE EN BEROEPSONDERWIJS	106
7.1. VOORGESCHIEDENIS	108
7.2. HUIDIGE ONTWIKKELINGEN	109
7.3. WETGEVING	109
7.3.1. Wet educatie en beroepsonderwijs	110
7.3.2. SUWI-wet (Structuur uitvoering Werk en Inkomen)	111
7.3.3. Scholingsmaatregelen	112
7.4. ALGEMENE DOELEN	112
7.4.1. Middelbaar Beroepsonderwijs	112
7.4.2. Volwasseneneducatie	112
7.5. INSTELLINGEN EN SCHOOLTYPEN	113
7.6. GEOGRAFISCHE SPREIDING VAN INSTELLINGEN	113
7.7. TOELATING	113
7.7.1. Middelbaar beroepsonderwijs	113
7.7.2. Educatie	114
7.8. LESGELDEN	114
7.8.1. Middelbaar beroepsonderwijs	114
7.8.2. Volwasseneneducatie	114
7.9. FINANCIËLE STEUN AAN DEELNEMERS	115
7.10. SPECIALISATIES	115
7.10.1. Middelbaar beroepsonderwijs	115
7.10.2. Educatie	116
7.11. ONDERWIJSMETHODEN	117
7.12. LERAREN	117
7.13. VOORTGANG VAN DEELNEMERS	117
7.13.1. Middelbaar beroepsonderwijs	117
7.13.2. Educatie	118
7.14. EXAMENS EN DIPLOMERING	118
7.14.1. Middelbaar beroepsonderwijs	118
7.14.2. Educatie	119
7.15. RELATIE MET DE ARBEIDSMARKT	120
7.15.1. Middelbaar beroepsonderwijs	120
7.15.2. volwasseneneducatie	121
7.16. BIJZONDER ONDERWIJS	121
7.17. STATISTIEKEN VOLWASSENENEDUCATIE EN BEROEPSONDERWIJS	121
7.17.1. Kerncijfers deelnemers (beroepsonderwijs)	121
7.17.2. Kerncijfers deelnemers (volwasseneneducatie)	121
7.17.3. Kerncijfers instellingen en personeel	122
8. LERAREN	123
8.1. LERARENOPLEIDINGEN ALGEMEEN	123
8.1.1. Voorgeschiedenis	124
8.1.1.1. Lerarenopleiding basisonderwijs	124
8.1.1.2. Lerarenopleiding vo en bve	124
8.1.1.3. Stages	124
8.1.2. Huidige ontwikkelingen	125
8.1.3. Wetgeving	125
8.1.4. Instellingen en opleidingsmodel	125
8.1.4.1. Lerarenopleiding basisonderwijs	125
8.1.4.2. Lerarenopleiding vo en bve	126
8.1.5. Toelatingseisen	128
8.1.5.1. Lerarenopleiding basisonderwijs	128
8.1.5.2. Lerarenopleiding vo en bve	128
8.1.6. Curriculum, bijzondere vaardigheden en specialisatie	129
8.1.6.1. Lerarenopleiding basisonderwijs	129
8.1.6.2. Lerarenopleiding vo en bve	130

8.1.7. Evaluatie en diploma's	131
8.1.7.1. Lerarenopleiding basisonderwijs	131
8.1.7.2. Lerarenopleiding vo en bve	131
8.1.8. Alternatieve leerroutes	132
8.2. ARBEIDSVOORWAARDEN VOOR ONDERWIJSPERONEEL	132
8.2.1. Historisch overzicht	133
8.2.2. Huidige ontwikkelingen	133
8.2.3. Wetgeving	133
8.2.4. Beleid ten aanzien van vraag en aanbod van leraren	135
8.2.5. Toegang tot het beroep en benoeming	135
8.2.6. Beroepsstatus	136
8.2.7. Maatregelen bij vervanging	136
8.2.8. Maatregelen ter ondersteuning van leraren	136
8.2.9. Evaluatie van leraren	138
8.2.10. Nascholing	138
8.2.11. Salarissen	139
8.2.12. Arbeidstijd en verlof	140
In het onderwijs bestaan verschillende verlofregelingen:	140
8.2.13. Promotie en privileges	141
8.2.14. Mobiliteit	141
8.2.15. Ontslag	142
8.2.16. Pensioen	142
8.3. SCHOOLLEIDING	143
8.3.1. Vereisten benoeming tot directeur	143
8.3.2. Arbeidsvoorwaarden bij de functie van directeur	143
8.4. ONDERWIJNSINSPECTIE	143
8.4.1. Aanstellingvereisten voor inspecteurs van het onderwijs	143
8.4.2. Arbeidsvoorwaarden bij de functie van inspecteur	144
8.5. PERSONEEL VERANTWOORDELIJK VOOR ONDERSTEUNING EN BEGELEIDING	144
8.6. OVERIG PERSONEEL	144
8.7. STATISTIEKEN LERAREN	144
8.7.1. Aantal personeelsleden (in fte's x 1000)	144
8.7.2. Gemiddelde leeftijd personeel (in jaren)	144
8.7.3 Salarissen	145
8.7.3.1. Salarissen basisonderwijs	145
8.7.3.2. Salarissen speciaal basisonderwijs	145
8.7.3.3. Salarissen speciaal voortgezet onderwijs	146
8.7.3.4. Salarissen voortgezet onderwijs	146
8.7.3.5. Salarissen beroeps- en volwasseneneducatie	146
8.7.3.6. Salarissen hoger beroepsonderwijs	147
8.7.3.7 Salarissen wetenschappelijk onderwijs	147
9. EVALUATIE VAN HET ONDERWIJSSYSTEEM	148
9.1. VOORGESCHIEDENIS	148
9.2. HUIDIGE ONTWIKKELINGEN	148
9.3. WETGEVING	149
9.4. EVALUATIE OP SCHOOL/INSTELLINGSNIVEAU	151
9.4.1. Interne evaluatie	151
9.4.1.1. primair en voortgezet onderwijs	151
9.4.1.2. Evaluatie in het beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie	152
9.4.1.3. Evaluatie in het hoger onderwijs	153
9.4.2. Externe evaluatie	154
9.4.2.1. Externe evaluatie in het primair onderwijs en het speciaal onderwijs	155
9.4.2.2. Externe evaluatie in het voortgezet onderwijs	157
9.4.2.3. Externe evaluatie in het beroepsonderwijs en de educatie	158
9.4.2.4. Externe evaluatie in het hoger onderwijs	160
9.5. EVALUATIE VAN HET ONDERWIJSSYSTEEM	161
9.6. ONDERZOEK VAN ONDERWIJS	161
9.7. STATISTIEKEN EVALUATIE VAN HET ONDERWIJSSYSTEEM	162
9.7.1. Aantal gerealiseerde schoolbezoeken PO en VO	162
9.7.2. Aantal inspecteurs	162
9.7.3. Aantal gerealiseerde instellingsbezoeken BVE	162

10. SPECIAAL ONDERWIJS	163
10.1. VOORGESCHIEDENIS	163
10.2. HUIDIGE ONTWIKKELINGEN	163
10.3. CATEGORISERING VAN DOELGROEPEN	163
10.4. FINANCIËLE STEUN AAN GEZINNEN	164
10.5. SPECIALE VOORZIENINGEN BINNEN HET REGULIER ONDERWIJS	164
10.5.1. Wetgeving	164
10.5.2. Algemene doelen	164
10.5.3. Speciale maatregelen	165
10.6. VOORZIENINGEN IN HET SPECIAAL ONDERWIJS	166
10.6.1. Wetgeving	166
10.6.2. Algemene doelen	166
10.6.3. Geografische spreiding van instellingen	167
10.6.4. Toelating en schoolkeuze	167
10.6.5. Groepsindeling	167
10.6.6. Organisatie van het schooljaar	167
10.6.7. Curriculum, onderwerpen	167
10.6.8. Onderwijsmethoden en materialen	168
10.6.9. Overgang en evaluatie	168
10.6.10. Relatie met de arbeidsmarkt	169
10.6.11. Afsluiting	169
10.6.12. Bijzonder onderwijs	169
10.7. SPECIALE MAATREGELEN VOOR IMMIGRANTENKINDEREN	169
10.8. STATISTIEKEN SPECIAAL ONDERWIJS	171
10.8.1. Kerncijfers leerlingen	171
10.8.2. Kerncijfers instellingen en personeel	171
11. EUROPESE EN INTERNATIONALE DIMENSIE VAN HET ONDERWIJS	172
11.1. VOORGESCHIEDENIS	172
11.2. HUIDIGE ONTWIKKELINGEN	173
11.3. NATIONAAL BELEID/SPECIFIEKE WETGEVING	174
11.4. NATIONALE PROGRAMMA'S EN INITIATIEVEN	176
11.4.1. Bilaterale programma's en initiatieven	176
11.4.2. Multilaterale programma's en initiatieven	178
11.5. HET EUROPESE/INTERNATIONALE ASPECT IN HET CURRICULUM	179
11.6. MOBILITEIT EN UITWISSELING	181
11.6.1. Mobiliteit en uitwisseling van leerlingen/studenten	181
11.6.2. Mobiliteit en uitwisseling van leraren en docenten	182
11.7. STATISTIEKEN	183
11.7.1. Mobiliteit po/vo/bve/hbo/wo	183
11.7.2. Landen van bestemming en herkomstlanden	184
11.7.3. Aantal studenten in hbo en wo met buitenlandse nationaliteit	185

1. Politieke en economische achtergronden

1.1 Voorgeschiedenis

Onder Filips de Goede en Karel de Stoute maakten de Nederlanden deel uit van het Bourgondische Rijk (1419 tot 1477). Na Karel de Stoute's dood vielen de Nederlanden toe aan het Habsburgse Huis, dat onder Karel V (1515-1555) een centralistisch beleid voerde waartegen in de Nederlanden (het huidige Nederland, België en de Noord-Westelijke rand van Frankrijk) steeds meer weerstand kwam dat zich onder zijn zoon en opvolger Filips II (1555-1581) uitte in een Opstand (de zgn. 'Tachtigjarige Oorlog') tegen het centrale gezag. Uiteindelijk resulteerde dit verzet in 1579 in de noordelijke Nederlanden (het huidige Nederland) tot een definitieve breuk van het protestantse noorden, onder leiding van Holland, met de rest van de Nederlanden. In 1581 verklaarden de Staten-Generaal der Nederlanden zich onafhankelijk van de Spaanse koning Filips II.

Het hoogtepunt van de Republiek lag tussen 1650-1672. In de 18de eeuw zakte de oude republiek onder leiding van de regenteliteit en de Oranjes steeds verder weg. Een groep radicale republikeinen voerde in de jaren 80 van de 18^e eeuw een strijd voor meer democratie (de Patriottenstrijd), maar de heersende elite won deze strijd (voorlopig) met hulp van Pruisen.

In 1795 werd de Eerste Republiek binnengevallen door het leger van Napoleon. De radicale republikeinen riepen in datzelfde jaar de Bataafsche Republiek uit, de Tweede Republiek der Nederlanden. De Nationale Vergadering, de eerste Nederlandse volksvertegenwoordiging, kwam op 1 maart 1796, voor de eerste maal in zitting bijeen. Op 1 mei 1798 kreeg Nederland zijn eerste moderne Grondwet. De Tweede Republiek ging echter ten onder aan de monarchistische aspiraties van de Bonapartes: in 1806 werd Nederland een monarchie onder Franse overheersing.

In 1813 kwam een eind aan het Napoleontische tijdperk. Willem Frederik, zoon van Willem V, werd gevraagd naar zijn vaderland terug te keren. In 1815 werd hij als Willem I koning van Nederland. De noordelijke en zuidelijke Nederlanden werden samengevoegd om zo een buffer te vormen tegen de Franse expansiedrang. De Belgen waren zeer ontevreden over de samenvoeging en over de samenwerking met de koning. Ze kwamen in opstand en riepen de onafhankelijkheid in 1830 uit. In 1839 dwongen Engeland en Frankrijk deze scheiding af.

In 1848 kreeg Nederland een nieuwe grondwet, waarin de koning onschendbaarheid geniet en de ministers verantwoordelijk zijn. De Grondwet van 1848 garandeerde vrijheid van onderwijs. Daarmee hadden protestanten en katholieken de eerste slag gewonnen van wat later de schoolstrijd zou worden genoemd. De overheid wilde echter geen geld aan bijzonder onderwijs uitgeven. De liberalen wilden het onderwijs neutraal (openbaar) houden, terwijl de protestanten en katholieken juist scholen wilden op basis van hun geloof en het recht op subsidie. Uiteindelijk is de Schoolstrijd beslecht in 1917 met een grondwetswijziging, waarbij de financiële gelijkstelling voor het lager onderwijs werd vastgelegd; in etappen is sindsdien de financiële gelijkstelling voor de overige onderwijssoorten geregeld.

Rond 1900 richtte de Nederlandse politiek zich op het beschermen van het koloniale bezit en het verwerven van een vooraanstaande positie in de internationale handel en het geldverkeer. Nederland voerde tussen de grote machtsblokken in Europa een strikt neutrale politiek. Ook tijdens de Eerste Wereldoorlog bleef Nederland neutraal.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd Nederland door Duitsland bezet. De koningin en de regering vluchten naar Engeland. Bijna 80% van de joodse bevolking van Nederland (110.000 mensen) werd gedeporteerd en vermoord. Het zuiden van Nederland werd in 1944 bevrijd, maar het noorden bleef nog tot mei 1945 in Duitse handen.

De onafhankelijkheid van het Nederlands koloniaal bezit zette na de Tweede Wereldoorlog in. Direct na de Tweede Wereldoorlog verklaarde Nederlands-Indië zich onafhankelijk onder de naam Indonesië. Nederland vocht in twee oorlogen (eufemistisch ook wel 'politonele acties' genoemd) tegen de Indonesische nationalisten. Na vier jaar militaire acties volgde, onder internationale druk op Nederland, de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië. De westelijke helft van Nieuw-Guinea werd pas in 1962, mede onder druk van de Verenigde Staten, aan de Verenigde Naties overgedragen. De Nederlandse Antillen (Aruba, Bonaire, Curaçao, St. Maarten, St. Eustatius en Saba) kregen in 1954 volledig zelfbestuur binnen het verband van het Koninkrijk der Nederlanden; het streven van Aruba naar losmaking uit het administratief verband van de Nederlandse Antillen leidde in 1986 tot een 'status aparte' voor het eiland. Suriname werd in 1975 onafhankelijk.

In 1949 werd de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) opgericht. Ook Nederland trad toe en nam daarmee definitief afscheid van de neutraliteitspolitiek, die sinds 1839 de kern van het Nederlands buitenlands beleid had gevormd. In 1957 behoorde Nederland ook tot een van de oprichters van de Europese Economische Gemeenschap (EEG).

Als gevolg van de industrialisatie nam in de jaren 50 de welvaart in Nederland snel toe. De jaren '60 en '70 waren belangrijk, omdat ze gekenmerkt werden door een golf van democratisering (in politiek, bedrijfsleven en onderwijs; grotere verbreiding van het gedachtegoed van de vrouwenemancipatie, meer vrijheid voor de kinderen) en beweging op allerlei gebied (seksuele revolutie, jongerencultuur, ontkerkelijking). Het grootste deel van de jaren '80 werden gekenmerkt door een economische terugval en veel werkloosheid, uiteindelijk met succes bestreden door grote bezuinigingen en het 'Poldermodel' (consensus tussen overheid, vakbonden en werkgevers). De jaren '90, politiek gezien de Paarse jaren (de combinatie van sociaal-democratisch rood en liberaal blauw), waren jaren van grote welvaart, waarin Nederland goed meeprofiteerde van de wereldwijde economische groei. De jaren '80 en '90 leidden tot verdere uitkristallisering van discussies die op ethisch en sociaal gebied plaatsvonden (wetgeving rond abortus, euthanasievraagstuk, homo-emancipatie inclusief homohuwelijk).

Huidige politieke situatie

De parlementsverkiezingen van 22 januari 2003 hebben de politieke verschuiving van mei 2002 enigszins genuanceerd. Het CDA is nagenoeg ongewijzigd gebleven wat het aantal zetels betreft. De PvdA zag haar zetelaantal bijna vertweevoudigen, terwijl de nieuwe partij Lijst Pim Fortuyn (LPF) 18 van haar 26 zetels moest inleveren. Zetelverdeling Tweede Kamer (totaal 150 zetels):

- Christen Democratisch Appèl (CDA) 44 zetels
- Partij van de Arbeid (PvdA) 42 zetels
- Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD) 27 zetels
- Democraten 66 (D'66) 6 zetels
- Lijst Pim Fortuyn (LPF) 8 zetels
- Socialistische Partij (SP) 8 zetels
- GroenLinks 8 zetels
- ChristenUnie 3 zetels
- Staatkundig-Gereformeerde Partij (SGP) 2 zetels
- Groep Lazrak 1 zetel
- Groep Wilders 1 zetel

Gezien de verkiezingsuitslag, lag een coalitie tussen het CDA en de PvdA voor de hand. Grote verschillen in visie tussen beide partijen hebben er echter toe geleid dat er geen coalitie tot stand is

gekomen. De huidige coalitie wordt gevormd door het CDA, de VVD en D'66. De nieuwe partij LPF is niet teruggekeerd in de regering.

1.2. Huidige ontwikkelingen

De politiek heeft veel aandacht voor de normen en waarden in de samenleving. Er is een brede maatschappelijke discussie gaande op dit vlak. Ook staat veiligheid hoog op de politieke agenda, zowel veiligheid in het algemeen als veiligheid op scholen.

De grote politieke partijen hebben elk een verschillende visie op het te voeren onderwijsbeleid:

CDA:

- scholen blijven financieel en inhoudelijk (40% van het curriculum) onafhankelijk
- ouders nemen deel aan bestuur
- geen schaalvergroting meer
- lichamelijke opvoeding (zwemmen, atletiek) op alle scholen
- maatschappelijke stage in het voortgezet onderwijs
- studiefinanciering op peil houden
- meer beroepsgerichte vakken in het beroepsonderwijs
- lesgeld afschaffen

VVD:

- meer keuzevrijheid in het beroeps- en hoger onderwijs met tegoedbonnen voor later
- overheid stelt alleen eindtermen vast; scholen vrij in besteding middelen
- meer inspraak ouders
- universiteiten en hogescholen stellen zelf collegegeld vast

D66:

- meer zelfstandigheid scholen en universiteiten
- geen verplichte bijdrage voortgezet onderwijs
- ouders en professionals moeten scholen besturen
- collegegeld niet verhogen
- geen verplicht studiehuis
- kleinere scholen
- bijzondere scholen moeten leerlingen en leerkrachten accepteren die hun grondslag respecteren

PvdA:

- diplomabonus voor jongeren die vmbo- of mbo-opleiding afmaken
- in 2006 voor elk kind een computer op school
- eigen bijdrage ouders alleen op vrijwillige basis
- scholen kunnen leerproces zelf invullen
- bij belangrijke beslissingen instemmingsrecht ouderraad; meer invloed leerlingen en studenten
- ook bijzondere scholen moeten allochtone leerlingen accepteren, indien de ouders hun grondslag respecteren
- afgestudeerden moeten studieschulden terugbetalen in verhouding tot hun inkomen

1.3. Wetgevende en uitvoerende macht

Nationaal bestuur

Het parlement (de Staten-Generaal) vormt samen met de Koningin en ministers de wetgevende macht; de uitvoerende macht berust bij de Koningin en de ministers. Het parlement bestaat uit twee kamers. De Eerste Kamer telt 75 leden, die indirect gekozen worden via de Provinciale Staten. De Tweede Kamer telt 150 leden, die rechtstreeks gekozen worden door de stemgerechtigde Nederlanders. Dat zijn zij die de leeftijd van 18 jaar hebben bereikt.

De Raad van Ministers, die uit 16 personen bestaat, heeft als voornaamste taak het regeringsbeleid te coördineren. De Raad van Ministers kan ook staatssecretarissen, te vergelijken met onderministers, benoemen (tijdens de huidige regeerperiode zijn er 10 staatssecretarissen). Een regeerperiode duurt vier jaar.

- Minister-president: mr. dr. J.P. (Jan Peter) Balkenende (CDA)
- Minister van onderwijs, cultuur en wetenschap: mw. M.J.A. (Maria) van der Hoeven (CDA)
- Staatssecretarissen van onderwijs, cultuur en wetenschap:
drs. M. (Mark) Rutte (VVD) en mw. mr. M.C. (Medy) van der Laan (D'66).

De staatssecretarissen zijn, binnen de grenzen van het door de minister vastgestelde beleid, belast met respectievelijk het terrein van bve, hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs (de heer drs. M. Rutte) en het terrein van cultuur en media (mevrouw mr. M.C. van der Laan). De minister is belast met de beleidsterreinen primair en voortgezet onderwijs en met het wetenschapsbeleid.

Het landbouwonderwijs valt onder de verantwoordelijkheid van de minister van landbouw (CDA, dr. C.J. (Cees) Veerman

Kinderopvang (zie hoofdstuk 3) valt onder verantwoordelijkheid van de minister van sociale zaken (CDA, mr. A.J. (Aart Jan) de Geus).

Provinciaal bestuur

Nederland bestaat uit 12 provincies. Aan het hoofd van de provincie staan de Provinciale Staten. Zij vertegenwoordigen de gehele bevolking van de provincie. Provinciale Staten zijn het algemeen bestuur van een provincie. Om de vier jaar kiezen de stemgerechtigde bewoners van de provincie rechtstreeks de leden van de Provinciale Staten. De leden van de Provinciale Staten kiezen, eveneens voor vier jaar, uit hun midden het dagelijks bestuur: het College van Gedeputeerde Staten (3 tot 9 leden, afhankelijk van de grootte van de provincie). Daarnaast kiezen de Provinciale Staten de leden van de Eerste Kamer. De Gedeputeerde Staten vormen de uitvoerende macht en houden zich onder andere bezig met het handhaven van de wet in de provincie. De Commissaris van de Koningin, die door de Kroon voor zes jaar wordt benoemd, staat aan het hoofd van de Provinciale en Gedeputeerde Staten.

Gemeentelijk bestuur

Er zijn 483 gemeenten in Nederland (2004)¹, die worden bestuurd door de Gemeenteraad en de Burgemeester en Wethouders (het Gemeentebestuur). De Gemeenteraad wordt elke vier jaar gekozen door de inwoners van de gemeente. Het aantal Wethouders dat door de Gemeenteraad wordt aangesteld is afhankelijk van de grootte van de gemeente. De Burgemeester is voorzitter van de Gemeenteraad en het Gemeentebestuur. Het Gemeentebestuur is verantwoordelijk voor het dagelijks bestuur van de gemeente en voor de uitvoering van beslissingen die door de provinciale of nationale overheid genomen zijn.

¹ Bron: Statline, CBS 2004

1.4. Godsdienst en levensbeschouwing

Vrijheid van godsdienst is vastgelegd in de Grondwet. In Nederland is er scheiding van Kerk en Staat, er is geen staatsgodsdienst. De Rooms-Katholieken vormen de grootste groep gelovigen (30%) gevolgd door de Nederlands-Hervormden (13%) en de Gereformeerden (6%) (2002). Van de Nederlandse bevolking heeft verder 9% een andere godsdienst (waaronder de Islam) of levensbeschouwing en is 42% onkerkelijk (2003).²

1.5. Talen

In Nederland spreken de inwoners Nederlands, een Germaanse taal.

In de provincie Friesland spreekt men Fries, eveneens een Germaanse taal. Het Fries heeft een officiële status in deze provincie en is erkend als rijkstaal. Op de scholen in Friesland wordt naast onderwijs in de Nederlandse taal ook onderwijs gegeven in de Friese taal, tenzij Gedeputeerde Staten (provincie) op verzoek van het bevoegd gezag ontheffing van deze verplichting hebben verleend. De Friese taal of de levende streektaal kan in het onderwijs als voertaal worden gebruikt als naast de Nederlandse taal de Friese taal of een levende streektaal wordt gebruikt.

In het hoger onderwijs en in educatie en beroepsonderwijs is wettelijk geregeld dat het onderwijs in het Nederlands wordt gegeven en dat de examens in het Nederlands worden afgenomen. Hiervan kan worden afgeweken wanneer het een opleiding met betrekking tot die taal betreft, wanneer het onderwijs betreft dat door een anderstalige gastdocent wordt gegeven of indien de specifieke aard, de inrichting of de kwaliteit van het onderwijs dan wel de herkomst van de studenten daartoe noodzaakt.

1.6. Bevolking

Nederland telt 16,2 miljoen inwoners (2003), die leven op een oppervlakte van 41.526 km² (33.900 km² land). Per km² is de bevolkingsdichtheid 481 personen (2004). Het aantal niet-westerse allochtonen bedraagt in 2002 ruim 10% van de totale bevolking (1,66 miljoen). Bijna de helft van het totale aantal allochtonen wordt gevormd door Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen. Het aantal niet-Nederlanders bedraagt 0,7 miljoen (2004). Het aantal ouderen (65+) zal door vergrijzing in de komende decennia sterk blijven toenemen. De sterkste bevolkingsconcentratie is in het westen van het land. Van de 483 gemeenten hebben 25 gemeenten 100.000 of meer inwoners (2004).

In 2003 kreeg Nederland er 65 duizend inwoners bij, 22 duizend minder dan in 2002. De in 2001 ingezette afname van het groeitempo zette zich hiermee versterkt door. De belangrijkste oorzaken van de minder snelle bevolkingsgroei zijn het afnemend aantal immigranten en het gelijktijdig toenemend aantal emigranten. Het migratieoverschot (het saldo van immigratie en emigratie) daalde hierdoor van 55 duizend in 2002 naar 36 duizend in 2003. Daarnaast leverde ook de geleidelijke toename van het aantal overledenen, een gevolg van de vergrijzing, een bescheiden bijdrage aan het dalend groeitempo. Het aantal levendgeborenen is met 1% gedaald.³

1.7. Economie

Nederland is de zesde economie van de Europese Unie (25) en draagt bijna 5% bij aan het Bruto Binnenlands Product (BBP) van de EU. Het Nederlandse BBP per hoofd van de bevolking is een van de hoogste binnen de EU. Alleen in Luxemburg, Denemarken en Ierland ligt het welvaartsniveau hoger.

² Bron: Statline, CBS 2004

³ Bron: Statline, CBS 2004

Een maat voor de 'verdienstelijking' van een economie is het aandeel van de financiële en zakelijke dienstverlening. Hieronder vallen onder meer banken, verzekeraars en uitzendbureaus. Binnen de Europese Unie (25) staat Nederland wat dit betreft met 26,5 procent op een zevende plaats. Het aandeel van de landbouw in de Nederlandse economie ligt op 2,5 % van het BBP (EU-gemiddelde: 2,1%).

Ongeveer een vijfde van het Nederlandse BBP wordt uitgegeven aan investeringen door bedrijven en de overheid. Nederland ligt daarmee op het gemiddelde van de Europese Unie (15). De consumptie van huishoudens in Nederland beslaat ongeveer de helft van het BBP. De consumptiequote ligt daarmee ruim onder het gemiddelde van de EU (25). De groei van de consumptie door huishoudens laat ongeveer hetzelfde beeld zien als de BBP-groei. In de tweede helft van de jaren negentig trokken de consumptie en het BBP in Nederland sterk aan en lag de groeivoet hoger dan in de EU. Vanaf 2001 lag de Nederlandse consumptiegroei duidelijk lager en zakte Nederland onder het EU-gemiddelde. In 2003 was de consumptiegroei in Nederland, net als de BBP-groei, zelfs negatief. In Nederland maakt de overheidsconsumptie bijna een kwart van het BBP uit. Alleen in Zweden en Denemarken ligt deze quote hoger.

Om het concurrentievermogen van de Europese economie op peil te houden, streven de regeringsleiders van de Europese Unie er naar dat er in 2010 minstens 3 procent van het bruto binnenlands product (BBP) wordt gependend aan onderzoek en ontwikkeling. De Nederlandse uitgaven op gebied van onderzoek en ontwikkeling lagen daar in 2001 ruim onder. Het toepassen van nieuwe technologieën, zoals ICT, verloopt in Nederland echter voortvarend. De Nederlandse bedrijven bevinden zich op dit punt in de voorhoede. Het aantal bèta-afgestudeerden is in Nederland relatief gering. Om uit te groeien naar een beter concurrerende kenniseconomie wil de EU het aantal studenten in wiskunde, exacte vakken en technologie fors laten stijgen. Sinds 1995 is het aantal bèta-afgestudeerden in Nederland nauwelijks toegenomen.

Nederland is vanouds een open economie. In de Europese Unie (25) staat Nederland op de negende plaats in de ranglijst van EU-landen met de meest open economie. Wat betreft omvang van de export is Nederland de op vier na grootste. Veel van de ingevoerde goederen zijn afkomstig uit de Verenigde Staten en Azië en zijn bestemd voor het Europese achterland. Nederland exporteerde in 2002 dan ook 76 miljard euro meer naar de andere EU-(15) landen dan het hieruit importeerde.

(Bron: *Jaar in Cijfers 2003*, CBS)

1.8. Statistieken

1.8.1. Demografische kerncijfers

Bevolking, 1 januari (x 1000)	2003	2004
Totaal	16193	16258
mannen	8015	8046
vrouwen	8177	8212

	2003	2004
Bevolking per km ² land	479	481

Bevolking naar leeftijd (in % van de bevolking)	2003	2004
0-20 jaar	24,5	24,5
20-45 jaar	28,6	28,0
45-65 jaar	33,2	33,6
65-80 jaar	10,4	10,4
80 jaar of ouder	3,4	3,4

Demografische druk (in % van de bevolking van 20-65 jaar)	2003	2004
0-20aar ("groene druk ¹⁾ ")	39,7	39,8
65 jaar of ouder ("grijze druk ²⁾ ")	22,2	22,5
Totaal ³⁾	61,9	62,3

- 1) De verhouding tussen het aantal personen van 0-20 jaar ten opzichte van de personen in de zogenaamde 'productieve' leeftijdsgroep van 20-65 jaar.
- 2) De verhouding tussen het aantal personen van 65 jaar of ouder ten opzichte van de personen in de zogenaamde 'productieve' leeftijdsgroep van 20-65 jaar.
- 3) Dit geeft de verhouding weer tussen het aantal personen van 0-20 jaar en van 65 jaar of ouder ten opzichte van de zogenaamde 'productieve' leeftijdsgroep van 20-65 jarigen.

Bevolkingsgroei	2002	2003
Totaal (x 1000)	87	65
Per 100 inwoners	0,5	0,4

Bron: CBS StatLine 2004

1.8.2. Beroepsbevolking

Kerncijfers beroepsbevolking (15-64 jaar) (x 1000)	2002	2003
Totale bevolking (15-64 jaar)	10868	10920
Totale beroepsbevolking	7427	7510
Werkzame beroepsbevolking	7125	7114
w.o. vrouwen	2914	2952
Werkloze beroepsbevolking	302	396

Werkloosheidspercentage	2002	2003
	2,3%	3,4%

Bron: CBS StatLine 2004

1.8.3. Financiële gegevens Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW)

Bruto Binnenlands Product (BBP), Rijksuitgaven en uitgaven OCW (x € 1 mln)	2002	2003
Bruto Binnenlands Product	444.649	453.795
(bruto) Rijksuitgaven	114.100	119.959
Uitgaven OCW (onderwijs, studiefinanciering, onderzoek)	21.311	22.591
als % BBP	4,8%	5,0%
als % (bruto) Rijksuitgaven	18,7%	18,8%

Bron: Kerncijfers 1999-2003 Onderwijs Cultuur en Wetenschap

2. Organisatie en bestuur van het onderwijs

2.1. Voorgeschiedenis

Schoolstrijd en Onderwijspacificatie

De wettelijke gelijkstelling van het openbaar onderwijs en het bijzonder onderwijs is een belangrijk kenmerk van het Nederlandse onderwijsstelsel. Deze gelijkstelling dateert uit 1917 en is bereikt na een lange politieke strijd in de negentiende en het begin van de twintigste eeuw.

In 1801 kwam de eerste onderwijswet tot stand, de Wet op het lager onderwijs. Tijdens de negentiende en het begin van de twintigste eeuw werden lagere scholen onderscheiden in openbare scholen, die van overheidswege gefinancierd werden, en bijzondere scholen, die door particulieren werden onderhouden. Ongelijke behandeling van openbaar en bijzonder onderwijs zorgde voor de zogenaamde schoolstrijd, een politieke strijd met als inzet de volledige wettelijke gelijkstelling van beide onderwijssoorten. Katholieken en protestanten wilden gelijke overheidsbekostiging voor hun eigen scholen met een uitgesproken rooms-katholieke of protestants-christelijke signatuur. Ook de liberalen wilden dat de grondwettelijke vrijheid van onderwijs tot uitdrukking zou komen in de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs. In de Grondwet van 1917 werd die financiële gelijkstelling, de zogenaamde Onderwijspacificatie van 1917, bereikt.

Na 1917 werd de financiële gelijkstelling uitgebreid naar het voortgezet onderwijs en het hoger onderwijs. Op dit moment zijn er bijna tweemaal zoveel bijzondere scholen als openbare scholen.

Geschiedenis van de leerplicht

In 1900 werd de eerste leerplichtwet ingevoerd, die de duur van de leerplicht bepaalde op 6 jaar (van 6 tot 12 jaar). De wet is herhaaldelijk gewijzigd en in 1969 vervangen door de Leerplichtwet 1969.

Volgens deze wet moeten kinderen van 6 tot 16 jaar volledig dagonderwijs volgen. In 1985 werd in de Leerplichtwet de ondergrens van de leerplicht van 6 jaar op 5 jaar gesteld. Sinds 1985 moeten kinderen vanaf vijf jaar naar school en duurt de volledige leerplicht minimaal 12 volledige schooljaren. Daarnaast geldt de leerplicht voor alle leerlingen tot het einde van het schooljaar waarin de leerlingen de leeftijd van 16 jaar hebben bereikt. In 1971 werd de partiële leerplicht in de Leerplichtwet geïntroduceerd. De partiële leerplicht duurt één jaar en is van toepassing op degenen van wie de volledige leerplicht is geëindigd. Partieel leerplichtigen moeten één of enkele dagen in de week onderwijs volgen. De partiële leerplicht geldt tot het eind van het schooljaar waarin de leerling 17 jaar is geworden.

2.2. Huidige ontwikkelingen

Koersdocumenten

In juni 2004 zijn Koers PO, Koers VO en Koers BVE uitgekomen. Deze documenten bevatten een beleidsprogramma voor de toekomst van het primair en voortgezet onderwijs en voor de bve-sector (beroepsonderwijs en volwasseneneducatie). De wijze waarop de Koers-documenten tot stand zijn gekomen sluit aan bij het streven van de overheid om de burgers te betrekken bij de beleidsontwikkeling. Voor de totstandkoming zijn er namelijk op verschillende plaatsen in het land (groeps)gesprekken gehouden met leerlingen, ouders, onderwijspersoneel en bestuurders. In Koers PO en VO staan vrijheid en ruimte om eigen keuzes te maken centraal. In Koers BVE zijn de belangrijkste thema's ruimte voor innovatie, ruimte voor de deelnemers en ruimte voor de instellingen.

HOOP (Hoger Onderwijs- en Onderzoeksplan)

Het HOOP beschrijft de nieuwe bestuurlijke verhoudingen in het hoger onderwijs, die leiden tot een andere vorm van sturen, tot minder regels, tot een betere verantwoording over de besteding van publieke middelen en tot nieuwe vormen van toezicht. Een nieuwe wet voor het hoger onderwijs vormt het kader voor deze ontwikkelingen. Vanaf 2007 zal een geïntegreerd bekostigingsmodel hoger

onderwijs in werking treden. Het voornemen is de nieuwe instellingsbekostiging te richten op het vergroten van de vraagsturing, de fraudebestendigheid en de kwaliteit.

Sturen op prestaties

In 2005 zal meer worden gewerkt met sturing op prestaties in plaats van toezicht op de naleving van gedetailleerde regelgeving. Hiervoor worden beleids- en bestelindicatoren ontwikkeld die een beeld geven van de staat waarin het onderwijsbestel zich bevindt.⁴

2.3. Algemene principes en wetgeving

Het onderwijs is geregeld bij wet. De belangrijkste onderwijswetten zijn:

- Wet op het primair onderwijs (WPO)
- Wet op de expertisecentra (WEC)
- Wet op het voortgezet onderwijs (WVO)
- Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB)
- Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW)
- Wet Studiefinanciering 2000 (WSF 2000)
- Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS)
- Leerplichtwet 1969
- Wet subsidiëring landelijke onderwijsondersteunende activiteiten
- Wet medezeggenschap onderwijs 1992 (WMO 1992)
- Wet op het Onderwijstoezicht (WOT)

Grondwet en vrijheid van onderwijs

Eén van de kenmerken van het Nederlandse onderwijssysteem, vastgelegd in artikel 23 van de Grondwet, is de vrijheid van onderwijs. De vrijheid van onderwijs wordt ook wel aangeduid als de vrijheid van stichting, richting en inrichting. Men is vrij om een school op te richten en om onderwijs te geven dat gebaseerd is op een specifieke levensbeschouwelijke of godsdienstige grondslag. Dit betekent dat er in Nederland naast openbare scholen ook bijzondere scholen zijn opgericht.

Openbare scholen

- zijn toegankelijk voor alle leerlingen, van welke godsdienst of levensovertuiging dan ook;
- zijn in het algemeen publiekrechtelijke instellingen;
- worden bestuurd door het college van burgemeester en wethouders van de gemeente waarin de school is gelegen of door een door de gemeente ingestelde openbare rechtspersoon of stichting;
- geven onderwijs van overheidswege.

Er zijn ook openbare scholen die volgens bepaalde opvoedings- en onderwijsmethoden werken, zoals Montessori, Jenaplan en Dalton.

Bijzondere scholen

- mogen leerlingen weigeren als de ouders de godsdienst of levensbeschouwing van de school niet onderschrijven.
- zijn privaatrechtelijke scholen die niet door de overheid zijn opgericht, maar wel door de overheid bekostigd;
- worden bestuurd door een verenigings- of stichtingsbestuur;
- geven onderwijs op een godsdienstige of levensbeschouwelijke grondslag: het zijn onder meer rooms-katholieke, protestants-christelijke, joodse, islamitische of hindoeïstische scholen of scholen op antroposofische grondslag.

⁴ Bron: Kamerstuk 29800 VIII nr.2 p.13,14 en 329

Er zijn ook bijzondere scholen die volgens bepaalde opvoedings- en onderwijsmethoden werken, zoals Montessori, Jenaplan en Dalton.

Ongeveer 70% van de leerlingen bezoekt een school voor bijzonder onderwijs.

De vrijheid van inrichting betekent dat het bijzonder onderwijs vrij is om het onderwijs volgens eigen opvattingen te verzorgen.

Deze vrijheid wordt wel beperkt door de kwalitatieve normen die het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in de onderwijswetgeving stelt. De kwalitatieve normen die gelden voor het openbaar én bijzonder onderwijs, betreffen voorschriften voor te volgen vakken, de kerndoelen/examenprogramma's en de landelijke examens, het aantal lessen per jaar, de opleidings- en bevoegdheidsvereisten voor leraren, de medezeggenschap, de plan- en verslagleggingverplichtingen.

De openbare en bijzondere scholen zijn in de Grondwet financieel gelijkgesteld. Uitgaven die de overheid doet voor het openbaar onderwijs worden ook gedaan voor het bijzonder onderwijs. In de onderwijswetten zijn bepalingen opgenomen waaraan het bijzonder onderwijs moet voldoen om voor bekostiging in aanmerking te komen (overschrijdingsregeling).

2.4. Structuur van het onderwijssysteem en keuzemomenten

Nederland kent beperkte onderwijsvoorzieningen voor kinderen jonger dan vier jaar. In juni 2000 is een beleidsbrief van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en van de Minister voor Grote Steden- en Integratiebeleid verschenen over voor- en vroegschoolse educatie (vve). In deze beleidsbrief wordt aangegeven hoe de overheid richting wil geven aan het beleid ten aanzien van voor- en vroegschoolse educatie en worden er concrete maatregelen genoemd. Voor- en vroegschoolse educatie richt zich op kinderen van 2 tot en met 5 jaar die risico lopen op een onderwijsachterstand. Het vve-beleid is gedeeltelijk geïntegreerd in bestaand beleid zoals Grote Stedenbeleid en Gemeentelijk Onderwijsachterstandenbeleid. De meeste kinderen gaan op de leeftijd van vier jaar naar het basisonderwijs, hoewel de leerplicht geldt vanaf 5 jaar. Na het basisonderwijs (cursusduur acht jaar) kiezen leerlingen op de leeftijd van gemiddeld 12 jaar voor een van de drie soorten voortgezet onderwijs: vmbo (voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs, cursusduur vier jaar), havo (hoger algemeen voortgezet onderwijs, cursusduur vijf jaar) of vwo (voorbereidend wetenschappelijk onderwijs, cursusduur zes jaar). Het vmbo is een schoolsoort die is ingevoerd in het schooljaar 1999-2000 ter vervanging van de schoolsoorten vbo en mavo. Binnen het vmbo bestaan vier leerwegen:

- basisberoepsgerichte leerweg
- kaderberoepsgerichte leerweg
- gemengde leerweg
- theoretische leerweg

De meeste scholen voor voortgezet onderwijs maken deel uit van een scholengemeenschap waarin meerdere schoolsoorten samenwerken en waarin leerlingen kunnen doorstromen of overstappen naar andere schoolsoorten.

De drie schoolsoorten voor voortgezet onderwijs beginnen alle met een periode van basisvorming. De basisvorming bestaat uit een breed vakkenpakket dat slechts in geringe mate afwijkt per schoolsoort. In de basisvorming van havo en vwo worden drie vreemde talen onderwezen en in de basisvorming van het vmbo worden twee vreemde talen onderwezen. De duur van de basisvorming kan per schoolsoort verschillen en bedraagt minimaal twee schooljaren. Het uitgangspunt is drie schooljaren. De duur van de basisvorming in het vmbo is twee schooljaren.

Na het vmbo kiezen leerlingen op de leeftijd van gemiddeld 16 jaar voor het middelbaar beroepsonderwijs. Gediplomeerden van de theoretische leerweg van het vmbo kunnen ook doorstromen naar het havo.

De keuze voor hoger onderwijs wordt gemaakt op de leeftijd van:

- gemiddeld 17 jaar door havo-gediplomeerden;
- gemiddeld 18 jaar voor vwo-gediplomeerden.

Mbo-gediplomeerden kunnen doorstromen naar het hoger beroepsonderwijs, maar het havo is bedoeld als voorbereiding op het hoger beroepsonderwijs. In de praktijk stromen havo-gediplomeerden ook door naar het vwo of het middelbaar beroepsonderwijs. Alleen vwo-gediplomeerden kunnen kiezen voor wetenschappelijk onderwijs. In de praktijk stromen vwo-gediplomeerden ook door naar het hoger beroepsonderwijs.

Naast het regulier basisonderwijs en voortgezet onderwijs zijn er scholen voor speciaal basisonderwijs en scholen voor speciaal voortgezet onderwijs voor leerlingen die enige tijd orthopedagogische en orthodidactische ondersteuning nodig hebben (hoofdstuk 4 en 5). Voor leerlingen die gezien hun handicaps uitsluitend op speciaal onderwijs zijn aangewezen, zijn er aparte scholen voor speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs (hoofdstuk 10). Voor leerlingen die het vmbo niet met een diploma kunnen afsluiten, ook niet met langdurige extra hulp, is er praktijkonderwijs. Deze speciale vorm van onderwijs bereidt leerlingen voor op een plaats in de regionale arbeidsmarkt.

Vanaf de leeftijd van 18 jaar zijn er mogelijkheden tot het volgen van volwassenenonderwijs in de vorm van opleidingen volwasseneneducatie (hoofdstuk 7) en in de vorm van hoger afstandsonderwijs (Open Universiteit, hoofdstuk 6). Zie de bijlage voor een overzicht van de stromen in het onderwijs.

2.5. Leerplicht

De leerplicht is geregeld in de Leerplichtwet. Ieder kind is leerplichtig vanaf de eerste schooldag van de maand na de vijfde verjaardag; bijna alle kinderen gaan echter op vierjarige leeftijd naar school. De volledige leerplicht duurt minimaal 12 volledige schooljaren. Daarnaast geldt de leerplicht voor alle leerlingen tot het einde van het schooljaar waarin de leerlingen de leeftijd van 16 jaar hebben bereikt. Op het moment dat de volledige leerplicht eindigt, begint de partiële leerplicht die een jaar duurt. De leerling moet dan in principe gedurende twee dagen geregeld onderwijs volgen aan een instelling voor gedeeltelijke leerplicht. Partieel leerplichtige jongeren die een beroepspraktijkovereenkomst hebben in een bepaalde bedrijfstak volgen één dag per week onderwijs in de beroepsbegeleidende leerweg en volgen vier dagen per week de praktijkopleiding. In een beroepspraktijkovereenkomst maken onderwijsinstellingen en leerbedrijven afspraken over de kwaliteit van het praktijkgedeelte van de opleiding.⁵

Ouders kunnen worden gestraft met een boete van ten hoogste €2250 of, in uiterste gevallen een gevangenisstraf, als leerplichtige leerlingen niet in een school ingeschreven zijn, of zonder toestemming van school weg blijven. Jongeren vanaf 12 jaar die van school wegblijven, kunnen gestraft worden met een boete van ten minste €2 en ten hoogste €2250. Meestal wordt dan een alternatieve straf opgelegd.

Voor leerlingen van 14 jaar en ouder die problemen hebben met het voltijdonderwijs is het mogelijk een programma te volgen dat naast algemeen vormend onderwijs tevens praktijktijd bevat. De praktijk bestaat uit arbeid van lichte aard die wordt verricht naast en in samenhang met het onderwijs. Deze vervangende leerplicht is alleen bedoeld voor een kleine categorie jongeren waarvan de problemen niet op een andere wijze zijn op te lossen.

⁵ Bron: <http://www.minocw.nl/web/brochure9/03.html>

De uitvoering van de Leerplichtwet is een taak van de gemeente. Burgemeester en wethouders controleren of leerplichtigen, die in het gemeentelijk bevolkingsregister zijn opgenomen, ergens als leerling zijn ingeschreven. De gemeente houdt toezicht op de naleving van de leerplicht in zowel het openbaar als bijzonder onderwijs, via een daartoe aangewezen leerplichtambtenaar. De wet stelt als eis dat elke gemeente één beëdigd leerplichtambtenaar heeft; in kleinere gemeenten is vaak sprake van een ambtenaar die daarnaast andere taken uitoefent.

De gemeente heeft vanaf 1995 een centrale rol in de regionale meld- en coördinatiefunctie (rmc-functie), wat inhoudt dat zij een belangrijke taak heeft bij het registreren van voortijdig schoolverlaters tot 23 jaar en het coördineren van de regionale aanpak van het probleem. In 2002 is de 'Wet houdende regels inzake regionale meld- en coördinatiefunctie voortijdig schoolverlaten' (RMC-wet)⁶ in werking getreden. Deze wet is gericht op het voorkomen en bestrijden van het voortijdig verlaten van het voortgezet onderwijs, het speciaal voortgezet onderwijs (svo), het voortgezet speciaal onderwijs (vso), het middelbaar beroepsonderwijs en het voortgezet volwassenenonderwijs. De wet regelt de verantwoordelijkheid van de gemeenten voor een integrale aanpak van het voortijdig schoolverlaten. Scholen of instellingen moeten ook niet-leerplichtige voortijdige schoolverlaters, die nog geen 23 jaar zijn, melden bij de gemeente. Centraal uitgangspunt is dat alle jongeren een startkwalificatie behalen.

2.6. Bestuur

Karakteristiek voor Nederland is de koppeling van een centralistisch onderwijsbeleid aan een gedecentraliseerd bestuur en beheer van scholen. De centrale overheid stuurt, met inachtneming van de bepalingen in de Grondwet, het onderwijs met wet- en regelgeving. De sturing door onderwijswetgeving geldt voor zowel het openbaar als het bijzonder onderwijs (zie 2.6.1).

De provinciale overheid oefent voornamelijk wettelijk geregelde toezichthoudende en rechtsprekende taken uit voor het openbaar en het bijzonder onderwijs (zie 2.6.2).

De gemeente heeft als plaatselijk bestuur wettelijke taken en bevoegdheden voor het openbaar en het bijzonder onderwijs in haar gemeente (zie 2.6.3).

Het bestuur van de openbare en bijzondere onderwijsinstelling wordt gevormd door een wettelijk erkend bevoegd gezag (= schoolbestuur). Het bevoegd gezag is de instantie die verantwoordelijk is voor de uitvoering van de wet- en regelgeving in de scholen. Het bestuur van de openbare onderwijsinstelling (het bevoegd gezag of het schoolbestuur) is de gemeente. De gemeente kan sinds 1997 kiezen uit meerdere bestuursvormen voor de openbare onderwijsinstelling (zie 2.6.4).

Het bestuur (bevoegd gezag of schoolbestuur) van een bijzondere onderwijsinstelling wordt gevormd door het bestuur van de vereniging of stichting die de school in stand houdt (zie 2.6.4).

2.6.1. Bestuur op nationaal niveau

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap staat onder de politieke leiding van de minister van onderwijs, cultuur en wetenschap en zijn staatssecretarissen. Er zijn momenteel twee staatssecretarissen die, binnen de lijnen van het door de minister vastgestelde beleid, eigen taakgebieden beheren. De staatssecretaris voor onderwijs houdt zich voornamelijk bezig met de bve-sector en het hoger onderwijs, de staatssecretaris voor cultuur en media is belast met ondermeer cultureel erfgoed, kunsten en media. De ambtelijke eindverantwoordelijkheid voor het functioneren van het Ministerie en voor de voorbereiding en uitvoering van het beleid waarvoor de politieke leiding de verantwoordelijkheid draagt, berust bij de Bestuursraad.

⁶ Bron: Staatsblad 636, 2001

De hoofdarchitectuur van het ministerie omvat het Bestuursdepartement en tien intern verzelfstandigde diensten, waaronder:

- het Agentschap Centrale Financiën Instellingen;
- de Inspectie van het Onderwijs;
- de Onderwijsraad;
- de Adviesraad voor het wetenschaps- en technologiebeleid.

Het Bestuursdepartement bestaat uit de Bestuursraad en uit 21 directies. Vijf directies ontwikkelen beleid voor de onderwijssectoren en voor wetenschap:

- Directie Primair Onderwijs;
- Directie Voortgezet Onderwijs;
- Directie Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie;
- Directie Hoger Onderwijs;
- Directie Onderzoek en Wetenschapsbeleid.

Elk van die directies heeft de zorg voor een bepaald onderwijsgebied en heeft contact met de instellingen binnen dat gebied. Daarnaast zijn er directies die voor het hele gebied aspecten onder hun hoede hebben, zoals de directies Internationaal Beleid, ICT, Wetgeving en Juridische zaken of Arbeidsmarkt en Personeelsbeleid.

Inspectie van het Onderwijs

Het toezicht op het onderwijs wordt door verschillende onderwijswetten opgedragen aan de minister van onderwijs, cultuur en wetenschap en onder zijn gezag uitgeoefend door de Inspectie van het Onderwijs. De Inspectie van het Onderwijs is intern verzelfstandigd. Dat wil zeggen dat de Inspectie een agentschap is dat ressorteert onder de minister van onderwijs, cultuur en wetenschap. De positie van de Inspectie van het Onderwijs is opgenomen in een ministeriële regeling (Regeling positie Inspectie van het Onderwijs) welke in 1998 is verschenen.

Wet op het Onderwijstoezicht

De Wet op het Onderwijstoezicht (WOT) maakt het mogelijk dat de inspectie professioneel en onafhankelijk kan opereren en het stimulerend toezicht kan vormgeven. De inspectie sluit daarbij aan op de eigen kwaliteitszorg van de onderwijsinstellingen.

De wet bepaalt dat de minister volledig verantwoordelijk blijft voor de uitoefening van het toezicht door de inspectie en kan haar daarvoor aanwijzingen geven. Dit geldt niet voor aanwijzingen voor de in de rapportages van de inspectie opgenomen oordelen.

Het toezicht sluit aan op de eigen kwaliteitszorg door de onderwijsinstelling. De zelfevaluatie van de instelling vormt altijd het uitgangspunt voor een inspectieonderzoek. Het inspectietoezicht richt zich vooral op instellingen die dat ook nodig hebben (proportioneel toezicht). De inspectie onderzoekt elke instelling jaarlijks, maar de omvang en diepgang van het onderzoek zullen afhangen van het kwaliteitsniveau. Op instellingen met kwalitatief goed onderwijs en een goed ontwikkeld kwaliteitszorgsysteem wordt minder intensief toezicht gehouden.

De WOT het biedt de mogelijkheid om kwaliteitsverbetering door de instelling (financieel) te ondersteunen, bijvoorbeeld door het bestuur te laten bijstaan door een extern deskundige. De huidige sanctiemogelijkheden - bekostigingssanctie en ontneming van rechten - blijven bestaan, waarbij de bekostigingssanctie alleen inzetbaar is als de wettelijke voorschriften niet zijn nageleefd.

De inspectie draagt zorg voor een verantwoorde toezichtuitoefening. In de ontwikkeling van haar kwaliteitszorgsysteem wordt zij bijgestaan door een Raad van Advies. In 2004 vinden

interne audits plaats. De ambitie is accreditatie door de Raad voor Accreditatie.

Wet accreditatie in het hoger onderwijs

Met de Wet accreditatie in het hoger onderwijs zijn de belangrijkste uitgangspunten van de WOT ook van toepassing op de sectoren hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs. De rol van de Inspectie ten aanzien van het hoger onderwijs is veranderd. De Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie (NVAO) is de instantie die instellingen onderzoekt en besluit of de instelling geaccrediteerd (en dus bekostigd) wordt. De Inspectie houdt toezicht op de NVAO.

Agentschap Centrale Financiën Instellingen (Cfi)

Het Agentschap Centrale Financiën Instellingen (Cfi) is een uitvoeringsorganisatie die belast is met de bekostiging van onderwijs-, onderzoeks- en onderwijsverzorgingsinstellingen op basis van wet- en regelgeving conform de vastgestelde financiële kaders. Ook het verzamelen, beheren en beschikbaar stellen van instellingsgerelateerde gegevens voor zowel beleid als voor bekostiging behoort tot haar taak. Cfi heeft tevens de comptabele functie voor de apparaatuitgaven van het bestuursdepartement. Cfi is sinds 1996 een agentschap geworden en vormt een zelfstandig onderdeel van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Taken centrale overheid

De centrale overheid, het Rijk i.c. de minister van onderwijs, cultuur en wetenschap, stuurt het onderwijs met wet- en regelgeving, met inachtneming van de bepalingen in de Grondwet. De voornaamste taken van het Rijk voor het onderwijsbeleid zijn de zorg voor de structurering en de bekostiging, de zorg voor het openbaar onderwijs, het toezicht, de examinering en de studiefinanciering. Het Rijk bevordert ook de innovatie van het onderwijs. De minister is tevens belast met de coördinatie van het wetenschapsbeleid en het cultuur- en mediabeleid.

Sturing is mogelijk door kwalitatieve of kwantitatieve eisen te stellen aan het onderwijsproces in de scholen of aan de resultaten daarvan; daarnaast is er sturing door regelingen voor de toedeling van financiële en andere middelen, en het stellen van voorwaarden waaraan scholen moeten voldoen.

Het Rijk beslist onder meer over:

- welke schooltypen er (kunnen) bestaan;
- de cursusduur van elk der schooltypen;
- voor sommige schooltypen:
 - de vakken die moeten en kunnen worden onderwezen;
 - het minimum- en maximum aantal lessen per schooltype;
 - het minimum- en maximum aantal lessen per jaar;
 - de duur van de lessen;
- de normen voor het splitsen van klassen;
- de eisen van bekwaamheid van het onderwijsgevend personeel;
- de maximum aantallen door de onderwijsgevendenden te geven lessen;
- het salaris en de hoofdzaken van de rechtspositie van de onderwijsgevendenden;
- de wijze van toelating van leerlingen tot het speciaal onderwijs en het voortgezet onderwijs;
- de wijze waarop het examineren van de leerlingen geschiedt;
- de gelegenheid tot medezeggenschap van het personeel, de leerlingen en de ouders;
- de stichtings- en opheffingsnormen.

Zelfstandige bestuursorganisaties in het OCW-domein

De Informatie Beheer Groep (IB-Groep) is een bij wet ingestelde zelfstandige bestuursorganisatie waarmee het Ministerie van OCW een in de wet geregelde vaste relatie onderhoudt. De Informatie Beheer Groep is belast met de uitvoering van de Wet op de studiefinanciering, de uitvoering van de Wet tegemoetkoming studiekosten, de inning van les- en cursusgeld, de organisatorische ondersteuning

van examens, de plaatsing en registratie van aanstaande studenten en de diplomawaardering en de uitvoering van de regelingen betreffende de uitkeringen van het onderwijspersoneel.

De Informatie Beheer Groep is een publiekrechtelijke instelling en wordt direct gefinancierd uit de begroting van OCW. Tot de zelfstandige bestuursorganisaties op het gebied van het onderwijs behoren ook het Vervangingsfonds (vergoeding kosten voor vervanging van onderwijspersoneel) en het Participatiefonds (vergoeding van werkloosheidsuitgaven onderwijspersoneel). Beide fondsen zijn privaatrechtelijke instellingen en worden gefinancierd door de onderwijsinstellingen vanuit een opslag in de bekostiging.

Zelfstandige bestuursorganisaties maken geen deel uit van het Ministerie van OCW.

2.6.2. Bestuur op provinciaal niveau

De provincie oefent voornamelijk wettelijk geregelde toezichthoudende en rechtsprekende taken uit. Provinciale Staten houdt toezicht op de aanwezigheid van voldoende openbaar primair onderwijs en voortgezet onderwijs en is beroepsorgaan voor schoolbesturen in het bijzonder onderwijs voor besluiten van gemeentebesturen. Onderwijsbestuurlijk en -inhoudelijk is de rol van de provincie beperkt, mede omdat zij geen bevoegd gezag kan zijn van een onderwijsinstelling. Nederland telt 12 provincies.

2.6.3. Bestuur op gemeentelijk niveau

De gemeente is het lokaal bestuur voor het gehele onderwijs, openbaar en bijzonder.

De taken en bevoegdheden van de gemeente als lokaal bestuur zijn:

- het opstellen van jaarlijkse plannen voor de aanpassing van huisvestingsvoorzieningen voor het onderwijs;
- het bekostigen van huisvesting, andere voorzieningen en materiële instandhouding;
- het jaarlijks vaststellen van plannen voor nieuwe openbare en bijzondere scholen;
- het instandhouden van schoolbegeleidingsdiensten;
- het verdelen van de budgetten voor de bestrijding van de onderwijsachterstanden en het opstellen van een lokaal achterstandsplan;
- inkopen van volwasseneneducatie ten behoeve van bepaalde doelgroepen;
- uitvoering van de Wet gemeentelijke regeling schoolvervoer, met eigen criteria en voorwaarden voor zover het wettelijk kader dit toelaat;
- uitvoering van de Leerplichtwet: toezicht op de naleving van de leerplicht en registratie voortijdig schoolverlaten.

2.6.4. Bevoegd gezag: bestuur van de onderwijsinstelling

Scholen hebben een wettelijk erkend bevoegd gezag of een zogenoemd schoolbestuur. Een bevoegd gezag beheert en bestuurt een school. Het beheren van een school betreft de zorg over de materiële aspecten van de organisatie, met name het dragen van de kosten van exploitatie en personeel. Het besturen van een school houdt in het bepalen van het onderwijsinhoudelijk beleid, het personeelsbeleid (benoemen en ontslaan) en het toelatingsbeleid van leerlingen. Het bevoegd gezag is verantwoordelijk voor de gang van zaken in de scholen voor zover er wettelijke regelingen aan ten grondslag liggen. Het is mogelijk een aantal van de bevoegdheden te delegeren aan de schoolleiding, maar het bevoegd gezag blijft zelf verantwoordelijk.

Bevoegd gezag van het openbaar onderwijs

Het bevoegd gezag van openbare scholen voor primair onderwijs en voortgezet onderwijs kan in een gemeente uitgeoefend worden door het college van Burgemeester en Wethouders. Sinds 1997 kan de gemeenteraad kiezen voor een andere publiekrechtelijke bestuursvorm (om de dubbele functie van het

gemeentebestuur (bevoegd gezag van het openbaar onderwijs enerzijds en lokale overheid voor het openbaar en bijzonder onderwijs anderzijds) te ondervangen.

Het bevoegd gezag (schoolbestuur) van een openbare school kan sinds 1997 worden gevormd door:

- het College van Burgemeester en Wethouders;
- de bestuurscommissie;
- het door de gemeenschappelijke regeling bevoegde orgaan;
- een openbare rechtspersoon;
- een stichting.

Bevoegd gezag van het bijzonder onderwijs

Bijzondere scholen worden bestuurd door een privaatrechtelijk bestuursorgaan. Er kan onderscheid worden gemaakt tussen drie soorten schoolbestuur (bevoegd gezag) voor het bijzonder onderwijs: verenigingen en stichtingen. De stichting is de meest voorkomende bestuursvorm.

De wetgever stelt als voorwaarde voor bekostiging uit de openbare kas dat een rechtspersoon met volledige rechtsbevoegdheid een bijzondere onderwijsvoorziening in stand houdt ; deze rechtspersoon moet zich het geven van onderwijs ten doel stellen, zonder daarbij het maken van winst te beogen. Het aantal leden van het bevoegd gezag of het schoolbestuur verschilt per school. Eén bevoegd gezag kan meerdere scholen besturen. Tot de leden van het schoolbestuur behoren in het algemeen ouders en andere vertegenwoordigers van de lokale gemeenschap die onder meer gekozen worden op basis van hun deskundigheid of invloed, waaronder ook vertegenwoordigers van de kerkelijke gemeenschap.

Taken en bevoegdheden bevoegd gezag

De wetgever heeft vastgelegd dat het geven van onderwijs vrij is. Deze vrijheid kan worden opgedeeld in de vrijheid van oprichting, de vrijheid van richting en de vrijheid van inrichting.

- De vrijheid van oprichting of stichting is de vrijheid om een school op te richten van welke levens- of wereldbeschouwelijke aard dan ook.
- De vrijheid van richting houdt in dat het bevoegd gezag de vrijheid heeft om het onderwijs te doen verzorgen gebaseerd op een zelf te bepalen levens- of wereldbeschouwelijk beginsel.
- De vrijheid van inrichting is de vrijheid die het bevoegd gezag heeft om de onderwijskundige vormgeving van het onderwijs inhoudelijk en didactisch te bepalen. Behalve de drie genoemde vrijheden heeft een bevoegd gezag een aantal meer specifieke taken en bevoegdheden.

Het bestuur van een openbare school heeft dezelfde taken/bevoegdheden als het bestuur van een bijzondere school. De taken/bevoegdheden van het bevoegd gezag omvatten:

- het oprichten van een school;
- de keuze van leermiddelen;
- het opnemen van facultatieve vakken in het lesrooster;
- het vaststellen van het lesrooster (verdeling van uren over vakken of leergebieden);
- benoeming en ontslag van schoolleiders, onderwijsgevend en onderwijsondersteunend personeel;
- het personeelsbeleid en aspecten van de arbeidsvoorwaarden van het aan de school verbonden personeel;
- de toelating en verwijdering van leerlingen;
- gedragsregels voor leerlingen;
- de interne organisatiestructuur van de school, waaronder de medezeggenschap van betrokkenen;
- de aard van de buitenschoolse activiteiten;
- deelname van de school aan vernieuwingsprojecten;
- het gebruik dat de school maakt van diensten van instellingen in de verzorgingsstructuur;
- de vorm en aard van de betrekkingen tussen de school en instellingen rondom de school;
- het gebruik dat van het schoolgebouw mag worden gemaakt door derden;
- het beheer van de financiële middelen en de zorg voor de administratie;
- het opheffen van een school of schoolafdeling.

Naast deze taken en bevoegdheden heeft het bestuur van een openbare school enkele verantwoordelijkheden die samenhangen met de functie van het openbaar onderwijs:

- er is geen formele vrijheid van oprichting en instandhouding van openbare scholen; men is verplicht voldoende scholen te beheren;
- er mogen geen leerlingen worden geweigerd;
- men kan in het openbaar door de gemeenteraad ter verantwoording worden geroepen voor bestuursdaden.

Samenwerkingsscholen

Naast openbare scholen en bijzondere scholen zijn er ook samenwerkingsscholen, waarbij scholen van één of meer richtingen zeer nauw met elkaar samenwerken en onder één bevoegd gezag vallen. Voor een aantal samenwerkingsscholen geldt dat er sprake is van samenwerking tussen openbaar en bijzonder onderwijs. Er zijn wettelijke voorschriften voor samenwerkingsscholen waarbij openbaar onderwijs is betrokken. De voorschriften hebben betrekking op het waarborgen van het aanbod en het karakter van het openbaar onderwijs binnen de samenwerkingsschool.

Ontwikkelingen

Per 1 augustus 2004 is de stimuleringsregeling bestuurlijke krachtenbundeling (bkb-regeling) voor het primair onderwijs stopgezet. De regeling had tot doel het beleidsvoerend vermogen van schoolbesturen te vergroten door middel van een financiële stimulans. Om het bestuur en management van scholen in het primair onderwijs toch te versterken in verband met de invoering van lumpsum, is per 1 mei 2004 de 'Regeling facilitering versterking bestuur en management in het primair onderwijs' in werking getreden.⁷

2.6.4.1. Schoolleiding/dagelijks bestuur van onderwijsinstellingen

De taken en bevoegdheden van de schoolleiding c.q. dagelijks bestuur van de onderwijsinstelling zijn vastgelegd in verschillende onderwijswetten. Sinds 1997 is er een wet om de evenredige vertegenwoordiging van vrouwen in leidinggevende functies in het onderwijs te bevorderen. Deze wet geldt voor alle onderwijssectoren en verplicht het bevoegd gezag (het bestuur van de onderwijsinstelling) om in geval van ondervertegenwoordiging van vrouwen in leidinggevende en hogere functies, eenmaal in de vier jaar een document met streefcijfers en een tijdpad op te stellen, waarin zij hun beleid en de resultaten daarvan vastleggen. Deze verplichting vervalt zodra vrouwen in leidinggevende functies evenredig vertegenwoordigd zijn. De wet is niet op 1 januari 2002 vervallen zoals eerder was bepaald, maar wordt voor onbepaalde tijd verlengd.

2.6.4.2. Schoolleiding in het primair onderwijs

De dagelijkse leiding van een basisschool of van een school voor speciaal onderwijs is in handen van een directeur. Scholen voor basisonderwijs hebben vaak één of meer adjunct-directeuren. De directeur werkt samen met leraren en onderwijsondersteunend personeel. Zij vormen samen het schoolteam.

Het bevoegd gezag stelt een directiestatuut vast, waarin de taken en bevoegdheden van de schoolleiding beschreven staan. De directeur is, onder verantwoordelijkheid van het bevoegd gezag, belast met:

- het geven van leiding aan de school;
- het mede zorg dragen voor voorbereiding en uitvoering van het onderwijskundige, schoolorganisatorisch en huishoudelijk beleid in de school;

⁷ Bron: Gele Katern nr. 8a 2004, p.14 t/m 16

- het mede voorbereiden en uitvoeren van het personeelsbeleid van de school;
- het mede voorbereiden en uitvoeren van het financiële beleid van de school;
- het onderhouden van interne en externe contacten met betrekking tot de vorengenoemde taken;
- het geven van onderwijs, voor zover de directeur niet vrijgesteld is van het geven van onderwijs;
- overige taken die voortvloeien uit de functie van directeur.

In toenemende mate wordt de bovenschoolse schoolleiding ingevoerd. Een bovenschoolse schoolleiding is een directie die leiding geeft aan meerdere scholen en zich vooral bezighoudt met het voorbereiden en uitvoeren van bovenschools (schooloverstijgend) beleid. Aan elke school moet wel minimaal een directeur verbonden zijn bij wie onder verantwoordelijkheid van het bevoegd gezag, de onderwijskundige, organisatorische en huishoudelijke leiding berust.

2.6.4.3. Schoolleiding in het voortgezet onderwijs

De dagelijkse leiding van een school voor voortgezet onderwijs is in handen van een rector (vwo) of directeur (overige onderwijssoorten).

Scholen voor voortgezet onderwijs hebben één of meer conrectoren of adjunct-directeuren. Zij samen vormen de directie.

Het bevoegd gezag stelt een directiestatuut vast, waarin de taken en bevoegdheden van de schoolleiding beschreven staan. De directie is, onder verantwoordelijkheid van het bevoegd gezag, belast met:

- het geven van leiding aan de school;
- het mede zorg dragen voor voorbereiding en uitvoering van het onderwijskundig, schoolorganisatorisch en huishoudelijk beleid in de school;
- het mede voorbereiden en uitvoeren van het personeelsbeleid aan de school;
- het mede verrichten van beleidsvoorbereidend werk ten behoeve van het bevoegd gezag en het voorbereiden van de bestuursvergaderingen indien dit door het bevoegd gezag wordt opgedragen;
- het onderhouden van interne en externe contacten met betrekking tot de vorengenoemde taken;
- het geven van lessen en het verrichten van leraarstaken voor zover de aard en omvang van de instelling daartoe aanleiding geven;
- overige taken die voortvloeien uit de functie.

Met de invoering van brede scholengemeenschappen is het mogelijk geworden om de directie van een school voor vmbo/havo/vwo te organiseren als centrale directie. Scholen kunnen kiezen voor een "gewone" directie (directeur en adjunct-directeuren) of een centrale directie. Een centrale directie bestaat uit maximaal vijf personen waarvan er één tot voorzitter wordt benoemd. De formatie van de centrale directie omvat ten hoogste drie volledige formatieplaatsen.

In toenemende mate worden verschillende managementvormen ingevoerd.

In de praktijk komt onder andere het managementteammodel voor. De rector/directeur blijft, in plaats van conrectoren/adjunct-directeuren wordt het managementteam gevormd met portefeuillehouders, gespecialiseerd op bepaalde terreinen. Afhankelijk van de omvang van de school, kunnen er ook nog locatieleiders in het managementteam zitten. Enerzijds maken zij in het managementteam mede het beleid, anderzijds moeten zij het totale beleid implementeren in de eigen locatie.

2.6.4.4. Bestuur van instellingen voor educatie en beroepsonderwijs

Alle instellingen voor educatie en beroepsonderwijs zijn vanaf 1 januari 1998 ondergebracht in brede scholengemeenschappen, de zogenaamde Regionale Opleidingencentra (roc's). Roc's kennen twee verschijningsvormen: als institutioneel geïntegreerde instellingen en als bestuurlijk gefuseerde instellingen. Institutioneel geïntegreerde instellingen (IGI's) zijn Roc's die geheel gefuseerd zijn. Alle

bestaande opleidingen gaan samen in één instelling met één bevoegd gezag, één centrale directie of college van bestuur, één medezeggenschapsraad en één centraal beleid op alle gebieden. Bestuurlijk gefuseerde instellingen (BGI's) zijn Roc's waarvan alleen de besturen zijn gefuseerd. Net als bij een IGI is er sprake van één instelling met één bevoegd gezag, één centrale directie of college van bestuur en één medezeggenschapsraad. Een gemeenschappelijk beleid hoeft een BGI echter alleen te voeren op het gebied van financiën, personeel, onderwijs en examens en kwaliteitszorg.

De centrale directie of het college van bestuur is onder verantwoordelijkheid van het instellingsbestuur belast met de voorbereiding en uitvoering van het beleid en de dagelijkse gang van zaken in de instelling. De centrale directie of het college van bestuur bestaat uit maximaal drie leden, waaronder de voorzitter.

2.6.4.5. Bestuur van instellingen voor hoger onderwijs

De bestuursorganisatie van de instellingen voor hoger onderwijs wordt geregeld in de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW). Hogescholen en universiteiten hebben een verschillende bestuursorganisatie.

Hogeschool

Het dagelijks bestuur van een bijzondere instelling voor hoger beroepsonderwijs, een hogeschool, wordt gevormd hetzij door een centrale directie, hetzij door een college van bestuur. Een centrale directie of een college van bestuur bestaat uit ten hoogste drie leden.

- de centrale directie heeft onder verantwoordelijkheid van het instellingsbestuur de leiding over de beleidsvoorbereiding en -uitvoering, de coördinatie van de dagelijkse gang van zaken en het beheer van de hogeschool;
- het college van bestuur is belast met de taken en de bevoegdheden van de centrale directie alsmede met de door het instellingsbestuur aan het college overgedragen taken en bevoegdheden.

Universiteit

Sinds de Wet modernisering universitaire bestuursorganisatie (MUB) van 1997 zijn de raad van toezicht, het college van bestuur en de decaan de bestuursorganen van de universiteit. De MUB is ingevoerd om de autonomie van de universiteiten te vergroten en de bestuursorganisatie te professionaliseren. Met de MUB werd het medebestuur van studenten en personeel vervangen door medezeggenschap.

- Het college van bestuur is belast met het bestuur van de universiteit in haar geheel en het beheer daarvan. Het college bestaat uit ten hoogste drie leden, waaronder de rector magnificus. Het college is verantwoording verschuldigd aan de raad van toezicht en verstrekt de raad de gevraagde inlichtingen betreffende zijn besluiten en handelingen;
- De raad van toezicht is belast met het toezicht op het bestuur van de universiteit in haar geheel en op het beheer daarvan en staat het college van bestuur met raad bij. De raad bestaat uit ten minste drie en ten hoogste vijf leden. De raad is verantwoording verschuldigd aan de minister en verstrekt de minister de gevraagde inlichtingen betreffende zijn handelingen;
- De voorzitter en de andere leden van de raad worden door de minister benoemd. De raad van toezicht benoemt, schorst en ontslaat de collegeleden;
- Op facultair niveau zijn bestuur en beheer in handen van de decaan, deze is belast met de dagelijkse leiding van de faculteit. De decaan is verantwoordelijk voor de inrichting van het onderwijs en de wetenschapsbeoefening van de faculteit. Het college van bestuur benoemt de decaan. Ook kan het college van bestuur een meerhoofdig faculteitsbestuur benoemen met dezelfde verantwoordelijkheden en bevoegdheden. In dat geval is de decaan voorzitter. De decaan c.q. het faculteitsbestuur is verantwoording schuldig aan het college van bestuur, dat op haar beurt wordt gecontroleerd door de raad van toezicht.

Vanwege hun eigen aard kunnen de bestuursstructuur en medezeggenschapsbepalingen van bijzondere universiteiten afwijken indien de minister hier geen bezwaar tegen heeft.

Open Universiteit

De bestuursorganen van de Open Universiteit zijn het college van bestuur en de raad van toezicht.

- het college van bestuur, het dagelijks bestuur, bestaat uit ten hoogste drie leden en wordt benoemd door de raad van toezicht;
- de raad van toezicht wordt benoemd door de minister van onderwijs, cultuur en wetenschap en bestaat uit ten minste drie en ten hoogste vijf leden.

2.7. Interne en externe consultatie

2.7.1. Medezeggenschap

De medezeggenschap van personeel, ouders en leerlingen in het primair onderwijs, het voortgezet onderwijs en het beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie is geregeld in de Wet medezeggenschap onderwijs 1992 (WMO 1992). De Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) regelt de medezeggenschap van personeel en studenten in het hoger beroepsonderwijs, het wetenschappelijk onderwijs en de open universiteit. De medezeggenschap van studenten in het wetenschappelijk onderwijs is gewijzigd in 1997 (bij de Wet modernisering universitaire bestuursorganisatie van 1997 (MUB), een wijzigingswet van de WHW).

Elke onderwijsinstelling in het primair onderwijs, het voortgezet onderwijs, het beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie is wettelijk verplicht een medezeggenschapsraad in te stellen volgens de Wet medezeggenschap onderwijs 1992 (WMO 1992). De medezeggenschapsraad bestaat uit een gelijk aantal gekozen vertegenwoordigers van personeel en ouders/leerlingen variërend van 6 tot ten hoogste 18 leden, afhankelijk van de schoolgrootte. Bij een BVE-instelling bestaat een medezeggenschapsraad uit vertegenwoordigers vanuit het personeel en de deelnemers die een opleiding aan de instelling volgen. Bepaalde groepen mogen geen zitting nemen in de raad:

- in het primair onderwijs kunnen leerlingen geen deel uitmaken van de medezeggenschapsraad;
 - leden van het bestuur van de instelling kunnen geen deel uitmaken van de medezeggenschapsraad.
- De medezeggenschapsraad heeft een aantal algemene bevoegdheden, advies- of instemmingsrecht en kan voorstellen doen.

Ouderparticipatie kan plaats vinden via de ouderraad. De ouderraad adviseert de vertegenwoordigers van de ouders in de medezeggenschapsraad en coördineert de ouderactiviteiten.

Leerlingen aan een school voor voortgezet onderwijs kunnen een leerlingenraad instellen. Scholen voor voortgezet onderwijs hebben in het algemeen leerlingstatuten opgesteld waarin de rechten en plichten van de leerlingen zijn vastgelegd.

Elke hogeschool is wettelijk verplicht een medezeggenschapsraad in te stellen volgens de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW). Een gelijk aantal gekozen vertegenwoordigers van personeel en studenten heeft zitting in de raad, variërend van 10 tot ten hoogste 24 leden, afhankelijk van de grootte van de hogeschool. De medezeggenschapsraad heeft een aantal algemene bevoegdheden, advies- of instemmingsrecht en kan voorstellen doen. Leden van het bestuur van de instelling kunnen geen deel uitmaken van de medezeggenschapsraad.

Binnen de universiteiten is er de keuze voor gedeelde en ongedeelde medezeggenschap. Bij gedeelde medezeggenschap worden studenten en personeel in een aparte raad vertegenwoordigd, bij

ongedeelde medezeggenschap is er een medezeggenschapsraad waarin zowel de studenten als het personeel vertegenwoordigd zijn. Het college van bestuur besluit, voor een termijn van minimaal vijf jaar, of de wet op de ondernemingsraden (gedeelde medezeggenschap personeel en studenten) van toepassing is, dan wel dat deze niet van toepassing is (ongedeelde medezeggenschap). Indien voor ongedeelde medezeggenschap wordt gekozen, dan zijn de universiteitsraad (ten hoogste 24 leden die geen lid zijn van de bestuursorganen) voor de gehele universiteit en de faculteitsraden voor de faculteiten de medezeggenschapsorganen.

Indien voor gedeelde medezeggenschap wordt gekozen, moet een medezeggenschapsregeling worden vastgesteld die ten minste gelijkwaardig is.

Naast de medezeggenschapsorganen is er in hogescholen, universiteiten en de open universiteit een adviesorgaan voor het onderwijs, de opleidingscommissie. De opleidingscommissie bestaat voor ten minste de helft uit studenten. De opleidingscommissie heeft een belangrijke taak bij de invulling en beoordeling van het onderwijs in de opleiding. Studenten kunnen via de opleidingscommissies de bestuursverantwoordelijke voor de opleiding rechtstreeks aanspreken op de kwaliteit van het onderwijs. In het studentenstatuut is een beschrijving van de rechten en plichten van de student opgenomen.

Ontwikkelingen

Er zijn voornemens om in het beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie ten behoeve van het onderwijzend en niet-onderwijzend personeel de Wet op de Ondernemingsraden (WOR) in te voeren. Voor de deelnemers in het middelbaar beroepsonderwijs wordt een deelnemersraad⁸ ingesteld.

Er zijn voorstellen gedaan voor een wetswijziging ter versterking van de positie van de deelnemers in het middelbaar beroepsonderwijs.

Dit wetsvoorstel is eind 2003 ingediend in de Tweede Kamer en is daar nog in behandeling.

2.7.2. Advies- en overlegorganen

2.7.2.1. Adviesorganen

Bij het indienen van nieuwe wetgeving is voor elk departement advisering door het Hoge College van Staat, de Raad van State, verplicht.

Voor het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap zijn de bij wet ingestelde adviesorganen de Onderwijsraad, de Raad voor Cultuur en de Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid.

- De Onderwijsraad heeft volgens de Wet op de Onderwijsraad tot taak de regering, gevraagd en ongevraagd, en beide kamers der Staten-Generaal, op verzoek, te adviseren over hoofdlijnen van het beleid en de wetgeving op het gebied van het onderwijs. Zijn adviezen kunnen zowel beleidsontwikkeland als beleidsreactief van aard zijn. Het werkprogramma van de Onderwijsraad wordt jaarlijks vastgesteld door de minister van onderwijs, cultuur en wetenschap.
- De tweede taak van de Raad is het adviseren van de minister van onderwijs, cultuur en wetenschap en die van landbouw, natuurbeheer en visserij over de toepassing van wetten, algemene maatregelen van bestuur en ministeriële regelingen op het gebied van het onderwijs.
- De derde taak van de Raad is het adviseren van gemeentebesturen in bij de wet genoemde gevallen over aangelegenheden die het gemeentelijk onderwijsbeleid betreffen. Het gaat dan met name om geschillen tussen een gemeentebestuur en een of meer schoolbesturen over de wijze waarop het desbetreffende gemeentebestuur in relatie tot de vrijheid van onderwijs, gebruik wenst te maken van zijn bevoegdheden op het terrein van de huisvesting van scholen voor primair en voortgezet

⁸ Kamerstuk 29371 nr.8 p.1

onderwijs, van het onderwijsachterstandenbeleid, van het onderwijs in allochtone levende talen en van de schoolbegeleiding.

Adviesorganen die ook over raakvlakken van onderwijs, cultuur en wetenschap kunnen adviseren zijn: de Sociaal-Economische Raad (SER) en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR).

2.7.2.2. Overlegorganen

Voor het primair onderwijs en voortgezet onderwijs overlegt de minister van onderwijs, cultuur en wetenschap in het Strategie-overleg Funderend Onderwijs met vertegenwoordigers van schoolbesturen, onderwijsgevend en schoolleiders, en in de leerling- en ouderkamer met vertegenwoordigers van ouders en leerlingen. De organisaties die deze geledingen vertegenwoordigen vaardigen zelf hun vertegenwoordigers af.

Voor het beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie overlegt de minister van onderwijs, cultuur en wetenschap met de vertegenwoordigers van de onderwijsinstellingen en van de Landelijke Organen Beroepsonderwijs (per 1 juni 2002 is de nieuwe naam kenniscentra beroepsonderwijs bedrijfsleven) in de Educatie- en Beroepsonderwijskamer (EB-kamer). De minister van landbouw, natuurbeheer en visserij heeft geregeld overleg met een vertegenwoordiging van de agrarische opleidingscentra, een landelijk orgaan en de agrarische innovatie- en praktijkcentra. Dit overleg wordt aangeduid als Agrarisch Beroepsonderwijskamer (AB-kamer).

Voor het hoger onderwijs overlegt de minister van onderwijs, cultuur en wetenschap in bestuurlijke overleggen met de verenigingen van hogescholen, universiteiten en academische ziekenhuizen en met de landelijke onderzoeksorganisaties. In de Studentenkamer vindt het overleg plaats tussen de minister en vertegenwoordigers van landelijke organisaties van studenten.

Arbeidsvoorwaardenoverleg

In de onderwijssector wordt op diverse niveaus met de vakbonden overleg gevoerd over arbeidsvoorwaarden en rechtspositie van het personeel.

Op bovensectoraal niveau praten de verenigde sectorwerkgevers overheid (VSO) met de samenwerkende centrales van overheids- en onderwijspersoneel (SCO) in de raad voor overheids- en onderwijspersoneel (ROP). In de ROP komen algemene sociale zekerheidswetten en pensioenen aan de orde.

Op het sectoraal niveau zitten wederom de centrales van overheids- en onderwijspersoneel in overleg met de minister van onderwijs, cultuur en wetenschap. Dit overleg vindt plaats binnen de Sectorcommissie onderwijs en personeel (SCOP).

Op dit sectoraal overlegniveau wordt gesproken over de primaire arbeidsvoorwaarden van het onderwijspersoneel, te weten de salarissen, de bovenwettelijke delen van de sociale zekerheid, de algemene arbeidsduur en de ijkpunten van de functiewaardering (de zogenaamde protocolonderwerpen). Voor het primair onderwijs worden ook de overige arbeidsvoorwaarden op genoemd overlegniveau afgesproken, zij het dat al enkele van de secundaire arbeidsvoorwaarden (met name op het gebied van arbeid en zorg) zijn gedecentraliseerd.

De primaire arbeidsvoorwaarden worden voor de sector voortgezet onderwijs neergelegd in de zogeheten kaderbesluiten rechtspositie. Voor het primair onderwijs gebeurt dat in het Rechtspositiebesluit onderwijspersoneel (Rpbo). In dat besluit zijn voor het primair onderwijs overige arbeidsvoorwaarden opgenomen. Voor het hoger onderwijs (hbo en wo) en het beroepsonderwijs en volwasseneneducatie zijn de primaire arbeidsvoorwaarden gedecentraliseerd en vindt het overleg daarover plaats op decentraal niveau. In de zogeheten Collectieve arbeidsovereenkomsten (CAO's) worden rechtspositie, primaire, secundaire en tertiaire arbeidsvoorwaarden geregeld.

2.8. Financiering

Financieringsstromen

Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap beheert bijna alle rijksuitgaven voor onderwijs. Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit bekostigt het landbouwonderwijs. De openbare en bijzondere onderwijsinstellingen zijn in de Grondwet financieel gelijkgesteld. Dit houdt in dat uitgaven die de overheid doet voor het openbaar onderwijs ook gedaan worden voor het bijzonder onderwijs.

De relatie tussen de onderwijsinstellingen en de overheid wordt gekenmerkt door een grote autonomie van de instellingen; de overheid scheidt slechts de voorwaarden. Iedere school komt vrijwel automatisch voor bekostiging in aanmerking, indien aan de bij wet gestelde deugdelijkheids- en bekostigingsvoorwaarden, die voor het schoolsysteem als geheel gelden, wordt voldaan.

Naast de rechtstreekse bekostiging van instellingen door het ministerie van OCW vloeien er ook langs andere wegen uitgaven van OCW naar de onderwijsinstellingen. De belangrijkste stromen zijn die via de gemeenten: onder andere voor educatie, het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid, de schoolbegeleiding en de huisvesting van primair onderwijs en voortgezet onderwijs. Verder komt er geld binnen via de onderwijsdeelnemers zelf, namelijk de cursus- en collegegelden die aan de instellingen betaald worden.

Naast hiervoor genoemde geldstromen kan een onderwijsinstelling ook andere inkomsten genereren, bijvoorbeeld uit vrijwillige ouderbijdragen of van gemeenten voor deelname aan projecten, rente uit eigen middelen, contractactiviteiten, sponsoring etc.

Het Ministerie van OCW ontvangt lesgeld van bepaalde categorieën onderwijsdeelnemers in het voortgezet onderwijs en de bve-sector (zie 5.8. en 7.8.).

Onderwijsnummer

De wetwijzigingen waarbij het onderwijsnummer is ingevoerd zijn in 2001 aangenomen door het parlement. Iedere leerling krijgt een persoonsgebonden nummer (www.onderwijsnummer.nl). Ouders hebben dit administratienummer nodig wanneer zij hun kind bij een school inschrijven. Met dit onderwijsnummer wordt het makkelijker gemaakt om de onderwijsresultaten van leerlingen over meerdere jaren te volgen. Ook is het gemakkelijker om met een persoonsgebonden nummer de kenmerken van de groep voortijdig schoolverlaters te achterhalen. Het persoonsgebonden nummer mag niet worden gebruikt voor het opsporen van individuele voortijdige schoolverlaters. Gemeenten en onderwijsinstellingen krijgen minder administratieve rompslomp. Er is een betere controle op het rechtmatig omgaan met budgetten bij gemeenten en scholen. Het onderwijsnummer komt overeen met het sofi-nummer. Vanaf 2004 heeft elke leerling vanaf drieënhalf jaar een persoonsgebonden nummer.

2.8.1. Financiering van het primair onderwijs en het speciaal onderwijs

Sinds 1 augustus 1998 is de financiering van het primair onderwijs en speciaal onderwijs geregeld in de Wet op het Primair Onderwijs (WPO) en de Wet op de Expertisecentra (WEC).

De bekostiging van het primair en speciaal onderwijs vanuit de overheid is nader onder te verdelen naar drie begrotingsposten: personeel, materieel en huisvesting. Kenmerkend voor de bekostiging is een gedetailleerde regelgeving, die instellingen/besturen relatief weinig autonomie toestaat. Per school wordt een op het leerlingaantal gebaseerd aantal formatieve rekeneenheden toegekend (het formatiebudget), waarmee de school (het bevoegd gezag) de feitelijke personele kosten kan declareren. Dit zogenaamde formatiebudgetsysteem vormt de grootste begrotingspost; ongeveer 85% van het totaal.

De materiële bekostiging is voor een deel gebaseerd op het Londo-stelsel, dat met ingang van 1997 vereenvoudigd is. Het Londo-systeem is bedoeld voor de financiering van inrichting van gebouwen, lesmateriaal en onderhoud. In het vereenvoudigde Londo (Velo) vormen het leerlingaantal en het aantal groepen de basis voor de materiële bekostiging. Het andere deel is gebaseerd op het BekostigingsSysteem Aanvullende vergoeding (BSA), dat een vergoeding geeft op basis van aanvullend formatiebeleid en onderwijs in eigen taal.

De vergoeding voor de huisvesting is vanaf 1997 gedecentraliseerd naar de gemeenten, en gaat sindsdien via het Gemeentefonds.

Met de invoering van het schoolbudget in 2001 hebben scholen en schoolbesturen de financiële middelen gekregen om een eigentijds personeelsbeleid te voeren. Een van de belangrijkste kenmerken van een dergelijk beleid is flexibiliteit. Met de invoering van het schoolbudget is een aantal uitkeringen samengevoegd in één budget. Het gaat om:

- nascholingsgelden
- schoolprofielbudget
- schoolbudget voor management, ondersteuning en arbeidsmarktomstandigheden (MOA-budget)
- nascholing management primair onderwijs voor voorbereiding op integraal personeelsbeleid
- vergoeding voor schoolspecifieke knelpunten in de personeelsvoorziening

Ontwikkelingen

Volgens plan ontvangen basisscholen en scholen voor speciaal onderwijs per 1 augustus 2006 lumpsumfinanciering. Met de invoering van lumpsum geeft de overheid bestedingsvrijheid aan scholen. Schoolbesturen krijgen dan een bepaald bedrag en maken zelf uit hoe ze dat besteden. Scholen kunnen hun beleid en onderwijs beter afstemmen op de situatie op en rond de school. In augustus 2004 start een klein aantal schoolbesturen een pilot. De pilotscholen gaan een aantal werkwijzen uitproberen die met lumpsum te maken hebben. Bijvoorbeeld methoden om zelf financiële keuzes te maken of om managementcontracten af te sluiten tussen schoolleiders en bestuur.⁹ De resultaten van de pilots zullen gebruikt worden door de schoolleiderorganisaties, besturenorganisaties en vakbonden om betere instrumenten en cursussen te ontwikkelen voor alle scholen.

2.8.2. Financiering van het voortgezet onderwijs

De financiering van het voortgezet onderwijs is geregeld in de Wet op het voortgezet onderwijs (WVO). Tussen 1992 en 1996 gold voor het voortgezet onderwijs nog het formatiebudgetsysteem, maar vanaf 1996 is de lumpsumfinanciering ingevoerd. Dat wil zeggen dat jaarlijks een totaalbudget aan de school wordt verstrekt dat alle personele en materiële kosten moet dekken.

De hoogte van de bijdrage voor de personeelskosten wordt vastgesteld op basis van de te berekenen formatie die vergoed wordt tegen een gemiddelde personeelslast (GPL). De GPL is het landelijk vastgestelde bedrag voor de personele middelen per formatieplaats voor elke personeelscategorie.¹⁰ Lumpsumfinanciering betekent meer autonomie en bestedingsvrijheid voor het bevoegd gezag. Voor de personele component betekent dat werkgevers (het bevoegd gezag) meer vrijheid hebben gekregen om in overleg met werknemers de rechtspositie van het personeel vast te stellen. De arbeidsvoorwaarden in het voortgezet onderwijs zijn gedeeltelijk gedecentraliseerd. De materiële component wordt vastgesteld op basis van het Bekostigingssysteem Materieel (BSM). Scholen ontvangen een vast bedrag per leerling naast een vast bedrag voor de school: de zogenaamde vaste voet. Voorbeelden van materiële kosten zijn de kosten voor schoonmaak, leermiddelen en energieverbruik.

⁹ Bron: <http://www.minocw.nl/lumpsumpo/lumpsumpo.html>

¹⁰ Bron: art.85 WVO, 1^e lid

De vergoeding voor de huisvesting is vanaf 1997 gedecentraliseerd naar de gemeenten en gaat sindsdien via het Gemeentefonds.

2.8.3. Financiering van de educatie en het beroepsonderwijs

De Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB) regelt de financiering van het beroepsonderwijs en de educatie.

Er zijn verschillende geldstromen in de BVE-sector:

1. Bekostiging van overheidwege:
 - a. De minister van OCW bekostigt rechtstreeks de opleidingen in het beroepsonderwijs. Dit gebeurt vanaf 2000 gedeeltelijk op basis van het aantal deelnemers per opleiding gedifferentieerd naar leerweg en gedeeltelijk op basis van het aantal gediplomeerden aan de instellingen;
 - b. De minister bekostigt de kenniscentra beroepsonderwijs bedrijfsleven aan de hand van de kwalificaties die zij hebben ontwikkeld en bekostigt de minister het erkennen van leerbedrijven en de bezetting van beroepspraktijk-vormings-plaatsen (BPV-plaatsen);
 - c. De gemeenten verdelen het Rijksbudget voor Educatie verdeeld aan de hand van het aantal volwassen inwoners, het aantal allochtonen en het aantal volwassenen met een onderwijsachterstand. De gemeenten moeten daarna via contracten educatie inkopen bij de roc's;
 - d. Voor de inburgering ontvangen de gemeenten een budget, dat zij bij roc's besteden ten behoeve van nieuwkomers. De verantwoordelijkheid hiervoor berust met ingang van 2003 bij het ministerie van Justitie.
2. De onderwijsdeelnemers betalen de onderwijsinstellingen cursusgeld. De deelnemers aan de beroepsopleidende leerweg betalen lesgeld aan de minister en ontvangen studiefinanciering.
3. Instellingen ontvangen geld voor contractactiviteiten vanuit het bedrijfsleven en particulieren.

2.8.4. Financiering van het hoger onderwijs

De wettelijke grondslag voor de bekostiging van het hoger onderwijs ligt in de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW). De bekostiging vindt plaats volgens het bekostigingsbesluit WHW en de Regeling bekostiging hoger onderwijs. Het hoger onderwijs kent een lumpsumfinanciering. Het landelijk budget voor de ho-instellingen, de rijksbijdrage, wordt door de minister van OCW onafhankelijk van prestatie-indicatoren vastgesteld. Het budget wordt alleen gecorrigeerd voor loon- en prijsontwikkelingen, tenzij er sprake is van beleidsmatige bijstellingen (bijv. studentenramingen). Vervolgens wordt het landelijk budget verdeeld over de instellingen op basis van een verdeelmodel, waarin zijn opgenomen maatstaven voor het aantal studenten en prestatie-indicatoren zoals het aantal uitgereikte diploma's in een studiejaar.

De instellingen voor hoger beroepsonderwijs krijgen geld uit verschillende bronnen. Naast de rijksbijdrage zijn er andere bronnen van inkomsten zoals collegegelden en opbrengsten uit contractactiviteiten. Sinds 1994 zijn de rechtspositionele uitkeringen en de huisvestingsuitkeringen onderdeel van de rijksbijdrage. De rijksbijdrage wordt voor bijna 95% direct als lumpsum beschikbaar gesteld aan de instellingen. De hogeschool beslist zelf over de meest doelmatige verdeling over personele, materiële en huisvestingsuitgaven. De overige 5% van de rijksbijdrage bestaat uit geld bestemd voor specifieke activiteiten zoals vernieuwing.

De verdeling van de rijksbijdrage over de universiteiten (de zogenaamde eerste geldstroom) is met ingang van 2000 sterker prestatie-afhankelijk gemaakt. In het PrestatieBekostigingsModel (PBM) wordt 50% van het beschikbare onderwijsdeel van de rijksbijdrage verdeeld op basis van aantallen getuigschriften (voorheen 10%). Evenals bij de hogescholen zijn huisvestingsuitkeringen en geld

bestemd voor specifieke activiteiten onderdeel van de rijksbijdrage. Binnen de wettelijke taken is er bestedingsvrijheid voor de universiteiten. De verantwoordelijkheid voor de arbeidsvoorwaardenvorming van het universitair personeel is per 1999 gedecentraliseerd. Een deel van de rijksbijdrage aan de universiteiten is bestemd voor academische ziekenhuizen. Daarnaast zijn collegegelden een bron van inkomsten voor de universiteiten.

Het universitair onderzoek wordt via drie verschillende geldstromen gefinancierd:

- in de rijksbijdrage is een bedrag begrepen voor onderzoek (eerste geldstroom);
- door de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) wordt specifiek onderzoek (mede) gefinancierd (tweede geldstroom);
- tot slot kan de universiteit subsidies verwerven en onderzoek in opdracht verrichten anders dan via de eerste en tweede geldstroom. Deze derde geldstroom bestaat voor een belangrijk deel uit middelen van nationale en internationale overheden en onderzoeksstimulering van non-profit instellingen. Het bedrijfsleven heeft een aandeel van circa 15% in de derde geldstroom.

Sinds 1 januari 1998 is er een nieuw bekostigingssysteem voor de Open Universiteit Nederland. Doel hiervan is meer nadruk te leggen op de onderwijstaak en de onderwijsinnovatietaak van de OUNL. De Open Universiteit Nederland krijgt een basisbedrag, een bedrag voor investeringen, een bedrag voor wachtgelden en een bedrag dat afhangt van het aantal diploma's (cursuscertificaten, propedeusediploma's en doctoraaldiploma's) dat de OUNL aflevert. Bij het bepalen van het prestatiedeel van de rijkssubsidie worden voor een periode van vier jaar afspraken gemaakt over de hoeveelheid afgegeven diploma's die van de OUNL worden verwacht.

Sinds 1991 wordt voor de open universiteit een sterker kostendekkende cursusprijs in rekening gebracht. Voor studenten die de cursusprijs niet kunnen betalen en tot de primaire doelgroep behoren (tweede kans) is er een vrijstellingsregeling met betrekking tot de studiekosten.

2.9. Statistieken

De statistieken zijn ontleend aan de publicatie Kerncijfers 1999-2003 Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, tenzij anders vermeld.

2.9.1. Kerncijfers instellingen

Aantal instellingen	2001	2002	2003
Po	7943	7945	7975
Vo	784	680	667
Bve	62	61	59
Aantal instellingen	2001	2002	2003
Hbo	55	50	49
Wo	12	12	12
Instellingen naar richting	2001	2002	2003
Basisonderwijs			
op	33,1%	33,1%	33,1%
pc	29,9%	29,9%	29,8%
rk	30,2%	30,2%	30,1%
ob	6,8%	6,9%	6,9%
Voortgezet onderwijs			
op	28%	30%	29%
pc	23%	22%	22%
rk	28%	26%	26%
nb	11%	12%	12%
smw	10%	11%	11%

Ab	Algemeen bijzonder
Bijz.	Bijzonder
Comb.	Combinatie
Gem.	Gemeentelijk
Nb	Neutraal bijzonder
Ob	Overig bijzonder
Op	Openbaar
Pc	Protestant-christelijk
Rk	Rooms-katholiek
Smw	Samenwerking

2.9.2. Kerncijfers leerlingen en studenten

Aantallen leerlingen en Studenten (x 1000)	2001	2002	2003
Totaal	3505,0	3538,1	3578,0
Po	1652,3	1654,1	1653,7
Vo	904,5	913,6	924,9
Bve (mbo)	455,5	469,5	477,7
Bve (educatie)	155,7	164,3	155,5
Hbo	320,8	322,1	334,5
Wo	171,9	178,8	187,2

2.9.3. Financiën onderwijs algemeen

Totale uitgaven per onderwijssoort (x € 1 mln)	2001	2002	2003
Po	6430,0	7018,0	7422,5
Vo	4779,2	5066,4	5268,8
Bve	2521,5	2598,4	2624,4
Hbo	1530,1	1648,0	1680,6
Wo totaal	2971,3	3123,5	3213,7

Instellingsuitgaven per leerling/student (x € 1)	2001	2002	2003
Po	4600	5000	5200
Vo	5700	6000	6100
Bol voltijd	6000	6300	6500
Hbo	6000	6400	6400
Wo	6200	6500	6400

Inclusief gemeentelijke bijdragen en collegegelden hbo en wo

2.9.4. Financiële kerncijfers WSF en WTOS

Totale relevante uitgaven WSF*) en OVSK**) naar onderwijssoort (x € 1 mln)	2001	2002	2003
Totaal	1987,5	1804,3	2318,8
Wo	492,7	560,0	665,4
Hbo	829,6	853,4	955,2
Bol	649,6	613,7	696,7
Vo	171,0	218,8	239,9
Onverdeeld	15,6	-222,8	1,5

*) WSF = Wet op de Studiefinanciering

***) OVSK = Openbaar vervoerskaart voor studenten

Uitgaven WTOS naar onderwijssoort (x € 1 mln)	2001	2002	2003
Totaal	330,6	347,8	363,2
Uitgaven TS 17- *)	276,6	289,3	294,6
Vo	190,7	196,8	201,5
bol + ho	85,9	92,5	93,1
Uitgaven WTOS 18+	5,3	9,1	17,5
Vo	0,5	1,2	1,3
ho	4,8	7,9	16,3
Uitgaven VO 18+	48,7	49,4	51,1

*) TS = Tegemoetkoming studiekosten

2.9.5. Les- en collegegeld

<i>Normbedragen (x € 1)</i>	2001	2002	2003
Lesgeld	852	885	916
Collegegeld (wo/hbo)	1330	1396	1445

Po	Primair onderwijs (basisonderwijs en speciaal onderwijs)
Vo	Voortgezet onderwijs
Bve	Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie
Bol	beroepsopleidende leerweg
Mbo	middelbaar beroepsonderwijs
Hbo	hoger beroepsonderwijs
Wo	wetenschappelijk onderwijs

3. Pre-primair onderwijs

Nederland kent geen onderwijsvoorzieningen voor kinderen jonger dan 4 jaar. Vanaf 4 jaar kunnen kinderen naar de basisschool gaan. Wel zijn er voor jongere kinderen opvangvoorzieningen buiten het schoolse onderwijs. Ook voor schoolgaande kinderen zijn er naast het reguliere onderwijs opvangvoorzieningen, de zogenaamde buitenschoolse opvang. Het beleid ten aanzien van kinderopvang valt onder verantwoordelijkheid van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Dagelijks maken ruim 300.000 kinderen gebruik van een vorm van opvang in ruim 3.500 (2004¹¹) kindercentra. Ouders, werkgevers en overheid betalen hieraan mee. Uitbreiding van het aantal kinderopvangplaatsen stond de laatste jaren hoog op de politieke agenda. Een dekkend aanbod van kinderopvang, van goede kwaliteit, biedt ouders meer mogelijkheden arbeid en zorg te combineren.

Er zijn drie manieren om een plaats te krijgen in de kinderopvang:

- een gesubsidieerde plaats via de gemeente
- een bedrijfsplaats via de werkgevers
- een particuliere plaats die de ouders zelf betalen

Alleenstaande ouders die vanuit de bijstand willen werken of een opleiding willen volgen, kunnen gebruik maken van de Regeling kinderopvang en buitenschoolse opvang alleenstaande ouders. Ze kunnen een tegemoetkoming krijgen voor kinderopvang en buitenschoolse opvang, als ze niet meer dan 130% van het wettelijk minimumloon verdienen.¹²

Daarnaast bestaat er de 'informele' opvang die ouders zelf regelen bij familie of kennissen.

Kinderopvangvoorzieningen

Tot de georganiseerde kinderopvang worden de volgende vormen gerekend:

- **Kinderdagverblijven:** verzorgen opvang van kinderen van zes weken tot 4 jaar. Kinderen kunnen er op alle (werk)dagen in de week naar toe, vanaf ongeveer 8 uur 's morgens tot 18 uur 's avonds (gemiddelde openingsduur 10 uur p/d). Een klein aantal kinderdagverblijven heeft openingstijden die van deze standaard afwijken. Met zorg en begeleiding zijn gewoonlijk twee gekwalificeerde leidsters per groep belast. Ook bestaat er halve dagopvang: deze centra verzorgen opvang van kinderen van dezelfde leeftijdsgroep, gedurende minimaal 5 uur per dag. Combinaties van hele- en halve-dagopvang komen in de praktijk ook voor.
- **Buitenschoolse opvangcentra:** zijn bedoeld voor schoolgaande kinderen in de leeftijd van 4 tot 12¹³ jaar, en zijn geopend voor en na schooltijd, soms ook tussen de middag, op de vrije (mid)dagen en gedurende schoolvakanties. Deze voorzieningen zijn in principe het gehele jaar geopend. Naschoolse opvang is hier een bijzondere vorm van, omdat het daarbij gaat om uitsluitend opvang na schooltijd.
- **Gastouderbureaus:** zijn gericht op (georganiseerde) bemiddeling bij thuisopvang, bedoeld om een koppeling tot stand te brengen tussen ouders/verzorgers en gastouders die bereid en in staat zijn (tot een maximum van 4) kinderen in hun huis op te vangen. Een gastouder biedt opvang aan kinderen van 6 weken tot 12 jaar. Het minimum aantal uren opvang per week wordt niet

¹¹Bron: http://home.szw.nl/navigatie/rubriek/dsp_rubriek.cfm?rubriek_id=1&subrubriek_id=948&link_id=16062#933140

¹²Bron: http://home.szw.nl/navigatie/rubriek/dsp_rubriek.cfm?rubriek_id=1&subrubriek_id=948&link_id=16062#933140

¹³ Het betreft de leeftijd dat het kind de basisschool verlaat, dit is soms 12 soms 13 jaar. (Bron: SZW)

voorgeschreven maar bedraagt doorgaans 8 uur voor kinderen van 0 tot en met 3 jaar en 5 uur voor kinderen van 4 tot en met 12 jaar.

- **Bedrijfsplaatsen:** zijn gericht op kinderen van werknemers van bedrijven, overheden en maatschappelijke organisaties of gebruikers (studenten) van onderwijsinstellingen. Bedrijfsgerichte opvang komt voor in alle hierboven genoemde varianten, soms in de vorm van bij (gesubsidieerde) kindercentra ingehuurde bedrijfsplaatsen, soms door middel van een crèche die direct gekoppeld is aan een bedrijf (interne kinderopvang) of een gezamenlijke bedrijfscreche. Voor werkgevers die kinderopvangfaciliteiten aan werknemers bieden, zijn er speciale belastingfaciliteiten.
- **Tussenschoolse opvang:** per 1 januari 2005 valt de tussenschoolse opvang onder verantwoordelijkheid van het Ministerie van OCW.

3.1. Voorgeschiedenis

In Nederland bestaat de georganiseerde kinderopvang al sinds 1840, onder meer in de vorm van "bewaarscholen" waar kinderen vanaf tweeënhalf jaar heen gingen als hun moeder buitenshuis werkte. Deze 'bewaarscholen' werden gefinancierd en beheerd door filantropische burgers of de kerk. Geleidelijk kwam de nadruk meer op onderwijs dan op opvang te liggen, hetgeen de ontwikkeling van het kleuteronderwijs inzette. Na de Tweede Wereldoorlog noemde men deze bewaarscholen kleuterscholen.

Van 1956 tot 1985 viel het onderwijs voor kinderen van vier tot zes jaar onder de Kleuteronderwijswet. Hoewel het niet verplicht was (de leerplicht gold vanaf 6 jaar) gingen de meeste kinderen in die tijd vanaf hun vierde jaar naar de kleuterschool. In 1985 werd de Wet op het basisonderwijs (WBO) ingevoerd, waarin het onderwijs voor de leeftijdsgroep van vier tot twaalf jaar werd geïntegreerd. Sindsdien bestaan er geen aparte kleuterscholen meer. De leerplicht geldt met ingang van de WBO voor kinderen vanaf 5 jaar. In april 1998 is de WBO gewijzigd in de Wet op het Primair Onderwijs (WPO). Met deze wijziging wordt een deel van het speciaal onderwijs tezamen met het basisonderwijs geregeld in één wet.

In de periode na de Tweede Wereldoorlog ontstonden de eerste peuterspeelzalen. In 1970 ontstond een landelijke koepelorganisatie voor de kinderdagverblijven en de peuterspeelzalen: de Werkgemeenschap Kindercentra in Nederland (WKN). Deze organisatie zorgde voor een eerste aanzet voor professionalisering van het beroep van de leidsters, voor kwaliteitsrichtlijnen, deskundigheidsbevordering en voorlichting en advies aan kindercentra, Rijk en gemeenten. Inmiddels is de WKN ondergebracht in het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (NIZW). In 1977 is de Rijksbijdrageregeling Kinderdagverblijven tot stand gekomen waardoor kinderdagverblijven die vóór 1975 zijn opgericht in aanmerking kwamen voor een rijksbijdrage. Eind jaren tachtig is deze rijksbijdrageregeling opgeheven in verband met de nieuwe welzijnswetgeving. Vanaf 1990 tot 2003 voerde het Rijk een actief stimuleringsbeleid om de capaciteit van de kinderopvang uit te breiden.

3.2. Huidige ontwikkelingen

Met ingang van 1 januari 2005 komt er een nieuwe wet voor de kinderopvang. De Wet kinderopvang regelt de kwaliteit en de financiering van de kinderopvang. Uitgangspunt is dat kinderopvang een zaak is van ouders, werkgevers en overheid. Voor al deze betrokkenen gaan er zaken veranderen. Ouders die werken en voor hun kinderen zorgen, kunnen een tegemoetkoming van het Rijk krijgen. De meeste ouders maken nu gebruik van een subsidieplaats of een bedrijfsplaats, dit onderscheid tussen plaatsen komt te vervallen. In de nieuwe wet sluiten de ouders zelf een overeenkomst met de kinderopvangvoorziening. De werkgeversbijdrage is niet verplicht. Bij een ontbrekende

werkgeversbijdrage compenseert het Rijk het ontbrekende deel inkomensafhankelijk. Voor inkomens tot € 45.000 structureel en voor inkomens hoger dan € 45.000 tot en met 2008. Beide werkgevers mogen samen maximaal een derde van de kinderopvangkosten belastingvrij vergoeden.

De Wet kinderopvang verplicht de houder van kindercentra verantwoorde kinderopvang aan te bieden en houders van gastouderbureaus de opvang verantwoord te uit te voeren. Onder verantwoorde kinderopvang wordt opvang verstaan die bijdraagt aan een goede en gezonde ontwikkeling van het kind in een veilige en gezonde omgeving. Daarnaast bevat de wet een aantal concrete kwaliteitsvoorschriften zoals de verplichte risico-inventarisatie voor veiligheid en gezondheid (voor kindercentra), het gebruik van de Nederlandse taal, informatieplicht, de verplichting -behalve voor ouderparticipatiecrèches (zie 3.15.)- een oudercommissie in te stellen. De oudercommissie adviseert over tal van zaken zoals bijvoorbeeld het beleid ten aanzien van veiligheid, openingstijden en de prijs.¹⁴ Daarnaast staat in de wet dat de kinderopvangvoorziening aantoonbaar aandacht moet besteden aan het aantal beroepskrachten in relatie tot het aantal kinderen per leeftijdscategorie, de groepsgrootte en de opleidingseisen van de beroepskrachten. Ook moet de kinderopvangvoorziening aandacht besteden aan de voorwaarden waaronder stagiaires worden ingezet. ,

Convenant kwaliteit kinderopvang

De Belangenvereniging van Ouders in de Kinderopvang (BOInK), de Branchevereniging Ondernemers in de kinderopvang en de Maatschappelijk Ondernemers Groep (MOgroep) hebben in oktober 2004 een convenant ondertekend waarin ze de bovengenoemde globale kwaliteitseisen uit de wet nader hebben geconcretiseerd. Daarmee hebben deze partijen invulling gegeven aan het begrip verantwoorde kinderopvang. Dit convenant bevat afspraken over de volgende kwaliteitsaspecten:

- pedagogisch beleidsplan
- aantal kinderen per leidster en omvang stamgroep
- huisvesting
- medezeggenschap
- veiligheid
- gezondheid
- kwaliteit personeel¹⁵

De bepalingen uit het convenant zijn vertaald in de Beleidsregels kwaliteit kinderopvang.

Rol van de gemeenten op het gebied van kinderopvang

De rol van de gemeenten op het gebied van kinderopvang zal veranderen met de inwerkingtreding van de Wet kinderopvang. Vanaf 1 januari 2005:

- is de gemeente verantwoordelijk voor het toezicht op de kwaliteit van de kinderopvang, de Gemeentelijke Gezondheidsdienst (GGD) zal deze taak uitvoeren;
- financiert de gemeente het ontbrekende werkgeversdeel voor ouders die:
 - o een uitkering hebben (met uitzondering van arbeidsgehandicapten en WW'ers in een reïntegratietraject, voor deze doelgroepen betaalt het UWV de ontbrekende werkgeversbijdragen)
 - o herintreder zijn, en ingeschreven staan bij het CWI
 - o als nieuwkomer een verplicht inburgeringsprogramma volgen
 - o studenten zijn

¹⁴ Bron: www.wetkinderopvang.nl ('de wet in het kort')

¹⁵ Bron: 'Verantwoorde kinderopvang: verdere stappen naar de toekomst' convenant kwaliteit kinderopvang 1 september 2004

De doelgroep ouders en kinderen met een sociaal-medische indicatie vallen in 2005 niet onder de werking van de Wet kinderopvang. In plaats daarvan is het budget voor kinderopvang dat met deze doelgroep is gemoeid in het gemeentefonds gestort. Gemeenten hebben dus in 2005 beleidsvrijheid kinderopvang voor de sociaal-medisch doelgroep te financieren.

Voor- en vroegschoolse educatie

In juni 2000 is er een beleidsbrief verschenen over voor- en vroegschoolse educatie (vve). Deze beleidsbrief geeft aan hoe de overheid richting wil geven aan het beleid ten aanzien van voor- en vroegschoolse educatie. Voor- en vroegschoolse educatie richt zich op kinderen van 2 tot en met 5 jaar die risico lopen op een onderwijsachterstand. Het gaat dan om zowel kinderen uit etnische minderheidsgroepen als autochtone kinderen met laagopgeleide ouders. Doelstelling van dat beleid is om (dreigende) onderwijsachterstanden van kinderen op jonge leeftijd aan te pakken. Het vve-beleid zal gedeeltelijk geïntegreerd worden in bestaand beleid zoals Grote Stedenbeleid en Gemeentelijk Onderwijsachterstandenbeleid (goa). Door financiële stimulering worden gemeenten in de gelegenheid gesteld programma's voor vve te ontwikkelen en uit te voeren.

Een landelijk beleidskader (LBK) geeft landelijke doelstellingen voor onderwijsachterstanden voor telkens vier jaar. Op 1 augustus 2002 is de tweede LBK in werking getreden. In het landelijk beleidskader 2002-2006 is onder andere de volgende doelstelling geformuleerd:

'Een betere startpositie in het basisonderwijs via deelname aan kwalitatief goede programma's voor voor- en vroegschoolse educatie door ten minste de helft van de doelgroep in 2006.'

In 2003 werd 25% van de doelgroep bereikt.¹⁶

Als onderdeel van het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid valt VVE onder de verantwoordelijkheid van gemeenten. Zij moeten er voor zorgen dat er effectieve VVE-programma's worden aangeboden en dat kinderen uit de doelgroep daar gebruik van maken. De evaluatie van het beleid valt ook onder het beleid van de gemeente. Het budget voor VVE valt onder de specifieke uitkering GOA. In overleg met scholen bepalen gemeenten welk deel van het GOA-budget gebruikt wordt voor voor- en vroegschoolse educatie, daarbij rekening houdend met de eerdergenoemde doelstelling van het LBK 2002-2006.

3.3. Wetgeving

Kinderopvang en peuterspeelzalen vallen onder de Welzijnswet (1994). Met de invoering van de welzijnswet hebben gemeenten de verantwoordelijkheid voor planning en financiering van het lokale welzijnswerk gekregen. Gemeenten moeten aan instellingen voor kinderopvang minimaal de kwaliteitseisen (met betrekking tot inrichting, hygiënische toestand en veiligheid van het kindercentrum) stellen die staan beschreven in het Tijdelijk besluit kwaliteitsregels kinderopvang, dat op 1 januari 1996 in werking is getreden. De eisen worden niet alleen gesteld aan de gesubsidieerde kinderopvang, maar aan alle centra voor kinderopvang. Kinderopvang valt bovendien onder de Wet klachtrecht cliënten zorginstellingen en de gesubsidieerde kinderopvangvoorzieningen vallen tevens onder de Wet medezeggenschap cliënten zorginstellingen.

In 1996 is de 'Regeling kinderopvang en buitenschoolse opvang alleenstaande ouders' tot stand gekomen. Doel van deze subsidieregeling van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid is alleenstaande ouders in staat te stellen betaalde arbeid met de zorg voor hun kind(eren) te combineren en daarmee stille armoede en sociale uitsluiting tegen te gaan. Op grond van deze regeling kunnen gemeenten de volledige kosten dragen voor opvangplaatsen voor alleenstaande ouders in het kader van uitstroom uit de bijstand. Vanaf 1997 heeft de regeling een structureel karakter gekregen.

¹⁶ Bron: <http://www.ontwikkelingsstimulering.nl/smartsite.dws?id=10184>

In 1999 is de Regeling uitbreiding Kinderopvang en buitenschoolse opvang in werking getreden, waarmee voor de periode 1999-2002 een verdere capaciteitsuitbreiding met 71.000 plaatsen mogelijk wordt gemaakt. Deze regeling vervalt met de inwerkingtreding van de Wet kinderopvang¹⁷. Ook is besloten tot 10.000 extra opvangplaatsen en meer middelen ten behoeve van maximale bevordering van inspectie en toezicht in 2003. Het onderwijs aan kinderen vanaf vier jaar is geregeld in de Wet op het primair onderwijs.

3.4. Algemene doelen

Kinderopvang en peuterspeelzalen bieden jonge kinderen de mogelijkheid en de ruimte om te spelen en zich samen met kinderen van hun eigen leeftijd te ontwikkelen. Het doel is om de sociale, cognitieve en emotionele ontwikkeling van de kinderen te stimuleren. Kinderopvang stelt ouders in staat buitenshuis activiteiten te verrichten, zoals deelname aan het arbeidsproces, toeleiding tot het arbeidsproces of het volgen van een opleiding.

3.5. Geografische spreiding van instellingen

Er bestaan in Nederland geen onderwijsvoorzieningen voor kinderen jonger dan 4 jaar. In maatregelen voor een evenwichtige geografische spreiding is niet voorzien. Door de invoering van vraagfinanciering in de Wet kinderopvang kan worden verwacht dat vraag en aanbod van kinderopvang op elkaar zullen worden afgestemd.

3.6. Toelatingsvoorwaarden kinderopvang

Peuterspeelzalen zijn in principe toegankelijk voor alle kinderen tussen 2 - 2,5 en 4 jaar; wel kunnen er per gemeente voorrangregels gelden bv. voor kinderen met een sociaal-medische indicatie of kinderen met (potentiële) ontwikkelingsachterstanden. Voor kinderopvang is de toelatingsleeftijd:

- 0 tot 4 jaar voor kinderdagverblijven en halvedagopvang
- 4 – 12 jaar voor buiten- en naschoolse opvang

Voor de gastouderopvang kunnen flexibele leeftijdsgrenzen worden gehanteerd. Gemeenten kunnen in de gesubsidieerde kinderopvang voorrang laten verlenen aan bijzondere doelgroepen, zoals kinderen met een sociaal-medische indicatie. Toegang tot bedrijfsgerichte opvangplaatsen wordt gereguleerd door afspraken die gemaakt zijn tussen werkgever en werknemers (bv. in CAO). Verder geldt het aantal beschikbare plaatsen in peuterspeelzalen en kinderdagverblijven als een beperkende factor bij de toelating.

Onder de Wet kinderopvang zijn geen bepalingen met betrekking tot toelating opgenomen.

3.7. Financiële steun aan gezinnen

De ouderbijdrage aan de kinderopvang is afhankelijk van het gezinsinkomen. Een lager gezinsinkomen betekent een lagere ouderbijdrage.

Op 1 januari 2005 wordt de Wet kinderopvang ingevoerd. Deze wet veronderstelt financiering van kinderopvang door zowel ouder(s), werkgever(s) als overheid. Van de werkgevers wordt wel verwacht dat zij meebetalen aan de kinderopvang, maar dit is niet verplicht. De wet gaat ervan uit dat beide werkgevers (van beide ouders) gezamenlijk bijdragen, en wel voor één derde deel van de kosten voor kinderopvang. Indien een werkgever niet bijdraagt in de kosten voor kinderopvang of indien deze

¹⁷ Bron: Staatsblad 455, 2004 art.98

bijdrage niet toereikend is, kan er een inkomensafhankelijke compensatie worden aangevraagd bij de rijksoverheid. Deze compensatie is structureel voor huishoudinkomens tot €45.000. Huishoudens met een hoger inkomen ontvangen tot en met 2008 eveneens een compensatie bij een ontbrekende werkgeversbijdragen. Ongeacht de bijdrage van de werkgever(s) kunnen de ouders bij de rijksoverheid een tegemoetkoming in de kosten van kinderopvang aanvragen. Deze aanvraag wordt bij de belastingdienst ingediend. De hoogte van deze tegemoetkoming is afhankelijk van het gezinsinkomen.¹⁸

3.8. Groepsindeling kinderopvang

In het belang van de kwaliteit van de kinderopvang worden grenzen gesteld aan de groepsgrootte en de kind-stafratio. In de gemeentelijke verordening kinderopvang worden deze regels als ondergrens gehanteerd. Het Tijdelijk besluit kwaliteitsregels kinderopvang bevat regels die betrekking hebben op de maximale groepsgrootte:

- een groep van 0 tot 1 jaar omvat ten hoogste 12 kinderen;
- een groep van 0 tot 13 jaar omvat ten hoogste 16 kinderen, waarvan maximaal 8 tussen 0 en 1 jaar;
- een groep van 4 tot 13 jaar omvat ten hoogste 20 kinderen;

Verder regelt het Tijdelijk besluit kwaliteitsregels kinderopvang het maximale aantal kinderen binnen een leeftijdsgroep per gekwalificeerde groepsleider:

- 4 kinderen van 0 tot 1 jaar;
- 5 kinderen van 1 tot 2 jaar;
- 6 kinderen van 2 tot 3 jaar;
- 8 kinderen van 3 tot 4 jaar;
- 10 kinderen van 4 jaar tot het einde van de basisschoolleeftijd.

Als regel dienen er ten minste twee gekwalificeerde leiders per groep aanwezig te zijn. De modelverordening van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) noemt een maximum van 16 kinderen per groep.

Peuterspeelzalen vallen niet onder het Tijdelijk besluit kwaliteitsregels kinderopvang. Gemeenten kunnen echter hun kwaliteitsverordeningen wel van toepassing verklaren op peuterspeelzalen en daar desgewenst aparte dan wel afwijkende eisen aan stellen.

Ontwikkelingen

Vanaf 1 januari 2005 gelden andere kwaliteitsregels (zie 3.2.)

3.9. Dag- en weekindeling

Er bestaan geen voorschriften of richtlijnen voor de dag- en weekindeling van de kinderopvang.

3.9.1. Jaarplanning

Er bestaan geen voorschriften of richtlijnen met betrekking tot de openstelling van kinderopvangvoorzieningen gedurende het jaar.

3.9.2. Dag- en weekrooster

In de kinderopvang en in de vve bestaan geen voorschriften omtrent het gebruik van een dag- en weekrooster.

¹⁸ Bron: www.wetkinderopvang.nl ('ouders')

3.10. Kinderopvang en curriculum

Binnen kinderopvang is er geen sprake van een curriculum. Vanaf vier jaar kunnen kinderen naar het primair onderwijs. Voor kinderen tussen 4 en 13 jaar zijn er, wanneer de ouders daarvoor kiezen en er plaats is, buiten schooltijd voorzieningen voor buitenschoolse opvang.

3.11. Onderwijsmethoden, materialen en kinderopvang

Bij het grootste deel van de kinderopvangvoorzieningen kan niet gesproken worden van één specifieke pedagogische methode. Er zijn wel voorschoolse voorzieningen die gebaseerd zijn op een pedagogische visie, bijvoorbeeld Montessori-kinderopvang of Regio Emilia.

3.12. Leerlingevaluatie

Leerlingevaluatie is niet aan de orde bij kinderopvang. Bij vve vinden verschillende vormen van observatie plaats.

3.13. Speciale maatregelen

Programma's

Sinds 1988 bestaan er projecten voor (jonge) kinderen waarvan de ouders laagopgeleid zijn en/of tot de etnische minderheden in Nederland behoren (vooral Turkse, Marokkaanse en Surinaamse kinderen). Deze zogenaamde stap-projecten richten zich op 0-3 jarige kinderen en hun ouders en op 4-7 jarige leerlingen. Doelstelling van deze projecten is het voorkomen van achterstanden en het voorbereiden op de Nederlandse basisscholen en het versterken van de positie van deze kinderen in de eerste fase van het basisonderwijs. De ontwikkeling en de eerste implementatiefase van deze stap-projecten zijn gefinancierd door het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Voor zover de projecten na deze eerste fasen zijn gecontinueerd, worden ze nu door de gemeenten gefinancierd. In de meeste gevallen maken de projecten deel uit van het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid.

Naast de eerder genoemde stap-projecten zijn vanaf 1995 met steun van de Ministeries van VWS en OCW de programma's Kaleidoscoop en Piramide ingevoerd. Het programma Kaleidoscoop richt zich op het verbeteren van de kwaliteit van peuterspeelzalen en de onderbouw van de basisschool. Het programma besteedt expliciet aandacht aan deskundigheidsbevordering en training van beroepskrachten.

Piramide is een totaalprogramma dat zich richt op kinderen van drie tot zes jaar. In het programma krijgen de belangrijkste ontwikkelingsgebieden expliciet aandacht aan de hand van thema's en onderwerpen waarin de ontwikkelingsgebieden in samenhang voorkomen.

Deze twee methodieken voor- en voorschoolse educatie hebben ten doel:

- vergroting deelname doelgroepleerlingen aan voorschoolse voorzieningen;
- kwaliteitsverbetering en inhoudelijke vernieuwing voorschoolse voorzieningen;
- wegwerken van onderwijsachterstanden bij doelgroepleerlingen;
- samenwerking voorschoolse voorziening en onderbouw basisonderwijs;
- doorgaande ontwikkelingslijn;
- betrokkenheid en ondersteuning van de ouders vergroten.

Deze projecten maken deel uit van het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid.

Kinderen met een handicap

Inmiddels is er veel kennis en deskundigheid opgedaan rondom de opname van kinderen met een handicap in de reguliere kinderopvang. Doel is de scheiding tussen voorzieningen voor kinderen zonder handicap en de speciale voorzieningen voor kinderen met een handicap te doorbreken. Met de

aanwezige deskundigheid, aangevuld met extra informatie en ondersteuning, kunnen kindercentra ook voor kinderen met een handicap een positieve rol spelen in hun ontwikkeling en bovendien het risico van isolement verkleinen. Ook voor hun ouders kan het een ondersteuning bij de opvoeding betekenen, hetgeen niet wil zeggen dat integratie in de reguliere kinderopvang in de plaats komt van specialistische voorzieningen. Er zijn vele gespecialiseerde instellingen die ambulante ondersteuning bieden bij de opvang van kinderen met een handicap in de reguliere kinderopvang. Afhankelijk van het beleid van de gemeente worden de extra kosten hiervan vergoed.

3.14. Private sector

Het aanbieden van kinderopvangvoorzieningen is geen taak van de overheid. Wel stelt de overheid eisen aan de kwaliteit van de voorzieningen. Deze eisen zijn vastgelegd in het 'Tijdelijk besluit kwaliteitsregels kinderopvang'. Gemeenten zijn verantwoordelijk voor de kwaliteit van de kinderopvang in hun gemeente. Ook zijn zij belast met toezicht op de naleving ervan. Gemeenten moeten daarom een verordening op de kinderopvang hebben, die voldoet aan de eisen van het 'Tijdelijk besluit kwaliteitsregels kinderopvang'. Gemeenten mogen in hun verordening wel meer kwaliteitsregels invoeren, maar niet minder. Kinderopvanginstellingen moeten voldoen aan de gemeentelijke verordening voor het verkrijgen van een vergunning. Deze vergunning is een vereiste voor iedere kinderopvangorganisatie.

Ontwikkelingen

Vanaf 1 januari 2005 gelden andere kwaliteitsregels (zie 3.2.)

3.15. Alternatieven

Naast formele kinderopvang worden in Nederland ook veel kinderen opgevangen via informele opvang die ouders zelf creëren (bv. in de familiesfeer). Daarnaast zijn er de zogenaamde ouderparticipatiecrèches. Ouderparticipatie is bedoeld voor ouders die er bewust voor kiezen om samen met andere ouders hun kinderen op te vangen. Er is geen betaalde leiding. De ouders zijn met elkaar verantwoordelijk voor de organisatie en het beheer van de crèche.

Ontwikkelingen

Vanaf 1 januari 2005 is de ouderparticipatiecrèche een vorm van georganiseerde kinderopvang zoals omschreven in de Wet kinderopvang.

3.16. Statistieken kinderopvang

Kinderopvangvoorzieningen	2000	2001
0 t/m 3 jaar	2.216	2.583
4 t/m 12 jaar	1.371	1.647
totaal	3.587	4.230

Capaciteit	2000	2001
0 t/m 3 jaar	84.445	102.546
4 t/m 12 jaar	43.507	54.616
totaal	127.953	157.161

Kinderen in kinderopvang	2000	2001
0 t/m 3 jaar	164.418	184.020
4 t/m 12 jaar	75.746	95.998
totaal	240.164	280.018

Percentage deelnemende kinderen	2000	2001
0 t/m 3 jaar	20,4	22,5
4 t/m 12 jaar	4,2	5,7
totaal	9,3	10,8

Capaciteit per 100 kinderen	2000	2001
0 t/m 3 jaar	10,49	12,56
4 t/m 12 jaar	2,44	3,07
totaal	4,94	6,06

Soort plaats	2000	2001
SZW-plaats	6.264	7.452
Particuliere plaats	14.598	18.910
Bedrijfsplaats	62.862	82.412
Gesubsidieerde plaats	28.729	29.550

Bron: Kinderopvang in gemeenten, de monitor over 2001 (SGB0) p.11

4. Primair onderwijs

4.1. Voorgeschiedenis

Vóór 1985 waren er aparte scholen voor kleuteronderwijs (4-6 jaar) en voor lager onderwijs (6-12 jaar). Na de invoering van de Wet op het basisonderwijs (WBO) in 1985 zijn deze scholen geïntegreerd tot scholen voor basisonderwijs voor de leeftijdsgroep van vier tot twaalf jaar.

Het speciaal onderwijs was vastgelegd in de ISOVSO (Interimwet op het speciaal en het voortgezet speciaal onderwijs). Er bestond een systeemscheiding tussen basisonderwijs en speciaal onderwijs. Op 1 augustus 1998 is de Wet op het basisonderwijs (WBO) vervangen door de Wet op het primair onderwijs (WPO). In deze wet zijn de WBO en delen van de ISOVSO samengebracht. Een doel van de WPO is het primair onderwijs beter toe te rusten om met leerlingen met gedrags- en leerproblemen (zorgleerlingen) om te gaan en minder te verwijzen naar speciaal onderwijs. Het speciaal en voortgezet speciaal onderwijs wordt vanaf 1 augustus 1998 geregeld door de Wet op de Expertisecentra (WEC).

4.2. Lopende discussie en beleidsontwikkelingen

Koers Primair Onderwijs

In 'Koers Primair Onderwijs: Ruimte voor de school' geeft de minister de richting en de hoofdlijnen aan van het beleid voor het primair onderwijs tot 2010. Dit meerjarenbeleidsplan is in juni 2004 aangeboden aan de Tweede Kamer. Koers PO is totstandgekomen na een interactief traject waarin gesproken is met leraren, directeuren, ouders, leerlingen, lerarenopleiders en andere betrokkenen in en rond de school.[∇]

Flexibilisering schooltijden

Een wetsvoorstel in voorbereiding biedt scholen de mogelijkheid de schooltijden te flexibiliseren. In dit voorstel wordt vastgehouden aan het huidige minimaal aantal lessen verdeeld over acht jaar (7520 uur), maar wordt onder andere de urenverdeling tussen onder- en bovenbouw geflexibiliseerd (zie 4.9.2.).

Lumpsumfinanciering

Met de invoering van lumpsum geeft de overheid bestedingsvrijheid aan basisscholen en scholen voor speciaal onderwijs. Schoolbesturen krijgen dan een bepaald bedrag en maken zelf uit hoe ze dat besteden. De beoogde invoeringsdatum is 1 augustus 2006. Om een helder beeld te krijgen van de mogelijkheden van de lumpsumbekostiging, de mogelijke valkuilen, de benodigde instrumenten en de ondersteuningsbehoefte van de scholen en besturen zijn er pilots gestart. Daaraan nemen 34 schoolbesturen en circa 700 scholen deel. Deze zijn verdeeld over twee groepen waarin kleine, middelgrote en grote schoolbesturen speciale aandacht krijgen.¹⁹

Schoolbegeleiding

Vanaf 1 augustus 2005 wordt het geld voor schoolbegeleiding rechtstreeks aan basisscholen uitgekeerd in plaats van aan de schoolbegeleidingsdiensten. Scholen kunnen daarmee zelf bepalen hoe en waar zij de begeleiding inkopen die het best past bij hun kwaliteitsbeleid (zie 4.15.2.). In november 2004 is hiervoor een wetsvoorstel ingediend bij de Tweede Kamer.[▲]

[∇] Bron: <http://www.minocw.nl/koerspo/index.html>

¹⁹ Bron: brochure 'Invoering lumpsum Primair Onderwijs' van Min. OCW april 2004 p.15

[▲] Bron: Kamerstuk 29875, nr.2

Medezeggenschap

De ontwikkelingen in het primair onderwijs, met name op het terrein van het bestuur van scholen, zijn voor de minister van OCW reden geweest om de medezeggenschapsregeling in het primair onderwijs nader te bezien.²⁰

In juni 2004 heeft de Expertgroep Medezeggenschap PO in kaart gebracht op welke punten de huidige medezeggenschapswetgeving in het primair onderwijs moet worden verbeterd. Deze punten zijn opgenomen in het advies 'Focus op versterking'. Dit advies stuurt aan op een nieuw te ontwerpen wet met als werktitel Wet Medezeggenschap Scholen (WMS). Deze nieuwe wet zal moeten voldoen aan de volgende criteria:²¹

- voorzien in een vorm van gezamenlijke medezeggenschap voor ouders en personeel zoals in de WMO;
- voorzien in een zelfstandige vorm van medezeggenschap voor het personeel ten aanzien van arbeidsvoorwaardelijke aangelegenheden;
- flexibiliteit bieden om de structuur van medezeggenschap aan te kunnen passen aan de ontwikkelingen in de verhoudingen tussen het bestuur en het management;
- leiden tot een algemene versterking van de medezeggenschap in het primair onderwijs.

In het voorjaar van 2005 wordt het wetgevingstraject gestart. Inwerkingtreding is voorzien in 2007.♦

Toekomstig onderwijsachterstandenbeleid

Het kabinet is van mening dat de verdeling van verantwoordelijkheden tussen schoolbesturen en gemeenten in het huidige onderwijsachterstandenbeleid niet scherp genoeg is geformuleerd. Hierdoor is het niet goed mogelijk partijen aan te spreken op de resultaten. Aangezien scholen en schoolbesturen de belangrijkste uitvoerders van het onderwijsachterstandenbeleid zijn, krijgen deze de ruimte om de middelen voor onderwijsachterstanden meer naar eigen inzicht te besteden. In het bijzonder gaat het om het vervallen van de eis om samen met de gemeente te komen tot een gemeentelijk onderwijsachterstandenplan met daarin onder meer gezamenlijke doelstellingen, activiteiten en de inzet van school- en gemeentelijke middelen.²²

Het kabinet wil het maken van niet-vrijblijvende afspraken tussen gemeenten en schoolbesturen over een evenwichtige verdeling van achterstandsleerlingen over scholen bevorderen. Schoolbesturen worden verplicht overleg te voeren met gemeenten over terugdringing van segregatie en bevordering van integratie.²³

Daarnaast worden gemeenten verantwoordelijk voor het inrichten van bovenschoolse schakelklassen. Schakelklassen zijn vooral bedoeld voor (autochtone en allochtone) leerlingen in het basisonderwijs die een dusdanige (taal)achterstand hebben, dat zij niet (meer) met succes kunnen deelnemen aan het reguliere onderwijs. Gedurende één schooljaar wordt onderwijs aangeboden dat is gericht op het wegwerken van de taalachterstand, daarna gaat de leerling terug naar de reguliere klas.²⁴

²⁰ Bron: 'Focus op versterking' advies Expertgroep Medezeggenschap PO p.3

²¹ Bron: 'Focus op versterking' advies Expertgroep Medezeggenschap PO p.20

♦ Bron: Kamerstuk 29768, nr.1 p.8

²² Bron: Kamerstuk 27020 nr.39 p.2

²³ Bron: Kamerstuk 27020 nr.39 p.8

²⁴ Bron: Kamerstuk 27020 nr.39 p.7

Herijking gewichtenregeling basisonderwijs

De gewichtenregeling is een belangrijk instrument binnen het onderwijsachterstandenbeleid aangezien deze regeling de groepsgrootte voor een groot deel bepaalt. Factoren als inzetten op het jonge kind, beter aansluiten bij feitelijke achterstanden, meer aandacht voor autochtone achterstandsleerlingen en het voorkomen van segregatie, zijn aanleiding voor herijking van de huidige gewichtenregeling.

In de toekomstige gewichtenregeling zal 'etniciteit' niet langer een bepalende factor zijn in de toekenning van een gewicht. Wel zal gebruik gemaakt worden van een taaltoets om extra grote taalachterstanden bij leerlingen op te sporen. Het opleidingsniveau van de ouders wordt de belangrijkste factor in de toekomstige gewichtenregeling.

4.3. Wetgeving

Per 1 augustus 1998 zijn de Wet op het primair onderwijs (WPO) en de Wet op de Expertisecentra (WEC) in werking getreden. Hiermee zijn de Wet op het basisonderwijs (WBO) en de Interimwet op het speciaal en voortgezet speciaal onderwijs (ISOVSO) vervallen. Een van de doelen en uitgangspunten van de wet op het primair onderwijs is samenwerking en integratie van regulier basisonderwijs en een deel van het speciaal onderwijs. In de WPO zijn zowel de scholen voor basisonderwijs als de scholen voor speciaal onderwijs voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (lom), moeilijk lerende kinderen (mlk) en in hun ontwikkeling bedreigde kleuters (iobk) opgenomen. Deze voormalige scholen voor speciaal onderwijs worden in de nieuwe wet 'speciale scholen voor basisonderwijs' genoemd. De overkoepelende term voor basisscholen en speciale scholen voor basisonderwijs is primair onderwijs. Het voortgezet speciaal onderwijs voor lom en mlk valt vanaf 1998 onder de Wet op het voortgezet onderwijs (WVO, zie hoofdstuk 5).

Het overig speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs uit de ISOVSO valt vanaf 1998 onder de nieuwe Wet op de expertisecentra (WEC, zie hoofdstuk 10).

De WPO omschrijft de doelstelling van het onderwijs en geeft voorschriften voor de inrichting van het onderwijs (inhoud, kwaliteit, het schoolplan, de schoolgids en de klachtenregeling), de zorgstructuur (het zorgplan, het samenwerkingsverband) en regelt de positie van het personeel, van leerlingen (toelating) en van ouders.

De belangrijkste uitvoeringsvoorschriften voor het primair onderwijs zijn:

- Formatiebesluit WPO
In dit besluit wordt de bekostiging van de aanstelling van het personeel geregeld.
- Besluit kerndoelen basisonderwijs 1998
De kerndoelen geven een overzicht van de kwaliteiten op het gebied van kennis, inzicht en vaardigheden waarover leerlingen moeten beschikken bij het verlaten van een basisschool.

4.4. Algemene doelen

Het primair onderwijs richt zich op de emotionele en verstandelijke ontwikkeling, op de ontwikkeling van creativiteit, het verwerven van noodzakelijke kennis en het verwerven van sociale, culturele en lichamelijke vaardigheden. Uitgangspunt daarbij is een ononderbroken ontwikkelingsproces. Het onderwijs dient ervan uit te gaan dat de leerlingen opgroeien in een multiculturele samenleving. Ten aanzien van leerlingen die extra zorg nodig hebben is het onderwijs gericht op individuele begeleiding die is afgestemd op de behoeften van de leerling. Het onderwijs aan een speciale school voor basisonderwijs richt zich erop leerlingen, waar mogelijk, terug te brengen naar het reguliere onderwijs.

Ontwikkelingen

Het onderwijs kan een belangrijke bijdrage leveren aan een actief burgerschap. Dit geldt voor iedere school en voor iedere leerling die onderwijs volgt. Het kabinet wil daarom meer aandacht in het onderwijs voor burgerschapsvorming wettelijk vastleggen.²⁵

4.5. Geografische spreiding van scholen

In Nederland staat gemiddeld op elke 5,9 km² een school voor basisonderwijs. Op aanvraag van de ouders worden de vervoerskosten naar de school vergoed, voor zover burgemeester en wethouders deze vervoerskosten noodzakelijk achten. De gemeenteraad stelt daartoe een nadere regeling vast. In het belang van een doelmatige spreiding van leerlingen kan de gemeente een verdeling in schoolwijken maken. In dat geval moet de leerling naar de openbare school in de wijk die het gemeentebestuur heeft aangewezen (meestal de woonwijk). Ontheffing van deze regeling is mogelijk. Deze regeling geldt niet voor het bijzonder basisonderwijs.

Plan van nieuwe scholen

De bekostiging van een openbare en een bijzondere school kan slechts een aanvang nemen, indien zij voorkomt op een voor de gemeente van vestiging vastgesteld plan van nieuwe scholen. Een school wordt in het plan opgenomen indien is aangetoond dat de school door voldoende leerlingen zal worden bezocht. Het vereiste aantal leerlingen is afhankelijk van het aantal leerlingen per km² in de gemeente van vestiging. De gemeenteraad neemt een openbare school in elk geval in het plan op, indien binnen 10 kilometer van de plaats in de gemeente waar het onderwijs moet worden gegeven over de weg gemeten geen school aanwezig is waarbinnen openbaar onderwijs wordt gegeven en aan het volgen van openbaar onderwijs behoefte bestaat.

4.6. Toelating en schoolkeuze

4.6.1. Toelating

Het primair onderwijs is bestemd voor kinderen van 4 tot ongeveer 12 jaar. In de periode vanaf de leeftijd van 3 jaar en 10 maanden tot het bereiken van de leeftijd van 4 jaar kunnen kinderen, met toestemming van het bevoegd gezag, de school ten hoogste 5 dagen ter kennismaking bezoeken. Deze periode wordt gebruikt om jonge kinderen te laten wennen aan het onderwijs. Om als leerling toegelaten te worden tot een school moet een kind de leeftijd van vier jaar hebben bereikt. In de praktijk wordt in ruim 98% van de gevallen gebruik gemaakt van deze regeling.²⁶ Leerplichtig is het kind vanaf de eerste schooldag van de maand na de vijfde verjaardag.

Leerlingen moeten het primair onderwijs uiterlijk verlaten aan het einde van het schooljaar waarin zij de leeftijd van 14 jaar hebben bereikt.

Het volgen van onderwijs is gratis. Scholen kunnen een ouderbijdrage vragen. Deze bijdrage heeft een vrijwillig karakter en mag geen belemmering zijn voor de toelating van het kind.

4.6.2. Schoolkeuze

In Nederland bestaat vrije schoolkeuze. Ouders kunnen kiezen voor openbaar of bijzonder onderwijs. Het volgen van onderwijs is gratis tot 16 jaar. Scholen mogen een ouderbijdrage vragen, die overigens

²⁵ Bron: Kamerstuk 29536 nr.1 p.2

²⁶ Bron: Kamerstuk 28085 nr.3 p.1

geen belemmering mag zijn voor de toelating van het kind. De bijdrage is alleen bedoeld als aanvulling op de kernactiviteiten van de school.

Het openbaar basisonderwijs is vrij toegankelijk, maar de gemeente kan een verdeling in schoolwijken maken. Het bijzonder onderwijs kan toelatingseisen stellen in verband met de levensbeschouwelijke grondslag van de school.

4.7. Financiële steun aan ouders

Het volgen van basisonderwijs is gratis. In sommige gevallen bestaat de mogelijkheid tot restitutie van een deel van de vervoerskosten (zie 4.5.).

4.8. Groepsindeling

De basisschool en de speciale school voor basisonderwijs zijn vrij in de keuze van de schoolorganisatie. Per klas kunnen één of meerdere leeftijdsgroepen voorkomen. Op de meeste basisscholen en speciale scholen voor basisonderwijs zijn de leerlingen ingedeeld in leeftijdsgroepen. De leerlingen doorlopen dan in totaal acht groepen. De leerlingen beginnen in groep 1 en gaan, in principe, ieder jaar naar een hogere groep.

Het komt voor dat leerlingen van verschillende leeftijden in één groep bij elkaar worden gezet. Er zijn scholen die wisselende groepen maken waarin leerlingen met hetzelfde ontwikkelingsniveau of dezelfde capaciteiten bij elkaar zitten.

De term onderbouw is een verzamelnaam voor de groepen 1 tot en met 4 (4 t/m 8-jarigen). De groepen 5 tot en met 8 (9 t/m 12-jarigen) worden aangeduid met de term bovenbouw. Ook wordt de indeling onderbouw (groep 1 tot en met 3), middenbouw (groep 4 tot en met 6) en bovenbouw (groep 7 en 8) gebruikt in het onderwijs.

Op grond van het aantal leerlingen dat een school telt wordt het aantal formatieplaatsen voor leraren bepaald. Leerlingen die tot een van de volgende categorieën behoren, tellen echter als meer dan één leerling:

- lage schoolopleiding ouders;
- verblijf in internaat of pleeggezin;
- trekkend bestaan van de ouders;
- het hebben van een niet-Nederlandse culturele achtergrond.

Afhankelijk van de categorie telt de leerling 1,25; 1,4; 1,7; of 1,9 maal. Leerlingen die niet tot deze categorieën behoren wordt geen extra gewicht toegekend. Het aantal leerlingen dat bepalend is voor het aantal formatieplaatsen is dus niet het absolute aantal leerlingen maar een gewogen aantal. De gewichtenregeling wordt herzien. Voor meer informatie zie 4.2.

Leraren basisonderwijs en leraren voor speciaal basisonderwijs zijn bevoegd om in alle vakken (behalve zintuiglijke en lichamelijke oefening) en aan alle leeftijdsgroepen les te geven. Daarnaast kan een school ook vakleraren hebben die les geven in één specifiek vak. Dat kan zijn naast zintuiglijke en lichamelijke oefening, godsdienst, tekenen, muziek, handvaardigheid en Fries. De school bepaalt zelf welke verhouding het aanhoudt tussen groepsleraren en vakleraren.

Vanaf 1997 kan de leraar meer ondersteuning krijgen door de invoering van een onderwijsassistent in de klas in de onderbouw. De onderwijsassistent ondersteunt de leraar bij routinematige onderwijsinhoudelijke taken en begeleidt leerlingen bij het verwerven van praktische vaardigheden. Het zwaartepunt van de taken ligt op het pedagogisch-didactische vlak. Er zijn beroepsprofielen voor de functie van onderwijsassistent. Deze vormen de basis voor de vastgestelde eindtermen voor een opleiding tot onderwijsassistent in het middelbaar beroepsonderwijs.

Groepsgrootte en kwaliteit

Ter versterking van de kwaliteit van het primair onderwijs richt het beleid zich op het verkleinen van de groepsgrootte in de eerste vier schooljaren. In 1997 is een eerste stap gezet op weg naar kleinere groepen in het basisonderwijs door extra formatie toe te kennen. Vanaf 2003 zijn scholen niet langer verplicht deze formatie in te zetten voor kwaliteitsverbetering in de onderbouw. Dit is gedaan om scholen meer ruimte te bieden bij de inzet van die formatie ten behoeve van welke personele uitgaven dan ook, zoals een extra leraar, onderwijsassistent of leraar in opleiding naast de eigen groepsleraar. Per 1 oktober 2003 is in de onderbouw een leraar-leerling ratio van 21,1 bereikt.²⁷

In 2004 is het project groepsgrootte en kwaliteit afgesloten met een eindevaluatie. De conclusie is dat het project geslaagd is, in die zin dat de groepen volgens plan zijn verkleind en dat er een aanzet is gegeven voor verdere kwaliteitsverbetering in het basisonderwijs.²⁸

4.9. Organisatie van schooldagen

4.9.1. Schooljaar

Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap bepaalt de data van het schooljaar en de spreiding, de lengte en de data van de zomervakantie

Het schooljaar in het primair onderwijs loopt van 1 augustus tot en met 31 juli van het daaropvolgende kalenderjaar.

De zomervakantie voor het primair onderwijs omvat zes weken. Deze vakantie vindt gespreid over drie regio's (Noord, Midden en Zuid) plaats. De spreiding van de zomervakantie over drie regio's en de lengte en data van de zomervakantie zijn door de minister verplicht voorgeschreven. Bij het vaststellen van de korte vakanties (herfst-, kerst-, voorjaars- en meivakantie) is géén toestemming van de minister nodig. Het bevoegd gezag (schoolbestuur) bepaalt deze data zelf. Het advies van de minister is dat scholen steeds na een leerperiode van zeven à acht weken één week vakantie geven.

4.9.2. Lesuren in het primair onderwijs en speciaal onderwijs

Scholen zijn vrij in het bepalen van de verdeling van tijd over aandachtsgebieden en vakken in het basisonderwijs. In de Wet op het primair onderwijs staan alleen voorschriften voor minimaal te geven uren basisonderwijs. De eerste vier schooljaren tenminste 3520 uren; de laatste vier schooljaren tenminste 4000 uren. Daarnaast mogen leerlingen per dag maximaal 5,5 uur onderwijs volgen, waarbij een evenwichtige verdeling van de activiteiten in acht wordt genomen, tenzij afwijking van dit maximale aantal van belang is in verband met activiteiten in het kader van het voorkomen en bestrijden van onderwijsachterstanden. Per week wordt gemiddeld 22 uur les gegeven in de eerste twee schooljaren en gemiddeld 25 uur in de laatste zes schooljaren.

Het bevoegd gezag (schoolbestuur) van de onderwijsinstelling stelt de duur van de lessen en de schooltijden vast.

De Wet op het primair onderwijs (WPO) verplicht het bevoegd gezag van de scholen voor basisonderwijs de leerlingen de gelegenheid te bieden om over te blijven in de middagpauze. De kosten van het overblijven komen voor rekening van de ouders van de kinderen die gebruik maken van de

²⁷ Bron: Kamerstuk 25065 nr.29 p.9

²⁸ Bron: Kamerstuk 25065 nr.29 p.26

overblijfsvoorziening. Circa 30% van de leerlingen maakt gebruik van de mogelijkheid op school over te blijven.

Ontwikkelingen

Een wetsvoorstel biedt scholen de mogelijkheid de schooltijden te flexibiliseren. Het voorstel houdt vast aan het huidige minimaal aantal lesuren verdeeld over acht jaar (7520 uur), maar flexibiliseert de urenverdeling tussen onder- en bovenbouw. Scholen mogen het totaal aantal uren in de bovenbouw terugbrengen naar 3760 uur. In de onderbouw moeten zij minimaal 3520 uur aanbieden. Daarnaast vervalt in dit wetsvoorstel het huidige maximum van 5,5 uur onderwijs per dag. De Wet Medezeggenschap Onderwijs 1992 regelt het instemmingsrecht van de medezeggenschapsraad ten aanzien van de vaststelling en wijziging van de schooltijden.

4.10. Curriculum

Het primair onderwijs richt zich in elk geval op de emotionele en de verstandelijke ontwikkeling, op het ontwikkelen van creativiteit, het verwerven van kennis en van sociale en culturele en lichamelijke vaardigheden.

Scholen zijn vrij in het bepalen van de verdeling van tijd over aandachtsgebieden en vakken in het basisonderwijs. In de wet staan alleen voorschriften voor minimaal te geven lesuren basisonderwijs: de eerste vier jaren tenminste 3520 uren; de laatste vier schooljaren tenminste 4000 lesuren. Daarnaast mogen leerlingen per dag maximaal 5,5 uur onderwijs ontvangen, waarbij een evenwichtige verdeling van de activiteiten in acht wordt genomen, tenzij afwijking van dit maximale aantal van belang is in verband met activiteiten in het kader van het voorkomen en bestrijden van onderwijsachterstanden.

4.10.1. Onderwijsaanbod

Het onderwijsaanbod bestaat volgens de Wet op het primair onderwijs uit de volgende onderwerpen, die zo mogelijk in samenhang met elkaar aan de orde moeten komen:

- zintuiglijke en lichamelijke oefening;
- Nederlandse taal;
- rekenen en wiskunde;
- Engelse taal;
- enkele kennisgebieden waaronder: aardrijkskunde, geschiedenis, natuur (biologie), maatschappelijke verhoudingen (incl. staatsinrichting), geestelijke stromingen;
- expressieactiviteiten waaronder: bevordering van taalgebruik, tekenen, muziek, handvaardigheid, spel en beweging;
- bevordering van sociale redzaamheid waaronder gedrag in het verkeer;
- bevordering van gezond gedrag.

Deze onderwerpen zijn verplicht voor de gehele schoolperiode, maar de school is vrij om het aantal uren per onderwerp te bepalen.

Het onderwijs wordt gegeven in het Nederlands, maar:

- op scholen in de provincie Friesland wordt tevens onderwijs gegeven in de Friese taal. Fries kan mede worden gebruikt als voertaal bij het onderwijs.
- voor de opvang in en de aansluiting bij het Nederlandse onderwijs van leerlingen met een niet-Nederlandse culturele achtergrond kan de taal van het land mede als voertaal bij het onderwijs worden gebruikt.
- het vak Engels is vanaf 1986 verplicht, en wordt meestal gegeven aan de twee hoogste groepen van de basisschool.

Per 1 augustus 2004 is de bekostiging van onderwijs in allochtone levende talen (oalt) beëindigd. Vanuit het integratieperspectief wil de regering de aandacht vestigen op het beheersen van de Nederlandse taal. Ook is niet aangetoond dat eigentaalonderwijs een positief effect heeft op de beheersing van de Nederlandse taal.²⁹

4.10.2. Het schoolplan, de schoolgids en het klachtrecht

Het verplichte schoolplan, dat elke vier jaar verschijnt, is het beleidsdocument waarin de school beschrijft hoe ze aan bewaking en verbetering van de kwaliteit werkt. De verplichte beleidsaspecten die moeten worden opgenomen in het schoolplan zijn: het onderwijskundig beleid, het personeelsbeleid en de interne kwaliteitszorg. Met het schoolplan legt een school ook verantwoording af aan de inspectie over het te voeren en gevoerde beleid.

Het schoolplan kan op een of meer basisscholen en speciale scholen voor basisonderwijs en een of meer scholen voor ander onderwijs van hetzelfde bevoegd gezag (schoolbestuur) betrekking hebben. Het schoolplan kan pas worden vastgesteld als de medezeggenschapsraad daarmee instemt. Aan elke school is een medezeggenschapsraad verbonden, tenzij hiervoor op godsdienstige of levensbeschouwelijke gronden ontheffing is verleend. In deze raad kunnen ouders en personeel invloed uitoefenen op de organisatie van de school en de inrichting van het onderwijs. De medezeggenschapsraad van basisscholen bestaat uit twee geledingen: vertegenwoordigers van ouders en vertegenwoordigers van het (onderwijzend) personeel. De medezeggenschapsraad heeft twee soorten rechten: instemmingsrecht en adviesrecht.

De schoolgids is een verplichte jaarlijkse uitgave voor ouders en leerlingen. Hierin beschrijft de school de doelen die ze nastreeft, het eigen functioneren en rapporteert zij over bereikte resultaten. Verder geeft de school in de schoolgids informatie over de vrijwillige ouderbijdrage en de rechten en plichten van ouders en leerlingen. Om de schoolgids te mogen publiceren, is instemming nodig van de medezeggenschapsraad. Het klachtrecht is een aanvulling op bestaande mogelijkheden van inspraak en meebesturen. Het schoolbestuur is wettelijk verplicht een klachtenregeling op te stellen. Tevens moet iedere school een klachtencommissie hebben onder leiding van een onafhankelijke voorzitter.

4.10.3. Landelijke onderwijsgids

Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap geeft vanaf 1996 jaarlijks een landelijke onderwijsgids uit die de ouders informeert over hun rechten en plichten tegenover de school en hen ondersteunt bij de schoolkeuze van hun kind. Primair Onderwijs, gids voor ouders en verzorgers, 2003-2004¹, is geplaatst op de website van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (<http://www.minocw.nl/po/gids2004nl/pogids2004.pdf>).

4.10.4. Kerndoelen

De inhoud van het onderwijsprogramma en de didactiek worden niet voorgeschreven, wel zijn er kerndoelen vastgesteld. Van scholen wordt verwacht dat zij hun onderwijsactiviteiten zo organiseren dat alle leerstof waarop de kerndoelen betrekking hebben is behandeld aan het eind van het primair onderwijs. Deze kerndoelen definiëren op globaal niveau het kerncurriculum van de basisscholen en zorgen voor een goede inhoudelijke aansluiting op het voortgezet onderwijs. Om scholen meer houvast te geven bij de inrichting van het onderwijs zijn er in opdracht van het Ministerie van OCW tussendoelen en leerlijnen voor het reken-wiskunde onderwijs en het Nederlands geformuleerd. Tussendoelen bieden houvast voor het aanbod in de afzonderlijke leerjaren van het primair onderwijs.

²⁹ Bron: Staatsblad 2004, 365 en Kamerstuk 29019 nr.3 p.1

Een leerlijn is een algemeen stramien voor het ontwerp en de organisatie van leer- en ontwikkelingsprocessen binnen een bepaald vakgebied of een onderdeel daarvan over een langere periode. Een leerlijn presenteert in onderlinge samenhang de volgende elementen:

- een volgorde van na te streven doelen;
- daaraan gekoppelde leerinhouden;
- de achterliggende visie op het vak;
- didactische en organisatorische richtlijnen voor de vormgeving van de weg(en) waarlangs de doelen bereikt kunnen worden.

Ontwikkelingen

De huidige kerndoelen worden herzien. De nieuwe kerndoelen bieden scholen meer vrijheid om recht te doen aan verschillen tussen leerlingen. Daarom zijn de kerndoelen niet voor alle leergebieden even gedetailleerd opgesteld. Dit betekent in de praktijk een verschil tussen bijvoorbeeld de kerndoelen voor Nederlands of rekenen en de kerndoelen voor de expressievakken. De kerndoelen voor het eerstgenoemde leergebied zijn zeer gedetailleerd terwijl de kerndoelen voor het laatstgenoemde leergebied veel globaler zijn.

4.11. Onderwijsmethoden

Iedere basisschool en speciale school voor basisonderwijs is vrij in de keuze van haar onderwijsmethoden en leermiddelen. Leermiddelen zijn eigendom van de school. Het produceren, distribueren en verkopen van leermiddelen is een commerciële activiteit in Nederland. Het Nationaal informatiecentrum leermiddelen maakt een consumentengids voor onderwijsleermiddelen waarmee scholen bestaande en nieuwe onderwijsleermiddelen kunnen beoordelen (NICL; zie www.slo.nl ⇒ (leermiddelen)). Het NICL is een onderdeel van de Stichting voor Leerplanontwikkeling (SLO).

4.12. Leerlingevaluatie

De school rapporteert over de vorderingen van de leerlingen aan hun ouders. Over iedere leerling die de school verlaat, stelt de directeur, na overleg met het onderwijzend personeel een onderwijskundig rapport op. Dit rapport is bedoeld om de nieuwe school waar de leerling heen gaat, te informeren over de leerling. Een afschrift van dit rapport wordt aan de ouders van de leerling verstrekt. De Citogroep (CITO; zie www.cito.nl) ontwikkelt toetsen, waarmee scholen eindresultaten van hun onderwijs kunnen vaststellen en vergelijken met resultaten van andere scholen (eindtoets basisonderwijs). Het aantal deelnemers aan de Cito-eindtoets neemt jaarlijks toe. Ruim 90% van het totaal aantal basisscholen neemt deel aan deze toets. In 2004 hebben ruim 6400 scholen meegedaan met in totaal 167.000 leerlingen.³⁰ Daarnaast ontwikkelt het CITO toetsen waarmee de resultaten van individuele leerlingen kunnen worden bijgehouden (leerlingvolgsysteem). Daardoor kan het onderwijsprogramma beter worden afgestemd op de individuele leerling.

4.13. Overgang naar volgende leergroep

Regels voor de overgang zijn niet wettelijk vastgelegd. Elke school beschrijft in haar schoolplan hoe de overgang plaatsvindt. Het kan voorkomen dat leerlingen een leerjaar moeten overdoen, maar in het streven naar een ononderbroken ontwikkeling probeert men dit zoveel mogelijk te beperken.

³⁰ Bron: Terugblik resultaten Eindtoets Basisonderwijs 2004 (CITO) p.2

4.14. Afsluiting

Het Besluit Kerndoelen Basisonderwijs 1998 beschrijft in globale termen wat leerlingen moeten bereiken op het gebied van kennis, inzicht en vaardigheden. Voor de school geldt de eis dat zij bij haar onderwijsactiviteiten tenminste de kerndoelen hanteert als aan het eind van het basisonderwijs te bereiken doelstellingen.

Aan het eind van de acht jaar durende leerweg krijgen de leerlingen geen getuigschrift of diploma, maar een onderwijskundig rapport over hun schoolvorderingen en leermogelijkheden. Het is in veel gevallen ook gebaseerd op de resultaten van een eindtoets. Dit rapport wordt, na overleg met het onderwijzend personeel, opgesteld door de directeur ten behoeve van de ontvangende school voor voortgezet onderwijs. Een afschrift van dit rapport wordt aan de ouders van de leerlingen verstrekt.

4.15. Onderwijsbegeleiding

4.15.1. Leerlingbegeleiding

De school draagt zorg voor de leerlingbegeleiding. Leerlingen kunnen begeleid worden door de eigen groepsleraar maar kunnen extra begeleiding krijgen van een intern begeleider of een remedial teacher. De intern begeleider geeft naast begeleiding aan de leerling ook ondersteuning aan de ouders opdat het kind zich in een meer stimulerende leeromgeving begeeft. De remedial teacher geeft de leerling ondersteuning bij leerproblemen. Er bestaan speciale cursussen, zoals faalangsttrainingen en sociale weerbaarheidstrainingen. Deze cursussen vinden buiten het reguliere onderwijsprogramma plaats en worden niet bekostigd door de overheid.

Aan een basisschool kan een intern begeleider verbonden zijn. Een intern begeleider is belast met coördinerende, begeleidende en innoverende taken binnen de school.

4.15.2. Schoolbegeleiding

Sinds 1 januari 1997 zijn de gemeenten verantwoordelijk voor de instandhouding en de kwaliteit van de gemeentelijke en regionale schoolbegeleidingsdiensten (Regeling schoolbegeleiding). De gemeenten krijgen een geormerkt bedrag van het rijk voor het instandhouden van de schoolbegeleidingsdiensten. De schoolbegeleidingsdiensten ondersteunen scholen en leerlingen voor primair onderwijs en speciaal onderwijs.

Sinds 1 januari 1997 worden activiteiten op het gebied van de onderwijsondersteuning van drie Landelijke Pedagogische Centra, het Instituut voor Toetsontwikkeling (CITO), het Instituut voor Leerplanontwikkeling (SLO) en het Centrum voor Innovatie van Opleidingen (CINOP) gesubsidieerd op basis van de Wet subsidiëring landelijke onderwijsondersteunende activiteiten (SLOA).

De Landelijke Pedagogische Centra zijn het Algemeen Pedagogisch Studiecentrum (APS), het Christelijk Pedagogisch Studiecentrum (CPS) en het Katholiek Pedagogisch Centrum (KPC Groep).

Deze instellingen ondersteunen het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs, de lerarenopleidingen voor het basisonderwijs en de schoolbegeleidingsdiensten.

Ontwikkelingen

Vanaf 1 augustus 2005 wordt het geld voor schoolbegeleiding rechtstreeks aan basisscholen uitgekeerd in plaats van aan de schoolbegeleidingsdiensten. Scholen kunnen daarmee zelf bepalen hoe en waar zij de begeleiding inkopen die het best past bij hun kwaliteitsbeleid. Er is een overgangstermijn van drie jaar ingebouwd. Gedurende deze drie jaar zullen de scholen in afnemende mate verplicht zijn om hun begeleiding in te kopen bij de begeleidingsdienst waar zij nu bij zijn aangesloten. Daarna zijn scholen vrij in de besteding van de aan hen toegekende financiële middelen.

4.16. Bijzonder onderwijs

Voor het bijzonder onderwijs gelden dezelfde onderwijswetten als voor het openbaar onderwijs. In artikel 23 van de Grondwet is de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs geregeld. De wetgever stelt als voorwaarde voor bekostiging uit de openbare kas dat een bijzonder-onderwijsvoorziening in stand gehouden wordt door een rechtspersoon met volledige rechtsbevoegdheid. Deze rechtspersoon moet zich het geven van onderwijs ten doel stellen, zonder daarbij het maken van winst te beogen.

Het bevoegd gezag (schoolbestuur) van het bijzonder onderwijs is het bestuur van de vereniging of stichting dat de school voor bijzonder onderwijs in stand houdt. Het oprichten van bijzondere scholen komt voort uit particulier initiatief. De meeste scholen voor bijzonder onderwijs zijn confessionele scholen: Rooms-katholieke en Protestants-christelijke. Er zijn ook scholen gebaseerd op een andere godsdienstige grondslag, zoals Islamitische, Hindoeïstische en Joodse scholen. Naast de confessionele scholen zijn er de algemeen-bijzondere scholen die uitgaan van een niet-religieuze levensbeschouwing. Het aantal bijzondere scholen bedraagt in het basisonderwijs tweederde van het totaal aantal basisscholen.

4.17. Alternatieve schooltypen

Er zijn in Nederland scholen voor kinderen van wie de ouders een trekkend bestaan leiden. Deze 'rijdende scholen' en 'scholen voor ligplaatsonderwijs' zijn regulier onderwijs en vallen onder de Wet op het primair onderwijs. Het enige waarin dit onderwijs verschilt van het gangbare onderwijs is de wijze waarop het wordt aangeboden. Rijdende scholen bieden volledig basisonderwijs aan kinderen van kermisexploitanten en circusartiesten. Ligplaatsscholen bieden onderwijs aan kinderen van binnenschippers in de leeftijd van 3,5 tot 7 jaar.

4.18. Statistieken primair onderwijs

De statistieken zijn ontleend aan de publicatie Kerncijfers 1999-2003 Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, tenzij anders vermeld.

4.18.1. Kerncijfers leerlingen

Aantal leerlingen (x 1000)	2002	2003
Totaal basisonderwijs	1654,1	1653,7
Deelname % basisonderwijs	94,8%	94,8%

4.18.2. Kerncijfers instellingen en personeel

Aantal instellingen	2002	2003
Basisonderwijs scholen	7021	6994
Nevenvestigingen	152	156
Gemiddelde schoolgrootte	2002	2003
Basisonderwijs	221	221
Aantal toegekende personeelsleden per kalenderjaar in fte's (x 1000)	2002	2003
Basisonderwijs	94,2	95,0
Percentage vrouwen (FTE) basisonderwijs	2002	2003
Directeur	17,9	19,8
Leraar (incl. adjunct-directeur)	75,9	76,6
Onderwijsondersteunend personeel	69,3	70,2

Leeftijd po²	2002	2003
Gemiddelde leeftijd	41,8	42,0
% ouder of gelijk aan 50	28,1	29,7

Leerling/leraar – ratio in het basisonderwijs	2000	2001
Ratio	16,8	17,2

² Po – primair onderwijs (basisonderwijs en speciaal onderwijs)

5. Voortgezet onderwijs

Het voortgezet onderwijs omvat het onderwijs dat direct aansluit op het basisonderwijs en op het speciaal onderwijs. Het omvat niet het voortgezet speciaal onderwijs (zie hoofdstuk 10), de educatie en het beroepsonderwijs (zie hoofdstuk 7) en het hoger onderwijs (zie hoofdstuk 6). Voortgezet onderwijs wordt gegeven op scholen voor:

- voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo; cursusduur zes jaar, leeftijd 12-18 jaar);
- hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo; cursusduur vijf jaar, leeftijd 12-17 jaar);
- voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo; cursusduur vier jaar, leeftijd 12-16 jaar);
- praktijkonderwijs (12-18 jaar³¹).

Naast deze reguliere scholen voor voortgezet onderwijs is er speciaal voortgezet onderwijs voor leerlingen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (svo-lom) en voor moeilijk lerende kinderen (svo-mlk) (zie 5.3.).

Karakteristiek eerste fase voortgezet onderwijs

Tot de eerste fase van het voortgezet onderwijs behoren de vierjarige opleiding vmbo en de eerste drie leerjaren van havo (cursusduur 5 jaar) en vwo (cursusduur 6 jaar).

De basisvorming is het onderwijsprogramma voor de onderbouw van alle schooltypen. De basisvorming legt het accent op toepassing van kennis, vaardigheidsontwikkeling en samenhang in het onderwijs-aanbod. Hierbij gelden kerndoelen als richtlijn. Kerndoelen geven een beschrijving van kwaliteiten van leerlingen op het gebied van kennis, inzicht en vaardigheden. In de periode van basisvorming krijgt elke leerling in ieder geval les in minimaal 15 vakken. De duur van de basisvorming kan per school verschillen. Het uitgangspunt is drie jaar. Een duur van twee of vier jaar is ook mogelijk.

Karakteristiek tweede fase voortgezet onderwijs

Tot de tweede fase van het voortgezet onderwijs behoren de leerjaren 4-5 havo en de leerjaren 4-6 vwo. Dit onderwijs aansluitend op de basisvorming is een periode van voorbereidend hoger onderwijs (vho). De vernieuwing van de tweede fase heeft onder meer een tweetal nieuwe begrippen met zich meegebracht: 'studiehuis' en 'studielast':

- In het 'studiehuis' is de begeleiding door de docent erop gericht de leerlingen in toenemende mate zelfstandig hun werk te laten doen.
- 'Studielast' is de hoeveelheid tijd die de gemiddelde leerling nodig heeft om zich een bepaalde hoeveelheid lesstof eigen te maken. Naast het volgen van lessen op school wordt ook de voorbereiding thuis (zelfstudie) hiertoe gerekend.

Op 1 augustus 1999 is de vernieuwde tweede fase op alle scholen voor havo en vwo ingevoerd. De vernieuwing heeft betrekking op de inhoud en op de didactiek. Zelfstandig werken op havo en vwo zorgt voor een betere aansluiting op het hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs.

5.1. Voorgeschiedenis

In het Nederlandse voortgezet onderwijs bestond er tot ver in de twintigste eeuw een breed scala van schooltypen naast elkaar. Tot 1968 waren die schooltypen geregeld in verschillende wetten, maar met de invoering van de Wet op het voortgezet onderwijs (WVO, de zgn. Mammoetwet) in 1968 werden ze allemaal opgenomen in één wet (met uitzondering van het leerlingwezen, waarin leerlingen naast het volgen van onderwijs werken in een bedrijf of praktijkleerplaats³²). Bovendien werd met de WVO een nieuw schooltype geïntroduceerd: het hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo). Een belangrijke doelstelling van de WVO was de bevordering van de onderlinge doorstromingsmogelijkheden.

³¹ Bron: art. 27 WVO 3^e lid

³² Bron: <http://taalunieversum.org/onderwijs/termen/term/515/>

In 1986 is het hoger beroepsonderwijs uit de WVO gehaald en ondergebracht in een aparte wet (WHBO) en sinds 1996 maken het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) en het voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo) niet langer deel uit van de WVO. Met het leerlingwezen vallen mbo en vavo sindsdien onder de Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB).

In 1992 is het lager beroepsonderwijs, dat uit vijf verschillende schooltypen bestond, omgevormd tot het voorbereidend beroepsonderwijs (vbo) met verschillende afdelingen. De periode vanaf 1993 wordt gekenmerkt door onderwijsinhoudelijke vernieuwingen in het voortgezet onderwijs. Zowel het vbo, het mavo, het havo als het vwo beginnen sinds 1993 met een periode van basisvorming. Het accent is verschoven van onderwijs gericht op kennisoverdracht naar onderwijs gericht op toepassing van kennis en ontwikkeling van vaardigheden.

Vanaf 1998 hebben de vernieuwingen in het voortgezet onderwijs als algemeen doel het verbeteren van de aansluiting op het vervolgonderwijs of op de arbeidsmarkt. In het mavo en vbo zijn in 1999 leerwegen ingevoerd en de afdelingen van het vbo zijn geherstructureerd; scholengemeenschappen met mavo en vbo mogen de benaming scholen voor voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo) voeren.

Vanaf 1 augustus 1998 zijn het vso-lom/mlk (voortgezet speciaal onderwijs voor leerlingen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden/ moeilijk lerende kinderen) ondergebracht in de WVO. Met ingang van deze datum worden de instellingen speciale scholen voor voortgezet onderwijs of speciale afdelingen voor voortgezet onderwijs genoemd. Scholen voor vmbo (mavo/vbo), praktijkonderwijs en speciaal voortgezet onderwijs zijn vanaf 1 januari 1999 verplicht om samen te werken in samenwerkingsverbanden. Doel van deze veranderingen is om binnen het reguliere voortgezet onderwijs leerlingen op te vangen die extra zorg nodig hebben. Voor deze ontwikkelingen was er een overgangperiode die duurde van augustus 1998 tot augustus 2002. In deze periode hebben het vso-mlk en het vso-lom een positie gekozen als leerwegondersteunend onderwijs of als praktijkonderwijs. In de bovenbouw van havo en vwo is per 1 augustus 1998 een didactische vernieuwing ingevoerd; het studiehuis. Profielen zorgen voor een samenhangend onderwijsprogramma dat gericht is op actief en zelfstandig leren. De bovenbouw van het havo en vwo vormen samen de periode van voorbereidend hoger onderwijs (vho).

5.2. Huidige ontwikkelingen

Koers Voortgezet Onderwijs

In 'Koers Voortgezet Onderwijs: De leerling geboeid, de school ontketend' geeft de minister de richting en de hoofdlijnen aan van het beleid voor het primair onderwijs. Dit meerjarenbeleidsplan is in juni 2004 aangeboden aan de Tweede Kamer. Koers VO is totstandgekomen na een interactief traject waarin gesproken is met leraren, directeuren, ouders, leerlingen, lerarenopleiders en andere betrokkenen in en rond de school.

Bekostigingsmodel

Het voornemen is om de wijze van bekostiging van het voortgezet onderwijs eenvoudiger te maken. Scholen kunnen dan meer planmatig werken en hun beleidsvoerend vermogen versterken. Op die manier wordt een bijdrage geleverd aan het algemene beleid van deregulering, autonomievergroting en verlaging van de administratieve lasten. Daarom is een wetsvoorstel in de Tweede Kamer ingediend. Dit wetsvoorstel omvat onder andere de volgende maatregelen:

- omzetten van de bekostiging per schooljaar naar kalenderjaar
- afschaffen van de leerlingfluctuatiefactor (factor waarbij de bekostiging nog enigszins rekening houdt met het verloop van het aantal leerlingen in het voorgaande schooljaar)
- forse vermindering van het aantal factoren dat de bekostiging bepaalt

Op 1 januari 2005 zou deze wet in werking moeten treden.³³

³³ Bron: Kamerstuk 29473, nr. 3 p. 1 t/m 2

ATC-stelsel

Het is de bedoeling dat er meer toezicht en controle komt op de financiële en onderwijskundige activiteiten van scholen in het voortgezet onderwijs. Dit wordt ook wel een stelsel van accountability, toezicht en control (ATC-stelsel) genoemd. Hiervoor is het nodig om de werking en samenhang van het interne en externe toezicht te versterken. Op deze manier wordt getracht te voorkomen dat scholen misbruik maken van de vergrote vrijheid door de vermindering van de regelgeving.

Vernieuwing basisvorming

De Inspectie van het Onderwijs heeft de basisvorming in 1999 geëvalueerd en geconcludeerd dat het programma versnipperd en overladen is³⁴. De Onderwijsraad heeft in oktober 2001 geadviseerd over een vernieuwd onderwijsprogramma. Op basis van dit advies en aansluitend op de bevindingen van de Inspectie zal de basisvorming worden aangepast. Daarom is in oktober 2002 de Taakgroep Vernieuwing Basisvorming opgericht. Deze taakgroep heeft in juni 2004 advies uitgebracht over de toekomst van de onderbouw van het voortgezet onderwijs. De hoofdpunten uit dit advies zijn:

- het vervangen van de huidige kerndoelen door 58 richtinggevendende doelen voor een kernprogramma in de onderbouw dat tenminste tweederde van twee jaar beslaat;
- het vrijlaten van de onderwijstijd mits dit minimaal 950 en maximaal 1150 klokuren zijn;
- het versterken van de interne kwaliteitszorg en daaraan gekoppeld de externe verantwoording van de school aan direct belanghebbenden zoals leerlingen en ouders;
- de inzetbaarheid van leraren te vergroten en de bekwaamheid van de individuele leraar te ontwikkelen.³⁵

De minister neemt dit advies in grote lijnen over, echter voor het vrijlaten van de onderwijstijd stelt de minister een bandbreedte voor tussen 1000 en 1134 klokuren.³⁶ Het wetsvoorstel dat uit dit advies zal voortvloeien moet in augustus 2006 in werking treden.³⁷ De term 'basisvorming' zal vanaf die datum vervangen zijn door de term 'onderbouw'.

Profielen havo/vwo

Onder andere vergroting van het vrije deel en de introductie van een profielkeuzevak bieden meer ruimte voor programmering van het onderwijsprogramma. De aanpassingen van de tweede fase worden in 2004 voorbereid en begin 2005 opgenomen in een wetsontwerp. Daarna volgen in 2005 daarmee verbonden wijzigingsbesluiten. De wet treedt per 1 augustus 2007 in werking.³⁸ Er zijn profielcommissies ingesteld die adviseren over de verdere inhoudelijke ontwikkeling en vernieuwing op langere termijn.³⁹

Innovatieve initiatieven

Het Ministerie van OCW biedt scholen voor voortgezet onderwijs de mogelijkheid om in 2004 aanvullende bekostiging te ontvangen voor innovatieve projecten. Deze projecten moeten gericht zijn op versterking en vernieuwing van het leerproces van jongeren in de meest brede zin van het woord. Een voorbeeld is een vorm van buitenschools leren in een bedrijf of vrijwilligersorganisatie⁴⁰.

³⁴ Bron: <http://www.minocw.nl/basisvorming/bvnu.html>

³⁵ Bron: 'Beweging in de in de onderbouw' Hoofdrapport Taakgroep Vernieuwing Basisvorming p. 6 t/m 7

³⁶ Bron: Kamerstuk 26733 nr.21 p.7

³⁷ Bron: Kamerstuk 26733 nr.21 p.8

³⁸ Bron: 'Koers VO: de leerling geboeid, de school ontketend p.39

³⁹ Bron: bijlage bij Kamerstuk 29200 VIII nr.125 p.1

⁴⁰ Bron: bijlage bij Kaderregeling innovatie voortgezet onderwijs

Toekomstig onderwijsachterstandenbeleid

Het kabinet is van mening dat de verdeling van verantwoordelijkheden tussen schoolbesturen en gemeenten in het huidige onderwijsachterstandenbeleid niet scherp genoeg is geformuleerd. Hierdoor is het niet goed mogelijk partijen aan te spreken op de resultaten. Aangezien scholen en schoolbesturen de belangrijkste uitvoerders van het onderwijsachterstandenbeleid zijn, krijgen deze de ruimte om de middelen voor onderwijsachterstanden meer naar eigen inzicht te besteden. In het bijzonder gaat het om het vervallen van de eis om samen met de gemeente te komen tot een gemeentelijk onderwijsachterstandenplan met daarin onder meer gezamenlijke doelstellingen, activiteiten en de inzet van school- en gemeentelijke middelen.⁴¹

Het kabinet wil het maken van niet-vrijblijvende afspraken tussen gemeenten en schoolbesturen over een evenwichtige verdeling van achterstandsleerlingen over scholen bevorderen. Schoolbesturen worden verplicht overleg te voeren met gemeenten over terugdringing van segregatie en bevordering van integratie.⁴²

CUMI-VO regeling

In het voortgezet onderwijs is de CUMI-VO regeling van kracht, waarbij CUMI staat voor culturele minderheden. De regeling bekostigt een aanvullende vergoeding voor allochtone leerlingen in het voortgezet onderwijs die tussen de één en acht jaar in Nederland zijn en is daarom gericht op nieuwkomers. Deze regeling wordt omgevormd tot een nieuwe regeling. Niet langer bepaalt alleen het aantal allochtone nieuwkomers het achterstandsniveau van de school. Ook zal gekeken worden naar diverse problemen waar de school mee te maken heeft. Indicatoren hiervoor worden nader onderzocht.⁴³

Medezeggenschap

Er is een voorstel in voorbereiding ter wijziging van de medezeggenschap in het voortgezet onderwijs. In dit voorstel kan het bevoegd gezag kiezen tussen een medezeggenschapsstructuur volgens het systeem van de Wet medezeggenschap onderwijs 1992 of volgens de structuur van de Wet op de ondernemingsraden. Over de wenselijkheid en de uitwerking van een dergelijk keuzemodel moet eerst nog overleg plaatsvinden met onder meer de personeels- en de besturenorganisaties. Het resultaat zal in een nieuw wetsvoorstel worden opgenomen.

5.3. Wetgeving

De Wet op het voortgezet onderwijs (WVO) is sinds 1968 van kracht en met ingang van 1 augustus 1998 vernieuwd. De WVO regelt het onderwijs aan:

- het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo);
- het hoger en middelbaar algemeen voortgezet onderwijs (havo en mavo);
- het voorbereidend beroepsonderwijs (vbo)(inclusief leerwegondersteunend onderwijs);
- het praktijkonderwijs;
- andere vormen van voortgezet onderwijs.

Het bevoegd gezag (schoolbestuur) van een school voor mavo of vbo, of een scholengemeenschap waarvan in ieder geval een school voor mavo of een school voor vbo deel uitmaakt, kan voor die school de aanduiding 'voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs' (vmbo) hanteren. De meeste bevoegde

⁴¹ Bron: Kamerstuk 27020 nr.39 p.2

⁴² Bron: Kamerstuk 27020 nr.39 p.8

⁴³ Bron: Kamerstuk 27020 nr.39 p.15 en 17

gezagen maken gebruik van deze mogelijkheid. Er zijn nog 19 categoriale mavo's en 13 categoriale vbo's.

Vanaf 1 augustus 1998 zijn het voortgezet speciaal onderwijs voor leerlingen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (lom) en voor moeilijk lerende kinderen (mlk) ondergebracht in de WVO. Met ingang van deze datum worden de instellingen speciale scholen voor voortgezet onderwijs (svo) genoemd.

De belangrijkste uitvoeringsvoorschriften voor het voortgezet onderwijs zijn:

- het Besluit kerndoelen en adviesurentabel basisvorming 1998-2003, waarin de kerndoelen voor de basisvorming en de adviesurentabel zijn uitgewerkt;
- het Inrichtingsbesluit WVO, waarin de voorschriften zijn uitgewerkt van het onderwijs binnen de verschillende schooltypen, onder andere de toelatingsvoorwaarden en adviesurentabellen;
- het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o., dat voorschriften geeft voor de keuze van eindexamenvakken en het bepalen van de uitslag van het eindexamen.

5.4. Algemene doelen

Voor het gehele voortgezet onderwijs is dezelfde algemene doelstelling geformuleerd: het onderwijs draagt bij aan de ontwikkeling van de leerlingen met aandacht en respect voor de verschillende levensbeschouwelijke en maatschappelijke waarden zoals die leven in de Nederlandse samenleving.

Ontwikkelingen

Het onderwijs kan een belangrijke bijdrage leveren aan een actief burgerschap. Dit geldt voor iedere school en voor iedere leerling die onderwijs volgt. Het kabinet wil daarom meer aandacht in het onderwijs voor burgerschapsvorming wettelijk vastleggen.⁴⁴

5.5. Schooltypen

Het doel van de in 1999 ingevoerde vernieuwing van het mavo/vbo was het verbeteren van de aansluiting tussen deze schoolsoorten op vervolgopleidingen of arbeidsmarkt.

- Het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo) bestaat uit één fase die vier jaar duurt en heeft een funderend karakter, zowel in de basisvorming als in het beroepsvoorbereidende deel. Het vmbo is geen eindonderwijs, maar legt de grondslag voor aansluitend beroepsonderwijs. Het vmbo is voor leerlingen van 12-16 jaar. De leerlingen hebben de keuze uit vier leerwegen en er zijn ook mogelijkheden binnen de reguliere leerwegen voor leerlingen die extra hulp nodig hebben.
- Het leerwegondersteunend onderwijs is bedoeld voor leerlingen die achterstanden of andere problemen hebben, maar in principe voldoende capaciteiten hebben om een vmbo-diploma te behalen. De leerlingen ontvangen zorg op maat; de duur en de vorm van leerwegondersteuning kan van leerling tot leerling verschillen.
- Het praktijkonderwijs is een nieuwe onderwijssoort die los staat van de vier leerwegen. Het is bedoeld voor leerlingen van wie redelijkerwijs vaststaat dat zij niet in staat zijn om het onderwijs in één van de leerwegen, al dan niet in combinatie met leerwegondersteunend onderwijs, met een diploma te kunnen afsluiten. In tegenstelling tot de leerwegen bereidt het praktijkonderwijs leerlingen in principe niet voor op het middelbaar beroepsonderwijs, maar op de regionale arbeidsmarkt.

⁴⁴ Bron: Kamerstuk 29536 nr.1 p.2 en p.13

Het hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo) duurt vijf jaar en is voor leerlingen van 12-17 jaar. Het havo bestaat uit een eerste fase (drie jaar) en een tweede fase (twee jaar). Het havo biedt algemene vorming en is een voorbereiding op het hoger beroepsonderwijs.

Het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo) is voor leerlingen van 12-18 jaar en heeft een cursusduur van zes jaar. Het vwo bestaat uit een eerste fase (drie jaar) en een tweede fase (drie jaar). Het kent de schooltypen atheneum, gymnasium (klassieke talen verplicht) en lyceum (combinatie van atheneum en gymnasium). Het vwo is een voorbereiding op het wetenschappelijk onderwijs.

De meeste scholen binnen het voortgezet onderwijs maken deel uit van een scholengemeenschap. Een scholengemeenschap bevat meerdere schooltypen voor voortgezet onderwijs die samenwerken: vmbo, havo en vwo. Er bestaan smalle, brede en avo-scholengemeenschappen. In de praktijk wordt een smalle scholengemeenschap gevormd door een voormalige vbo en een voormalige mavo. Een brede scholengemeenschap biedt vmbo (alle leerwegen), havo en vwo aan. Scholen die alleen de theoretische leerweg in het vmbo en daarnaast havo en vwo aanbieden, worden avo-scholengemeenschappen genoemd.

Naast scholengemeenschappen bestaan er categoriale scholen. Categoriale scholen omvatten maar één schoolsoort, bijvoorbeeld een school voor vmbo of vwo. Categoriale scholen voor havo komen niet voor. Het vmbo en scholen voor praktijkonderwijs moeten aangesloten zijn bij een samenwerkingsverband met twee of meer scholen of scholengemeenschappen.

Door het fusiebeleid van de overheid in de jaren negentig is het aantal scholen sinds 1992 gedaald van 1454 tot 784 in 2001/2002⁴⁵. Het huidige beleid richt zich juist op kleinschalig onderwijs en het afremmen van de vorming van steeds grotere scholen.

5.6. Geografische spreiding van scholen

In Nederland staat gemiddeld op elke 61 km² een school voor voortgezet onderwijs. De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap stelt jaarlijks een plan van scholen vast, dat steeds betrekking heeft op een periode van drie jaar. Dit plan beoogt een evenwichtig geheel van onderwijsvoorzieningen naar soort van onderwijs, mede gelet op het verlangde onderwijs in het betrokken gebied.

5.7. Toelating en schoolkeuze

5.7.1. Toelating

5.7.1.1. Eerste fase

Leerlingen worden toegelaten tot het voortgezet onderwijs na de basisschool of de speciale basisschool en hebben dan gemiddeld de leeftijd van 12 jaar.

Het bevoegd gezag (schoolbestuur) van de school voor vmbo, havo en vwo beslist over de toelating van de leerlingen en kan daartoe een toelatingscommissie onder haar verantwoordelijkheid instellen. Een toelatingscommissie bestaat uit de directeur en één of meer leraren van de school voor voortgezet onderwijs. Ook directeuren en leraren van basisscholen kunnen deel uitmaken van een toelatingscommissie. De directeur van de basisschool is verplicht een onderwijskundig rapport op te stellen over de leermogelijkheden en de schoolvorderingen van de aangemelde leerling.

Voor toelating tot het vmbo, havo en vwo moet de leerling een onderzoek hebben ondergaan naar de geschiktheid voor die schooltypen. De meest gebruikelijke manier om de geschiktheid te testen is

⁴⁵ Kerncijfers 1999-2003 Onderwijs Cultuur en Wetenschap

gedurende ten minste het laatste leerjaar van het basisonderwijs een centraal ontwikkelde toets af te nemen, die de kennis en het inzicht van de leerling meet.

Het Instituut voor Toetsontwikkeling (CITO, www.cito.nl) heeft een eindtoets basisonderwijs ontwikkeld die door ruim 90% van de Nederlandse basisscholen is gebruikt in 2004⁴⁶.

Het schooladvies wordt gebaseerd op de CITO-eindtoetsen, de leerprestaties, de interesses en de motivatie van een leerling.

Met ingang van 1 augustus 1998 adviseert een regionale verwijzingscommissie (RVC) over de toelating van een leerling tot het leerwegondersteunend onderwijs of het praktijkonderwijs. De RVC geeft advies nadat zij het onderwijskundig rapport en andere vereiste documenten van de toeleverende school en de op schrift gestelde zienswijze van de ouders heeft geraadpleegd.

De RVC geeft beschikkingen af. Wanneer een RVC een beschikking voor lwoo afgeeft, ontvangt de vmbo-school waar de leerling is ingeschreven extra bekostiging. De school kan deze middelen samen met de middelen vanuit het regionaal zorgbudget inzetten om lwoo-geïndiceerde leerlingen, maar ook niet-lwoo-geïndiceerde leerlingen, de benodigde leerwegondersteuning te bieden. Een beschikking praktijkonderwijs van de RVC is noodzakelijk om toegelaten te worden tot het praktijkonderwijs.

5.7.1.2. Tweede fase

Vanaf 2003 kunnen vmbo-leerlingen die de theoretische leerweg met een diploma hebben afgesloten, doorstromen naar het vierde leerjaar van het havo. De leerling moet dan wel wiskunde én Frans of Duits in het pakket hebben. Soms zijn er nog extra eisen waaraan moet worden voldaan. Zo moet een vmbo-leerling die het havo-profiel Natuur en techniek wil doen ook examen hebben gedaan in natuur- en scheikunde en voor het havo-profiel Natuur en gezondheid moet men biologie en natuur- en scheikunde in het pakket hebben gehad. Met een havo-diploma kunnen leerlingen ook worden toegelaten tot het vijfde leerjaar van het vwo.

5.7.2. Schoolkeuze

Voor het voortgezet onderwijs geldt dat er, behoudens algemene toelatingsvoorwaarden, sprake is van vrije schoolkeuze.

5.8. Lesgelden

Het volgen van onderwijs is gratis zolang leerlingen volledig leerplichtig zijn. Scholen mogen ouders vragen aan bepaalde activiteiten mee te betalen, de zogenaamde ouderbijdrage. Deze ouderbijdrage is een vrijwillige bijdrage en mag geen belemmering zijn voor de toelating van het kind.

Volgens de Les- en cursusgeldwet is **lesgeld** verschuldigd voor leerlingen die voor het begin van het schooljaar (1 augustus) 16 jaar of ouder zijn. Dit geldt voor voltijd leerlingen in het voortgezet onderwijs en het (voortgezet) speciaal onderwijs, studerende in het middelbaar beroepsonderwijs (beroepsopleidende leerweg) en voor deelnemers aan het voortgezet algemeen volwassenenonderwijs. De Informatie Beheer Groep int het lesgeld voor de minister. De hoogte van het lesgeld wordt jaarlijks bijgesteld op basis van de algemene prijsontwikkeling. Het lesgeld voor het cursusjaar 2004-2005 is vastgesteld op €936⁴⁷,-. Dit bedrag kan in termijnen worden betaald.

⁴⁶ Bron: Terugblik en resultaten Eindtoets Basisonderwijs 2004 (CITO) p.2

⁴⁷ Bron: <http://www.minocw.nl/studiefinanciering/kosten.html>

5.9. Financiële steun aan leerlingen

Financiële steun aan leerlingen is geregeld in de **Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS)**. Deze wet geldt voor:

- voltijd leerlingen jonger dan 18 jaar in het voortgezet onderwijs, het (voortgezet) speciaal onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs (beroepsopleidende leerweg) (WTOS18-)
- voltijd leerlingen in het voortgezet onderwijs en in het voortgezet speciaal onderwijs van 18 jaar en ouder en jonger dan 30 jaar (VO 18+)

De WTOS is bedoeld om ouders tegemoet te komen in de schoolkosten die zij moeten maken. De tegemoetkoming in de studiekosten is inkomensafhankelijk en bestaat (bij maximale toekenning) uit een kostendekkende vergoeding van het lesgeld of cursusgeld (de wettelijke onderwijsbijdrage) en een tegemoetkoming in de overige studiekosten (kosten voor boeken en leermiddelen, reiskosten, stages e.d.). De tegemoetkoming in de studiekosten is vrij van inkomstenbelasting en hoeft niet te worden terugbetaald.

5.10. Niveaus en groepsindeling

5.10.1. Eerste fase

Binnen de meeste scholen zijn de leerlingen ingedeeld in groepen volgens het leerstofjaarclassensysteem: leerlingen van dezelfde leeftijdsgroep zitten bij elkaar. Scholen hebben de vrijheid om leerlingen van verschillende schooltypes al dan niet in dezelfde klas te plaatsen. Op scholengemeenschappen zijn de klassen in de eerste leerjaren vaak gecombineerd. Meer dan de helft van alle leerlingen in het eerste leerjaar zit in een zogeheten 'dakpanklas'. Dat zijn klassen van twee aan elkaar grenzende schoolsoorten, zoals vmbo/havo of havo/vwo. Aan het eind van het tweede leerjaar kiezen vmbo-leerlingen een sector en leerweg, terwijl havo/vwo-leerlingen aan het eind van het derde leerjaar een profiel kiezen. Op het moment van deze keuzen vindt er hergroepering plaats.

5.10.2. Tweede fase

In het vierde leerjaar van het havo en vwo (in het vwo soms ook in het vijfde leerjaar) kiezen de leerlingen één van de vier profielen (zie 5.11.2.). Samenhangend met deze keuze vindt er een her-nieuwde groepsindeling plaats. Er is geen sprake van niveaudifferentiatie met betrekking tot de eindexamens.

5.11. Specialisaties

5.11.1. Eerste fase

Sinds het schooljaar 1999-2000 vormen vbo en mavo samen het vmbo. Het vmbo is geen beroepsopleiding, maar bereidt leerlingen voor op de vervolgopleidingen in het mbo en binnen de theoretische leerweg ook voor het havo.

Na de basisvorming, die 2 jaar duurt in het vmbo, specialiseren de leerlingen zich en kiezen zij voor:

1. een sector: in een sector zijn vakken gegroepeerd die aansluiten op vervolg- en beroepsopleidingen;
2. een leerweg binnen een sector: een leerweg bestaat uit een herkenbaar samenhangend geheel van vakken en beroepsgerichte programma's. Het is een route die rekening houdt met verschillen in leerstijlen voor leerlingen die meer theoretisch of meer praktisch gericht zijn. Een leerweg is een manier van leren (van meer theoretisch naar meer praktisch gericht onderwijs); de leerweg is bepalend voor de doorstroom naar de vervolgopleidingen.

3. een beroepsgericht programma binnen de leerweg (behalve in de theoretische leerweg, waar geen programma maar algemene vakken worden gevolgd). Er zijn twee beroepsgerichte programma's:
- Een afdelingsvak bereidt voor op één specifieke beroepsvervolgopleiding;
 - Een intrasectoraal programma stelt de keuze binnen de leerweg voor één bepaald vak uit en biedt een bredere basis dan een afdelingsvak (in onderstaande tabel aangeduid met 'breed').

Leerlingen die wiskunde in hun pakket hebben, kunnen doorstromen naar iedere vervolgopleiding in het mbo, ongeacht het beroepsgerichte programma dat zij hebben gevolgd.

De specialisatiefase duurt 2 jaar.

Sector	Leerweg	Afdelingen	aangeboden door	leidt op voor
Techniek	theoretisch		voormalig mavo	- mbo: - vakopleidingen (niveau 3) - middenkaderopleidingen (niveau 4) - havo (mits met wiskunde en Frans of Duits in pakket)
	gemengd	- bouwtechniek - metaaltechniek - voertuigtechniek - electrotechniek - installatietechniek - grafische techniek - transport en logistiek	voormalig mavo-vbo	- mbo: - vakopleidingen (niveau 3) - middenkaderopleidingen (niveau 4)
	kader-beroepsgericht	bijzondere: - metalectro - instalelectro - bouw-breed	voormalig vbo	- mbo: - vakopleidingen (niveau 3) - middenkaderopleidingen (niveau 4)
	basis-beroepsgericht		voormalig vbo	- mbo: basisberoepsopleidingen (niveau 2)
Zorg en welzijn	theoretisch		zie sector techniek	zie sector techniek
	gemengd	- verzorging		
	kader-beroepsgericht	- uiterlijke verzorging - zorg en welzijn - breed		
	basis-beroepsgericht			
Economie	theoretisch		zie sector techniek	zie sector techniek
	gemengd	- administratie		
	kader-beroepsgericht	- handel en verkoop - mode en commercie - consumptief - consumptief-breed - handel en administratie		
	basis-beroepsgericht			

Sector	Leerweg	Afdelingen	aangeboden door	leidt op voor
Landbouw	theoretisch		zie sector techniek	zie sector techniek
	gemengd	- landbouw en natuurlijke omgeving		
	kader-beroepsgericht	- landbouw-breed		
	basis-beroepsgericht			

Om het doel van het vmbo te bereiken - zoveel mogelijk leerlingen sluiten één van de leerwegen af met een diploma - is de zorgstructuur ingevoerd:

- Het leerwegondersteunend onderwijs (lwo) omvat bijzondere voorzieningen voor leerlingen die bij het volgen van de leerwegen tijdelijk orthodidactische of orthopedagogische hulp nodig hebben. De leerlingen volgen hetzelfde programma als in de reguliere leerwegen.
- Het praktijkonderwijs is voor leerlingen van wie wordt verwacht dat zij de leerwegen niet met een diploma zullen afsluiten. Dit is een speciale vorm van onderwijs die leerlingen voorbereidt op een plaats op de regionale arbeidsmarkt. De speciale voorzieningen voor de zorgstructuur worden geleverd door scholen voor speciaal voortgezet onderwijs (svo).

Voor plaatsing in het lwo of praktijkonderwijs is een toelaatbaarheidsverklaring van een regionale verwijzingscommissie (RVC) nodig.

5.11.2. Tweede fase

Alle leerlingen kiezen vanaf het vierde (havo) of het vijfde leerjaar (vwo) uit de volgende vier profielen:

- cultuur en maatschappij;
- economie en maatschappij;
- natuur en gezondheid;
- natuur en techniek.

Alle profielen hebben:

- hetzelfde gemeenschappelijk deel (dat tussen de 40 en 46% van de tijd in beslag neemt);
- elk een profieldeel (met vakken die specifiek zijn voor het gekozen profiel, dat 36 à 38% van de tijd in beslag neemt);
- een vrij deel (waar leerlingen zelf kiezen uit het aanbod dat de school zelf of in samenwerking met anderen aanbiedt; omvang vrije deel is afhankelijk van studielast in profieldeel, 18 à 21% van de tijd).

De didactische vernieuwingen in de 2e fase worden aangeduid met de term 'studiehuis'. De term 'studiehuis' wordt gehanteerd om een onderwijsinstelling aan te duiden waar de kennisverwerving (leren of studeren) centraal staat in plaats van de kennisoverdracht (onderwijzen of doceren). Het gaat hier uiteraard niet om een tweedeling waarbij een instelling òf 'school' òf 'studiehuis' zou zijn. De bedoeling is dat elke school zich zal ontwikkelen in de richting van een studiehuis. Doel van het studiehuis is een actieve, zelfstandige studiehouding te bevorderen. De rol van de docent verschuift daardoor van lesgeven naar begeleiden.

Profielen havo/vwo

Onder andere vergroting van het vrije deel en de introductie van een profielkeuzevak bieden meer ruimte voor programmering van het onderwijsprogramma. De aanpassingen van de tweede fase worden in 2004 voorbereid en begin 2005 opgenomen in een wetsontwerp. Daarna volgen in 2005

daarmee verbonden wijzigingsbesluiten. De wet treedt per 1 augustus 2007 in werking.⁴⁸ Er zijn profielcommissies ingesteld die adviseren over de verdere inhoudelijke ontwikkeling en vernieuwing op langere termijn.⁴⁹

5.12. Schooltijden

5.12.1. Schooljaar

Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap bepaalt de data van het schooljaar of het collegejaar en de spreiding, de lengte en de data van de zomervakantie.

Het schooljaar in loopt van 1 augustus tot en met 31 juli van het daaropvolgende kalenderjaar.

De zomervakantie voor het voortgezet onderwijs duurt zeven weken. Deze vakantie vindt gespreid over drie regio's (Noord, Midden en Zuid) plaats. De spreiding van de zomervakantie over drie regio's en lengte en data van de zomervakantie zijn door de minister verplicht voorgeschreven. Bij het vaststellen van de korte vakanties (herfst-, kerst-, voorjaars- en meivakantie) is géén toestemming van de minister nodig. Het bevoegd gezag (schoolbestuur) bepaalt deze data zelf. Het advies van de minister is dat scholen steeds na een leerperiode van zeven à acht weken één week vakantie geven.

5.12.2. Lesrooster

De Wet op het voortgezet onderwijs (WVO) stelt voor de periode van basisvorming (de eerste drie leerjaren van havo en vwo en voor alle leerjaren van het vmbo) het aantal lessen vast in de vorm van een adviesurentabel. Voor de periode van voorbereidend hoger onderwijs (de tweede fase voortgezet onderwijs, de bovenbouw van havo en vwo) geldt de studielastbenadering. Voor deze adviesurentabel basisvorming en vmbo wordt gerekend met een lesuur van 50 minuten en voor de studielasttabellen met een lesuur van 60 minuten. De duur van een les is overigens niet voorgeschreven in de WVO. Het bevoegd gezag (schoolbestuur) van de onderwijsinstelling stelt de duur van de lessen en de schooltijden vast.

Gedurende de eerste drie leerjaren van het voortgezet onderwijs - de periode van basisvorming - is de adviesurentabel bedoeld als richtlijn waarbinnen de kerndoelen kunnen worden gehaald. De tabel gaat uit van lessen van 50 minuten. Hierbij wordt voor de kerndoelen uitgegaan van een tijdsbeslag van 75% van het aantal uren per vak in de adviestabel. Scholen kunnen van deze tabel afwijken, de kerndoelen zijn immers in 75% van de tijd te realiseren. Daarnaast is een minimum aantal lessen voor de vakken maatschappijleer, kunstvakken en lichamelijke opvoeding in vmbo, havo en vwo verplicht. Voorwaarde is dat in totaal ten minste 3000 lessen van 50 minuten onderwijs wordt gegeven in de voorgeschreven vakken van de basisvorming.

De eerste drie leerjaren van het vmbo, havo en vwo:

- per jaar 1280 lessen
- gebaseerd op een week van 32 lessen van 50 minuten

Het vierde leerjaar van het vmbo:

- per jaar 1200 lessen gebaseerd op een week van 30 lessen van 50 minuten

De periode van voorbereidend hoger onderwijs (de tweede fase voortgezet onderwijs, de laatste twee leerjaren havo en de laatste drie leerjaren vwo):

⁴⁸ Bron: 'Koers VO: de leerling geboeid, de school ontketend p.39

⁴⁹ Bron: bijlage bij Kamerstuk 29200 VIII nr.125 p.1

- per jaar normatieve studielast van 1600 uren
- gebaseerd op 40 weken met elk een normatieve studielast van 40 uren Het in schooltijd verzorgde onderwijsprogramma bedraagt voor elke leerling ten minste 1000 uren onderwijs per leerjaar. Het gaat bij de studielastbenadering om klokuren van 60 minuten, in tegenstelling tot de periode van basisvorming waarin gerekend wordt met lessen van 50 minuten.
De studielastbenadering gaat uit van de tijd die de gemiddelde leerling nodig heeft om zich een bepaalde hoeveelheid stof eigen te maken, zowel op school als thuis. Elk onderdeel van het curriculum wordt beschouwd als studielast, ook werkstukken schrijven, boeken lezen, werken in de mediatheek, excursies en huiswerk. Voor de bovenbouw van het havo (twee leerjaren) geldt een studielast van 3200 uur en voor de bovenbouw van het vwo (drie leerjaren) geldt een studielast van 4800 uur. De studielastbenadering is verplicht sinds het schooljaar 1999/2000; daarvoor waren voor het havo en vwo adviesurentabellen van kracht.

Het bestuur van de onderwijsinstelling stelt de duur van de lessen/colleges en de (school)tijden vast.

5.13. Curriculum, onderwerpen, studielast

5.13.1. Curriculum

De Wet op het voortgezet onderwijs (WVO) vermeldt voor alle schooltypen de vakken waarin de leerlingen tenminste onderwijs moeten volgen. Het inrichtingsbesluit WVO geeft voorschriften voor het aantal lessen per vak of per vakkencombinatie, in de vorm van een adviesurentabel (periode van basisvorming en vmbo) of een studielasttabel (periode van voorbereidend hoger onderwijs, de tweede fase van havo en vwo). De verdeling van de lessen over de leerjaren is - binnen de wettelijke grenzen van o.a. het minimum aantal te geven lessen - de verantwoordelijkheid van de school.

De adviesurentabel voor de periode van basisvorming geldt voor de eerste drie leerjaren van de schooltypen havo en vwo. De adviesurentabel vmbo geldt voor de gehele cursusduur van vier jaren; de adviesurentabel basisvorming is hierin verwerkt (zie 5.13.2.1.).

Voor het havo en vwo is voor de eerste drie leerjaren de adviesurentabel basisvorming van toepassing, en voor de tweede fase van havo en vwo, de periode van voorbereidend hoger onderwijs, de studielasttabel (zie 5.13.3.).

De basisvorming is het onderwijsprogramma van de onderbouw van het voortgezet onderwijs, binnen de bestaande schooltypen. Voor de vakken van de basisvorming zijn kerndoelen vastgesteld voor de periode 1998-2003. Kerndoelen geven een beschrijving van kwaliteiten van leerlingen op het gebied van kennis, inzicht en vaardigheden. Aan het eind van de basisvorming moet de school tenminste deze kerndoelen hebben verwezenlijkt. Aangezien er in 2004 nog geen nieuwe kerndoelen zijn vastgesteld, is de huidige regeling met onbepaalde tijd verlengd.⁵⁰ Het onderwijsprogramma van de onderbouw van het voortgezet onderwijs wordt herzien (zie 5.2.).

Het schoolplan en de schoolgids

Het verplichte schoolplan, dat elke vier jaar verschijnt, is het beleidsdocument waarin de school beschrijft hoe ze aan bewaking en verbetering van de kwaliteit werkt. De verplichte beleidsaspecten die moeten worden opgenomen in het schoolplan zijn: het onderwijskundig beleid, het personeelsbeleid en de interne kwaliteitszorg. Met het schoolplan legt een school ook verantwoording af aan de inspectie over het gevoerde beleid.

⁵⁰ Bron: Staatsblad 340, 2001 art. 11g 2^e lid

Het schoolplan kan op een of meer scholen voor voortgezet onderwijs en een of meer scholen voor ander onderwijs van hetzelfde bevoegd gezag (schoolbestuur) betrekking hebben.

Het schoolplan kan pas worden vastgesteld als de medezeggenschapsraad daarmee instemt.

De schoolgids is een verplichte jaarlijkse uitgave voor ouders en leerlingen. Hierin beschrijft de school de doelen die ze nastreeft, het eigen functioneren en rapporteert zij over bereikte resultaten. Verder geeft de school in de schoolgids informatie over de vrijwillige ouderbijdrage en de rechten en plichten van ouders en leerlingen. Om de schoolgids te mogen publiceren, is instemming nodig van ouders, leerlingen en personeel. Het klachtrecht is een aanvulling op bestaande mogelijkheden van inspraak en meebesturen. Het schoolbestuur is wettelijk verplicht een klachtenregeling op te stellen. Tevens moet iedere school een klachtencommissie hebben onder leiding van een onafhankelijke voorzitter.

Landelijke onderwijsgids

Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap geeft jaarlijks een landelijke onderwijsgids voor het voortgezet onderwijs uit. Deze gids informeert ouders en leerlingen over hun rechten en plichten tegenover de school. Doel van de gids is ouders een betere schoolkeuze laten maken voor hun kinderen en hen meer betrekken bij het functioneren van de school. 'Het voortgezet onderwijs, gids voor ouders, verzorgers en leerlingen, 2003-2004', is ook geplaatst op de website van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (<http://www.minocw.nl/vo/gids2004nl/index.html>).

5.13.2. Eerste fase

5.13.2.1. Curriculum basisvorming

Leerlingen in het voortgezet onderwijs krijgen in de periode van basisvorming een verplicht kerncurriculum van 15 vakken (1000 uren per jaar van 50 minuten). Daarnaast is er in de periode van basisvorming een vrije ruimte van 840 uren. Deze vrije ruimte mogen de scholen gebruiken voor lessen en andere onderwijsactiviteiten.

Tijdens de eerste drie jaar van het voortgezet onderwijs moeten per leerjaar in totaal ten minste 1280 uren van 50 minuten onderwijs worden verzorgd.

Voor het aantal uren per vak over een periode van drie jaar zijn er aanbevelingen in de vorm van een adviesurentabel. Uitgegaan wordt van lessen van elk 50 minuten.

De vakken techniek, informatiekunde en verzorging zijn ingevoerd in het kader van de basisvorming. Het aantal uren dat de scholen gedurende de cursusduur moeten verzorgen voor de kunstvakken (beeldende vorming, muziek, dans, drama) en lichamelijke opvoeding is geen advies, maar een verplicht minimum.

Taalonderwijs

In de basisvorming volgen leerlingen verplicht het vak Engels en daarnaast Duits of Frans. Voor het volgen van een van die laatste talen kan de leerling vrijstelling worden verleend. Hiervoor kan ook een andere taal in de plaats komen. Overigens geldt voor de basisvorming dat onder de Nederlandse taal ook de Friese taal kan worden begrepen. In de provincie Friesland is Fries verplicht, tenzij de inspectie ontheffing verleent.

De voorstellen voor vernieuwing van de basisvorming betreffen naast het verplichte Engels een tweede taal voor alle leerlingen (met uitzondering van de leerlingen die de basisberoepsgerichte leerweg volgen). De voorstellen gaan daarbij uit van een keuze uit alle in de WVO genoemde moderne vreemde talen (Frans, Duits, Spaans, Italiaans, Russisch, Arabisch, Turks en Fries). Deze voorstellen zijn in het najaar van 2004 onderwerp van bespreking geweest in de Tweede Kamer.⁵¹

⁵¹ Bron: OCW

In de eerste drie leerjaren van havo en vwo is een derde moderne vreemde taal verplicht en op het gymnasium moet bovendien Latijn of Grieks worden opgenomen in de eerste drie leerjaren.

Adviesurentabel basisvorming	aantal uren
Nederlands	400
Engels	280
Tweede taal (Frans, Duits)	240
Geschiedenis en staatsinrichting	200
Aardrijkskunde	140
Economie	80
Wiskunde	400
Natuur- en scheikunde	200
Biologie	120
Verzorging	100
Informatiekunde	20
Techniek	180
Lichamelijke opvoeding	360
Beeldende vorming, muziek, drama, dans (minimaal twee vakken)	280

De vrije ruimte, waarbinnen de scholen de lesuren zelf in mogen vullen, kan worden besteed aan vakken zoals Latijn, godsdienst, onderwijs in eigen taal of beroepsvoorbereidende vakken, dan wel vakken uit het kerncurriculum, studielessen of oriëntatie op studie en beroep. De besteding van de vrije ruimte hoeft niet voor elke leerling hetzelfde te zijn en de omvang kan per leerjaar verschillen.

Ontwikkelingen

Om tegemoet te komen aan de problemen die scholen ervaren met de basisvorming, hoeven scholen vanaf 2001 niet alle kerndoelen (het verplichte leerstofaanbod) aan te bieden. Ook is er meer vrijheid voor de scholen om groepen leerlingen vrij te stellen voor bepaalde (delen van) vakken. Daarentegen zijn de scholen wel verplicht om van de 96 wekelijkse lesuren over een periode van drie jaar er minimaal 70 te besteden aan de vakken in de basisvorming. Ook krijgen scholen een verplichting om aan elk vak van de basisvorming gedurende een jaar minimaal twee lesuren per week te besteden. Die verplichting is bedoeld ter bescherming van de niet-examenvakken. In de eerste drie leerjaren duurt de lesweek tenminste 32 lesuren.

De Inspectie van het Onderwijs heeft de basisvorming geëvalueerd. Zij komt tot de conclusie dat de basisvorming nog onvoldoende van de grond is gekomen, het programma te overladen en versnipperd is en er te weinig rekening wordt gehouden met de verschillen tussen leerlingen.

De Onderwijsraad is gevraagd te adviseren over een vernieuwd onderwijsprogramma. Op basis van dit advies en aansluitend op de bevindingen van de Inspectie zal de basisvorming vanaf 2006 worden aangepast (www.vernieuwingbasisvorming.nl). Vanaf dat jaar zal het programma voor 2/3 bestaan uit een verplicht deel (kerncurriculum) en voor 1/3 deel uit een differentieel deel (door de scholen zelf in te vullen). Het programma wordt zo samengesteld dat het in de eerste twee jaar kan worden afgerond. Hierdoor ontstaat meer ruimte voor de scholen om in de basisvorming in te spelen op verschillen tussen leerlingen. De inhoud van het kerncurriculum dat aan alle leerlingen moet worden aangeboden, wordt per 1 augustus 2006 centraal vastgesteld en behelst tweederde van twee jaar. Tot die tijd zijn tijdelijke verlichtingsmaatregelen van kracht.

5.13.2.2. Curriculum vmbo

De Wet op het voortgezet onderwijs (WVO) vermeldt de vakken waarin de vmbo-leerlingen gedurende de cursus tenminste vier jaar onderwijs moeten volgen.

Voor het aantal lessen per vak of per combinatie van vakken zijn er aanbevelingen in de vorm van een adviesurentabel. Voor het vmbo geldt deze voor de gehele cursusduur van vier jaren; de adviesurentabel basisvorming is hierin verwerkt. Het vmbo is ingevoerd in het schooljaar 1999-2000. De basisvorming in het vmbo duurt twee leerjaren. De leerlingen kiezen op zijn vroegst aan het eind van het tweede leerjaar een leerweg en een sector. Elke sector (techniek, zorg en welzijn, economie, landbouw) en elke leerweg (theoretisch, gemengd, kaderberoepsgericht, basisberoepsgericht) kent een eigen curriculum.

De adviesurentabel vmbo vermeldt het aantal lessen dat gedurende de cursus van vier jaar in elk van de vakken tenminste kan worden verzorgd, en het aantal studielessen dat tenminste kan worden verzorgd. De adviesurentabel gaat uit van de volgende punten:

- Gerekend is met lessen van elk 50 minuten onderwijs
- In de eerste drie leerjaren worden per jaar 1280 lessen gegeven, gebaseerd op 32 lessen per week
- In het vierde jaar worden 1200 lessen gegeven, gebaseerd op 30 lessen per week. In de adviesurentabel wordt een onderscheid gemaakt tussen uren die gelden voor alle leerlingen, en uren in aanvulling daarop voor leerlingen die het desbetreffende vak hebben gekozen.
- Het aantal uren dat de scholen gedurende de cursusduur moeten verzorgen voor maatschappijleer, de kunstvakken (muziek, tekenen, handvaardigheid, dans, drama) en lichamelijke opvoeding is geen advies, maar een verplicht minimum.

De examenpakketten in het vmbo bestaan uit drie delen: het gemeenschappelijke deel, het sectordeel en het vrije deel. Het sectordeel bestaat uit vakken die kenmerkend zijn voor de sector.

- gemeenschappelijk deel
- sectordeel:

Techniek	wiskunde en natuur- en scheikunde I
Zorg en welzijn	biologie en een keuze uit wiskunde en maatschappijleer 2
Economie	economie en een keuze uit wiskunde, Frans of Duits
Landbouw	wiskunde en een keuze uit biologie of natuur- en scheikunde I

- vrije deel

Elk vak kent een examenprogramma dat door de minister is vastgesteld.

Adviesurentabellen vmbo

	Vakken	theoretische leerweg	Beroepsgerichte leerwegen		gemengde leerweg
			basis	Kader	
Gemeenschappelijk deel	Nederlands	600	520	560	600
	Engels	480	400	440	480
	Maatschappijleer	80	80	80	80
	Kunstvakken 1	320	320	320	320
	Lichamelijke opv.	400	400	400	400
	2 ^e moderne vreemde taal	240 (200)	240 (120)	240 (160)	240 (200)
	3 ^e moderne vreemde taal	200 (200)	0	0	200 (200)
	gesch. en staatsinr.	200 (200)	200 (120)	200 (160)	200 (200)
	Aardrijkskunde	140 (200)	140 (120)	140 (160)	140 (200)
	Maatschappijleer II	(200)	(120)	(160)	(200)
	Wiskunde	400 (200)	400 (120)	400 (160)	400 (200)
	natuur- /scheikunde I	200 (200)	200 (120)	200 (160)	200 (200)
	natuur- /scheikunde II	(200)	0	0	(200)
	Biologie	120 (200)	120 (120)	120 (160)	120 (200)
	Economie	80 (200)	80 (120)	80 (160)	80 (200)
	Kunstvakken II	(200)	0	0	(200)
	Informatiekunde	20	20	20	20
	Verzorging	100	100	100	100
	Techniek	180	180	180	180
	Studielessen	80	80	80	80
	Beroepsgericht of intrasectoraal	0	960	960	320

Met ingang van augustus 2001 kunnen scholen in de basisberoepsgerichte leerwegen leerwerktrajecten aanbieden. Een leerwerktraject is een leerroute binnen de basisberoepsgerichte leerwegen met een buitenschools praktijkgedeelte dat ten minste 640 klokuren, (80 dagen) en ten hoogste 1280 klokuren (160 dagen) omvat van de gezamenlijke onderwijstijd van het derde en het vierde leerjaar. Een dergelijk traject is specifiek gericht op het behalen van een startkwalificatie op het niveau van de basisberoepsopleiding. In deze leerwerktrajecten volgt de leerling minimaal Nederlands en het beroepsgerichte vak. Leerlingen hoeven alleen in deze vakken examen af te leggen. Natuurlijk mag een leerling examen doen in meer vakken, maar dat hoeft niet. De leerling krijgt een speciaal diploma, waarmee hij kan doorstromen naar verwante opleidingen op het mbo (niveau 2). Voor onderbouwleerlingen waarvan bekend is dat zij een leerwerktraject gaan volgen, worden per 1 augustus 2006 andere eisen opgesteld ten aanzien van de aan te bieden kerndoelen.⁵²

Taalonderwijs

In het vmbo is naast het voor alle leerwegen verplichte Engels alleen in de sector economie een tweede taal (Frans of Duits) of wiskunde verplicht. Is een leerling in de periode van de basisvorming al vrijgesteld van het volgen van Frans of Duits, dan kan die vrijstelling tevens gelden voor de periode dat

⁵² Bron: 'Koers VO: de leerling geboeid, de school ontketend p.39

de leerling onderwijs in de sector economie volgt, mits een van de vakken Arabisch, Turks of Spaans, maatschappijleer II, geschiedenis en staatsinrichting, of aardrijkskunde daarvoor in de plaats komt.⁵³

5.13.2.3. Curriculum praktijkonderwijs

Praktijkonderwijs (zie ook www.praktijkonderwijs.nl) omvat ten minste Nederlandse taal, rekenen/wiskunde, informatiekunde en lichamelijke opvoeding, alsmede vakken die voorbereiden voor functies op de regionale arbeidsmarkt. Deze vakken worden vastgesteld door het bevoegd gezag (het schoolbestuur), na overleg met de gemeente die daarbij de werkgevers betreft die werkzaam zijn op de regionale arbeidsmarkt.

5.13.3. Tweede fase

Voor het curriculum van havo en vwo geldt een onderscheid tussen vóór en na het moment waarop in de bovenbouw de vernieuwde tweede fase is ingevoerd. Dit is gebeurd vanaf het studiejaar 1998/1999 of uiterlijk het studiejaar 1999/2000, naar keuze voor de school. Voor havo geldt dat tot en met het studiejaar 2002-2003 de oude en nieuwe situatie naast elkaar bestaan en voor het vwo geldt dit tot en met het studiejaar 2003-2004.

Met ingang van 1 augustus 1998 (of een jaar later) is het onderwijs in de tweede fase van havo en vwo geordend via de studielastbenadering. Deze komt in de plaats van de adviesurentabellen havo en vwo, die niet meer voldoen wegens de invoering van vier profielen in de tweede fase. Het aantal uren voor het gehele havo en vwo moet voortaan samengesteld worden uit de adviesurentabel basisvorming en de studielast van de tweede fase (de leerjaren 4 en 5 voor het havo en de leerjaren 4 tot en met 6 voor het vwo).

De studielastbenadering gaat uit van de tijd die de gemiddelde leerling nodig heeft om zich een bepaalde hoeveelheid stof eigen te maken. Uitgegaan wordt van een totale studielast van 1600 uur per jaar (40 weken van 40 uur), waarvan het in schooltijd verzorgde onderwijsprogramma ten minste 1000 uren uitmaakt.

Havo

In het havo is de normatieve studielast (voor de leerjaren 4 en 5):

- van het gemeenschappelijk deel 1480 uren;
- van het profieldeel 1160 uren;
- van het vrije deel 560 uren.

Deze uren zijn zogenaamde normatieve uren, dat wil zeggen uren zoals die zijn berekend voor de gemiddelde leerling. De uren in de onderstaande tabellen zijn de uren per vak.

Overigens spreken we in de tweede fase over klokuren, van 60 minuten, in tegenstelling tot de basisvorming waar een lesuur uit 50 minuten bestaat.

⁵³ Bron: 'Vreemde talen in het voortgezet onderwijs' OCW

Inrichting profielen havo

Het gemeenschappelijk deel, het profieldeel en het vrije deel in het havo omvat de onderstaande vakken:

A. Gemeenschappelijk deel voor alle leerlingen

Nederlandse taal en letterkunde	400
Engelse taal en letterkunde	360
Franse, Duitse, Spaanse, Russische, Italiaanse, Arabische, Turkse, Friese taal en letterkunde ¹	160
algemene natuurwetenschappen	160
geschiedenis en maatschappijleer	160
culturele en kunstzinnige vorming	120
lichamelijke opvoeding	120

B. Profieldeel

Profiel natuur en techniek

wiskunde B1, 2	440
natuurkunde 1, 2	440
scheikunde	280

Profiel natuur en gezondheid

wiskunde B1	320
natuurkunde 1	240
scheikunde	280
biologie	320

De leerling mag de deelvakken wiskunde B1 en natuurkunde 1 vervangen door respectievelijk het vak wiskunde B1, 2 en het vak natuurkunde 1, 2.

Profiel economie en maatschappij

economie 1, 2	440
wiskunde A1, 2	280
geschiedenis	240
aardrijkskunde	200

De leerling mag het vak wiskunde A1, 2 vervangen door het deelvak wiskunde B1 of het vak wiskunde B1, 2.

Profiel cultuur en maatschappij

a	Een van de volgende deelvakken, als combinatie met het overeenkomstige deelvak uit het gemeenschappelijke deel: Franse, Duitse, Spaanse, Russische, Italiaanse, Arabische, Turkse en Friese taal of letterkunde 2 of een van de volgende vakken: Franse, Duitse, Spaanse, Russische, Italiaanse, Arabische, Turkse en Friese taal en letterkunde 1, 2	200 360
b	de combinatie van het deelvak culturele en kunstzinnige vorming 2 met een studielast van 120 uren, met een van de volgende deelvakken, met de daarbij vermelde studielast: - culturele en kunstzinnige vorming 3 (beeldende vormgeving) - culturele en kunstzinnige vorming 3 (muziek) - culturele en kunstzinnige vorming 3 (drama) - culturele en kunstzinnige vorming (dans)	240 240 240 240

c	geschiedenis	240
d	economie	200
e	wiskunde A	160

De leerling mag het deelvak economie 1 vervangen door het vak economie 1,2 en het deelvak wiskunde A1 vervangen door het vak wiskunde A1, 2, het deelvak wiskunde B1 of het vak wiskunde B1, 2.

Het kan, afhankelijk van de keuze die wordt gemaakt, voorkomen dat de studielast in de profielf delen natuur en gezondheid, economie en maatschappij en cultuur en maatschappij leidt tot een grotere studielast van het profieldeel dan 1160 uren zoals die eerder zijn genoemd.

C. Vrije deel

a	Vakken en deelvakken die genoemd zijn bij de profielf delen, maar als in het profiel het deelvak wiskunde A1 of het vak wiskunde A1, 2 in combinatie met het deelvak wiskunde B1 of het vak wiskunde B1, 2 zit, dan wordt de studielast van het in het vrije deel gekozen vak of deelvak wiskunde verminderd met 160 uren.	
b	de volgende vakken; deze vakken kunnen slechts deel uitmaken van het vrije deel als de desbetreffende taal niet reeds in de periode van basisvorming is gevolgd: - Spaanse taal en letterkunde (elementair, zgn. 'startersvak') - Russische taal en letterkunde (elementair, zgn. 'startersvak') - Italiaanse taal en letterkunde (elementair, zgn. 'startersvak') - Arabische taal en letterkunde (elementair, zgn. 'startersvak') - Turkse taal en letterkunde (elementair, zgn. 'startersvak')	360 360 360 360 360
c	de volgende vakken: - maatschappijleer - filosofie - management en organisatie - informatica - lichamelijke opvoeding	200 360 280 240 240
d	door het bevoegd gezag vast te stellen vakken en andere programmaonderdelen	
e	de volgende deelvakken: - Franse taal en letterkunde - Duitse taal en letterkunde - Spaanse taal en letterkunde - Russische taal en letterkunde - Italiaanse taal en letterkunde - Arabische taal en letterkunde - Turkse taal en letterkunde - Friese taal en letterkunde 1	160
f	vakken en deelvakken die worden genoemd bij de profielf delen vwo en die niet (gedeeltelijk) inhoudelijk overeenkomen met een van de andere vakken en deelvakken die in het (havo) profiel zitten.	

Ontwikkelingen

Onder andere vergroting van het vrije deel en de introductie van een profielkeuzevak bieden meer ruimte voor programmering van het onderwijsprogramma. De aanpassingen van de tweede fase worden in 2004 voorbereid en begin 2005 opgenomen in een wetsontwerp. Daarna volgen in 2005 daarmee verbonden wijzigingsbesluiten. De wet treedt per 1 augustus 2007 in werking.⁵⁴ Er zijn

⁵⁴ Bron: 'Koers VO: de leerling geboeid, de school ontketend p.39

profielcommissies ingesteld die adviseren over de verdere inhoudelijke ontwikkeling en vernieuwing op langere termijn.⁵⁵

Vwo

In het vwo is de normatieve studielast voor de leerjaren 4-6:

- van het gemeenschappelijk deel 1960 uren;
- van het profieldeel 1840 uren;
- van het vrije deel 1000 uren.

Deze uren zijn zogenoemde normatieve uren, dat wil zeggen de uren zoals die zijn berekend voor een gemiddelde leerling. De uren in de onderstaande tabellen zijn de uren per vak.

Overigens spreken we in de tweede fase over klokuren van 60 minuten, in tegenstelling tot de basisvorming waar een lesuur uit 50 minuten bestaat.

Inrichting profielen vwo

Het gemeenschappelijk deel, het profieldeel en het vrije deel in het vwo omvat de onderstaande vakken en deelvakken:

A. Gemeenschappelijk deel voor alle leerlingen:

Nederlandse taal en letterkunde	480
Engelse taal en letterkunde	400
Franse taal en letterkunde 1	160
Duitse taal en letterkunde 1	160
algemene natuurwetenschappen	200
geschiedenis en maatschappijleer	200
culturele en kunstzinnige vorming 1	200
lichamelijke opvoeding 1	160

B. Profieldeel

Profiel natuur en techniek:

wiskunde B1, 2	760
natuurkunde 1, 2	560
scheikunde 1, 2	520

Profiel natuur en gezondheid:

wiskunde B1	600
natuurkunde 1	360
scheikunde 1	400
biologie 1, 2	480

De leerling mag de deelvakken wiskunde B1, natuurkunde 1 en scheikunde 1 vervangen door respectievelijk de vakken wiskunde B1, 2, natuurkunde 1, 2 en scheikunde 1, 2.

Profiel economie en maatschappij:

economie 1, 2	520
wiskunde A1, 2	600
Geschiedenis	360
Aardrijkskunde	360

De leerling mag het vak wiskunde A1, 2 vervangen door het deelvak wiskunde B1 of het vak wiskunde B1, 2.

⁵⁵ Bron: bijlage bij Kamerstuk 29200 VIII nr.125 p.1

Profiel cultuur en maatschappij:

a	een van de volgende deelvakken, als het wordt gecombineerd met het overeenkomstige deelvak van het gemeenschappelijk deel: - Franse taal en letterkunde 2 - Duitse taal of letterkunde 2 of - Spaanse taal en letterkunde - Russische taal en letterkunde - Italiaanse taal en letterkunde - Arabische taal en letterkunde - Turkse taal en letterkunde - Latijnse taal en letterkunde - Griekse taal en letterkunde - Friese taal en letterkunde	320 320 480 480 480 480 480 480 480 480
b	een onder a genoemd vak of deelvak, met de daarbij vermelde studielast, of filosofie met een studielast van 320 uren	
c	de combinatie van het deelvak culturele en kunstzinnige vorming 2 met een studielast van 200 uren, met een van de volgende deelvakken, met de daarbij vermelde studielast: - culturele en kunstzinnige vorming 3 (beeldende vormgeving) - culturele en kunstzinnige vorming 3 (muziek) - culturele en kunstzinnige vorming 3 (drama) - culturele en kunstzinnige vorming (dans)	280 280 280 280
d	geschiedenis	360
e	wiskunde A1	360

De leerling mag het deelvak wiskunde A1 vervangen door het vak wiskunde A1, 2, het deelvak wiskunde B1 of het deelvak wiskunde B1, 2.

Het kan, afhankelijk van de keuze die wordt gemaakt, voorkomen dat de studielast in de profieldelen natuur en gezondheid, economie en maatschappij en cultuur en maatschappij leiden tot een grotere studielast van het profieldeel dan 1840 uren.

C. Vrije deel

Het vrije deel van elk profiel van het vwo kan omvatten:

a	vakken en deelvakken die genoemd zijn bij de profieldelen, maar als in het profiel het deelvak wiskunde A1 of het vak wiskunde A1, 2 in combinatie met het deelvak wiskunde B1 of het vak wiskunde B1, 2 zit, dan wordt de studielast van het in het vrije deel gekozen vak of deelvak wiskunde verminderd met 280 uren	
b	de volgende vakken (alleen als de desbetreffende taal niet reeds in de periode van basisvorming is gevolgd): - Spaanse taal en letterkunde (elementair, zgn. 'startersvak') - Russische taal en letterkunde (elementair, zgn. 'startersvak') - Italiaanse taal en letterkunde (elementair, zgn. 'startersvak') - Arabische taal en letterkunde (elementair, zgn. 'startersvak') - Turkse taal en letterkunde (elementair, zgn. 'startersvak')	480 480 480 480 480
c	de volgende deelvakken: - biologie 1 - economie 1	160 280
d	de volgende vakken: - maatschappijleer	360

	- management en organisatie	360
	- informatica	280
	- lichamelijke oefening 2	280
e	klassieke culturele vorming met een studielast van 200 uren, als dit vak in elk geval deel uitmaakt van het profiel als Latijnse taal en letterkunde of Griekse taal en letterkunde, dan wel beide deel uitmaken van het profiel	
f	door het bevoegd gezag vast te stellen vakken en andere programma-onderdelen	

Elk profiel in het gymnasium omvat voor elke leerling het vak klassieke culturele vorming in plaats van het deelvak culturele en kunstzinnige vorming 1. Dit laatste deelvak kan in het gymnasium behoren tot het vrije deel. Het profiel in het gymnasium omvat bovendien voor elke leerling Latijnse taal en letterkunde of Griekse taal en letterkunde, dan wel beide, elk met een studielast van 480 uren.

Adviesurentabel vwo (oude stijl)

Voor het vwo bestaan tot en met het studiejaar 2003-2004 de oude en nieuwe situatie naast elkaar. In 2004 is voor de laatste maal het examen vwo (oude stijl) afgenomen.

Ontwikkelingen

Onder andere vergroting van het vrije deel en de introductie van een profielkeuzevak bieden meer ruimte voor programmering van het onderwijsprogramma. De aanpassingen van de tweede fase worden in 2004 voorbereid en begin 2005 opgenomen in een wetsontwerp. Daarna volgen in 2005 daarmee verbonden wijzigingsbesluiten. De wet treedt per 1 augustus 2007 in werking.⁵⁶ Er zijn profielcommissies ingesteld die adviseren over de verdere inhoudelijke ontwikkeling en vernieuwing op langere termijn.⁵⁷

5.14. Onderwijsmethoden en materialen

Voor het onderwijsprogramma (leerstof, onderwijsmethodiek en leermiddelen) worden geen nadere voorschriften gegeven. De school kiest de onderwijsmethoden. Schoolboeken worden aangeschaft door de ouders van de leerlingen. Veel scholen hebben een boekenfonds ingesteld. De school koopt in dat geval de boeken en verhuurt die aan de ouders. Ook wordt wel gebruik gemaakt van particuliere verhuurders. In de kerndoelen voor de basisvorming (1998-2003) wordt het belang van onderwijs in ICT benadrukt. In het schoolplan moet de keuze voor leerstof en didactische werkvormen beschreven worden. De eindexamenvoorschriften zijn richtinggevend voor de inhoud van de onderwijsprogramma's. Het Nationaal informatiecentrum leermiddelen (NICL) maakt een overzicht voor onderwijsleermiddelen waarmee scholen bestaande en nieuwe onderwijsleermiddelen kunnen beoordelen. Het NICL is een onderdeel van de Stichting voor Leerplanontwikkeling (SLO; www.slo.nl → leermiddelen).

De nieuwe didactische aanpak binnen de nieuwe tweede fase is gericht op het stimuleren van actief en zelfstandig leren. Deze aanpak krijgt vorm in het zogenaamde studiehuis.

5.15. Leerlingevaluatie

De kerndoelen vormen een basis voor de toetsen die voor elk vak uit het kerncurriculum (met uitzondering van het vak lichamelijke opvoeding) worden vastgesteld. Het vaststellen van de kerndoelen gebeurt onder verantwoordelijkheid van de minister. In deze kerndoelen staat beschreven welke kennis en vaardigheden de leerlingen aan het eind van de basisvorming moet hebben opgedaan.

⁵⁶ Bron: 'Koers VO: de leerling geboeid, de school ontketend p.39

⁵⁷ Bron: bijlage bij Kamerstuk 29200 VIII nr.125 p.1

De toetsen worden afgenomen per vak of combinatie van vakken. De wijze van toetsing is in het schoolplan vastgelegd.

Er kan tussentijds getoetst worden als het vak niet de gehele basisvorming beslaat. De afsluitende toetsing mag niet voor het eind van het tweede leerjaar voltooid zijn. De school kan de toets aanvullen met eigen opgaven en beslist over tijdstip en volgorde van de toetsing.

Per 1 augustus 1998 zijn er kerndoelen voor de basisvorming vastgesteld voor de periode 1998-2003. . Aangezien er in 2004 nog geen nieuwe kerndoelen zijn vastgesteld, is de huidige regeling met onbepaalde tijd verlengd.⁵⁸

Het bevoegd gezag (schoolbestuur) geeft de leerlingen aan het eind van het tweede leerjaar een advies over het door hen verder te volgen onderwijs.

Leerlingen die niet in staat zijn om alle kerndoelen te halen kunnen in aanmerking komen voor vrijstellingen van de kerndoelen of van één of meer vakken van de basisvorming. Een door het bevoegd gezag ingestelde commissie beslist over de vrijstellingen.

Het CITO (www.cito.nl) heeft in het toetspakket 2000 bij een aantal vakken de toetsen voorzien van referentiegegevens. Hiermee kan de leraar de resultaten van zijn leerlingen vergelijken met de landelijke scores op de toetsen in de eigen schoolsoort en die van andere.

5.16. Overgang

In het schoolplan beschrijft de school de hoofdlijnen van het eigen beleid, o.a. het onderwijskundig beleid, waaronder de regels voor de overgang naar hogere leerjaren.

5.16.1. Eerste fase

Een leerling kan tijdens de basisvorming een klas overdoen of voorwaardelijk worden bevorderd.

Een leerling mag maximaal vijf jaar verblijven in de eerste fase van het voortgezet onderwijs; dit geldt voor de vierjarige opleiding vmbo en voor de eerste drie jaar van havo en vwo.

De maximaal toegestane verblijfsduur voor bepaalde groepen leerlingen in het vmbo kan met een jaar worden verlengd. Op verzoek van de schoolleiding verleent de Inspectie bij hoge uitzondering ontheffing. De totale verblijfsduur komt hiermee op zes jaar. De wet erkent voor deze regeling drie groepen leerlingen: gehandicapte leerlingen, leerlingen die buiten Nederland basisonderwijs gevolgd hebben en leerlingen die door langdurige ziekte of overmacht meer dan een jaar geen onderwijs hebben kunnen volgen.

5.16.2. Tweede fase

Doorstroming van het vmbo naar het vierde leerjaar van het havo is alleen mogelijk voor leerlingen die de theoretische leerweg met een diploma hebben afgesloten. De leerling moet dan wel wiskunde én Frans of Duits in het pakket hebben. Soms zijn er nog extra eisen waaraan voldaan moet worden. Zo moet een vmbo-leerling die het havo-profiel Natuur en techniek wil doen ook examen gedaan hebben in natuur- en scheikunde en voor het havo-profiel Natuur en gezondheid moet men biologie en natuur- en scheikunde in het pakket hebben gehad. Met een havo-diploma kunnen leerlingen ook toegelaten worden tot het vijfde leerjaar van het vwo.

⁵⁸ Bron: Staatsblad 340, 2001 art. 11g 2e lid

5.17. Examens en diplomering

5.17.1. Vmbo

Het eindexamen vmbo kan voor ieder vak bestaan uit een schoolexamen (in het geval van lichamelijke opvoeding, maatschappijleer en kunstvakken I) of uit een schoolexamen én een centraal examen (de overige vakken).

- Het centraal examen is opgedeeld in een centraal schriftelijk examen en een centraal praktisch examen:
 - alle leerwegen kennen een centraal schriftelijk examen
 - de basisberoepsgerichte leerweg en de kaderberoepsgerichte leerweg kennen daarnaast een centraal praktisch examen.
- Het schoolexamen vmbo omvat voor alle leerwegen tevens een sectorwerkstuk, alleen voor leerlingen van de basisberoepsgerichte leerweg is dit niet verplicht. Het sectorwerkstuk heeft betrekking op een thema uit de sector waarin de leerling het onderwijs volgt.

Het eindcijfer voor het eindexamen komt als volgt tot stand:

- Per vak of programma wordt het cijfer voor het schoolexamen gecombineerd met het cijfer voor het centraal examen.
- Wijze van berekenen:
 - Voor de basisberoepsgerichte leerweg geldt dat het cijfer voor het schoolexamen voor 2/3 en het cijfer voor het centraal examen voor 1/3 het eindcijfer bepaalt.
 - Voor de overige leerwegen bepalen het cijfer voor het schoolexamen en het cijfer voor het centraal examen elk de helft.
- Niet alle vakken worden beoordeeld met een cijfer:
 - De vakken lichamelijke opvoeding en kunstvakken I worden afgesloten met de beoordeling 'voldoende' of 'goed'.
 - Het vak maatschappijleer wordt ook afgesloten in het schoolexamen, maar met een cijfer dat meetelt in de uitslagregeling.

Leerweg Deel	Theoretische Leerweg	Gemengde Leerweg	basisberoeps- gerichte leerweg	kaderberoeps- gerichte leerweg
Gemeen- schappelijk deel	Nederlandse taal, Engelse taal, maatschappijleer, lichamelijke opvoeding, kunstvakken I (5 vakken)			
Afsluiting gemeenschappelijk deel	Nederlandse taal en Engelse taal: schoolexamen én centraal schriftelijk examen; lichamelijke opvoeding, maatschappijleer en kunstvakken I: schoolexamen			
Sectordeel	2 vakken	2 vakken	2 vakken	2 vakken
<i>Afsluiting sectordeel</i>	schoolexamen én centraal schriftelijk examen			
vrije deel	2 vakken uit het sectordeel welke niet reeds zijn gekozen in het sectordeel	1 algemeen vak uit sectordeel + keuze uit 1 afdelingsvak uit sectordeel of intrasectoraal programma	1 afdelingsvak of een intrasectoraal programma	1 afdelingsvak of een intrasectoraal programma
<i>Afsluiting vrije deel</i>	schoolexamen én centraal schriftelijk examen		schoolexamen, centraal schriftelijk examen én centraal praktisch examen	

Examenstructuur vmbo

Leerlingen van het vmbo hebben in 2003 voor het eerst te maken gekregen met de nieuwe centrale examens. Deze centrale examinering is met name nieuw voor de algemene vakken in de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg en de basisberoepsgerichte vakken in de basisberoepsgerichte, de kaderberoepsgerichte en de gemengde leerweg.

5.17.2. Havo/Vwo

Met ingang van 1 augustus 1998 is voor alle vakken in havo/vwo een nieuw examenprogramma ingevoerd dat aansluit bij de vier profielen. Het examen voor de tweede fase valt uiteen in een landelijk deel (centraal examen) in het laatste jaar en een deel dat door de school wordt georganiseerd (schoolexamen).

Voor een aantal vakken is er alleen een schoolexamen. Dit schoolexamen heeft een nieuwe vorm gekregen: het examendossier. Het examendossier is het geheel van de onderdelen van het schoolexamen zoals gedocumenteerd in een door de school gekozen vorm (bijvoorbeeld een cijferlijst of werkstukken). De eisen voor het schoolexamen zijn vastgelegd in de examenprogramma's. Deze worden vastgesteld door de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Ze omvatten alle onderdelen waaruit het examendossier voor een vak bestaat. Niet alle onderdelen van het schoolexamen vinden in het laatste schooljaar plaats. Per school kan worden bepaald wanneer de

onderdelen van het examendossier worden uitgevoerd. Sommige vakken met alleen een schoolexamen kunnen al eerder, bijvoorbeeld aan het einde van het vierde schooljaar, worden geëxamineerd. Onder een centraal examen wordt een toets verstaan, waarbij leerlingen gelijke (of gelijkwaardige) opgaven krijgen voorgelegd. Alle leerlingen worden beoordeeld aan de hand van landelijk vastgestelde normen. Het centraal examen wordt per schoolsoort op een door de overheid vastgesteld tijdstip afgenomen.

De eindexamens havo en vwo bestaan voor ieder profiel uit vakken uit:

- het gemeenschappelijk deel, inclusief letterkunde, dat geen eigen studielast heeft, maar waarvoor wel een afzonderlijk cijfer wordt gegeven;
- het profieldeel, inclusief een profielwerkstuk met een studielast van 80 uur; ieder vak mag maar één maal deel uitmaken van een eindexamen: dus men doet examen in economie 1 òf in economie 1,2, maar niet in beide; men mag wel examen doen in wiskunde A en B samen;
- vakken en onderdelen uit het vrije deel.

Het vrije deel hoeft niet geheel aan eindexamenvakken te worden besteed. De omvang binnen het eindexamen van het vrije deel is, afhankelijk van de studielast in het profieldeel, 120 uur; een leerling mag – voorzover de school daartoe de gelegenheid biedt – onderdelen met tezamen een grotere studielast in de vrije ruimte kiezen. Bij toekennen van de cijfers wordt gebruik gemaakt van een schaal van cijfers lopende van 1 (=zeer slecht) tot en met 10 (=uitmuntend; 6=voldoende). Leerlingen zijn geslaagd als men niet meer dan twee onvoldoendes heeft, waarvan één vier en één vijf of twee vijven. Lager dan een vier mag niet. Voor de vakken in het profieldeel mag ten hoogste één onvoldoende zijn behaald.

Leerlingen die slagen voor het examen ontvangen een nationaal diploma havo of vwo. Eindexamenkandidaten van havo en vwo ontvangen een lijst waarop de cijfers voor het schoolexamen zijn vermeld. Ook staat daarop beschreven volgens welk programma elk vak is geëxamineerd en de cijfers voor het centraal examen, de vakken en het onderwerp of de titel van het profielwerkstuk, de beoordeling van het profielwerkstuk, de beoordeling voor de vakken culturele en kunstzinnige vorming 1 en lichamelijke opvoeding 1, de eindcijfers voor de examenvakken, alsmede de uitslag van het eindexamen.

Het vwo-diploma kent een onderscheid tussen een atheneum- en gymnasiumdiploma en geeft toegang tot het wetenschappelijk onderwijs en het hoger beroepsonderwijs.

Het havo-diploma geeft toegang tot het hoger beroepsonderwijs. Daarnaast kunnen havo-gediplomeerden doorstromen naar het vijfde leerjaar van het vwo of instromen in het mbo.

5.18. Beroepsvoorlichting en relatie met de arbeidsmarkt

5.18.1. Vmbo

Vmbo is niet als eindonderwijs bedoeld, maar als voorbereiding op het vervolgonderwijs. Van de vmbo-gediplomeerden stromen de meeste leerlingen door naar het middelbaar beroepsonderwijs.

Door het invoeren van vier leerwegen in het vmbo met ingang van augustus 1999 tracht men de aansluiting tussen het vmbo en het mbo te versterken (zie 5.11.1. Specialisaties). De route van vmbo via mbo naar hbo wordt beroepskolom genoemd. Het ministerie van OCW en het beroepsonderwijs zelf werken sinds enkele jaren aan een beter functionerende beroepskolom.

5.18.2. Havo/Vwo

Het streven van de overheid is dat iedere schoolverlater minimaal het niveau van beginnend beroepsbeoefenaar bereikt. Het havo is een algemeen-vormende opleiding en is niet bedoeld als

eindonderwijs. Het is de passende vooropleiding voor het hoger beroepsonderwijs (hbo). In de praktijk kiezen havo-gediplomeerden ook voor doorstroming naar het vwo of het mbo.

Het vwo heeft een voorbereidende functie voor het wetenschappelijk onderwijs (wo). Er zijn echter ook vwo-gediplomeerden die naar het hbo gaan.

Door de invoering van profielen in het havo en het vwo (zie 5.11.2.) tracht men de aansluiting met het hoger onderwijs te verbeteren.

5.19. Bijzonder onderwijs

Voor het bijzonder onderwijs gelden dezelfde onderwijswetten als voor het openbaar onderwijs. In artikel 23 van de Grondwet is de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs geregeld. De wetgever stelt als voorwaarde voor bekostiging uit de openbare kas dat een bijzonder-onderwijsvoorziening in stand gehouden wordt door een rechtspersoon met volledige rechtsbevoegdheid. Deze rechtspersoon moet zich het geven van onderwijs ten doel stellen, zonder daarbij het maken van winst te beogen.

Het bevoegd gezag (schoolbestuur) van het bijzonder onderwijs is het bestuur van de vereniging of stichting dat de school voor bijzonder onderwijs heeft opgericht. De stichtingsvorm komt het meeste voor. Het oprichten van bijzondere scholen komt voort uit particulier initiatief. De meeste scholen voor bijzonder onderwijs zijn confessionele scholen: Rooms-katholieke en Protestants-christelijke. Er zijn ook scholen gebaseerd op een andere godsdienstige grondslag, zoals Islamitische, Hindoeïstische en Joodse scholen. Naast de confessionele scholen zijn er de algemeen-bijzondere scholen die uitgaan van een niet-religieuze levensbeschouwing.

5.20. Alternatieve varianten

Er zijn geen alternatieve schooltypen binnen het voortgezet onderwijs.

5.21. Statistieken voortgezet onderwijs

De statistieken zijn ontleend aan Kerncijfers 1999-2003 Onderwijs Cultuur en Wetenschap, tenzij anders vermeld.

5.21.1. Kerncijfers leerlingen

5.21.1.1. totaal aantal leerlingen (x 1000) en het % cumi's per schoolsoort

	2002		2003	
	aantal	% cumi	aantal	% cumi
totaal vo	879,8	9,6	889,9	9,1
totaal vo (excl. zorg)	777,6	7,3	787,0	7,2
vo 1/2	334,3	8,8	339,0	8,2
vbo 4	0,7	3,8	-	-
vmbo basisberoepsgerichte leerweg 3/4	39,5	13,5	36,6	14,6
vmbo kadergerichte leerweg 3/4	45,5	9,1	44,7	9,8
vmbo theoretische leerweg 3/4	80,2	7,8	80,1	8,1
vmbo gemengde leerweg 3/4	14,9	5,8	15,8	6,2
havo/vwo 3	78,8	4,3	80,6	4,6
havo 4/5	88,0	4,7	91,4	5,1
vwo 4/5/6	95,7	3,1	98,8	3,3

	2002		2003	
totaal vo zorg	102,2	26,4	102,9	24,1
lwoo 1/2	46,7	28,3	44,4	22,6
lwoo basisberoepsgerichte leerweg 3/4	27,0	22,9	27,7	23,3
lwoo kadergerichte leerweg 3/4	3,5	21,7	4,7	22,3
lwoo gemengde leerweg 3/4	0,4	14,2	0,6	15,5
lwoo theoretische leerweg 3/4	1,5	5,6	1,0	5,4
lwoo 4	0,4	25,3	-	-
svo-lom	-	-	-	-
svo/mlk	-	-	-	-
praktijkonderwijs	22,7	28,8	24,5	29,0

Cumi's zijn het aantal leerlingen behorende tot de groep 'culturele minderheden en anderstaligen'.

5.21.1.2. Aantal vo-scholen en procentuele verdeling van lln. over de scholen

A) Soort school	2002		2003	
	scholen	% leerlingen	scholen	% leerlingen
Totaal vo	680	100,0	667	100,0
svo lom	-	-	-	-
svo mlk	-	-	-	-
Praktijkonderwijs	116	2,0	111	2,0
vbo	12	0,3	12	0,4
vbo/pro	1	0,2	1	0,2
avo categoriaal	23	1,0	21	0,9
vwo	39	2,9	39	2,9
avo sgs.	152	19,5	148	19,8
avo/vbo (smal)	42	3,9	41	3,6
avo/vbo met pro (smal)	4	0,5	4	0,5
avo/vbo (breed)	234	54,2	227	52,7
avo/vbo met pro (breed)	45	14,3	50	15,8

5.21.2. Procentuele verdeling aantal scholen en leerlingen naar denominatie

B) Denominatie	2002		2003	
	% scholen	% leerlingen	% scholen	% leerlingen
Totaal	100	100	100	100
Openbaar	30	27	29	27
Neutraal Bijzonder	12	9	12	10
Prot. Christelijk	22	25	22	24
Rooms Katholiek	26	27	26	27
Samenwerking	11	13	11	13

5.21.3. Kerncijfers personeel voortgezet onderwijs

A) aantal personeelsleden in fte's (x 1000)	2002	2003
Totaal	80,1	81,9
waarvan leraren	60,9	61,7

B) percentage vrouwen	2002	2003
Totaal	37,0	38,1

Directie	14,8	16,3
Leraren	36,2	37,4

C) gemiddelde leeftijd	2002	2003
Totaal	45,2	45,2
Directie	51,5	51,6
Leraren	44,7	44,7

D) percentage ouder of gelijk aan 50 jaar	2002	2003
Totaal	39,9	40,9

E) ratio's	2000	2001
Ratio leerling/leraren	17,1	17,1

6. Hoger onderwijs

Het hoger onderwijs omvat het hoger beroepsonderwijs (hbo) en het wetenschappelijk onderwijs (wo). Dit wordt verzorgd door respectievelijk hogescholen en universiteiten.

Hoger beroepsonderwijs

Hogescholen verzorgen de theoretische en praktische voorbereiding die nodig is om beroepen uit te oefenen waarvoor een hbo-opleiding vereist is of nuttig kan zijn. Afgestudeerden komen terecht op verschillende terreinen, zoals op het middenniveau en hoger niveau in het bedrijfsleven, de maatschappelijke dienstverlening, de gezondheidszorg en de overheidssector.⁵⁹

Wetenschappelijk onderwijs

Karakteristiek voor het wetenschappelijk onderwijs is de koppeling tussen wetenschappelijk onderzoek en onderwijs. Het onderwijs is gericht op academische vorming, op de zelfstandige beoefening van de wetenschap of de beroepsmatige toepassing van wetenschappelijke kennis. Het gaat daarbij om het zoeken naar een beter begrip van de verschijnselen in de verschillende vakgebieden en het genereren van nieuwe kennis.⁶⁰

6.1. Voorgeschiedenis

6.1.1. Hoger beroepsonderwijs

In 1968 is het hoger beroepsonderwijs ondergebracht in de Wet op het voortgezet onderwijs (WVO). Hierna is de deelname aan het hoger beroepsonderwijs sterk toegenomen. Van 1986 tot en met 1993 viel het hoger beroepsonderwijs onder een zelfstandige wet, de Wet op het hoger beroepsonderwijs (WHBO). Vanaf 1993 valt het hoger beroepsonderwijs onder de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW).

6.1.2. Wetenschappelijk onderwijs

Het wetenschappelijk onderwijs in Nederland vertoont in de tweede helft van de 20^e eeuw een sterke groei. De deelname aan het wetenschappelijk onderwijs was lange tijd beperkt tot een relatief kleine groep, maar begon in de vijftiger jaren geleidelijk te groeien. De overheid verhoogde de onderwijsuitgaven en met name van 1960 tot 1975 groeide het wetenschappelijk onderwijs met sprongen. Mede door de uitbreiding van de studiefinanciering werd het wetenschappelijk onderwijs voor een veel grotere groep studenten bereikbaar.

6.1.3. Afstandsonderwijs HO

In 1984 werd de Open Universiteit Nederland opgericht, om volwassenen een mogelijkheid te bieden zonder toelatingseisen en in hun eigen tempo hoger onderwijs te volgen met afstandsonderwijs. De Wet op de Open Universiteit (WOU) van 1985 gaf de Open Universiteit Nederland een eigen wettelijk kader. Vanaf 1993 valt ook de Open Universiteit Nederland onder de WHW. De Open Universiteit Nederland mag zowel hbo- als wo-opleidingen aanbieden.

6.2. Huidige ontwikkelingen

⁵⁹ Bron: Studiegids Hoger Onderwijs 2004 p.17

⁶⁰ Bron: Studiegids Hoger Onderwijs 2004 p.239

Nieuw bekostigingsmodel hoger onderwijs

In 2006 wordt een nieuw bekostigingsmodel hoger onderwijs ingevoerd. Dit nieuwe bekostigingsmodel is gericht op het vergroten van de vraagsturing, de fraudebestendigheid en de kwaliteit. Daarnaast wordt er meer rekening gehouden met de flexibiliteit van studiekeuze en studietempo. Er wordt nog onderzocht hoe het nieuwe bekostigingsmodel er concreet uit komt te zien.⁶¹

Nieuwe wet op het hoger onderwijs

Er wordt een nieuwe wet op het hoger onderwijs ontworpen. De nieuwe wet moet instellingen voor hoger onderwijs in staat stellen om beter in te spelen op de vraag van studenten en bedrijven. Daarnaast wensen overheid en samenleving meer inzicht in de prestaties van de instellingen die worden geleverd.⁶²

Toelatingsbeleid

Voor de studie jaren 2005-2006 en 2006-2007 zal een experimenteerwet gelden die flexibele toelating van studenten die niet voldoen aan de wettelijke vooropleidingseisen toestaat. Wel moeten deze studenten kennis en ervaring van vergelijkbaar niveau hebben opgedaan.⁶³ De commissie 'Ruim baan voor talent' beoordeelt dergelijke initiatieven. Deze commissie is op 1 juni 2004 geïnstalleerd en heeft de volgende taken:

- het beoordelen van voorstellen voor experimenten in de studie jaren 2005-2006 en 2006-2007 met betrekking tot flexibele toelating;
- het beoordelen van voorstellen voor initiatieven in het studiejaar 2004-2005 waarmee universiteiten en hogescholen zich op deze experimenten voorbereiden;
- het uitvoeren van overige activiteiten die verband houden met een nieuw toelatingsbeleid in het hoger onderwijs.

De commissie brengt voor 1 januari 2006 haar eindrapport uit.⁶⁴

6.3. Wetgeving

De WHW die in 1993 in werking is getreden, bracht het wetenschappelijk onderwijs, het hoger beroepsonderwijs en de Open Universiteit, die respectievelijk geregeld waren in de Wet op het wetenschappelijk onderwijs (WVO), de WHBO en de WOU, onder in één wet. Daarnaast geldt de Wet op de studiefinanciering 2000 (WSF2000).

In de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) zijn algemene bepalingen opgenomen die gelden voor het gehele hoger onderwijs. Daarnaast zijn opgenomen:

- afzonderlijke bepalingen die specifiek gelden voor het hoger beroepsonderwijs, het wetenschappelijk onderwijs of de Open Universiteit; deze bepalingen hebben betrekking op de onderwijskundige en institutionele structuur;
- randvoorwaarden die betrekking hebben op de inrichting van het onderwijs, zoals de vooropleidingseisen en de studielast;
- regelingen inzake examens, studenten, medezeggenschap, personeel, planning en bekostiging;
- bepalingen over de samenwerking tussen instellingen.

De belangrijkste uitvoeringsvoorschriften voor het hoger onderwijs zijn het Bekostigingsbesluit en het Uitvoeringsbesluit. Het Bekostigingsbesluit regelt de rijksbijdrage aan openbare en bijzondere

⁶¹ Bron: Kamerstuk 29800 nr.2 p.131

⁶² Bron: Kamerstuk 29800 nr.2 p.133

⁶³ Bron: Kamerstuk 29800 nr.2 p.147

⁶⁴ Bron: bijlage bij Kamerstuk 29388 nr.4 p.1

hogescholen en universiteiten, de Open Universiteit Nederland en de academische ziekenhuizen. Het Uitvoeringsbesluit geeft voorschriften met betrekking tot het functioneren van het hoger onderwijs.

Bij de Wet Kwaliteit en Studeerbaarheid (wijzigingswet WHW) van 1996 zijn afspraken gemaakt met de universiteiten, hogescholen en studentenorganisaties over kwaliteitsverbetering en studeerbaarheid van het hoger onderwijs. De afspraken hebben betrekking op het afstudeerfonds en op het studentenstatuut, dat de rechten en plichten regelt. Studenten die als gevolg van een bijzondere omstandigheid studievertraging hebben opgelopen en daardoor problemen krijgen met hun studiefinanciering, hebben recht op een uitkering uit het afstudeerfonds van hun instelling.

CROHO

Het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO), is een systematisch geordende verzameling gegevens over de opleidingen die instellingen voor hoger onderwijs verzorgen. Registratie van een opleiding aan een instelling in het CROHO geeft recht op:

- bekostiging van de instelling voor de desbetreffende opleiding door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap of door het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit;
- studiefinanciering voor studenten die aan de instelling een voltijdse of een duale opleiding volgen;
- de mogelijkheid tot het verlenen van getuigschriften en officiële titulatuur indien dit binnen de WHW-kaders gebeurt.

Een aparte categorie in het CROHO vormen de 'aangewezen instellingen'. Deze instellingen ontvangen voor de opleiding waarmee zij in het CROHO geregistreerd staan géén bekostiging van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, maar wel hebben zij het recht om getuigschriften, zoals in de WHW opgenomen, te verlenen. Zij zijn niet gebonden aan wettelijk vastgesteld collegegeld. De voltijdse en duale opleidingen aan deze instellingen geven studenten wel recht op studiefinanciering. Bovendien kunnen de 'aangewezen instellingen' de graden verstrekken volgens het bepaalde in de WHW. De Informatie Beheer Groep (IBG), is verantwoordelijk voor de aanleg, het beheer en de bekendmaking van het register en het verstrekken van informatie uit het register.

Naast het CROHO is er het Centraal Register Inschrijving Hoger Onderwijs (CRIHO), dat inschrijvingsgegevens van studenten in het hoger onderwijs bevat. Ook deze gegevens worden beheerd door de IBG.

Bachelor-masterstructuur

Met de invoering van de bachelor-masterstructuur en accreditatie wordt gestreefd naar een meer open hoger onderwijs in Nederland, waarbij niet de instelling die de opleiding verzorgt, maar de kwaliteit van opleidingen het leidende principe is.

Studenten aan de universiteit hebben het recht hun opleiding af te maken in de oude structuur. Elke universiteit maakt een regeling hoe lang studenten nog in de oude structuur binnen een redelijke termijn kunnen afstuderen.

De invoering van de bachelor-masterstructuur en van accreditatie hebben gevolgen voor de structuur van het Nederlands hoger onderwijs. Het onderscheid in oriëntatie tussen hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs blijft gehandhaafd. Tegelijkertijd met de invoering van de bachelor-masterstructuur is een studielastsysteem van 60 studiepunten per jaar ingevoerd dat is gebaseerd op het European Credit Transfer System (ECTS; 1 studiepunt staat voor 28 uur studie).

Een wetenschappelijke opleiding bestaat uit:

- een bachelorfase van 180 studiepunten;
 - gevolgd door een masterfase van 60 studiepunten
- er zijn ook masteropleidingen die langer duren:
- leraar 60-120 studiepunten;

- arts, dierenarts en apotheker 180 studiepunten;
- tandarts, wijsgeer en beta- en techniekopleidingen 120 studiepunten.

Het blijft echter voornamelijk mogelijk voor universiteiten om ongedeelde opleidingen in stand te houden. Een hogere beroepsopleiding is een bacheloropleiding van 240 studiepunten. Daarnaast wordt het wettelijk mogelijk om hbo-masteropleidingen aan te bieden. De voortgezette opleidingen in het hbo (zie 6.18.1.) blijven in hun huidige vorm bestaan totdat zij bij koninklijk besluit worden opgeheven op het moment dat zij worden omgezet in een masteropleiding. De masteropleidingen die hogescholen aanbieden worden wettelijk erkend, mits zij zijn geaccrediteerd door het Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie.

Accreditatie is een noodzakelijke voorwaarde voor de invoering van de bachelor-master structuur. Dit betekent dat een keurmerk aan opleidingen wordt verleend, indien zij aan bepaalde kwalitatieve standaarden voldoen. Een accreditatie is een onafhankelijk keurmerk waarmee een integraal eindoordeel wordt gegeven over de kwaliteit van een opleiding. Een opleiding die over zo'n keurmerk beschikt, mag bachelor- en mastergraden verlenen en studenten die hier hun opleiding volgen kunnen aanspraken maken op studiefinanciering. Ook het voeren van titulatuur wordt afhankelijk van het met goed gevolg afronden van examens binnen geaccrediteerde opleidingen. Om de zes jaar moeten instellingen het keurmerk laten vernieuwen door een onafhankelijk accreditatieorgaan. De Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie (NVAO) (www.nvao.net) verleent accreditatie voor beroepsgeoriënteerde en wetenschappelijke opleidingen. Het orgaan baseert zich daarbij op de oordelen van Visiterende en Beoordelende Instanties (VBI's). Deze instanties beoordelen in opdracht van de instelling de kwaliteit van de opleidingen. De criteria waarop de VBI's beoordelen worden vastgesteld door de NVAO.⁶⁵ Hoofdzakelijk van het accreditatieorgaan is het accrediteren van bestaande opleidingen en het toetsen van nieuwe opleidingen. De criteria voor accreditatie zullen internationaal moeten aansluiten om de internationale vergelijkbaarheid van opleidingen te bevorderen.

In het accreditatiestelsel moeten bestaande opleidingen periodiek geaccrediteerd worden. In dit stelsel ondergaan nieuwe opleidingen in het hoger onderwijs een 'toets nieuwe opleiding' alvorens de instellingen die opleiding gaan verzorgen. Hiermee is vooraf zeker gesteld dat nieuwe opleidingen zo zijn ingericht dat zij potentieel kwalitatief hoogwaardige opleidingen zijn. Het accreditatieorgaan moet aanvragen om accreditatie en om een toets nieuwe opleiding in behandeling nemen. Hiervoor bestaat een vaste procedure op basis waarvan het accreditatieorgaan een besluit kan nemen.

6.4. Algemene doelen

Het hoger onderwijs omvat het hoger beroepsonderwijs (hbo) en het wetenschappelijk onderwijs (wo). Deze worden verzorgd door respectievelijk hogescholen en universiteiten.

6.4.1. Hoger beroepsonderwijs

Het hoger beroepsonderwijs (hbo) is gericht op de theoretische en praktische voorbereiding op de beroepspraktijk, waarvoor een hogere beroepsopleiding vereist is.

Hogescholen hebben het verzorgen van hoger beroepsonderwijs tot taak en kunnen onderzoek verrichten voor zover dit verband houdt met het onderwijs aan de instelling. Daarnaast verzorgen hogescholen in elk geval bacheloropleidingen, in voorkomende gevallen ook masteropleidingen en ze dragen in elk geval kennis over ten behoeve van de maatschappij. Ook dragen hogescholen bij aan de ontwikkeling van beroepen waarop het onderwijs is gericht.

⁶⁵ Bron: <http://www.nvao.net/content.php?a=s&id=211>

6.4.2. Wetenschappelijk onderwijs

Wetenschappelijk onderwijs omvat de vorming tot zelfstandige beoefening van de wetenschap en/of de beroepsmatige toepassing van wetenschappelijke kennis.

Het verzorgen van wetenschappelijk onderwijs en het verrichten van wetenschappelijk onderzoek behoren tot de kerntaken van de universiteit. In de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) is daaraan toegevoegd de overdracht van kennis ten behoeve van de maatschappij, het verzorgen van initiële opleidingen en het voorzien in de opleiding tot wetenschappelijk onderzoeker of technologisch ontwerper. Wetenschappelijk onderwijs omvat zowel studies in wetenschappelijke disciplines als specialistische training voor bepaalde beroepen.

6.5. Soorten instellingen

6.5.1. Hoger beroepsonderwijs

Het hoger beroepsonderwijs wordt gegeven aan een hogeschool, voor studenten vanaf 17 jaar. Binnen de hogescholen zijn meestal verschillende soorten opleidingen aanwezig.

Aan een instelling dienen ten minste 700 studenten te zijn ingeschreven. De wet maakt een uitzondering voor instellingen die uitsluitend een opleiding voor leraren basisonderwijs verzorgen; deze instellingen moeten ten minste 250 studenten omvatten. Gemiddeld genomen worden de instellingen steeds groter. Niet alleen door schaalvergroting (fusies) maar ook doordat het aantal hbo-studenten voortdurend toeneemt. Er zijn 54 door de overheid bekostigde instellingen voor hoger beroepsonderwijs. Daarnaast zijn er nog 63 aangewezen hbo-instellingen, dat wil zeggen dat deze instellingen wel onder de WHW vallen, maar dat het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap hen niet bekostigt.

De initiële opleiding bedraagt 240 studiepunten; daarmee is de opleiding afgerond na het behalen van het examen. Het hoger beroepsonderwijs kent naast het initieel onderwijsaanbod ook enkele voortgezette opleidingen. Voor het volgen van een voortgezette opleiding moet de student al een opleiding in het hoger onderwijs hebben voltooid.

Bachelor-masterstructuur

Alle initiële hoger beroepsopleidingen zijn per 1 september 2002 van rechtswege omgezet in bacheloropleidingen. Het hoger beroepsonderwijs krijgt in de nieuwe structuur de mogelijkheid om masteropleidingen aan te bieden waarvan de graden wettelijk zijn erkend. Voorwaarde is dat de bachelor- en masteropleidingen zijn geaccrediteerd door de Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie. De bestaande voortgezette opleidingen blijven in hun huidige vorm bestaan totdat zij bij koninklijk besluit worden opgeheven. Het bachelor-diploma, behaald aan het hbo, geeft in beginsel zowel toegang tot een masteropleiding aan het hbo als aan de universiteit. Studenten met een hbo-bachelordiploma die doorstromen naar een masteropleiding aan een universiteit moeten meestal wel eerst met succes een 'overgangsprogramma' (een deficiëntie- of schakelprogramma) afronden. Hogescholen en universiteiten stellen de instroomvereisten vast.

6.5.2. Wetenschappelijk onderwijs

Het wetenschappelijk onderwijs wordt gegeven aan 14 universiteiten, inclusief de Open Universiteit (zie 6.18.3.). Drie universiteiten hebben een overwegend technisch karakter, te weten de Technische Universiteiten in Delft (TUD), Eindhoven (TUE) en Twente (UT). De Landbouwniversiteit te Wageningen valt onder de verantwoordelijkheid van de minister van landbouw, natuurbeheer en

voedselkwaliteit. Naast deze 14 universiteiten zijn er zogenaamde aangewezen instellingen (zie 6.3.) waaronder 5 wetenschappelijke theologische opleidingen, een wetenschappelijke humanistische opleiding en de Universiteit Nyenrode (Netherlands Business School)⁶⁶.

6.6. Toelating

Voor opleidingen in het hoger onderwijs worden vooropleidingseisen gesteld en bij ministeriële regeling nadere vooropleidingseisen. Er is sprake van een centrale aanmelding en – in geval van een opleiding met een numerus fixus – van loting of, indien de instelling dat wenst, decentrale selectie. Blijkt de belangstelling voor een dergelijke opleiding groter dan de opleidingscapaciteit dan beslist het lot c.q. de instelling. Ook bij een beperkte arbeidsmarktcapaciteit voor een bepaalde beroepsgroep kan het aantal studenten beperkt worden; de zogenaamde arbeidsmarktfixus. Indien er geen numerus fixus geldt, is men geheel vrij te gaan studeren aan een instelling van eigen keuze.

6.6.1. Hoger beroepsonderwijs

Voor toelating tot het hbo geldt als vooropleidingseis het bezit van:

- een diploma havo;
- een diploma middenkader opleiding of een diploma specialisten opleiding;
- een diploma vwo.

Wanneer men geen vereist diploma heeft, kan een colloquium doctum-examen worden gedaan. Dit toelatingsexamen mag pas afgelegd worden wanneer men minimaal 21 jaar is. Bij kunstopleidingen is een afwijking van deze leeftijdsgrens mogelijk. In bijzondere gevallen mogen ook jongere studenten een colloquium doctum-examen doen.

Eén van de bovenstaande diploma's geeft de student in principe toelatingsrecht. Bij ministeriële regeling kunnen daarbovenop eisen aan het vakkenpakket van toekomstige studenten worden gesteld. Vanaf 2001 is, in verband met de invoering van vier profielen (zie 5.11.2.) in het havo en vwo in 1999, bij iedere opleiding in het hoger onderwijs gedefinieerd welke profielen toelating geven tot die opleiding. Bij een minder passend profiel leiden bepaalde keuzevakken alsnog tot toelatingsrecht. Leerlingen die vóór de invoering van de profielen het diploma voortgezet onderwijs hebben behaald, worden tot en met het studiejaar 2004-2005 toegelaten tot het hbo op basis van de oude regelgeving, waarbij kan gelden dat zij voor toelating tot sommige hbo-opleidingen in één of twee in een regeling vastgelegde vakken eindexamen gedaan moeten hebben. Vanaf het studiejaar 2005 is toelaten mogelijk na een onderzoek door de instelling waarin wordt vastgesteld of aan gelijkwaardige eisen wordt voldaan.

Naast vooropleidingseisen kunnen door de instelling nog aanvullende eisen worden gesteld, die noodzakelijk zijn voor het uit te oefenen beroep of opleiding. Deze eisen kunnen alleen betrekking hebben op zaken die in het voorafgaande onderwijs niet worden onderwezen. Toekomstige studenten dienen zich eerst aan te melden bij deze hogescholen. De instelling test vervolgens de student op de aanvullende eisen, om te bepalen of tot toelating kan worden overgegaan.

Toelating numerus fixus opleidingen

Voor hogescholen geldt een systeem van centrale aanmelding en voor bepaalde opleidingen, waarvoor een numerus fixus is vastgesteld, tevens loting en decentrale toelating door de instelling zelf. Eerstejaars studenten dienen zich aan te melden bij het Centraal Bureau Aanmelding en Plaatsing (CBAP). Geldt er geen numerus fixus, dan is men geheel vrij zich in te schrijven voor de opleiding en instelling van eigen keuze.

⁶⁶ Bron: Universiteitsalmanak 2003-2004 p.12

Bij numerus fixus opleidingen is het aantal toe te laten eerstejaars studenten per opleiding en/of instelling aan een maximum gebonden. Selectie vindt plaats via een gewogen loting of decentrale toelating. Dat wil zeggen dat de kans op inloting toeneemt naarmate het gemiddelde eindexamencijfer hoger is. Het hoger beroepsonderwijs kent drie soorten numeri fixi. Deze drie soorten zijn:

- De **landelijke fixus** of **opleidingsfixus**, waarbij de gezamenlijke capaciteit van alle instellingen die de desbetreffende opleiding verzorgen, onvoldoende is om alle studenten in te schrijven.
- De **arbeidsmarktfixus**, waarbij het aanbod aan afgestudeerden van een bepaalde opleiding de vraag op de arbeidsmarkt overtreft, of dreigt te overtreffen gedurende een langere tijd.
- De **instellingsfixus**, waarbij de gezamenlijke capaciteit van alle instellingen die de opleiding verzorgen wel voldoende is om alle studenten in te schrijven, maar de capaciteit aan één of meer instellingen niet.

Sinds 1999 is er een nieuw selectiestelsel bij numerus fixus-opleidingen, waarbij de helft van de plaatsen via een loting wordt toebedeeld en de andere helft door de instelling zelf mag worden toegewezen, met dien verstande dat toekomstige studenten met een gemiddeld eindexamencijfer van een acht of hoger niet hoeven te loten. Zij worden direct toegelaten mits hun vakkenpakket overeenkomt met de eisen van de studie. Kandidaten mogen slechts twee keer meeloten; kandidaten met een niet-passend vakkenpakket mogen niet meer meeloten.

6.6.2. Wetenschappelijk onderwijs

Toelating tot het wetenschappelijk onderwijs is mogelijk met het diploma vwo, het propedeutisch examen of eindexamen van het hbo. Zonder vwo-diploma of propedeutisch examen hbo kan (vanaf 21 jaar) een colloquium doctum-examen gedaan worden voor toelating tot het wetenschappelijk onderwijs.

Vanaf 2001 wordt, in verband met de invoering van vier profielen in het havo en vwo in 1999 (zie ook 5.11.2.), bij iedere opleiding in het hoger onderwijs gedefinieerd welke profielen, dan wel profielen plus extra vakken daar toelating tot geven. Bij een minder passend profiel kunnen bepaalde keuzevakken alsnog tot toelating leiden. De leerlingen die vóór de invoering van de profielen het diploma voortgezet onderwijs hebben behaald, worden tot en met het studiejaar 2004-2005 toegelaten tot het wo op basis van de oude regelgeving. Daarbij geldt dat zij voor toelating tot sommige wo-opleidingen in één of twee in een regeling vastgelegde vakken eindexamen gedaan moeten hebben. Vanaf het studiejaar 2005/2006 is toelating mogelijk na een onderzoek door de instelling waarin wordt vastgesteld of aan gelijkwaardige eisen is voldaan.

Toelating numerus fixus opleidingen

Voor universiteiten geldt een systeem van centrale aanmelding en voor bepaalde opleidingen, waarvoor een numerus fixus is vastgesteld, tevens loting en decentrale toelating door de instelling zelf.

Eerstejaars studenten dienen zich aan te melden bij het Centraal Bureau Aanmelding en Plaatsing (CBAP). Geldt er geen numerus fixus, dan is men geheel vrij zich in te schrijven voor de opleiding en instelling van eigen keuze. Bij numerus fixus opleidingen is het aantal toe te laten eerstejaars studenten per opleiding en/of instelling aan een maximum gebonden. Selectie vindt plaats via een gewogen loting of decentrale toelating. Dat wil zeggen dat de kans op inloting toeneemt naarmate het gemiddelde eindexamencijfer hoger is. Binnen het wetenschappelijk onderwijs bestaan er drie soorten numeri fixi:

- De **landelijke fixus** wordt gehanteerd wanneer de gezamenlijke capaciteit van alle instellingen die de betreffende opleiding verzorgen onvoldoende is om alle studenten in te schrijven.
- De **arbeidsmarktfixus** wordt gehanteerd wanneer het aanbod aan afgestudeerden van een bepaalde opleiding de vraag op de arbeidsmarkt overtreft of dreigt te overtreffen, gedurende een langere tijd.

- De **instellingsfixus**, waarbij de gezamenlijke capaciteit van alle instellingen die de opleiding verzorgen wel voldoende is om alle studenten in te schrijven, maar de capaciteit aan één of meerdere instellingen niet.

Sinds 1999 is er een nieuw selectiestelstel bij numerus fixus-opleidingen, waarbij de helft van de plaatsen via een loting wordt toebedeeld en de andere helft door de instelling zelf mag worden toegewezen, met dien verstande dat toekomstige studenten met een gemiddeld eindexamencijfer van een acht of hoger niet hoeven te loten. Zij worden direct toegelaten mits hun vakkenpakket overeenkomt met de eisen van de studie. Kandidaten mogen slechts twee keer meeloten; kandidaten met een niet-passend vakkenpakket mogen niet meer meeloten.

6.7. Collegegeld

Studenten in het hoger onderwijs betalen collegegeld aan de instelling. Zolang zij jonger dan 30 jaar zijn, wordt het wettelijk collegegeld in rekening gebracht. Voor het studiejaar 2004-2005 is dat €1476 per jaar, ongeacht de opleiding die de student volgt.⁶⁷ Als een student ouder is dan 30 jaar, betaalt hij instellingscollegegeld. De hoogte van het wettelijk collegegeld is bij wet vastgelegd en wordt jaarlijks geïndexeerd aan de hand van het prijsindexcijfer van de gezinsconsumptie. De instelling zelf bepaalt de hoogte van het instellingscollegegeld, dit kan dus per instelling verschillen.

6.8. Studiefinanciering

De Wet Studiefinanciering 2000 (WSF 2000) geldt voor studerenden die voor hun 30^e zijn begonnen met een opleiding in het hoger onderwijs en niet ouder zijn dan 34 jaar. Elke student die ingeschreven staat bij een geaccrediteerde voltijdopleiding in het hoger onderwijs en die voldoet aan de voorwaarden heeft recht op een basisbeurs die onafhankelijk is van het inkomen van de ouders. Afhankelijk van het inkomen van de ouders kan de studerende boven op de basisbeurs nog een aanvullende beurs krijgen. De hoogte van basisbeurs en aanvullende beurs hangt af van de onderwijssoort (hoger onderwijs of WEB-onderwijs) en van het thuis- of uitwonend zijn van de student. Ook kan de studerende een rentedragende lening afsluiten. Deze is gelimiteerd en sinds 1 januari 1995 onafhankelijk van het ouderlijk inkomen. Daarnaast kan men in aanmerking komen voor een partner- of een éénoudertoeslag. Deze toeslag is een verhoging van de basisbeurs en is niet afhankelijk van het ouderlijk inkomen.

Iedere student die studiefinanciering ontvangt, heeft recht op een Openbaar Vervoerstudentenkaart (OV-studentenkaart), waarmee vrij gereisd kan worden met het openbaar vervoer in Nederland. De student kan kiezen uit een weekkaart en een weekendkaart. De weekkaart geeft recht op vrij reizen door de week en reizen met korting (40%) in het weekend en de weekendkaart is hier grosso modo het spiegelbeeld van.

Een student van 30 jaar of ouder verliest het recht op studiefinanciering niet zolang hij de studie, die hij bij het bereiken van deze leeftijd volgde, zonder onderbreken continueert. Instellingen voor hoger onderwijs hebben speciale fondsen gekregen om een financiële voorziening te treffen voor studenten die door overmacht of bijzondere persoonlijke omstandigheden studievertraging hebben opgelopen (afstudeerfonds).

- a. Studerenden die zijn ingestroomd voor 1 september 1996: tempobeursstudenten
 - Genoemde studenten moeten een minimum aantal studiepunten per studiejaar halen en wel 50% van de genormeerde studielast (tempobeurs).

⁶⁷ Bron: <http://www.minocw.nl/studiefinanciering/kosten.html>

- Indien hieraan niet wordt voldaan, wordt de voorwaardelijk verkregen beurs van dat studiejaar (gift) omgezet in een rentedragende lening.
 - Als een student in het aantal jaren van de cursusduur plus één jaar het aantal studiepunten haalt dat overeenkomt met de studielast voor die cursusduur, kan de omzetting van een studiejaar waarin niet aan de norm werd voldaan, ongedaan worden gemaakt. Daarnaast is er een maximum gesteld aan de periode waarover een student in aanmerking kan komen voor studiefinanciering in het hoger onderwijs:
 - De maximale periode van studiefinanciering in de vorm van een beurs (gift) is cursusduur en een jaar uitloop.
 - Daarna heeft men nog recht op maximaal twee jaar rentedragende lening voor zover men nog inschrijvingsduur heeft.
- b. Studerenden die zijn ingestroomd op of na 1 september 1996: **prestatiebeursstudenten:**
- Vanaf 1 september 1996 geldt de prestatiebeurs voor studenten die in dat studiejaar of later met de studie beginnen.
 - De meeste studies in het hoger onderwijs hebben een cursusduur van 48 maanden. Gedurende die tijd hebben alle studenten recht op een inkomensonafhankelijke basisbeurs en mogelijk op een inkomensafhankelijke aanvullende beurs.
 - Studenten die meer tijd nodig hebben dan de cursusduur, kunnen daarna nog 36 maanden een rentedragende lening nemen.
 - De basisbeurs en de aanvullende beurs worden uitgekeerd in de vorm van een prestatiebeurs:
 - De prestatiebeurs werkt volgens het principe "eerst lenen, dan krijgen". Basisbeurs en aanvullende beurs worden uitgekeerd als een lening.
 - De prestatie-eis waaraan de student moet voldoen om de beurs definitief als gift te krijgen, is het behalen van een diploma binnen tien jaar na aanvang van de studie. De mogelijkheid om de ontvangen beurs in het eerste jaar definitief, dus ook als de diploma-termijn van 10 jaar niet wordt gehaald, in een gift om te laten zetten is per 1 september 2004 vervallen.⁶⁸
 - De reiskostenvergoeding valt ook onder de prestatienorm voor studenten die vanaf 1 september 1999 voor het eerst studiefinanciering ontvangen voor een studie in het hoger onderwijs.
- c. Studerenden uit een lidstaat van de Europese Economische Ruimte (EER) kunnen met ingang van 1 september 2001, indien zij in Nederland studeren aan een opleiding waarvoor studiefinanciering wordt verstrekt, delen van de studiefinanciering op grond van de WSF2000 ontvangen. Het gaat hierbij om een vergoeding ter hoogte van de basisbeurs voor thuiswonenden exclusief de OV-studentenkaart. Deze vergoeding wordt uitgekeerd in de vorm van een gift.

6.9. Organisatie academisch jaar

6.9.1. Schooljaar

Het studiejaar in het hoger onderwijs begint op 1 september en eindigt op 31 augustus van het daaropvolgende kalenderjaar.

6.9.2. College-uren in het hoger onderwijs

De omvang van de opleidingen in het hoger onderwijs wordt in de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) uitgedrukt in een studielast die wordt uitgedrukt in studiepunten. Als regel bedraagt de studielast van een opleiding 240 studiepunten: vier studiejaar van elk 60 studiepunten. Bij de 5-jarige bèta en technische studies bedraagt de studielast 300 studiepunten. Een

⁶⁸ Bron: Kamerstuk 29412 nr.3 p.1

studiepunt staat gelijk aan 28 uur studie (zie 6.3.). De duur en de tijden van de colleges in het hoger onderwijs zijn niet bij wet geregeld. Het bestuur van de instelling stelt deze vast in de onderwijs- en examenregeling van de instelling.

6.10. Studierichtingen

6.10.1. Hoger beroepsonderwijs

Het bekostigd hbo kent opleidingen in de volgende onderwijsgebieden: Onderwijs, Economie, Gedrag en Maatschappij, Taal en Cultuur, Techniek, Landbouw en Natuurlijke omgeving, Gezondheidszorg (voor informatie over hogescholen zie: www.hbo-raad.nl). Binnen een hogeschool worden meestal opleidingen in verschillende onderwijsgebieden verzorgd. Er komen zowel voltijdse als deeltijdse als duale opleidingen in het hbo voor. Aan de initiële lerarenopleidingen op hbo-niveau is een apart hoofdstuk gewijd (hst. 8).

Voor hbo-opleidingen geldt dat zij in beginsel een studielast van 240 studiepunten (gebaseerd op ECTS) hebben. Dat betekent een nominale studieduur van vier jaar. Het beroep van eerstegraads leraar kent een langere opleidingsweg.

6.10.2. Wetenschappelijk onderwijs

Van de 14 universiteiten verzorgen tien universiteiten onderwijs en onderzoek in een breed spectrum van disciplines. De onderwijsgebieden zijn: Economie, Gezondheid, Gedrag en Maatschappij, Natuur, Recht, Techniek en Taal en Cultuur (voor informatie over de universiteiten zie: www.vsnu.nl). Drie universiteiten verzorgen vooral onderwijs op het gebied van Techniek, te weten de Technische Universiteiten Eindhoven (TUE), Delft (TUD) en Twente (UT). De Landbouwuniversiteit te Wageningen verzorgt onderwijs op het gebied van landbouw en natuurlijke omgeving en valt onder de verantwoordelijkheid van de minister van landbouw, natuurbeheer en voedselkwaliteit. Onder de aangewezen instellingen zijn er ook theologische universiteiten, een universiteit voor humanistiek die theologische en humanistische opleidingen verzorgen en de Universiteit Nyenrode (Netherlands Business School).

Binnen het wo zijn er zowel voltijdse als deeltijdse opleidingen, als duale opleidingen mogelijk.

WO-opleidingen zijn opgebouwd uit een bachelorfase van 180 studiepunten gevolgd door een masterfase van 60 studiepunten. Dat betekent een nominale studieduur van vier jaar. Voor een aantal opleidingen aan technische universiteiten, aan de landbouwuniversiteit en de bètaopleidingen aan verscheidene universiteiten geldt echter een hogere studielast, namelijk 300 studiepunten oftewel 5 jaar, evenals de opleidingen wijsbegeerte van een bepaald vakgebied. De artsopleiding, dierenartsopleiding en apothekersopleiding hebben een studieduur van 6 jaar.

6.11. Curriculum

6.11.1. Hoger beroepsonderwijs

Het hoger beroepsonderwijs leidt studenten op voor beroepen die zowel theoretische kennis als vaardigheden voor specifieke situaties vereisen. Een opleiding in het hbo is daarom bijna altijd nauw verbonden met een bepaald beroep en de meeste opleidingen kennen een stageperiode. Daarnaast komen duale leertrajecten in het hbo voor: een gecombineerd leer- en werktraject.

Onderwijs- en examenregeling

De overheid bepaalt slechts een raamwerk voor het onderwijs, waarbinnen de instellingen moeten opereren. De uitwerking van het onderwijs in de onderwijs- en examenregeling is de verantwoordelijkheid van het bestuur van de instelling. In de onderwijs- en examenregeling wordt voor elke aan de instelling verbonden opleiding o.a. vastgelegd het onderwijsprogramma, de afstudeerrichtingen en de inhoud en de inrichting van de verschillende examens. In het hbo heeft de medezeggenschapsraad rechten met betrekking tot de vaststelling of wijziging van de onderwijs- en examenregeling.

Studielast

Het initiële onderwijs wordt aangeboden in de vorm van opleidingen. Opleidingen zijn onderverdeeld in onderwijseenheden die een onderlinge samenhang vertonen. De studielast voor elke opleiding wordt uitgedrukt in studiepunten; een studiepunt komt overeen met 28 uur studie, bestaande uit colleges, laboratoriumwerk (indien van toepassing) en zelfstandige studie. Onderwijseenheden omvatten meestal meer dan 1 studiepunt.

Een studiejaar bestaat uit 42 weken. Voor de meeste voltijdopleidingen bedraagt het totaal aantal te behalen studiepunten 240. Dit komt overeen met een cursusduur van vier jaren.

Het eerste deel van de studie wordt "propedeutische fase" genoemd. In de propedeutische fase, waaraan een propedeutisch examen is verbonden, bedraagt de studielast 60 studiepunten.

Verblijfsduurdifferentiatie

Hogescholen kunnen studenten met een specifieke vooropleiding vrijstellingen verlenen. Invulling van het studieprogramma wordt door de hogescholen individueel ingevuld.

Duale leerwegen

Met ingang van het studiejaar 1998-1999 hebben hogescholen de mogelijkheid om een duale variant aan te bieden voor alle opleidingen die als voltijdstudie worden aangeboden. Een duale opleiding combineert leren en betaald werken met het doel de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt te verbeteren en studenten beter voor te bereiden op de beroepspraktijk. Men kan duale leertrajecten beschouwen als een aanscherping van de bestaande praktijk van stages binnen voltijdse opleidingen. Duale opleidingen leggen een zwaarder beroep op zowel de onderwijsinstelling als op de werkgever bij het begeleiden van studenten. Via een onderwijs-arbeidscontract tussen de student, de onderwijsinstelling en werkgever wordt een deel van de opleiding omgezet in een leer-werktraject. Student en werkgever vullen in samenwerking met de opleiding het curriculum van de student in. Afwisseling van leer- en werkperioden en de samenhang tussen werken en leren in alle curricula geven het hbo een belangrijke rol in een 'leven lang leren'.

Kwaliteit docenten en onderwijs

In 2001 zijn lectoren en kenniskringen in het hbo geïntroduceerd. Kenniskringen en lectoren zijn bedoeld om kennisoverdracht en -verspreiding, kenniscirculatie en kennisontwikkeling in en vanuit het hbo te verstevigen om daarmee een bijdrage te leveren aan de kwaliteit van docenten en het onderwijs. In 2004 zijn de bereikte effecten geëvalueerd. Uit deze evaluatie blijkt dat de lectoraten een positieve bijdrage aan het onderwijs leveren.⁶⁹ Er is besloten om het project voort te zetten in 2005.⁷⁰

⁶⁹ Bron: Evaluatie lectoren en kenniskringen (hbo-raad) p.8

⁷⁰ Bron: <http://www2.minocw.nl/toespraak.jsp?pageID=7>

6.11.2. Wetenschappelijk onderwijs

Studielast (vanaf studiejaar 2002-2003)

Met de invoering van de bachelor-masterstructuur volgen studenten eerst een bacheloropleiding van drie jaar en daarna stromen zij door naar een één- of tweejarige masteropleiding. Een student moet per studiejaar 60 studiepunten halen (1 studiepunt staat voor 28 uur studie). De studielast van de bachelorfase bestaat uit 180 studiepunten en van de masterfase uit minimaal 60 studiepunten. Er zijn ook masteropleidingen die een hogere studielast hebben:

- lerarenopleiding (meestal tussen de 60-120 studiepunten);
- artsopleiding (180 studiepunten);
- apothekersopleiding (180 studiepunten);
- dierenartsopleiding (180 studiepunten);
- wijsgeer van een bepaald wetenschapsgebied (120 studiepunten);
- bepaalde technische en landbouwwetenschappelijke opleidingen (= ingenieursopleidingen; 120 studiepunten);
- tandartsopleiding (120 studiepunten)

In de bachelorfase staat de academische vorming centraal; de studenten doen vaardigheden en vakkennis op en leren analyseren op academisch niveau. Na de bachelorfase kunnen zij ervoor kiezen om te gaan werken, maar de wetenschappelijke opleiding is nog niet afgerond. Pas in de masterfase gaan studenten zich specialiseren en worden zij voorbereid op de arbeidsmarkt of een wetenschappelijke carrière.

Duale leerwegen

Om de oriëntatie op de arbeidsmarkt te versterken, de uitwisseling van innovatieve kennis te vergroten en in het belang van een goede beroepsvoorbereiding van universitaire studenten is een start gemaakt met ontwikkelingen van duale trajecten in het wetenschappelijk onderwijs. Met ingang van september 1998 zijn in een aantal sectoren experimenten gestart met opleidingen waarin leren en werken een geïntegreerd geheel vormen. Na een evaluatie van de wo-pilots in 2001, heeft de nieuwe onderwijsroute een vaste wettelijke status gekregen. Duale opleidingen verbeteren de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt. Het is de algemene verwachting dat duale opleidingen in het wetenschappelijk onderwijs vooral in de masterfase voor studenten een alternatief zullen zijn.

6.12. Onderwijsmethoden

Het bestuur van de instelling is verantwoordelijk voor de uitwerking van het onderwijs, binnen de grenzen die de overheid stelt. In de onderwijs- en examenregeling worden de keuzes met betrekking tot het onderwijsprogramma en de examens vastgelegd.

6.13. Evaluatie van studenten

Elke onderwijseenheid wordt afgesloten met een tentamen. Elk tentamen omvat een onderzoek naar de kennis, het inzicht en de vaardigheden van de student. De instelling bepaalt de inhoud en opzet van de tentamens.

6.14. Overgang naar het volgende studiejaar

In het hoger beroepsonderwijs wordt aan het einde van het eerste jaar, de propedeutische fase, aan de voltijdse of duale student een advies uitgebracht over de voortzetting binnen of buiten de bacheloropleiding. In het geval van een deeltijdse opleiding, regelt het instellingsbestuur het tijdstip waarop het advies wordt uitgebracht. Het studieadvies kan bindend zijn met betrekking tot de

voortzetting van de desbetreffende opleiding. In het wetenschappelijk onderwijs kan analoog aan het bovenstaande een propedeutische fase worden ingesteld, maar dat is niet verplicht.

Prestatiebeurs

In 1996 is de prestatiebeurs ingevoerd, volgens het principe "eerst lenen, dan beurs". Studenten krijgen in eerste instantie een lening, die pas bij het voldoen aan de studienorm wordt omgezet in een beurs (gift). Het budget is opgebouwd uit een normbedrag voor de kosten van levensonderhoud, een normbedrag voor boeken en leermiddelen, een tegemoetkoming in de kosten van de onderwijsbijdrage en een reisvoorziening. Na afloop van het eerste studiejaar wordt gekeken of de studenten de norm waaraan ze in het eerste jaar moeten voldoen - de helft van de studiepunten - hebben gehaald. Als een student de norm heeft gehaald, wordt de lening over dat jaar definitief een gift. Sinds 1 september 2000 is de WSF en daarmee het stelsel van studiefinanciering gewijzigd. De reiskostenvergoeding valt ook onder de prestatienorm voor studenten die vanaf 1 september 1999 voor het eerst studiefinanciering ontvangen voor een studie in het hoger onderwijs. Als een student binnen tien jaar zijn einddiploma haalt, wordt ook de lening over het tweede, derde en vierde jaar omgezet in een beurs. De leeftijdsgrens voor studiefinanciering is 30 jaar. Studenten in het hoger onderwijs hebben na hun 30e levensjaar nog maximaal 4 jaar recht op studiefinanciering in de vorm van een lening. Voor studenten die vóór 1996 zijn gaan studeren blijft de tempobeurs gelden.

6.15. Examens en getuigschriften

6.15.1. Hoger beroepsonderwijs

De zorg voor de examens binnen de instelling berust primair bij het bestuur van de instelling. Voor het afnemen van examens en het organiseren en coördineren van tentamens wordt door het instellingsbestuur voor elke opleiding een examencommissie ingesteld.

Over de bij een examen te volgen procedure bevat de wet een aantal randvoorwaarden. De in de onderwijs- en examenregeling geformuleerde kwaliteiten op het gebied van kennis, inzicht en vaardigheden die een student moet hebben verworven worden via het examen getoetst. Aan het eind van het eerste studiejaar kan er een propedeutisch examen zijn. Na vier jaar is er een afsluitend examen. Een getuigschrift wordt uitgereikt indien het examen met goed gevolg is afgelegd. Op het getuigschrift staan de vakgebieden vermeld waarop het examen betrekking heeft.

De student die de studie vóór het afsluitend examen afbreekt ontvangt een verklaring die vermeldt hoever hij met de studie is gevorderd en welke tentamens (tussentijdse examens) met goed gevolg zijn afgelegd. Opleidingen die in het bijzonder gericht zijn op bepaalde beroepen omvatten in elk geval een praktische voorbereiding op de beroepsuitoefening.

Titulatuur

Het instellingsbestuur verleent de graad Bachelor en de graad Master aan degene die met goed gevolg het afsluitend examen van een bacheloropleiding in het hoger beroepsonderwijs respectievelijk het afsluitend examen van een masteropleiding in het hoger beroepsonderwijs heeft afgelegd.

Degene die gerechtigd is een graad in het hoger beroepsonderwijs in de eigen naamsvermelding tot uitdrukking te brengen, is tevens gerechtigd tot het voeren van:

- a) de titel ingenieur, afgekort tot ing., indien het een bacheloropleiding in het hoger beroepsonderwijs betreft op het gebied van de landbouw en natuurlijke omgeving of op het gebied van de techniek, of
- b) de titel baccalaureus, afgekort tot bc., indien het een bacheloropleiding in het hoger beroepsonderwijs betreft waarop onderdeel a) niet van toepassing is.

Deze titels ingenieur en baccalaureus, worden afgekort voor de naam geplaatst. De titel bachelor wordt afgekort tot (B) en geplaatst achter de naam.

In de nieuwe structuur kunnen hogescholen masteropleidingen aanbieden die leiden tot een mastergraad. De graden worden door de instelling verleend. Na invoering van de bachelor-masterstructuur kunnen ook buitenlandse hoger onderwijsinstellingen opleidingen in Nederland verzorgen die leiden tot een bachelor- of een mastergraad. Voorwaarde is dat de opleiding is geaccrediteerd. De HBO-raad heeft een advies uitgebracht aan de instellingen met mogelijke toevoegingen en afkortingen voor de diverse bachelor- en mastergraden. De inzet hierbij is een beperkt aantal herkenbare beroepsgerichte titels te formuleren (bijvoorbeeld Bachelor of Education).

6.15.2. Wetenschappelijk onderwijs

Voor elke opleiding in het wetenschappelijk onderwijs bestaat een afsluitend examen van een bacheloropleiding en een afsluitend examen van de masteropleiding. Voor het afnemen van examens en het organiseren en coördineren van tentamens wordt door het instellingsbestuur voor elke opleiding een examencommissie ingesteld.

Een getuigschrift wordt uitgereikt, indien de afsluitende examens met goed gevolg zijn afgelegd. Op het getuigschrift staan de examenonderdelen, met eventueel vermelding van de bevoegdheid.

Opleidingen die in het bijzonder gericht zijn op bepaalde beroepen omvatten in elk geval een praktische voorbereiding op de beroepsuitoefening. Het betreft met name de opleidingen voor artsen, tandartsen, dierenartsen, architecten en apothekers.

Het instellingsbestuur verleent de graad Bachelor en de graad Master aan degene die met goed gevolg het afsluitend examen van een bacheloropleiding in het wetenschappelijk onderwijs respectievelijk het afsluitend examen van een masteropleiding in het wetenschappelijk onderwijs heeft afgelegd.

Degene aan wie een graad is verleend, mag de titel Bachelor dan wel de titel Master voeren, afgekort tot B. of M., geplaatst achter de naam.

In plaats van de internationale titel kan een afgestudeerde ook kiezen voor de Nederlandse titel:

- a) ingenieur, afgekort tot ir., indien het een masteropleiding in het wetenschappelijk onderwijs betreft op het gebied van de landbouw en natuurlijke omgeving of op het gebied van de techniek, of;
- b) meester, afgekort tot mr., indien het een masteropleiding in het wetenschappelijk onderwijs betreft op het gebied van recht, of;
- c) doctorandus, afgekort tot drs., indien het een masteropleiding in het wetenschappelijk onderwijs betreft waarop de onderdelen a en b niet van toepassing zijn.

Deze titels ingenieur, meester en doctorandus worden afgekort, vóór de naam gezet.

Om een **doctoraat** te kunnen verkrijgen (dr.) dient men een proefschrift te schrijven, onder supervisie van één of meer promotoren.

6.15.3. Overzicht oude en nieuwe titulatuur

	oude titulatuur	nieuwe titulatuur
HBO-bachelor	bc. (baccalaureus) of ingenieur (ing.) na 4 jaar of Bachelor, eventueel gevolgd door aanduiding van de aard van het afgelegde examen	(na 4 jaar) Bachelor met een toevoeging/ vermelding vakgebied/beroepenveld of bc./ing.
HBO-master	-	Master met aanduiding vakgebied/beroepenveld
WO-Bachelor	min of meer vergelijkbaar met kandidaats-getuigschrift	(na 3 jaar) Bachelor of Arts, of Bachelor of Science (afhankelijk van de opleiding) Op termijn kan het ook een andere toevoeging zijn, die dan wordt opgenomen in een ministeriële regeling Met een kandidaats-getuigschrift kun je geen Bachelor-titel voeren
WO-Master	doctorandus (drs.), meester (mr.) en ingenieur (ir.) of Master, eventueel gevolgd door aanduiding van de aard van het afgelegde examen	Master of Arts, Master of Science (afhankelijk van de opleiding). Op termijn kan het ook een andere toevoeging zijn, die dan wordt opgenomen in een ministeriële regeling of drs., mr. of ir.
WO-Master die volgt op een al afgeronde WO-Master (vroeger: na een doctoraal-opleiding)	Master met vakgebied/beroepenveld	Master met vakgebied/beroepenveld

6.16. Begeleiding en relatie met de arbeidsmarkt

6.16.1. Hoger beroepsonderwijs

Begeleiding

De inschrijving als student geeft het recht op studiebegeleiding. Het instellingsbestuur is verplicht bijzondere aandacht te besteden aan de begeleiding van allochtone studenten. Het Expertise Centrum Allochtonen Hoger Onderwijs, ECHO, ondersteunt hoger onderwijsinstellingen in een betere opvang en begeleiding van allochtone studenten, zodat instroom en doorstroom van allochtone studenten in het hoger onderwijs wordt bevorderd en voortijdige uitval wordt gereduceerd (www.echo-net.nl).

Relatie met de arbeidsmarkt

Voor het hbo zijn hechte contacten tussen hogescholen en arbeidsmarkt van groot belang. Deze vinden zowel plaats op landelijk niveau als op het niveau van de opleidingen.

De HBO-raad (www.hbo-raad.nl) houdt jaarlijks een landelijk onderzoek naar de arbeidsmarktpositie van afgestudeerde hbo-studenten, de hbo-monitor.

In 1998 is de stichting AXIS opgericht, een Nationaal platform voor natuur en techniek in onderwijs en arbeidsmarkt (www.platform-axis.nl). Het doel van de stichting AXIS is het stimuleren van de aantrekkelijkheid van bèta en techniek in onderwijs en beroep. Onderwijsinstellingen kunnen voor financiering van vernieuwingsactiviteiten een beroep doen op de stichting AXIS.

6.16.2. Wetenschappelijk onderwijs

Begeleiding

De inschrijving als student geeft het recht op studiebegeleiding. Het instellingsbestuur is verplicht bijzondere aandacht te besteden aan de begeleiding van allochtone studenten. Het Expertise Centrum Allochtonen Hoger Onderwijs, ECHO (www.echo-net.nl), ondersteunt hogere onderwijsinstellingen in een betere opvang en begeleiding van allochtone studenten, zodat instroom en doorstroom van allochtone studenten in het hoger onderwijs worden bevorderd.

Relatie met de arbeidsmarkt

Universitaire opleidingen bereiden studenten voor op de opleiding tot wetenschappelijk onderzoeker en voor beroepen waarvoor een wetenschappelijke opleiding nuttig is. Slechts een kleine groep wetenschappelijk opgeleiden (ongeveer 10%) is werkzaam in een onderzoeksfunctie. Binnen voltijdse opleidingen kan sprake zijn van een verplichte stage.

De universiteiten brengen, net als de hogescholen, de arbeidsmarktpositie van hun afgestudeerden in kaart. Daarvoor zijn in het najaar van 1998 voor het eerst alle afgestudeerden van het studiejaar 1996/1997 bevraagd over hun arbeidsmarktpositie. Resultaten zijn bekend gemaakt in de WO-monitor welke in het voorjaar van 1999 voor het eerst is verschenen. Deze bevraging vindt nu jaarlijks plaats. In 1998 is de stichting AXIS opgericht, een Nationaal platform voor natuur en techniek in onderwijs en arbeidsmarkt (www.platform-axis.nl). Het doel van de stichting AXIS is het stimuleren van de aantrekkelijkheid van bèta en techniek in onderwijs en beroep. Onderwijsinstellingen kunnen voor financiering van vernieuwingsactiviteiten een beroep doen op de stichting AXIS.

6.17. Bijzonder onderwijs

De wet- en regelgeving voor het hoger onderwijs maakt geen onderscheid tussen bijzonder en openbaar hoger onderwijs.

6.18. Alternatieve en voortgezette opleidingen

6.18.1. Voortgezette opleidingen

Aan hogescholen wordt een aantal voortgezette opleidingen gegeven: de voortgezette kunstopleidingen, de voortgezette opleidingen bouwkunst, de voortgezette lerarenopleidingen speciaal onderwijs en de voortgezette lerarenopleidingen eerste graads algemene vakken. Deze vallen binnen de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW). De voortgezette kunstopleidingen volgen op opleidingen op het gebied van de kunst en hebben een studielast van maximaal 120 punten. De voortgezette opleidingen bouwkunst volgen op bouwkunde opleidingen op het gebied van de techniek en hebben een studielast van 240 punten.

Zowel in het hbo als in het wo worden postdoctorale beroepsopleidingen aangeboden. Bij de postdoctorale beroepsopleidingen is géén sprake van een in de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) geregeld examen. Deze opleidingen worden niet door de overheid betaald en studiefinanciering is niet mogelijk. Wel heeft de overheid in het verleden startsubsidies gegeven. In principe worden de kosten gedragen door de studenten of hun werkgevers. Bij de invoering van de bachelor-masterstructuur blijven de voortgezette opleidingen in hun huidige vorm bestaan totdat zij bij koninklijk besluit worden opgeheven.

Bachelor-masterstructuur

Invoering van de bachelor-masterstructuur betekent dat instellingen wettelijk in de gelegenheid worden gesteld voor een postinitiële masteropleiding een mastergraad te verlenen, mits deze geaccrediteerd is. Deze masteropleidingen worden niet in de wet geregeld.

6.18.2. Opleiding tot wetenschappelijk onderzoeker / technisch ontwerper

Afgestudeerden die de initiële opleiding hebben afgerond kunnen solliciteren naar de functie van assistent-in-opleiding (aio), onderzoeker-in-opleiding (oio) of bursaal. Aio's worden tijdelijk bij de universiteit aangesteld en oio's bij de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) teneinde zich door het verrichten van wetenschappelijk onderzoek alsmede door het ontvangen van onderwijs verder te bekwamen tot wetenschappelijk onderzoeker of technologisch ontwerper. Bursalen zijn beurspromovendi, die vier jaar lang een beurs krijgen. Er is geen sprake van een ambtelijke aanstelling met bijbehorende rechten en plichten zoals aio's en oio's die kennen. Aio's en oio's zijn aangesteld als ambtenaar, met plichten (werkovereenkomst) en rechten (wachtgeld, vakantietoeslag, pensioenopbouw enz.).

De vierjarige onderzoekersopleiding wordt afgesloten met een proefschrift onder supervisie van één of meer promotoren. De opleiding tot technologisch ontwerper bij een van de drie technische universiteiten wordt afgesloten met het vervaardigen van een technologisch ontwerp.

Onderzoekscholen

In een onderzoekschool concentreert zich hoogwaardig onderzoek op één gebied of in multidisciplinair verband. Een onderzoekschool biedt getalenteerde assistenten in opleiding (aio's) een aanstelling inclusief een intensieve vierjarige opleiding tot zelfstandig onderzoeker. Het is de bedoeling dat zij de opleiding afsluiten met een promotie. Een onderzoekschool fungeert als nationaal en internationaal aanspreekpunt voor een bepaald vakgebied. De onderzoekscholen worden gekenmerkt door een gewaarborgde begeleiding en onderwijs. Regelmatige evaluatie en eigen budgetverantwoordelijkheid behoren tot de opzet.

Er zijn 137 (2004) officieel erkende onderzoekscholen in Nederland.⁷¹

Toponderzoekscholen

Toponderzoekscholen zijn bedoeld om het wetenschappelijk toponderzoek in Nederland een impuls te geven, moeten aan zeer strenge kwaliteitscriteria voldoen en maken aanspraak op extra financiering. Ze worden geselecteerd door het algemeen bestuur van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), op basis van een advies van een onafhankelijke commissie. In 1998 heeft de minister zes toponderzoekscholen aangewezen. Eind 2003 zijn de prestaties van de toponderzoekscholen geëvalueerd. Op basis van deze evaluatie is besloten dat de extra financiële steun wordt voortgezet tot en met 2008.⁷²

⁷¹ Bron: http://www.nwo.nl/nwohome.nsf/pages/NWOP_5VUDB2

⁷² Bron: bijlage bij Kamerstuk 29338 nr.2

6.18.3. Open Universiteit Nederland

De **Open Universiteit Nederland** (OUNL; www.ou.nl) is een rijksinstelling voor afstandsonderwijs op wo-niveau voor personen van 18 jaar en ouder. De taken van de OUNL zoals vermeld in de Wet op het hoger onderwijs en hoger onderzoek (WHW) zijn het verzorgen van initiële opleidingen wetenschappelijk onderwijs, in de vorm van afstandsonderwijs, en het bijdragen aan de vernieuwingen van het hoger onderwijs.

In 1984 is de OUNL opgericht met als doel het bevorderen van het hoger onderwijs voor personen die om uiteenlopende redenen in het verleden niet in staat zijn geweest een hoger onderwijsdiploma te behalen (tweede kans onderwijs). De centrale vestiging is in Heerlen. Verspreid over Nederland zijn er 18 studiecetra ingericht. In deze regionale studiecetra vinden studievoorzichting, studiebegeleiding en studieadviesing plaats. De Open Universiteit Nederland is zelfstandig, maar onderhoudt wel relaties met de andere universiteiten en hogescholen.

Het toegankelijk maken van het hoger onderwijs voor tweede-kansers en het open karakter blijkt uit vier aspecten:

- geen vooropleidingseisen;
- vrijheid van plaats en tijd;
- vrijheid van tempo;
- vrijheid van inrichting curriculum: de student kan een eigen curriculum samenstellen door combinatie van cursussen.

In 1995 is geconstateerd dat de OUNL een grote populatie studenten bediende die niet tot de tweede kans doelgroep behoort: hooggeschoolden die hun kennis willen aanvullen of actualiseren in het kader van het leven-lang-leren, maar die lang niet altijd een volledige wo-opleiding willen volgen. Besloten werd om tot aanscherping te komen van de innovatieve taakstelling die de OUNL sinds haar oprichting had. Dit is tot uitdrukking gekomen in de wetswijziging van 1997 waarbij de tweeledige taakstelling van OUNL werd geëxpliciteerd: het verzorgen van hoger afstandsonderwijs en het leveren van een bijdrage aan de innovatie van het hoger onderwijs.

Haar innovatiefunctie geeft de OUNL onder andere vorm door een samenwerkingsverband met 12 universiteiten en hogescholen in Nederland en Vlaanderen in het Consortium Innovatie Hoger Onderwijs. In dit kader zijn veel uiteenlopende samenwerkingsprojecten in gang gezet. Ontwikkelingen op het gebied van teleleren, de toepassing van het ict in het gehele hoger onderwijs en de afname van het relatieve aandeel tweede kans studenten roepen vragen op over het toekomstperspectief voor de OUNL en haar toegevoegde waarde voor het hoger onderwijsbestel. In april 2000 heeft de OUNL een strategisch plan gepresenteerd dat aangeeft hoe de OUNL zich wil profileren in de toekomst. Naar aanleiding van het strategisch plan van de OUNL, de opvattingen van de begeleidingscommissie en het eindrapport van een extern adviesbureau heeft de minister besloten de vorming van een consortium te willen realiseren. De OUNL heeft samen met andere partners, drie universiteiten en zes hogescholen, een digitale universiteit met een breed onderwijsaanbod gerealiseerd. Dit consortium functioneert vanaf voorjaar 2001.

Het consortium heeft twee doelstellingen: bijdragen aan de onderwijsvernieuwing en het aanbieden van digitaal onderwijs als onderdeel van het regulier hoger onderwijs en ten behoeve van nieuwe doelgroepen. De digitale universiteit zal zich vooral richten op het ontwikkelen van leermateriaal voor het initiële onderwijs van de deelnemende instellingen.

Organisatie

Het onderwijs aan de Open Universiteit Nederland wordt gegeven in afzonderlijke modules; een module heeft een studielast van ongeveer 120 uur. Een student kan met verschillende modules zijn eigen curriculum vaststellen; er zijn ruim 200 cursussen op tal van gebieden. Cursussen omvatten

meestal 1 of 2 modules. Daarnaast is het mogelijk een volledige wo-opleiding te volgen. Een dergelijk "diploma-programma" telt 56 modules (voor informatica 70 modules) en geeft recht op dezelfde titulatuur als de normale wo-studie. De OUNL kent geen postdoctorale opleiding.

Het onderwijs is in hoofdzaak schriftelijk en het materiaal wordt thuisgestuurd. De OUNL maakt ook gebruik van andere media (bijv. ICT) om de studie te ondersteunen. Studenten kunnen voor vragen terecht bij één van de achttien studiecentra.

Voor de Open Universiteit Nederland zijn er geen maatstaven voor een minimum aantal studenten. Aangezien studenten aan de OUNL zelf hun programma samenstellen en hun studietempo bepalen, is er geen sprake van een afgerond cursusjaar.

Curriculum

De overheid schept alleen een wettelijk kader (WHW, Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek) waarbinnen de OUNL moet opereren. De inhoud van het onderwijs wordt niet opgelegd.

De Open Universiteit Nederland heeft 8 wetenschappelijke opleidingen in haar aanbod: Nederlands recht, psychologie, cultuurwetenschappen, economie, informatica, bedrijfskunde, bestuurskunde en milieuwetenschappen.

Certificaten en diploma

Na een met succes afgerond tentamen kan een certificaat worden verkregen, dat eventueel ingewisseld kan worden als men later besluit alsnog een volledige opleiding bij de OUNL te gaan volgen. Een universitair diploma kan worden behaald door het volgen van een van de acht wetenschappelijke opleidingen.

Titulatuur

De Open Universiteit Nederland is gerechtigd wettelijk erkende academische titels als "drs.", "mr.", "ir." te verlenen, aan diegenen die met goed gevolg een diplomaprogramma hebben afgesloten. Ook promoveren (titel 'dr.') is mogelijk aan de Open Universiteit Nederland.

De invoering van de bachelor-masterstructuur heeft gevolgen voor de titulatuur. Studenten kunnen dan naast de Nederlandse titels kiezen voor de titels Bachelor of Master (zie 6.15.3.).

6.19. Statistieken hoger onderwijs

De statistieken zijn ontleend aan de publicatie Kerncijfers 1999-2003 Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, tenzij anders vermeld.

6.19.1. Kerncijfers studenten hoger beroepsonderwijs

Aantal ingeschreven studenten hbo (x 1000)	2002	2003
Totaal	313,9	325,8
Instroom eerstejaars hbo (x 1000)	79,5	85,0
totaal voltijd	240,1	249,0
totaal deeltijd	63,7	65,5
Afgestudeerden hbo (x 1000)	2002	2003
totaal voltijd (inclusief duaal) + deeltijd	56,7	60,2

6.19.2. Kerncijfers instellingen en personeel hoger beroepsonderwijs

	2002	2003
Totaal aantal instellingen	50	49
Aantal personeelsleden in fte (x 1000)	23,4	24,1
w.o. onderwijzend personeel	13,2	13,6
w.o. ondersteunend personeel	10,2	10,5
Gemiddelde leeftijd	45,0	45,0
Ratio student/onderwijzend personeel	23,8	24,0

6.19.3. Kerncijfers studenten wetenschappelijk onderwijs

Aantal ingeschreven studenten wo, inclusief extraneï (x 1000)

	2002	2003
Totaal	174,8	182,9
Natuur	12,2	12,7
Techniek	25,5	25,9
Gezondheid	21,8	23,4
Economie	30,0	30,8
Recht	24,3	24,5
Gedrag & Maatschappij	37,3	39,9
Taal & Cultuur	23,0	24,8
Universitaire lerarenopleiding	0,7	0,9

	2002	2003
Instroom eerstejaars wo (x 1000)	34,4	36,5

	2002	2003
Afgestudeerden wo (x 1000)	20,9	21,1

6.19.4. Kerncijfers instellingen en personeel wetenschappelijk onderwijs

	2001	2002
Aantal instellingen	12	12
Gemiddelde instellingsgrootte (bruto ingeschrevenen x1000)	14,4	15,0

Aantal personeelsleden (in fte x 1000)	2001	2002
Totaal	38,6	39,5
w.o. wetenschappelijk personeel (wp)	20,4	21,2
% vrouwelijk wp	30,6	29,7
Ratio studenten/wp	8,5	8,5

6.19.5. Kerncijfers open universiteit

	2001	2002
Ingeschreven studenten OU (x 1000)	21.182	21.182
Nieuwe studenten OU (x 1000)	9.087	9.138
WO-diploma's	329	337

6.19.6. Kerncijfers Wageningen Universiteit

	2002	2003
Aantal ingeschreven studenten, incl. extraneï (x 1000)	4,0	4,3
instroom eerstejaars (x 1000)	1,0	1,1
afgestudeerden (x 1000)	0,6	0,5

7. Educatie en beroepsonderwijs

Structuur middelbaar beroepsonderwijs

De opleidingen in de kwalificatiestructuur beroepsonderwijs, die sinds 1997 van kracht is, zijn onderverdeeld in vier niveaus. Een kwalificatiestructuur is een geordend geheel van kwalificaties en deelkwalificaties met bijbehorende diploma's en certificaten. De opleidingen kunnen na elkaar worden gevolgd, waarbij het bezit van het einddiploma van de ene opleiding een voorwaarde is om te starten met de volgende opleiding.

Alle opleidingen kunnen in principe via twee leerwegen worden gevolgd:

- een **beroepsopleidende leerweg** (BOL), waarbij de omvang van de beroepspraktijkvorming tussen de twintig en zestig procent ligt;
- een **beroepsbegeleidende leerweg** (BBL) waarbij het percentage beroepspraktijkvorming meer dan zestig procent is.

Karakterisering middelbaar beroepsonderwijs

Middelbaar beroepsonderwijs is gericht op de theoretische en praktische voorbereiding voor de uitoefening van beroepen, waarvoor een beroepskwalificerende opleiding is vereist of nuttig kan zijn. Het beroepsonderwijs bevordert tevens de algemene vorming en de persoonlijke ontplooiing van de deelnemers en draagt bij tot het maatschappelijk functioneren. Het middelbaar beroepsonderwijs richt zich primair op jongeren vanaf 16 jaar.

Beroepsonderwijs in de zin van Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB) omvat niet het hoger beroepsonderwijs (hbo).

Opleidingen en cursusduur

Alle opleidingen uit de kwalificatiestructuur beroepsonderwijs worden opgenomen in het Centraal register beroepsopleidingen (CREBO). Daarin staat:

- aan welke instellingen een opleiding wordt gegeven;
- wat de eindtermen zijn;
- in welke leerweg de opleiding wordt gegeven;
- welke deelkwalificaties worden onderworpen aan externe legitimering.

De eindtermen bestaan uit een overzicht van de kennis en vaardigheden die zouden moeten zijn verworven aan het einde van de opleiding. Verder vermeldt het register welke opleidingen door de overheid worden betaald en welke exameninstellingen het recht hebben om de externe legitimering van examens te verzorgen. Het CREBO draagt eraan bij dat iedereen op de hoogte kan zijn van het onderwijsaanbod in het beroepsonderwijs en de plaats van de opleidingen in de kwalificatiestructuur. Ook particuliere (niet door de overheid bekostigde) onderwijsinstellingen kunnen hun opleidingen onderbrengen in het systeem, onder dezelfde voorwaarden als instellingen die wel door de overheid worden bekostigd.

De studieduur bedraagt voor de:

- assistentopleiding	een half tot één jaar	(niveau 1);
- basisberoepsopleiding	twee tot drie jaar	(niveau 2);
- vakopleiding	twee tot vier jaar	(niveau 3);
- middenkaderopleiding	drie tot vier jaar	(niveau 4);
- specialistenopleiding	één tot twee jaar	(niveau 4);
- andere opleidingen, zoals een computercursus ⁷³	ten minste 15 weken.	

Voor meer informatie over de vier niveaus zie 7.10.1.

De opleidingen binnen het beroepsonderwijs richten zich op de kwalificatie voor opeenvolgende niveaus van beroepsuitoefening, waarbij de middenkaderopleiding en de specialistenopleiding zich beide richten op het vierde en hoogste niveau.

Alle opleidingen kunnen in principe twee leerwegen bevatten, een beroepsopleidende leerweg, waarbij de omvang van de beroepspraktijkvorming tussen de twintig en zestig procent ligt, en een beroepsbegeleidende leerweg waarbij het percentage beroepspraktijkvorming meer dan zestig procent is.

Structuur Volwasseneneducatie

Educatie is de term voor onderwijs voor volwassenen. In 1997 is een nieuwe, eigen kwalificatiestructuur voor de volwasseneneducatie gestart met vier typen opleidingen. De kwalificatiestructuur educatie (KSE) heeft zes niveaus, van basisvaardigheden tot en met voortgezet onderwijs. Voor Nederlands als tweede taal zijn er vijf kwalificatieniveaus.

Vanaf 1 januari 1997 worden in de WEB vier typen opleidingen volwasseneneducatie onderscheiden:

- het voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo; behalen vmbo (theoretische leerweg), havo- of vwo diploma - niveau 4, 5 en 6 van de kwalificatiestructuur);
- opleidingen gericht op breed maatschappelijk functioneren;
- opleidingen Nederlands als tweede taal;
- opleidingen gericht op sociale redzaamheid.

Afhankelijk van het beleid van de gemeente kunnen ook andere opleidingen worden aangeboden. De volwasseneneducatie is namelijk gedecentraliseerd naar de gemeenten.

Anders dan bij het beroepsonderwijs gaat het bij de volwasseneneducatie niet om kwalificaties voor een bepaald beroep. De volwasseneneducatie is gericht op een goede aansluiting op het beroeps- en voortgezet onderwijs. Daarnaast staat het leren functioneren in de samenleving (sociale redzaamheid) voorop. De opleidingen uit de volwasseneneducatie zijn sinds de invoering van de WEB ondergebracht bij de roc's (regionale opleidingen centra). Een roc is een onderwijsinstelling die het complete scala van de huidige opleidingen uit de volwasseneneducatie en het beroepsonderwijs verzorgt. De roc's bevatten opleidingen voor vol- en deeltijds beroepsonderwijs, basiseducatie, Voortgezet Algemeen Volwassenenonderwijs (VAVO), leerlingwezen en vormingswerk. De Centra voor Vakopleiding Volwassenen, de Centra voor Beroepsoriëntatie en Beroepsoefening en de Vrouwenvakscholen, die in het kader van scholingsmaatregelen binnen de Arbeidsvoorzieningswet een rol spelen, kunnen zich aansluiten bij roc's of als verzelfstandigde instituten nauw gaan samenwerken met de roc's.

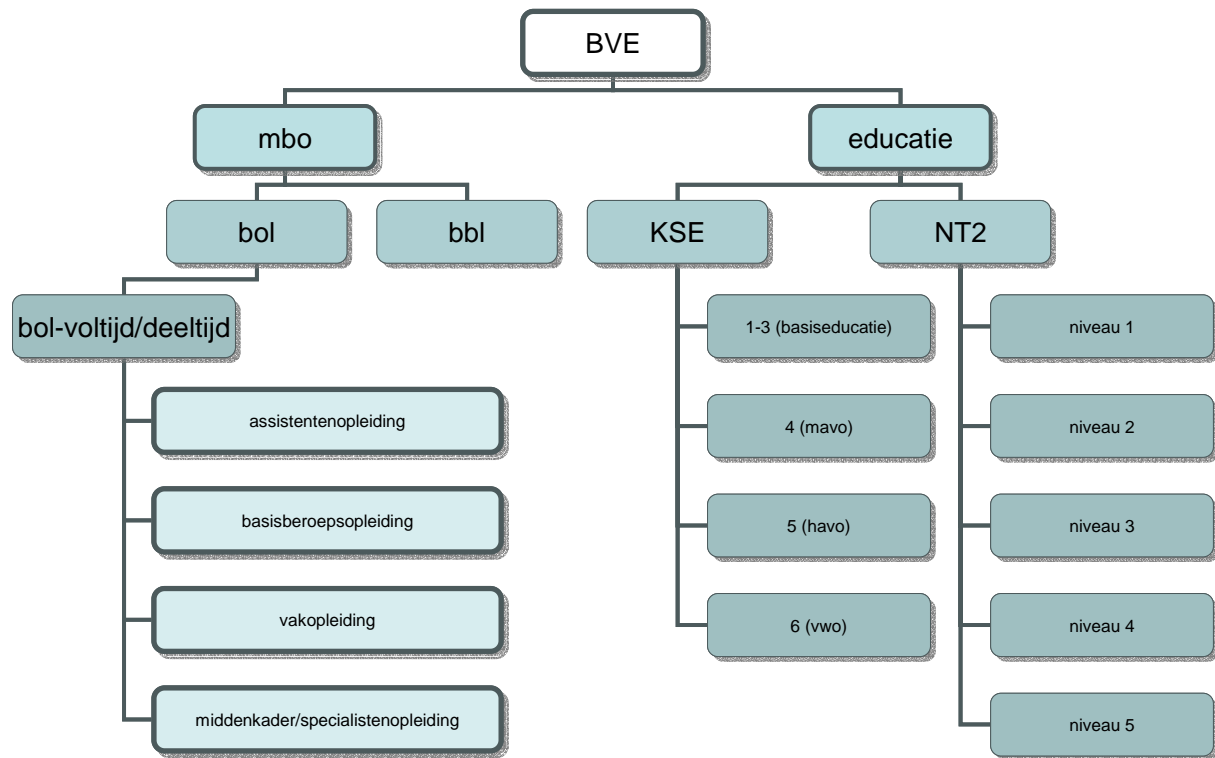
Karakteristieken Volwasseneneducatie

Educatie is gericht op de bevordering van de persoonlijke ontplooiing ten dienste van het maatschappelijk functioneren van volwassenen door de ontwikkeling van kennis, inzicht, vaardigheden en houdingen. Dit gebeurt op een wijze die aansluit bij hun behoeften, mogelijkheden en ervaringen

⁷³ Bron: <http://www.rocleiden.nl/educatie/alfabetisering.html>

alsmede bij maatschappelijke behoeften. Waar mogelijk sluit de volwasseneneducatie aan op het ingangsniveau van het beroepsonderwijs.

Volwasseneneducatie omvat niet activiteiten op het niveau van het hoger onderwijs.

figuur: Opleidingsstructuur BVE⁷⁴

7.1. Voorgeschiedenis

De ontstaansgeschiedenis van vele vormen van volwasseneneducatie ligt in de negentiende eeuw. Veelal op particulier initiatief ontstonden in deze eeuw educatie- en scholingsmogelijkheden voor volwassenen. De overheidsbemoediging met volwasseneneducatie, in de zin van regulering via wetgeving, komt pas in de twintigste eeuw tot stand.

Onder invloed van de democratiseringsbeweging van de zeventiger jaren, verschenen in het begin van de jaren tachtig notities en vervolgens wetgeving over de onderlinge afstemming van de volwasseneneducatie, de Kaderwet volwasseneneducatie.

Ook de ontwikkeling van het beroepsonderwijs is lange tijd een zaak van particulier initiatief geweest. Pas in 1919 kwam door de groei van het aantal beroepsscholen een wettelijke regeling tot stand, de Nijverheidsonderwijswet. Sindsdien is het beroepsonderwijs, zowel qua aantal scholen als qua specialisaties sterk gegroeid:

- In de zestiger jaren kwam er met de Wet op het voortgezet onderwijs (1963, van kracht in 1968), één wettelijke regeling voor het algemeen voortgezet onderwijs en het (lager, middelbaar en hoger) beroepsonderwijs.
- Het leerlingwezen, waarin leerlingen naast het volgen van onderwijs werken in een bedrijf of praktijkleerplaats⁷⁵, had van 1966 tot 1993 nog haar eigen wet; de Wet op het leerlingwezen.

⁷⁴ Bron: Kerncijfers 1999-2003 OCW p.62

⁷⁵ Bron: <http://taalunieversum.org/onderwijs/termen/term/515/>

- Vanaf 1993 tot de Wet educatie en beroepsonderwijs (1996), werd het leerlingwezen en het deeltijd-mbo geregeld door de Wet op het cursorisch beroepsonderwijs (1993-1996).
- Vanaf 1986 tot 1993 viel het hoger beroepsonderwijs onder een zelfstandige wet, de Wet op het hoger beroepsonderwijs (WHBO).
- Sinds 1993 maakt het hoger beroepsonderwijs deel uit van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW). Op 1 januari 1996 trad de Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB) in werking. Deze wet brengt meer samenhang in alle tot dan toe bestaande vormen van volwasseneneducatie en middelbaar beroepsonderwijs.

Alle vroegere vormen van educatie en beroepsonderwijs (vormingswerk, basiseducatie, voortgezet algemeen volwassenenonderwijs, leerlingwezen en middelbaar beroepsonderwijs) zijn daarmee verdwenen of in een nieuwe versie of onder een andere naam voortgezet.

7.2. Huidige ontwikkelingen

Raamwerk NT2

Het voornemen bestaat om in de volwasseneneducatie de kwalificatiestructuur NT2 te vervangen door een Raamwerk NT2. Het Raamwerk NT2 is een vertaling en bewerking van het Common European Framework of Reference (CEF). Het CEF is ontwikkeld door de Raad van Europa en voorziet in een gemeenschappelijke basis voor het ontwikkelen van taalcursussen, richtlijnen voor curriculumontwikkeling en examinering in Europa. Het Raamwerk NT2 onderscheidt zes niveau's.

Medezeggenschap

Door de vorming van steeds grotere instellingen is de Wet Medezeggenschap Onderwijs 1992 (WMO 1992) niet langer toereikend. In december 2003 is er een wetsvoorstel ingediend bij de Tweede Kamer dat uitgaat van een gedeelde medezeggenschapsstructuur. Dit betekent dat zowel het onderwijspersoneel als de deelnemers aan het onderwijs in een apart orgaan worden vertegenwoordigd. Voor het onderwijspersoneel zal de Wet op de Ondernemingsraden (WOR) van toepassing worden. De deelnemers worden vertegenwoordigd in een instellingsraad.

Rechten en plichten van deelnemers

Het kabinet heeft ingestemd met het voorstel om de rechten en plichten van 18-jarigen en ouder in het mbo en hoger onderwijs gelijk te trekken. De rechten van deelnemers van 18 jaar en ouder in het middelbare beroepsonderwijs worden versterkt. Ook worden mbo-deelnemers gestimuleerd een diploma te halen door invoering van een prestatiebeurs.

Leerlinggebonden financiering in het mbo

Gebleden is dat er problemen zijn bij de verstrekking van hulpmiddelen aan de individuele (gehandicapte) deelnemer die van het vmbo naar het mbo gaat en in het vmbo gebruik maakte van zorgarrangementen. Het Ministerie van OCW gaat de mogelijkheden na van een betere verdeling van gelden die bestemd zijn voor individuele voorzieningen aan gehandicapte deelnemers.⁷⁶

7.3. Wetgeving

Met ingang van de Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB) op 1 januari 1996, zijn opleidingen in het kader van volwasseneneducatie en beroepsonderwijs in een samenhangend wettelijk kader geregeld. Het uitvoeringsbesluit WEB beschrijft de bekostiging van het beroepsonderwijs, de rijksbijdragen voor volwasseneneducatie en de bekostiging van de kenniscentra beroepsonderwijs bedrijfsleven⁷⁷.

⁷⁶ Bron: Kamerstuk 27728 nr. 70 p.1-2

⁷⁷ Bron: bijlage bij Kamerstuk 29744 nr.1 p. 7

De Arbeidsvoorzieningswet biedt het kader voor scholingsmaatregelen voor werklozen.

7.3.1. Wet educatie en beroepsonderwijs

De Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB) is op 1 januari 1996 in werking getreden. De WEB is gefaseerd ingevoerd tussen 1 januari 1996 en 1 januari 2000. In 1997 is de kwalificatiestructuur van het beroepsonderwijs in werking getreden. In 1998 is de voltooiing van de vorming van Regionale Opleidingencentra (roc's) voltooid. De regionale Opleidingencentra bieden het complete scala van opleidingen uit de volwasseneneducatie en het beroepsonderwijs. Ten slotte is op 1 januari 2000 het bekostigingsmodel ingevoerd. De bekostiging vindt gedeeltelijk plaats op basis van het aantal deelnemers per opleiding gedifferentieerd naar leerweg en gedeeltelijk op basis van het aantal gediplomeerden aan de instellingen.

Centraal in de WEB staan landelijke kwalificatiestructuren voor volwasseneneducatie en beroepsonderwijs. Een kwalificatiestructuur is een geordend geheel van kwalificaties en deelkwalificaties met bijbehorende diploma's en certificaten. Ook particuliere instellingen kunnen in de landelijke kwalificatiestructuur voor het beroepsonderwijs participeren. Ze kunnen op dezelfde voorwaarden deelnemen als de bekostigde instellingen, maar geen aanspraak maken op bekostiging door de overheid.

Doelstellingen

Volwasseneneducatie en beroepsonderwijs zijn, gezien diverse maatschappelijke ontwikkelingen en de noodzaak tot een leven lang leren, van grote betekenis voor het individu, de arbeidsmarkt en voor de samenleving als geheel. Een belangrijk uitgangspunt is dat iedere burger in het bezit komt van een minimumstartkwalificatie.

De WEB geeft onderwijsinstellingen de mogelijkheid om leerroutes te ontwerpen, die speciaal zijn toegesneden op leerlingen met onderwijsachterstanden.

De deelnemer staat centraal in de WEB. De instellingen moeten maatwerk leveren voor zowel jongeren zonder arbeidservaring als voor werkenden en werkzoekenden. Opleidingen uit de volwasseneneducatie en het beroepsonderwijs moeten beter op elkaar aansluiten. Leerlingen kunnen verschillende onderwijsvarianten volgen (voltijd of deeltijd), afhankelijk van persoonlijke mogelijkheden en voorkeuren.

Om de kwaliteit van het onderwijs te vergroten werkt men aan een nieuw systeem van kwaliteitszorg en een bekostigingsmodel dat het leveren van prestaties bevordert. Een voorbeeld hiervan is de invoering van de prestatiebeurs voor mbo-deelnemers.

De volwasseneneducatie is daarnaast van belang voor diverse doelstellingen: voorbereiding op beroepsopleidingen, inburgering en maatschappelijke integratie van migranten, en versterking van het persoonlijk en het maatschappelijk functioneren van mensen die buiten de boot dreigen te vallen. De wet heeft dus naast een sociaal-economische functie (afstemming op de arbeidsmarkt, bevordering van inzetbaarheid) ook een sociaal-culturele functie (integratie van achterstandgroepen, bevordering van participatie).

In Koers BVE (2004) beschrijft de overheid haar beleid ten aanzien van de bve-sector voor de komende jaren. De ondertitel van KOERS BVE luidt: 'Het regionale netwerk aan zet'. Deze ondertitel illustreert de belangrijkste vernieuwing in de bestuurlijke verhoudingen binnen de bve-sector. Het beleid zoals dat in Koers BVE staat beschreven kan alleen maar gerealiseerd worden als de betrokken partijen op regionaal niveau, zoals deelnemers, instellingen en het bedrijfsleven, met elkaar samenwerken.⁷⁸

⁷⁸ Bron: Koers BVE p.16

Kenniscentra beroepsonderwijs bedrijfsleven

In de WEB zijn maatregelen genomen om de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt te verbeteren. De kenniscentra beroepsonderwijs bedrijfsleven⁷⁹ vormen de schakels tussen het beroepsonderwijs en het georganiseerde bedrijfsleven. Ze zijn per bedrijfstak georganiseerd en worden bestuurd door vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers en in bijna alle gevallen door vertegenwoordigers van scholen.⁸⁰ De kenniscentra beroepsonderwijs bedrijfsleven zorgen voor de ontwikkeling van een heldere kwalificatiestructuur, waarin de gewenste kwalificaties zijn omschreven die aansluiten bij de ontwikkelingen in de beroepspraktijk. Ook bepalen deze kenniscentra welke bedrijven of organisaties bevoegd zijn tot het verzorgen van beroepspraktijkvorming. Dit gebeurt aan de hand van vooraf vastgestelde criteria. Bedrijven of organisaties die voldoen aan de criteria krijgen een erkenning en worden opgenomen in het bedrijvenregister van het kenniscentrum.⁸¹

7.3.2. SUWI-wet (Structuur uitvoering Werk en Inkomen)

Het Centrum voor Werk en Inkomen (CWI) is een direct gevolg van de wet SUWI (Structuur Uitvoering Werk en Inkomen). Deze wet is opgesteld door het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. De nieuwe wet is sinds 1 januari 2002 van kracht. Het motto van deze wet is: 'Werk boven Inkomen'. Het CWI bevordert de werking van de arbeidsmarkt door het bij elkaar brengen van vraag en aanbod ten behoeve van werklozen, andere werkzoekenden en werkgevers. Het CWI zorgt voor een zodanige dienstverlening op het terrein van werk en inkomen dat werkzoekenden op een zo kort mogelijke termijn aan het arbeidsproces kunnen deelnemen en werkgevers hun vacatures op zo kort mogelijke termijn kunnen vervullen. Voor zover nodig wordt voor werkzoekenden een 'uitkeringsintake' verricht. Een 'uitkeringsintake' betreft het verzamelen en toetsen van gegevens ten behoeve van de WW- of de bijstandsuitkering. Behalve het CWI is ook het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen een direct gevolg van de nieuwe wet. Het UWV is een fusie van het Landelijk Instituut Sociale Verzekeringen (Lisv) en de Uitvoeringsinstellingen (uitvoeringsinstellingen zoals Gak, Cadans, GUO, etc.). Het UWV beoordeelt (net als de Gemeentelijke Sociale Dienst) uitkeringsaanvragen die van het CWI komen en zorgt vervolgens voor de betaling aan de klant. Ook int zij premies van werkgevers en schakelt zij reïntegratiebedrijven in ten behoeve van cliënten die niet door CWI kunnen worden geholpen.

De basisdienstverlening werk, die in het verleden door de Arbeidsvoorzieningsorganisatie werd uitgevoerd, wordt vanaf 2002 door het CWI uitgevoerd. De 'uitkeringsintake' die in het CWI plaatsvindt werd voorheen door gemeenten en de uitvoeringsinstellingen gedaan. In de CWI-structuur wordt voorrang gegeven aan werk boven uitkering. Dit wordt mogelijk doordat het zoeken naar werk en het aanvragen van een uitkering niet langer gescheiden zijn. Daarnaast neemt het CWI de meeste overige wettelijke taken over die voorheen aan de Arbeidsvoorzieningsorganisatie waren opgedragen, zoals het ondersteunen van werkzoekenden en uitkeringsgerechtigden bij het vinden van werk en het ondersteunen van werkgevers bij het vinden van werknemers.

Het is de taak van het CWI zo veel mogelijk bij te dragen aan transparantie op de arbeidsmarkt door de verzameling van gegevens. Een snelle en goede aansluiting van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt vergt dat partijen zoveel mogelijk beschikken over relevante marktinformatie. Deze informatie is essentieel voor de zelfwerkzaamheid van de individuele belanghebbenden. In dit kader verstrekt het CWI informatie en advies over arbeid, arbeidsmarkt en sociale zekerheid. Verder zal het CWI voor zover nodig en mogelijk ondersteuning leveren bij sectorale, regionale of categorale initiatieven.

⁷⁹ Bron: bijlage bij Kamerstuk 29744 nr.1 p. 7

⁸⁰ Bron: <http://www.minocw.nl/bve/informatiebo.html#kennisc>

⁸¹ Bron: <http://www.colo.nl/?145>

Ten aanzien van de CWI's heeft de overheid o.a. als doel gesteld:

- de inrichting van een operationeel netwerk van circa 130 CWI's;
- het aanbieden van passende arbeid aan werkzoekenden aangeboden in de vorm van bemiddeling naar werk (en indien nodig uitkering) zodat werkzoekenden op een zo kort mogelijke termijn aan het arbeidsproces kunnen deelnemen;
- ledere werkgever die bij het CWI een vacature aanmeldt krijgt passende dienstverlening aangeboden, hetzij via toegang tot www.werk.nl, de vacature en sollicitantenbank, hetzij in de vorm van het aanbieden van geschikte kandidaten voor de vervulling van een vacature, zodat deze op zo kort mogelijke termijn worden vervuld.

7.3.3. Scholingsmaatregelen

Voormalig werkzoekende werknemers zonder startkwalificatie (mbo-niveau 2) raken bij minder gunstige economische omstandigheden vaak het eerst hun baan kwijt. Om de kans op duurzame arbeidsreïntegratie te vergroten, is het van het grootste belang dat voormalig werkzoekende werknemers zonder startkwalificatie alsnog de mogelijkheid krijgen om als werkende hun startkwalificatie te behalen, of hun startkwalificatie behalen voor ze aan de slag gaan.

Voor deze operationele doelstelling werden tot nu toe de volgende instrumenten ingezet:

- Een fiscale afdrachtvermindering onderwijs, ter vergoeding van de loonkosten van werknemers in het leerlingwezen;
- ESF-onderdeel scholing van werkenden ten behoeve van scholing tot startkwalificatieniveau, opscholing tot MBO-4 niveau en sectoroverstijgende scholing. Deze vorm van scholing wordt gefinancierd met een bijdrage van het Europees Sociaal Fonds (ESF).

Met ingang van 2002 is daar een aanvullende afdrachtvermindering voor werkgevers aan toegevoegd, die wordt verstrekt in verband met te maken extra kosten voor scholing en begeleiding van werknemers, waarbij de werknemers alsnog een startkwalificatie behalen. Het gaat daarbij alleen om de werknemers die – door het aanvaarden van een baan – voortijdig uit een scholingstraject stappen en personen die – zonder dat sprake is van een traject – gaan werken zonder startkwalificatie. De omvang van deze potentiële doelgroep wordt geraamd op 150.000 personen op jaarbasis.

7.4. Algemene doelen

7.4.1. Middelbaar Beroepsonderwijs

Doelstelling van het middelbaar beroepsonderwijs, zoals omschreven in de Wet educatie en beroepsonderwijs, is de theoretische en praktische voorbereiding voor de uitoefening van beroepen waarvoor een beroepskwalificerende opleiding is vereist of nuttig kan zijn. Het beroepsonderwijs bevordert tevens de algemene vorming en de persoonlijke ontplooiing van de deelnemers en draagt bij tot het maatschappelijk functioneren.

7.4.2. Volwasseneneducatie

Volwasseneneducatie is gericht op de bevordering van de persoonlijke ontplooiing ten dienste van het maatschappelijk functioneren van volwassenen door de ontwikkeling van kennis, inzicht, vaardigheden en houdingen. Dit gebeurt op een wijze die aansluit bij hun behoeften, mogelijkheden en ervaringen alsmede bij maatschappelijke behoeften.

7.5. Instellingen en schooltypen

In het schooljaar 2003/2004 functioneren 41⁸² roc's, die een compleet scala aan opleidingen in de volwasseneneducatie en het beroepsonderwijs (voltijds of deeltijds) bieden.

Vanaf 1 januari 1998 bekostigt de overheid geen instellingen meer, die niet bij een roc zijn aangesloten. Op die regel zijn uitzonderingen voor dertien vakscholen die opleidingen verzorgen voor een specifieke branche. Twee instellingen mogen zelfstandig blijven op grond van hun confessionele identiteit, twee scholen zijn verbonden aan hogeschool Inholland en twee scholen zijn verbonden aan doveninstituten.

De agrarische opleidingen zijn ondergebracht in de Agrarische Opleidings Centra (aoc's). Het beroepsonderwijs op het gebied van landbouw en de natuurlijke omgeving valt onder de verantwoordelijkheid van de Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit.

7.6. Geografische spreiding van instellingen

Er bestaat geen overheidsbeleid ten aanzien van de geografische spreiding van instellingen voor volwasseneneducatie en/of beroepsonderwijs.

7.7. Toelating

7.7.1. Middelbaar beroepsonderwijs

Onder de kwalificatiestructuur van de WEB gelden de volgende inschrijvingseisen.

- Voor een assistent- of basisberoepsopleiding gelden geen vooropleidingseisen.
- Voor een vakopleiding of middenkaderopleiding is vereist:
 - een diploma voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo) of
 - een diploma middelbaar algemeen voortgezet onderwijs (mavo) of
 - een bewijs dat de eerste drie jaren van een school voor hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo) of voor voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo) met gunstig gevolg zijn doorlopen.
- Om een specialistenopleiding te kunnen volgen is een diploma vakopleiding voor een zelfde beroep of beroepencategorie vereist.

Voor zover het de beroepsbegeleidende leerweg betreft staat toelating alleen open voor diegenen voor wie de volledige leerplicht is geëindigd.

In de Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB) zijn de doorstroomrechten van vmbo gediplomeerden geregeld naar analogie van de regeling voor havo/vwo.

- gediplomeerden met een vmbo-diploma van de theoretische, gemengde of kaderberoepsgerichte leerweg hebben recht op toelating tot de vakopleidingen en middenkaderopleidingen (niveau 3 en 4) van het beroepsonderwijs;
- gediplomeerden met een vmbo-diploma van de basisberoepsgerichte leerweg hebben recht op toelating tot een basisberoepsopleiding (niveau 2) van het beroepsonderwijs. Hoe breed dat recht is hangt af van het vakkenpakket dat deel uitmaakt van het examen vmbo.

Om het leren in scholen en het leren in het werkveld beter op elkaar af te stemmen, is het evc-traject ontworpen (erkenning elders verworven competenties). Het doel van dit traject is om de (na)scholingsbehoefte van deelnemers beter te bepalen. Dit wordt mogelijk gemaakt door opgedane

⁸² Bron: Kerncijfers 1999-2003 OCW p.69

ervaring in het werkveld officieel te erkennen als verworven competentie. Een ander doel is om competenties die behaald zijn in de praktijk, makkelijker te kunnen vergelijken met competenties die behaald kunnen worden in het onderwijs en te stimuleren dat de kennis die in beide systemen over de beroepspraktijk aanwezig is gedeeld wordt. De overheid wil het gebruik van deze evc-systematiek bevorderen door het opzetten van een evc-kenniscentrum. Het Kenniscentrum elders verworven competenties (evc) is in 2001 van start gegaan en is in eerste instantie gericht op werkenden (www.kenniscentrumevc.nl).

Doelen van het kenniscentrum zijn het bevorderen van kennisoverdracht, het bijdragen aan de ontwikkeling van EVC-systematieken en het stimuleren van het gebruik van EVC. Het Kenniscentrum EVC onderzoekt, verzamelt en verspreidt informatie en heeft een netwerkfunctie.

Het Ministerie van Economische Zaken, het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid financieren dit Kenniscentrum voor een periode van vier jaar (2001-2004). Dit initiatief is ondersteund door de sociale partners. Op basis van een evaluatie zal worden besloten over eventuele financiering na 2004.⁸³

7.7.2. Educatie

De opleidingen volwasseneneducatie staan uitsluitend open voor volwassenen. Een volwassene is een in Nederland woonachtige van 18 jaar of ouder. In verband met het aantal jongeren onder de 18 jaar dat ook gebruik maakt van het vavo is in 1997 besloten tot een overgangstraject voor de invoering van die leeftijdsgrens, in de vorm van een tijdelijke dispensatieregeling voor 16- en 17-jarigen. Deze regeling is verlengd tot 1 januari 2006⁸⁴.

7.8. Lesgelden

7.8.1. Middelbaar beroepsonderwijs

Deelnemers van 16 jaar en ouder aan een voltijdse beroepsopleiding (meer dan 850 uren per jaar) in de beroepsopleidende leerweg betalen jaarlijks lesgeld. Voor het schooljaar 2004/2005 bedraagt dit € 936. Deelnemers aan een deeltijd beroepsopleiding in de beroepsopleidende leerweg (minder dan 850 uren per jaar) die voor het begin van het schooljaar jonger dan 18 jaar zijn, hoeven geen wettelijke bijdrage te betalen. Dit geldt ook voor deelnemers aan een voltijdse of deeltijd beroepsopleiding in de beroepsbegeleidende leerweg. Deelnemers aan beide leerwegen die voor het begin van het schooljaar 18 jaar of ouder zijn betalen cursusgeld. In 2004/2005 bedraagt het cursusgeld voor de assistent- en basisberoepsopleiding € 194,06. Voor de vak-, middenkader- en specialistenopleiding bedraagt het cursusgeld € 471,86.⁸⁵

7.8.2. Volwasseneneducatie

Deelnemers aan een voltijdse opleiding in het voorgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo, meer dan 850 uren per jaar) betalen lesgeld. Voor het schooljaar 2004/2005 bedraagt dit € 936. Deelnemers aan een deeltijd opleiding in het vavo (minder dan 850 uren per jaar) betalen cursusgeld. Voor het schooljaar 2004/2005 bedraagt dit € 0,60 per 45 minuten.⁸⁶

⁸³ Bron: OCW

⁸⁴ Bron: Gele Katern 2003, nr.31 p.37

⁸⁵ Bron: <http://www.minocw.nl/studiefinanciering/kosten.html>

⁸⁶ Bron: <http://www.minocw.nl/studiefinanciering/kosten.html>

7.9. Financiële steun aan deelnemers

Voor deelnemers jonger dan 18 jaar in het middelbaar beroepsonderwijs is er de Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS). Leerlingen vanaf 18 jaar die een voltijds opleiding in het middelbaar beroepsonderwijs, hebben recht op studiefinanciering.

7.10. Specialisaties

7.10.1. Middelbaar beroepsonderwijs

Binnen de kwalificatiestructuur voor het middelbaar beroepsonderwijs vanaf 1 augustus 1997 is sprake van vier opleidingsniveaus:

- niveau 1: de **assistentopleiding** leidt op voor eenvoudige uitvoerende werkzaamheden. Dit niveau is bedoeld voor deelnemers die niet in staat zijn een startkwalificatie (niveau 2) te behalen, maar zo toch een diploma kunnen krijgen.
- niveau 2: de **basisberoepsopleiding** leidt op voor uitvoerende werkzaamheden op een hoger niveau dan niveau 1. Het behalen van het diploma op dit niveau betekent dat de deelnemer over een startkwalificatie beschikt, die iedere burger minimaal zou moeten behalen.
- niveau 3: de **vakopleiding**, waarmee de afgestudeerde in staat is volledig zelfstandig werkzaamheden uit te voeren. Hij moet zich kunnen verantwoorden tegenover collega's en het toepassen van standaardprocedures door anderen kunnen controleren en begeleiden.
- niveau 4: de **middenkaderopleiding** en de **specialistenopleiding** leiden op tot volledige zelfstandige uitvoering van werkzaamheden met brede inzetbaarheid dan wel specialisatie. Dit niveau vereist beroepsafhankelijke vaardigheden, zoals tactisch en strategisch handelen. De medewerker zal een hiërarchische, formele en organisatorische verantwoordelijkheid gaan dragen.

In het beleidsdocument Koers BVE (2004) wordt een opstapkwalificatie voorgesteld. Deze zou dan onder niveau 1 moeten worden geplaatst en is bedoeld voor jongeren die niet in staat zijn om een assistentopleiding te voltooien.⁸⁷

Alle opleidingen uit de kwalificatiestructuur, officieel "kwalificaties" geheten, worden opgenomen in het centraal register beroepsopleidingen (CREBO). Er staan momenteel zo'n 700 kwalificaties geregistreerd. In principe zou elke opleiding in de kwalificatiestructuur langs beide leerwegen moeten kunnen worden gevolgd. Dat is nu voor ruim de helft van de opleidingen het geval.

Sinds de invoering van de wet mogen ook particuliere (niet door de overheid bekostigde) instellingen opleidingen aanbieden uit de kwalificatiestructuur.

Wijziging kwalificatiestructuur

Er wordt een nieuwe kwalificatiestructuur voor het middelbaar beroepsonderwijs ontwikkeld, die is gebaseerd op competenties. De huidige kwalificatiestructuur voor het middelbaar beroepsonderwijs en het daarop gebaseerde onderwijsaanbod sluiten niet goed aan bij de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en in de maatschappij.⁸⁸ De betrokken partijen - Colo, Bve-Raad en Paepon (Platform voor Aangewezen / Erkende Particuliere Onderwijsinstellingen in Nederland) - hebben daarom op 1 oktober 2003 een convenant ondertekend.

Dit convenant heeft betrekking op:

- de wijze waarop de nieuwe kwalificatieprofielen worden ingevuld;
- de taken en bevoegdheden van de belanghebbende partners:

⁸⁷ Bron: Koers BVE p.42

⁸⁸ Bron: Brief staatssecretaris 13-8-2004 'Experimenteerruimte voor het mbo'

- Sociale partners
- Kenniscentra
- Colo
- (on)bekostigde opleidingsinstellingen
- Bve Raad en Paepon
- KwaliteitsCentrum Examinering
- de ministers van OCW en LNV

De bedoeling is om met ingang van het studiejaar 2005-2006 al te experimenteren met competentiegerichte onderwijstrajecten.⁸⁹

Een ander belangrijk aandachtspunt wordt gevormd door de technische beroepsopleidingen. Deelname aan deze opleidingen daalt, terwijl er een sterke vraag is naar technisch geschoolde medewerkers. Momenteel worden de mogelijkheden onderzocht voor verdere integratie van de deelkwalificatiestructuren van de verschillende technische beroepsterreinen metaal- elektro- installatie- en procestechniek. Men streeft naar samenwerking en afstemming tussen de verschillende kenniscentra beroepsonderwijs bedrijfsleven⁹⁰ en mogelijk naar een fusie.

7.10.2. Educatie

De educatie is gedecentraliseerd naar de gemeenten. De kwalificatiestructuur Educatie is daarom overgelaten aan het veld. De kwalificatiestructuur is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de gemeenten en het onderwijsveld. Het veld onderscheidt de volgende niveau's:

- KSE 1 redzaamheidsniveau
- KSE 2 drempelniveau
- KSE 3 basisniveau

Inburgeringsprogramma

Voor nieuwkomers in Nederland bestaat de verplichting tot het volgen van een inburgeringsprogramma (Wet inburgering nieuwkomers). Het inburgeringsprogramma is gericht op vergroting van de sociale redzaamheid van de nieuwkomer en van diens mogelijkheden om zich verder te scholen of toe te treden tot de arbeidsmarkt.

Binnen het referentiekader NT2 (Nederlands als tweede taal) worden vijf niveaus onderscheiden:

- **NT2 1** Beheersing van het Nederlands op dit niveau is zeer elementair en levert hooguit een aanwijzing voor de wenselijkheid van doorstroming naar een opleiding NT2 van het tweede niveau.
- **NT2 2** Beheersing van het Nederlands op dit niveau betekent dat iemand zich minimaal kan redden in de Nederlandse samenleving en in staat is tot deelname aan een assistentopleiding of een daarmee vergelijkbaar leertraject vanwege arbeidsvoorziening of op de werkplek. Dit op voorwaarde dat de opleiding in zodanige mate voorzien is van taalcomponenten dat de deelnemer bij afronding van de opleiding de Nederlandse taal beheerst op het niveau dat past bij het eindniveau van de betreffende opleiding.
- **NT2 3** Beheersing van het Nederlands op dit niveau betekent dat iemand kan deelnemen aan een basisberoepsopleiding of vakopleiding in het middelbaar beroepsonderwijs of aan een daarmee vergelijkbaar opleidingstraject vanwege arbeidsvoorziening of op de werkplek. Tevens is op dit niveau sprake van taalvaardigheid die iemand geschikt maakt voor het uitoefenen van lagere functies op de arbeidsmarkt. Dit niveau van taalbeheersing NT2 geldt binnen het inburgeringsbeleid als streefniveau.

⁸⁹ Bron: Kamerstuk 27451 nr.34

⁹⁰ Bron: bijlage bij Kamerstuk 29744 nr.1 p.7

- **NT2 4** Bij beheersing van het Nederlands op dit niveau kan iemand deelnemen aan een middenkaderopleiding of specialistenopleiding van het middelbaar beroepsonderwijs, aan het hoger beroepsonderwijs en aan het wetenschappelijk onderwijs. Tevens is op dit niveau sprake van een taalvaardigheid die iemand geschikt maakt voor het uitoefenen van middelbare en hogere functies op de arbeidsmarkt.
- **NT2 5** Beheersing van het Nederlands op dit niveau betekent dat iemand het Nederlands vloeiend en bijna accentloos beheerst.

Opleidingen gericht op breed maatschappelijk functioneren

Dit zijn cursussen waarin de deelnemer vaardigheden leert om zelfstandig te kunnen functioneren in gangbare situaties, zoals contact met de basisschool en de gezondheidszorg. De vaardigheden die geleerd worden zijn bijvoorbeeld spreken, lezen, luisteren, rekenen.

Opleidingen gericht op sociale zelfredzaamheid

Doel van deze opleidingen is dat de deelnemers een minimaal niveau van zelfredzaamheid halen, bijvoorbeeld op het gebied van rekenen of sociale vaardigheden.⁹¹

De minister kan bij ministeriële regeling aangeven welke opleidingen onder breed maatschappelijk functioneren en sociale redzaamheid vallen. Deze opleidingscategorieën zijn echter niet nader gespecificeerd.

7.11. Onderwijsmethoden

Over de onderwijsmethoden is in de Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB) niets vastgelegd. Het is de verantwoordelijkheid van de instellingen zelf het onderwijs zo in te richten en aan te bieden dat de deelnemers in staat worden gesteld om het diploma te halen.

7.12. Leraren

De WEB regelt de bekwaamheidseisen van leraren in de volwasseneneducatie en het middelbaar beroepsonderwijs. Leraren die in het bezit zijn van een diploma hoger onderwijs waarmee men toegang krijgt tot het beroep van leraar in het voortgezet onderwijs zijn bevoegd les te geven in de volwasseneneducatie en het middelbaar beroepsonderwijs. Indien men een opleiding in het hoger onderwijs, anders dan een lerarenopleiding voortgezet onderwijs, met goed gevolg heeft afgesloten dan bestaat er een aanvullende eis van bekwaamheid. Het betreft hier een bij ministeriële regeling aangewezen bewijs van voldoende didactische bekwaamheid. Ook wanneer men ten minste drie jaar ervaring heeft in de praktijk van het beroep waarop het desbetreffende onderwijs is gericht, of wanneer men door een combinatie van opleiding en ervaring over voldoende bekwaamheid zou moeten beschikken dan is een bewijs van voldoende didactische bekwaamheid een vereiste om les te mogen geven in de volwasseneneducatie en het middelbaar beroepsonderwijs.

7.13. Voortgang van deelnemers

7.13.1. Middelbaar beroepsonderwijs

In de onderwijs- en examenregeling, die door het bestuur van de instelling wordt vastgelegd worden de inhoud, inrichting van het onderwijs en de examinering van de door de instelling verzorgde opleidingen vastgesteld. In de overeenkomst die tussen instelling en deelnemer wordt afgesloten worden bepalingen opgenomen over studiebegeleiding, waaronder een regelmatige advisering over de

⁹¹ Bron: <http://www.minocw.nl/bve/informatieve.html>

voortzetting van de studie binnen of buiten de opleiding. Over de beoordeling van de deelnemer tijdens de praktijkvorming worden afspraken gemaakt in de beroepspraktijkovereenkomst. Bij verschillende opleidingen in de beroepsopleidende leerweg bestaat de mogelijkheid om een deeltijdse variant te volgen.

7.13.2. Educatie

In de onderwijsovereenkomst die tussen instelling en deelnemer wordt afgesloten worden bepalingen opgenomen over studiebegeleiding, waaronder een regelmatige advisering over de voortzetting van de studie binnen of buiten de opleiding.

7.14. Examens en diplomering

7.14.1. Middelbaar beroepsonderwijs

Iedere opleiding in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) is gericht op een bepaalde kwalificatie, die is opgebouwd uit deelkwalificaties met een bijbehorende set van eindtermen. Eindtermen zijn omschreven kwaliteiten op het gebied van kennis, vaardigheden en beroepshoudingen. Het examen toetst of de deelnemer de eindtermen van een kwalificatie beheerst. Het examen bestaat uit onderdelen die overeenkomen met de deelkwalificaties. Een certificaat is het bewijsstuk van het behalen van een deelkwalificatie van een opleiding en het diploma is het bewijsstuk van het behalen van een volledige kwalificatie. Het examen is met gunstig gevolg afgelegd als alle toetsen voor de deelkwalificaties, en zowel het beroepspraktijkvormende deel als het overige deel van de opleiding, met gunstig gevolg zijn afgelegd.

De onderwijsinstelling is verantwoordelijk voor de examens van de door de instelling aangeboden opleidingen. Die verantwoordelijkheid betreft alle aspecten, zoals de examenregeling, het examenprogramma, de examenorganisatie, de voorbereiding, afname en beoordeling van examentoetsen en de diploma-uitreiking. De instelling is verantwoordelijk voor de examenkwaliteit evenals de bewaking van de kwaliteit, het eventueel treffen van verbeteringen en de publieke verantwoording.

De WEB verplicht instellingen tot het zelf opstellen van een onderwijs- en examenregeling, een document waarin de belangrijkste elementen van het onderwijs en de examinering zijn opgenomen. Een dergelijke regeling wordt door het bevoegd gezag (schoolbestuur) van de instelling voor elke door de instelling verzorgde opleiding vastgesteld. De regeling omvat o.a. de eindtermen, de inhoud en indeling in onderdelen van het examen.

Om het maatschappelijk vertrouwen in de kwaliteit van de examens in het mbo en de waarde van een mbo-diploma te vergroten, is per 1 augustus 2004 een nieuwe, sluitende examensystematiek ingevoerd.⁹² De belangrijkste wijzigingen zijn:

- De kwaliteit van de examens mbo wordt niet meer door verschillende exameninstellingen en de inspectie, maar door één instantie, het KwaliteitsCentrum Examinering (KCE), extern gecontroleerd;
- De externe controle door het KCE, zowel als de interne bewaking door de onderwijsinstelling zelf, vindt plaats op basis van landelijke standaarden voor de examenkwaliteit. Het KCE stelt deze standaarden op. Aan deze standaarden wordt de kwaliteit van de examens dus voortaan afgemeten. Het KCE levert een onafhankelijke beoordeling en levert op grond hiervan een openbare verklaring aan de instelling;

⁹² Bron: Staatsblad 2004, 353

- De bewijslast dat de examens aan de standaarden voldoen, ligt primair bij de instelling. De externe bewaking grijpt aan op de interne bewaking;
- In plaats van een deel (ten minste 51%) vallen alle deelkwalificaties (100%) van een opleiding onder de externe controle;
- Onvoldoende examenkwaliteit blijft niet zonder gevolgen. De minister kan de instelling het - expliciet onderscheiden - recht op examinering (per opleiding) afnemen als het examen niet aan de standaarden voldoet;
- De onderwijsinspectie houdt toezicht op de kwaliteit van het functioneren van het KCE.
- Exameninstellingen 'nieuwe stijl' kunnen ook het recht op examinering verwerven. Zij kunnen dit uitsluitend uitoefenen als een onderwijsinstelling de examinering aan hen uitbesteedt. Uiteraard kunnen zij ook ondersteunende diensten uitvoeren ten behoeve van onderwijsinstellingen; hiervoor geldt niet het recht op examinering;
- De nieuwe examensystematiek beoogt ook de betrokkenheid van het bedrijfsleven bij de examinering te vergroten en een stimulans te geven voor de vernieuwing en doelmatigheidsverbetering van examens.

Als de instelling het examen voor een opleiding uitbesteedt, draagt de instelling de volledige verantwoordelijkheid hiervoor over⁹³. De instelling kan overgaan tot uitbesteding als zij de vereiste kwaliteit van examinering niet kan waarborgen, of bijvoorbeeld om doelmatigheidsredenen bij kleine opleidingen. De instelling moet overgaan tot uitbesteding in geval het recht op examinering is ingetrokken.

De landelijke beleidsdoelstelling is dat in 2005 bij ten minste 85 procent van de aangeboden opleidingen sprake is van voldoende kwaliteit van de examens, afgemeten aan de landelijke standaarden.

In de periode tot inwerkingtreding kunnen onderwijsinstellingen door middel van stimuleringsprojecten toegroeien naar de nieuwe examensystematiek.

7.14.2. Educatie

Voor een deel van de volwasseneneducatie zijn eindtermen opgesteld. Eindtermen omschrijven kwaliteiten op het gebied van kennis, inzicht, vaardigheden en in voorkomende gevallen beroepshoudingen, waarover degene die de opleiding voltooit, met het oog op het maatschappelijk en beroepsmatig functioneren, dient te beschikken, en die in voorkomende gevallen betekenis hebben voor de doorstroming naar vervolgonderwijs.

In 1997 zijn door de minister van onderwijs de vastgestelde eindtermen in werking getreden voor de meest courante opleidingen in de volwasseneneducatie, namelijk enkele beheersingsniveaus van de vakken Nederlands, NT2, Engels, Rekenen & Wiskunde en Maatschappelijke Oriëntatie.

Voor het vavo bestaan geen aparte eindtermen, maar de niveauomschrijvingen zijn overeenkomstig de examenprogramma's vmbo, havo en vwo. Deze examenprogramma's worden jaarlijks vastgesteld.

De minister kan bij ministeriële regeling nader aangeven welke opleidingen onder breed maatschappelijk functioneren en sociale redzaamheid vallen en kan voor deze opleidingen eindtermen vaststellen. Deze categorieën zijn niet nader gespecificeerd.

De eindtermen voor de opleidingen voor zover de minister geen eindtermen heeft vastgesteld moeten door de roc's zelf worden vastgesteld.

Het examenprogramma voor de volwasseneneducatie, behalve voor het vavo en de opleidingen NT2, maakt deel uit van de onderwijs- en examenregeling, een document waarin de belangrijkste elementen van het onderwijs en de examinering zijn opgenomen. Een dergelijke regeling wordt door het bestuur van de instelling voor elke door de instelling verzorgde opleiding vastgesteld. De regeling omvat o.a. de eindtermen en de inhoud en indeling in onderdelen van het examen.

⁹³ Bron: Gele Katern 2004, nr.13 p.65

Een algemene maatregel van bestuur bepaalt voorschriften voor de examens, de examenprogramma's en de verdeling daarvan in onderdelen van de vavo-opleidingen. Voor een onderdeel van het examen wordt een certificaat uitgereikt. Het met goed gevolg afleggen van een examen levert een diploma op.

7.15. Relatie met de arbeidsmarkt

7.15.1. Middelbaar beroepsonderwijs

Volwasseneneducatie en beroepsonderwijs zijn, gezien diverse maatschappelijke ontwikkelingen, waaronder een leven lang leren, van grote betekenis voor het individu, voor de arbeidsmarkt en voor de samenleving als geheel. Met de Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB) en de totstandkoming van de regionale opleidingscentra zijn de condities gecreëerd om die brede maatschappelijke functie te vervullen.

In de WEB wordt een aantal maatregelen genomen om de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt te verbeteren: een heldere kwalificatiestructuur in het beroepsonderwijs met een samenhangend onderwijsmodel en ruime aandacht voor beroepspraktijkvorming. Werkgevers en werknemers uit een bepaalde bedrijfstak zijn vertegenwoordigd in de kenniscentra beroepsonderwijs bedrijfsleven⁹⁴, die de eindtermen formuleren. Zo is er vanuit de praktijk invloed op de formulering van die eindtermen.

De twee onderscheiden leerwegen bestaan gedeeltelijk uit beroepspraktijkvorming: de beroepsopleidende voor twintig tot zestig procent, de beroepsbegeleidende voor meer dan zestig procent.

Op het tweede niveau van de kwalificatiestructuur voor het beroepsonderwijs wordt een startkwalificatie, die iedere burger minimaal zou moeten hebben, behaald. Het gaat daarbij om het beschikken over vaardigheden, die nodig zijn voor het uitvoeren van enigszins gecompliceerde routines en standaardprocedures, noodzakelijk om de arbeidsmarkt te kunnen betreden.

Technocentra

De samenwerking tussen de kennisinstellingen, het onderwijs en het bedrijfsleven is met ingang van 1999 verbeterd door de zogenoemde Technocentra. Technocentra zijn intermediaire organisaties die op initiatief van regionale instanties worden opgericht, en waarin samengewerkt wordt tussen onderwijsinstellingen (onder andere roc's en hbo-instellingen), bedrijven, gemeenten, arbeidsvoorzieningen en andere relevante partners. Deze regionale samenwerking is gericht op het verbeteren van de aansluiting van (technisch) onderwijs en arbeidsmarkt, op circulatie, diffusie en toepassing van kennis, en op het gezamenlijk benutten van hoogwaardige en moderne apparatuur. De kaderregeling Technocentra is in 2002 geëvalueerd. Deze evaluatie heeft geleid tot een voortzetting van de kaderregeling. In 2005 vindt een nieuwe evaluatie plaats.

Fiscale faciliteit

Om bedrijven aan te zetten tot het beschikbaar stellen van meer praktijkplaatsen voor de beroepsbegeleidende leerweg is een fiscale vrijstellingsmaatregel in het leven geroepen. Als vormgeving van de maatregel is gekozen voor een vast bedrag per BPV-overeenkomst (BPV = beroepspraktijkvorming) in de beroepsbegeleidende leerweg per kalenderjaar. De omvang van de fiscale vrijstelling is maximaal € 2500 per kalenderjaar. Dit bedrag kan de werkgever gedurende het kalenderjaar in mindering brengen op de af te dragen loonbelasting en premies voor de volksverzekeringen voor het bedrijf of instelling. Om voor de fiscale maatregel in aanmerking te komen, dient er sprake te zijn van een 'echte' dienstbetrekking tussen de werkgever en de leerling-werknemer. Bovendien dient het loon van de leerling-werknemer niet meer te bedragen dan het toetsloon van € 20793.

⁹⁴ Bron: bijlage bij Kamerstuk 29744 nr.1 p. 7

7.15.2. volwasseneneducatie

De WEB is het sluitstuk van een aantal ontwikkelingen die al veel eerder in gang zijn gezet, waaronder een grotere aandacht voor de eisen van de arbeidsmarkt. In de WEB wordt een aantal maatregelen genomen om de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt te verbeteren: de volwasseneneducatie heeft een eigen kwalificatiestructuur met verbeterde mogelijkheden om door te stromen naar het beroepsonderwijs.

7.16. Bijzonder onderwijs

Voor het bijzonder onderwijs gelden dezelfde onderwijswetten als voor het openbaar onderwijs. In artikel 23 van de Grondwet is de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs geregeld. De wetgever stelt als voorwaarde voor bekostiging uit de openbare kas dat een bijzonder-onderwijsvoorziening in stand gehouden wordt door een rechtspersoon met volledige rechtsbevoegdheid; deze rechtspersoon moet zich het geven van onderwijs ten doel stellen, zonder daarbij het maken van winst te beogen.

7.17. Statistieken volwasseneneducatie en beroepsonderwijs

De statistieken zijn ontleend aan de publicatie Kerncijfers 1999-2003 Onderwijs Cultuur en Wetenschap, tenzij anders vermeld.

7.17.1. Kerncijfers deelnemers (beroepsonderwijs)

Deelnemers (aantal x 1000)	2002	2003
Middelbaar beroepsonderwijs (totaal)	445,9	454,2
Beroepsbegeleidende leerweg (bbl)		
- niveau 1 en 2	76,9	73,0
- niveau 3 en 4	78,9	79,0
Beroepsopleidende leerweg (bol) - voltijds		
- niveau 1 en 2	57,0	65,6
- niveau 3 en 4	207,5	216,1
Beroepsopleidende leerweg (bol) - deeltijd		
- niveau 1 en 2	12,3	9,0
- niveau 3 en 4	13,2	11,5

7.17.2. Kerncijfers deelnemers (volwasseneneducatie)

Deelnemers (aantal x 1000)	2002	2003
Educatie (totaal)	164,3	155,5
Kwalificatiestructuur educatie (KSE)		
niveau 1-3	46,8	38,7
niveau 4	6,8	5,6
niveau 5	6,4	6,8
niveau 6	2,8	2,4
Kwalificatiestructuur Nederlands als 2e taal (NT2)		
niveau 1-2	67,2	64,9
niveau 3	19,3	20,3
niveau 4	10,6	11,0
niveau 5	4,4	5,9

7.17.3. Kerncijfers instellingen en personeel

	2002	2003
Totaal aantal instellingen	61	59
Aantal personeelsleden (in fte x 1000)	36,9	37,6
Gemiddelde leeftijd	45,6	45,9
% ouder dan 50 jaar	39,2	40,9

8. Leraren

8.1. Lerarenopleidingen algemeen

De opleidingen tot leraar voor de onderscheiden onderwijsvelden maken deel uit van het hoger onderwijs, hetzij van het hoger beroepsonderwijs (hbo), hetzij van het wetenschappelijk onderwijs (wo).

Er zijn voltijdse, deeltijdse en duale opleidingen in het hoger beroepsonderwijs voor leraar basisonderwijs en leraar voortgezet onderwijs tweedegraads en leraar voortgezet onderwijs eerstegraads.

Er zijn ook voltijdse, deeltijdse en duale universitaire opleidingen voor leraar voortgezet onderwijs eerstegraads. De universitaire lerarenopleiding (ulo) kan worden gevolgd na of tijdens het afronden van een universitaire masteropleiding.

Voor vrijwel elk vak waarin lesgegeven wordt in het voortgezet onderwijs bestaat een lerarenopleiding. Met een tweedegraads bevoegdheid kan een leraar lesgeven in de eerste drie leerjaren van het vwo en het havo, in alle leerjaren van het vmbo en in het middelbaar beroepsonderwijs. Met een eerstegraads bevoegdheid kan een leraar op alle niveaus van het voortgezet onderwijs lesgeven, dat wil zeggen in tegenstelling tot tweedegraads bevoegde leraren, ook in het voorbereidend hoger onderwijs, de hoogste drie resp. twee leerjaren van het vwo en het havo. De tweede- en eerstegraads lerarenopleidingen leveren in sommige gevallen ook een vakbevoegdheid op voor het basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs. Het gaat hierbij om de lerarenopleidingen voor tekenen, muziek, handvaardigheid, euritmie, dans, drama, Engels, Fries en gymnastiek.

Leraren basisonderwijs zijn bevoegd om les te geven in alle vakken in het basisonderwijs, het speciaal onderwijs en in het bve-veld, waar dit met name voor de volwasseneneducatie van belang is. De meeste leraren die werkzaam zijn in scholen voor speciaal onderwijs volgen ook een voortgezette opleiding tot leraar speciaal onderwijs.

Deze opleiding kan na een initiële HO-opleiding, meestal de opleiding tot leraar basisonderwijs of voortgezet onderwijs, gevolgd worden. Afhankelijk van het werkveld kan men zich specialiseren (b.v. in onderwijs aan gehoorgestoorde of moeilijk opvoedbare kinderen) en een getuigschrift met de desbetreffende aantekening behalen. De aanbiedende instelling bepaalt de feitelijke toelating.

De opleiding tot leraar speciaal onderwijs is een niet verplichte opleiding; ook zonder deze opleiding kan men op basis van een regulier getuigschrift van een lerarenopleiding werkzaam zijn als leraar in het (voortgezet) speciaal onderwijs.

Om docent te worden in het hoger onderwijs bestaan geen afzonderlijke opleidingen. Voor het hbo is een benoembaarheidsregeling van kracht; Voor een docentschap binnen het hoger beroepsonderwijs (hbo) is een getuigschrift vereist van een opleiding hoger onderwijs en daarnaast een bewijs van voldoende didactische voorbereiding. Voor een docentschap aan HBO-lerarenopleidingen is specifiek een getuigschrift van een opleiding voor eerstegraads bevoegdheid vereist. Bij het parlement is een wetsvoorstel in behandeling waarbij dit laatste voorschrift vervalt.

Aan een docent binnen het wetenschappelijk onderwijs worden geen specifieke eisen gesteld met betrekking tot de vooropleiding.

Bachelor-masterstructuur

Per 1 september 2002 is de bachelor-masterstructuur ingevoerd. Hiermee verdwijnt het Nederlandse studiepuntensysteem van 42 studiepunten per jaar (1 studiepunt staat voor 40 uur studie) en is er een nieuw studielastsysteem ingevoerd om een goede internationale vergelijking mogelijk te maken voor de studielastbepaling van diverse opleidingen binnen de Europese lidstaten. In dit nieuwe studielastsysteem, dat is gebaseerd op het European Credit Transfer System (ECTS), moet een student

per studiejaar 60 ECTS-studiepunten halen (1 studiepunt staat voor 28 uur studie). De huidige initiële lerarenopleidingen in het hbo zijn bachelor-opleidingen geworden.

De voortgezette opleidingen in het hbo kunnen worden omgezet in een masteropleiding mits zij daartoe zijn geaccrediteerd door de Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie (NVAO i.o.).

In het algemeen zal de leraar een lerarenopleiding hebben gevolgd. Er is echter ook een andere weg, de weg van zij-instroom. Die weg geeft mensen met een afgeronde hogere opleiding de mogelijkheid om in een assessment te bepalen of hij voldoende geschikt is om een (tijdelijke) aanstelling te krijgen als leraar. Tegelijkertijd wordt een scholings- en begeleidingstraject gevolgd om binnen twee jaar volledig te voldoen aan de vereiste bekwaamheden.

8.1.1. Voorgeschiedenis

8.1.1.1. Lerarenopleiding basisonderwijs

Tot de invoering van de Wet op het basisonderwijs (WBO) in 1985 waren er twee lerarenopleidingen: de opleiding tot kleuterleidster (voor 4 tot 6-jarigen) en de opleiding tot onderwijzer (voor 6 tot 12-jarigen) aan de Pedagogische Academie.

Met de integratie van beide schoolsoorten in de basisschool zijn ook deze lerarenopleidingen geïntegreerd tot één hbo-opleiding, de opleiding tot leraar basisonderwijs, verzorgd door hogescholen. Voor nascholing zie 8.2.10.

8.1.1.2. Lerarenopleiding vo en bve

Tot de invoering van de Wet op het voortgezet onderwijs (WVO) in 1968 was er geen specifieke opleiding voor eerstegraads en tweedegraads leraren. In 1969 werd een hogere beroepsopleiding voor tweedegraads leraren ingevoerd: de Nieuwe Lerarenopleidingen (NLO's). Daarnaast waren er deeltijdopleidingen voor eerstegraads (MO-B) en tweedegraads (MO-A) kwalificaties.

De NLO's hebben een beperkt aantal jaren voor twee vakken opgeleid. Vanaf 1990 is de inhoud op één vak gericht. De MO-kwalificaties bestaan niet meer, maar men kan in deeltijd hbo-opleidingen een tweedegraads of een (aanvullende) eerstegraads bevoegdheid halen.

Voor studenten in het wetenschappelijk onderwijs die (eerstegraads) leraar wilden worden waren er vanaf de jaren zestig tot het begin van de jaren tachtig korte didactische cursussen. Hieruit ontstond vervolgens een apart studieonderdeel (niet verplicht) om een didactische aantekening te behalen binnen een bepaalde studierichting. De introductie van de universitaire lerarenopleiding (ulo) vond plaats in 1987. Het betrof een postdoctorale opleiding, waaraan een eerstegraads bevoegdheid is verbonden, met een studielast van 60 ECTS-studiepunten (gelijk aan één jaar in voltijd en twee jaar in deeltijd). Vanaf 1998 zijn de ulo's bezig met een vernieuwing van de opleiding door ook varianten te creëren die geheel of gedeeltelijk tijdens de masteropleiding gevolgd kunnen worden. Voor nascholing zie 8.2.10.

8.1.1.3. Stages

De stageperiode vormt een belangrijk onderdeel van de opleiding tot zowel leraar basisonderwijs als leraar voortgezet onderwijs. De student doet praktijkervaring op in het toekomstige werkveld. Dit is een verplicht onderdeel van de opleiding. Volgens de wet moet in de onderwijs- en examenregeling van een opleiding de inrichting van de stageperiode worden beschreven. Voor de organisatie van de stageperiode zie 8.1.4.1. en 8.1.4.2.

8.1.2. Huidige ontwikkelingen

Op 1 juli 2003 is de Wet uitzendkrachten onderwijs in werking getreden. Deze wet regelt de mogelijkheid van het tewerkstellen van personeel zonder benoeming, zoals uitzendkrachten en gedetacheerde leraren.

Wet op de beroepen in het onderwijs (WBIO)

In 2004 is door het parlement de wet op de beroepen in het onderwijs aangenomen. Deze wet regelt onder meer bekwaamheidseisen voor onderwijsgeevenden en voor onderwijsgerelateerde werkzaamheden van ander personeel in de sectoren primair onderwijs, voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs en educatie. Voortaan wordt dus verwezen naar bekwaamheidseisen in plaats van naar bewijzen van bekwaamheid. Voorstellen voor bekwaamheidseisen worden gedaan door beroepsorganisaties zoals de Stichting beroepskwaliteit leraren en ander personeel (SBL) en de Nederlandse Schoolleiders Academie (NSA). De uiteindelijke bekwaamheidseisen worden bij Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) op grond van de wet op de beroepen in het onderwijs vastgesteld. Die AMvB zal in de eerste helft van 2005 zijn vastgesteld. Verder regelt de wet dat scholen beleid ontwikkelen voor het onderhouden van de bekwaamheid van hun personeel.

Invoering van de Wet op de beroepen in het onderwijs is voor een belangrijk deel afhankelijk van de invoeringsdatum van de AMvB waarin bekwaamheidseisen voor leraren worden vastgesteld; naar verwachting zal dat medio 2006 zijn.

8.1.3. Wetgeving

De opleidingen tot leraar basisonderwijs vallen onder de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW), die in 1993 in werking is getreden.

8.1.4. Instellingen en opleidingsmodel

8.1.4.1. Lerarenopleiding basisonderwijs

De opleiding tot leraar basisonderwijs is een hogere beroepsopleiding, die zowel aangeboden wordt door multisectorale hogescholen als door instellingen die uitsluitend een opleiding tot leraar basisonderwijs verzorgen.

In totaal zijn er ruim 30 hogescholen (2003) die een opleiding tot leraar basisonderwijs verzorgen (2003), soms op meer locaties, met een totaal van ca. 25.000 ingeschreven studenten.

Er zijn voltijdse, deeltijdse en duale opleidingen tot leraar basisonderwijs in het hoger beroepsonderwijs. Alle opleidingen tot leraar basisonderwijs hebben in principe een studiebelasting van 240 ECTS-studiepunten (gelijk aan vier jaar studie in voltijd). Een instelling kan vrijstelling(en) geven, bv. op grond van vooropleiding en elders verworven competenties, zodat in de praktijk zowel individuele als gestandaardiseerde kortere trajecten zijn ontstaan. Het getuigschrift geeft een volledige bevoegdheid voor:

- de basisschool (alle vakken en alle leeftijdsgroepen)
- het speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs
- het bve-veld, hier in het bijzonder gebruikt voor het deel volwasseneneducatie

Voor het speciaal onderwijs is daarnaast ook een voortgezette opleiding aanwezig met een studielast van 60 ECTS-studiepunten, die niet verplicht is maar door veel leraren die lesgeven in het (voortgezet) speciaal onderwijs wordt gevolgd.

Stage

De stageperiode vormt een belangrijk onderdeel van de opleiding tot leraar basisonderwijs. De student doet praktijkervaring op in het toekomstige werkveld. Dit is een verplicht onderdeel van de opleiding. Volgens de wet moet in de onderwijs- en examenregeling van een opleiding de inrichting van de stageperiode worden beschreven.

Ongeveer een kwart van de opleiding tot leraar basisonderwijs wordt aan stages besteed. De stage begint al in het eerste opleidingsjaar. Stages worden voornamelijk gevolgd op basisscholen en scholen voor speciaal onderwijs. Sinds augustus 2000 is de aanstelling van een leraar-in-opleiding (lio) mogelijk. Laatstejaars studenten van de lerarenopleidingen kunnen (als de school daarvoor vacatureruimte heeft) een aanstelling als werknemer met een leerarbeidsovereenkomst voor een beperkte periode (overeenkomend met maximaal 5 maanden fulltime) krijgen. De lio werkt mee als volwaardig teamlid, met begeleiding op afstand, en neemt ook deel aan activiteiten als ouderavonden en rapportvergaderingen. Voor de lio is de overgang naar de praktijk door deze maatregel minder abrupt en de lerarenopleidingen blijven beter op de hoogte van de actuele ontwikkelingen in het onderwijs.

Ontwikkelingen

De overheid ondersteunt experimenten waarbij de school in het kader van zijn personeelsbeleid meer verantwoordelijkheid neemt voor het opleiden van zijn personeel, zoals de leraar en onderwijsassistent, en daadwerkelijk de uitvoering van meer of minder grote delen van die opleidingen ter hand neemt.

8.1.4.2. Lerarenopleiding vo en bve

De opleidingen tot leraar voortgezet onderwijs vinden plaats aan hogescholen en universiteiten. Het aanbod aan lerarenopleidingen verschilt per hogeschool en universiteit.

De hbo-lerarenopleidingen in technische vakken worden vooral aangeboden in van de Fontys (Pedagogisch Technische) Hogeschool Nederland. De lerarenopleiding agrarische vakken wordt verzorgd door de Stoas Agrarische Pedagogische Hogeschool. De hbo-lerarenopleidingen op het gebied van de kunst zijn zowel verbonden aan een aantal van de hogescholen die uitsluitend kunstvakonderwijs aanbieden als op hogescholen die andere lerarenopleidingen aanbieden. De universitaire lerarenopleidingen worden op 9 universiteiten aangeboden: 3 technische en 6 algemene universiteiten. Het aanbod verschilt per universiteit.

Lerarenopleidingen in het hbo

Er zijn tweedegraads en eerstegraads hbo-opleidingen tot leraar voortgezet onderwijs. Hbo-lerarenopleidingen zijn er in de algemene vakken, de kunstvakken, de technische vakken en de agrarische vakken. De opleidingen richten zich op één vak. De lerarenopleidingen aan de hogescholen richten zich op vakspecifieke onderdelen en op onderdelen die op het lesgeven zelf zijn gericht, zoals:

- didactiek
 - schoolpracticum
 - taalbeheersing
 - communicatie
 - pedagogiek
-
- Na een voltijdse of deeltijdse tweedegraads opleiding in een algemeen vak, kunnen tweedegraads leraren in algemene vakken aansluitend een hbo-eerstegraads opleiding volgen in hetzelfde vak, in het algemeen in deeltijd.
 - Voor technische en agrarische vakken zijn er uitsluitend tweedegraads lerarenopleidingen, voltijds en deeltijds.

- Voor het onderwijs in lichamelijke oefening is er uitsluitend een ongegradeerde voltijdse opleiding die een eerstegraads bevoegdheid geeft.
- Voor bepaalde lerarenopleidingen op het gebied van de kunsten (beeldende kunst en vormgeving, muziek, drama en dans) kan er eveneens uitsluitend een ongegradeerde (eerstegraads) opleiding worden gevolgd met studielast van 240 ECTS-studiepunten.

Met een tweedegraads bevoegdheid kan een leraar lesgeven in de eerste drie leerjaren van het vwo en het havo, in alle leerjaren van het vmbo en het middelbaar beroepsonderwijs.

Met een eerstegraads bevoegdheid kan een leraar op alle niveaus van het voortgezet onderwijs lesgeven, dus ook in de tweede fase van het havo en vwo.

De hbo-instellingen met lerarenopleidingen voortgezet onderwijs hebben de afgelopen jaren van overheidswege extra geld gekregen om zich voor te bereiden en te vernieuwen op de volgende aspecten: het aanbieden van maatwerkopleidingen voor verschillende doelgroepen, integratie van informatie- en communicatietechnologie in de opleiding, versterken van de samenwerking met scholen, het inrichten van de opleiding op de bekwaamheidseisen, het creëren van een verbreed beroepsperspectief en verhoging van het afstudeerrendement.

Lerarenopleidingen in het wetenschappelijk onderwijs

Tijdens en/of na afsluiting van een universitaire masteropleiding (vroeger: doctoraal) kan men deelnemen aan de universitaire lerarenopleidingen (ulo). Zowel de voltijdse, deeltijdse als duale universitaire lerarenopleiding heeft een studielast van 60 ECTS-studiepunten (gelijk aan één jaar studie in voltijd). Voor elk vak waarin les wordt gegeven in het voortgezet onderwijs bestaat een lerarenopleiding. Studenten specialiseren zich in één vak met soms een extra bevoegdheid in een vak zoals algemene natuurwetenschappen en kunstzinnige en culturele vorming. Het afronden van een universitaire lerarenopleiding geeft een eerstegraads onderwijsbevoegdheid in vakgericht onderwijs. Met een eerstegraads bevoegdheid kan een leraar op alle niveaus van het voortgezet onderwijs lesgeven, dus ook in de tweede fase van het havo en vwo.

Stage

De stageperiode vormt een belangrijk onderdeel van de opleiding tot onderwijsgevende. De student volgt een praktische training in het toekomstige werkveld. Dit is een verplicht onderdeel van de opleiding, dat in de onderwijs- en examenregeling van de instelling beschreven wordt.

Er zijn geen voorschriften over de stageperiode van studenten aan door het hbo verzorgde opleidingen tot leraar voortgezet onderwijs van de eerstegraad of tweedegraad.

Ook voor de universitaire lerarenopleidingen bestaan geen wettelijke voorschriften over de stages. Maar de universiteiten hebben zelf afgesproken dat de stageperiode van de universitaire lerarenopleiding 840 uur bedraagt, waarvan 250 uur in een school moeten worden doorgebracht, met minimaal 120 zelf gegeven lessen.

In de lerarenopleiding voortgezet onderwijs is een duale afsluitende praktijkperiode mogelijk geworden. Laatstjaars studenten van de lerarenopleidingen in duale vorm kunnen (als de school daarvoor vacatureruimte heeft) een aanstelling krijgen als werknemer op school met een leerarbeidsovereenkomst voor een beperkte periode (overeenkomend met maximaal 5 maanden fulltime). Deze leraar-in-opleiding (lio) werkt mee als een volwaardig teamlid, met begeleiding op afstand en neemt ook deel aan activiteiten als ouderavonden en rapportvergaderingen. Voor de lio is de overgang naar de praktijk door deze maatregel minder abrupt en de lerarenopleidingen blijven beter op de hoogte van actuele ontwikkelingen in het onderwijs.

Opleiden in de school

Onderwijsinstellingen voor primair en voortgezet onderwijs en bve-instellingen leiden steeds vaker onderwijspersoneel in de school op. Het gaat dan bijvoorbeeld om studenten van de lerarenopleidingen

die via een duaal traject werken en leren, onderwijsassistenten die in de school worden opgeleid tot leraar, en zij-instromers. Zo ontstaat er een leer-werkcultuur binnen de scholen. Daarin kunnen de opleidingen voor onderwijspersoneel in gezamenlijke verantwoordelijkheid (nieuw en zittend) onderwijspersoneel opleiden.

Veel instellingen zien opleiden in de school als een kansrijke ontwikkeling waar zij graag mee verder willen. De school profiteert namelijk meteen van de 'extra handen' die de school binnenkomen. Bovendien leert de student of zij-instromer sneller doordat hij direct kan schakelen tussen theorie en praktijk. Opleiden in de school blijkt bovendien interessant omdat scholen op die wijze opleidingsexpertise in de school ontwikkelen waarmee ze hun personeel kunnen scholen. Zo is opleiden in de school niet alleen een kwaliteitsimpuls voor de opleiding van personeel maar ook voor de school als geheel.

Het uitgangspunt blijft dat alleen geaccrediteerde lerarenopleidingen en opleidingen voor onderwijsassistent het getuigschrift of diploma mogen afgeven. Zij moeten kunnen vertrouwen op de kwaliteit van het opleiden op de werkplek. Een goede samenwerking tussen onderwijsinstellingen en opleidingen voor onderwijspersoneel is dan essentieel.

Om de kwaliteit van opleiden in de school te borgen, is het van belang dat in de onderwijsinstellingen voor po, vo en bve de basiscondities voor opleiden in de school zijn vervuld. Deze basiscondities zijn als volgt geformuleerd:

1. de onderwijsinstelling heeft een infrastructuur voor opleiden in begeleiden in de school, als onderdeel van het integraal personeelsbeleid;
2. de onderwijsinstelling heeft afspraken met opleidingen (lerarenopleidingen en/of opleidingen voor onderwijsondersteunend personeel) over taak- en verantwoordelijkheidsverdeling bij opleiden in de school.

Inmiddels hebben 111 besturen (350 scholen) voor po en 56 besturen (175 scholen) voor vo en 7 bve-instellingen een infrastructuur voor opleiden en begeleiden in de school ingericht en afspraken gemaakt met de lerarenopleidingen over het opleiden van onderwijspersoneel in de school. Zij hebben hiervoor een opstartsubsidie ontvangen van de overheid.

8.1.5. Toelatingseisen

8.1.5.1. Lerarenopleiding basisonderwijs

Het bezit van een havo-, vwo- of mbo-diploma (niveau 4= middenkader- of specialistenopleiding) is een voorwaarde om te worden toegelaten tot de lerarenopleiding voor het basisonderwijs. Wie niet het vereiste diploma heeft, kan in bepaalde gevallen een toelatingsexamen (colloquium doctum) afleggen. Dit toelatingsexamen mag pas afgelegd worden wanneer men minimaal 21 jaar is. Er is van overheidswege géén numerus clausus ingesteld voor de lerarenopleiding basisonderwijs.

8.1.5.2. Lerarenopleiding vo en bve

Om toegelaten te kunnen worden tot een van de hbo-lerarenopleidingen moet de kandidaat een havo- of vwo-diploma of een mbo-diploma (op niveau 4, middenkader- en specialistenopleiding) bezitten. Tot sommige lerarenopleidingen tweedegraads wordt men slechts toegelaten met een specifiek profiel. Tot de eerstegraads hbo-opleidingen kunnen alleen diegenen worden toegelaten die tweedegraads bevoegd zijn in het vak dat men als eerstegraads opleiding wil gaan volgen. Wie niet het vereiste diploma heeft, kan in bepaalde gevallen een toelatingsexamen (colloquium doctum) afleggen. Dit toelatingsexamen mag men pas afleggen wanneer men minimaal 21 jaar is.

Zowel afgestudeerden aan een universiteit als studenten aan een masteropleiding aan een universiteit kunnen toegelaten worden tot een universitaire lerarenopleiding. De afgesloten studie moet dan wel vakinhoudelijk overeenkomen met het schoolvak waarin men de lerarenopleiding wil volgen. Ook moet de student in principe tijdens zijn initiële opleiding twee maanden lang een programma hebben gevolgd waarin hij zich oriënteert op het beroep van leraar. Er is van overheidswege geen ingestelde capaciteitsbeperking van kracht voor de lerarenopleidingen voortgezet onderwijs.

8.1.6. Curriculum, bijzondere vaardigheden en specialisatie

8.1.6.1. Lerarenopleiding basisonderwijs

De inrichting van het onderwijs aan de lerarenopleidingen wordt door de instelling geregeld in een onderwijs- en examenregeling. Er zijn geen wettelijke regelingen voor het curriculum van de instelling. De wet geeft alleen voorschriften voor uitgangspunten, vormgeving en procedures van de onderwijs- en examenregeling. Een aantal hogescholen heeft een gemeenschappelijk curriculum opgesteld dat ongeveer 70% van het volledige curriculum dekt. Dit curriculum is niet van overheidswege verplicht. Voor de opleiding tot leraar basisonderwijs zijn van overheidswege nog wel inhoudelijke voorschriften voor het examenprogramma en voor de eindtermen voorgeschreven. Daarnaast zijn de bekwaamheden geformuleerd die een beginnend leraar basisonderwijs moet bezitten en is in een convenant tussen de overheid en de hogescholen overeengekomen dat de lerarenopleidingen basisonderwijs tot deze bekwaamheden opleiden. Deze bekwaamheden hebben betrekking op de leerinhouden van vakken en leergebieden en de omgang met de leerling en de leraarstaken. In het wetsvoorstel op de beroepen in het onderwijs zijn de bekwaamheidseisen wettelijk vastgelegd zodat opleidingen verplicht worden daartoe op te leiden. Ook zouden dan de voorschriften voor examenprogramma en eindtermen vervallen.

De overheid geeft ten aanzien van lerarenopleidingen geen inrichtingsvoorschriften. De studielast van de opleiding is 240 ECTS-studiepunten (vier jaar). Eén ECTS-studiepunt is gesteld op 28 uren bestaande uit colleges en zelfstandige studie.

Een opleiding is opgebouwd uit een propedeuse (60 ECTS-studiepunten) en een hoofdfase. In de voltijdse opleiding is de cursusduur van de propedeuse één jaar en die van de hoofdfase drie jaar. In praktijk kan de studieduur, onder andere afhankelijk van de vooropleiding en elders verworven competenties korter zijn. Stages vormen een verplicht en belangrijk onderdeel van de opleiding.

Opleidingen voor andere functies in het basisonderwijs

Deskundigheid op het terrein van schoolbesturen en –management heeft prioriteit gekregen. Geld is uitgetrokken voor training, advies en begeleiding. Sinds 1994 is op vijf hogescholen een post-hbo opleiding schoolleiders primair onderwijs. Doel van de opleiding is schoolleiders om te leren gaan met het financieel en onderwijskundig beleid van de school, gezien het feit dat veel meer beleid door de scholen zelf moet worden gemaakt. De opleiding beslaat één dag per week, gedurende twee jaar, en leidt na behaald (voldoende) resultaat tot een certificaat. De helft van de studietijd bestaat uit het volgen van lessen; dit mag onder werktijd met behoud van bezoldiging en vergoeding van de kosten voor vervanging. De andere helft is zelfstudie in de vrije tijd. Het is niet verplicht de opleiding te volgen. De hogescholen verzorgen, eveneens met subsidie van de overheid, ook scholingstrajecten voor adjunct-directeuren en voor aspirant-directeuren. Sommige hogescholen kennen ook opleidingstrajecten voor bovenscholse directeuren.

Naast de opleiding onderwijsassistent niveau 4, die per 1 augustus 1998 van start is gegaan in het middelbaar beroepsonderwijs, biedt ook de opleiding sociaal pedagogisch werk (SPW) met de differentiatie basisonderwijs op niveau 3 toegang tot het beroep van onderwijsassistent. De onderwijsassistent ondersteunt de leraar basisonderwijs bij routinematige onderwijsinhoudelijke taken en begeleidt leerlingen bij het verwerven van praktische vaardigheden. Het zwaartepunt van de taken ligt op het pedagogisch-didactische vlak. Er zijn beroepsprofielen voor de functie van

onderwijsassistent. Deze vormen de basis voor de vastgestelde eindtermen voor de opleiding tot onderwijsassistent in het middelbaar beroepsonderwijs.

In het basisonderwijs kan buiten schooltijd les worden gegeven in een allochtone taal en het reguliere basisonderwijs kan ondersteund worden met gebruik van een allochtone taal. Sinds enkele jaren kunnen bepaalde nader gedefinieerde personen zich daarvoor bekwamen via een hbo-opleiding (tot leraar) allochtone levende talen (oalt), waarbij men zich in één taal en cultuur specialiseert.

De instellingen met lerarenopleidingen basisonderwijs hebben de afgelopen jaren van overheidswege extra geld gekregen om zich voor te bereiden en te vernieuwen voor wat betreft onder meer de volgende aspecten: het aanbieden van maatwerkopleidingen voor verschillende doelgroepen, bevordering van in-, door-, en uitstroom van studenten van allochtone herkomst, integratie van informatie- en communicatietechnologie in de opleiding, opleiden samen met de school, de opleiding richten op de bekwaamheidseisen.

8.1.6.2. Lerarenopleiding vo en bve

De inrichting van het onderwijs aan de lerarenopleidingen wordt geregeld in de onderwijs- en examenregeling van de universiteit of hogeschool zelf. De wet geeft alleen voorschriften voor uitgangspunten, vormgeving en procedures van de onderwijs- en examenregeling.

De overheid stelt geen inhoudelijke eisen aan het curriculum van de opleiding. Er bestaat in het hbo wel een gemeenschappelijk curriculum dat door een groot deel van de lerarenopleidingen gebruikt wordt. Dit gemeenschappelijk curriculum is echter niet van overheidswege verplicht. De overheid geeft ten aanzien van lerarenopleidingen geen inrichtingsvoorschriften.

Wel is het zo dat de bekwaamheidseisen voor leraren, die binnenkort zullen gelden, natuurlijk een belangrijk inhoudelijk richtpunt vormen voor de inrichting van de curricula.

Lerarenopleidingen in het hbo

Er zijn hbo-lerarenopleidingen voor het voortgezet onderwijs in de algemene vakken, de kunstvakken, de technische vakken en de agrarische vakken.

Er wordt sinds 1990 een opleiding gevolgd voor één vak (daarvoor werd een opleiding gevolgd voor twee vakken). De lerarenopleidingen aan de hogescholen richten zich op vakspecifieke onderdelen en op onderdelen die op het lesgeven zelf zijn gericht, zoals:

- didactiek
- schoolpracticum
- taalbeheersing
- communicatie
- pedagogiek

Stages maken een belangrijk onderdeel uit van de lerarenopleidingen.

De studielast van de voltijdse en de deeltijdse opleidingen tot leraar tweedegraads is 240 ECTS-studiepunten in het bachelor-mastersysteem (zie ook 8.1). De opleiding is opgebouwd uit een propedeuse (60 ECTS-studiepunten) en een hoofdfase (180 ECTS-studiepunten). Bevoegde leraren met een bachelor-diploma kunnen aansluitend een eerstegraads bevoegdheid voor hetzelfde vak behalen. Deze opleiding heeft een studielast van 120 ECTS-studiepunten.

De eerstegraads lerarenopleidingen voor de kunstvakken hebben een studielast van 240 ECTS-studiepunten, in voltijd en in deeltijd.

De lerarenopleidingen voor de technische vakken en voor de agrarische vakken zijn uitsluitend tweedegraads opleidingen met een studielast van 240 ECTS-studiepunten, in voltijd of in deeltijd.

De opleidingen tot leraar in de lichamelijke oefening zijn uitsluitend ongegradeerde hbo-opleidingen met een studielast van 240 ECTS-studiepunten, meestal in voltijdse vorm.

Lerarenopleidingen in het wetenschappelijk onderwijs

Aan de lerarenopleiding in het wetenschappelijk onderwijs kan een eerstegraads bevoegdheid worden verkregen in een bepaald vak. Deze universitaire lerarenopleiding leidt tot een bevoegdheid in één van de examenvakken havo/vwo met soms een extra bevoegdheid in vakken zoals algemene natuurwetenschappen en kunstzinnige en culturele vorming. De studielast van de opleiding is 60 ECTS-studiepunten (gelijk aan één jaar studie in voltijd of twee jaar in deeltijd).

Tijdens de opleiding besteedt de student de helft van de opleidingstijd doorgaans aan het opdoen van praktijkervaring. De andere helft van de opleiding krijgt hij theoretische scholing in algemene didactiek en vakdidactiek.

De overheid en de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU) hebben op 1 mei 1998 een convenant gesloten, met als doel meer studenten aan de universiteiten te interesseren voor het beroep van leraar door meer keuzemogelijkheden in opleidingstrajecten aan te bieden. Naast de bestaande postdoctorale universitaire lerarenopleidingen zijn nieuwe varianten uitgewerkt, waaronder een duale variant (werken en leren), afstudeervarianten in de masterfase en maatwerktrajecten. De ulo kan nu geheel of gedeeltelijk tijdens een master worden gevolgd. In het bèta-convenant (1998) is de afspraak opgenomen dat alle vernieuwde bètaopleidingen een afstudeervariant krijgen die voorbereidt op het beroep van leraar. Deze variant valt zo veel mogelijk binnen de vijfjarige initiële cursus. Deze nieuwe trajecten blijven ook in de bachelor-masterstructuur bestaan.

8.1.7. Evaluatie en diploma's

8.1.7.1. Lerarenopleiding basisonderwijs

De bevoegdheid als leraar basisonderwijs houdt in dat men in alle vakken in alle groepen les mag geven. Maar in het vak lichamelijke opvoeding mag de leraar basisonderwijs met ingang van 2001 alleen les geven in groep 1 en 2. Via een post-initiële opleiding is het voor hem wel mogelijk een aanvullende bevoegdheid te verwerven voor het geven van dit vak aan de groepen 3 tot en met 8. Voor de vakken zintuiglijke en lichamelijke oefening, tekenen, muziek, handvaardigheid, euritmie, dans, drama, Engelse taal, Friese taal en allochtone levende talen kunnen in het primair onderwijs ook vakleerkrachten (opgeleid in een opleiding tot leraar voortgezet onderwijs in het betreffende vak) worden benoemd.

De opleiding voor leraren basisonderwijs omvat 240 ECTS-studiepunten.

De afgestudeerde van de opleiding tot leraar basisonderwijs ontvangt een getuigschrift van het hoger beroepsonderwijs. Hierop staat in het algemeen vermeld: de gevolgde opleiding, de onderdelen van het examen en de eraan verbonden bevoegdheid.

8.1.7.2. Lerarenopleiding vo en bve

Kenmerkend voor het **algemeen voortgezet onderwijs** is een stelsel met bevoegdheden: eerstegraads en tweedegraads bevoegdheden. Tweedegraads leraren zijn bevoegd tot lesgeven in de eerste drie leerjaren van het vwo en het havo en in alle leerjaren aan scholen voor vmbo en middelbaar beroepsonderwijs. Eerstegraads leraren zijn bevoegd om in het gehele voortgezet onderwijs les te geven.

Voor het **middelbaar beroepsonderwijs** geldt een benoembaarheidsstelsel: naast afgestudeerden van opleidingen voor leraren voortgezet onderwijs, kunnen ook andere hbo-opgeleiden benoemd worden. De instelling beoordeelt of de persoon over voldoende inhoudelijke en didactische vaardigheden beschikt. Is dat niet het geval dan kan de instelling vragen de ontbrekende vaardigheden aan te vullen via de pedagogisch-didactische cursus. Ook personen die geen hbo-opleiding hebben afgerond, maar

die op basis van opleiding en werkervaring geacht worden op hbo-niveau te kunnen functioneren, zijn benoembaar in het mbo als ze de aanvullende pedagogisch didactische scholing volgen.

De afgestudeerde van de hbo-opleiding tot leraar voortgezet onderwijs (tweede- of eerstegraads bevoegdheid) ontvangt een getuigschrift van het hoger beroepsonderwijs. Hierop staat in elk geval vermeld: de opleiding, de bevoegdheid en de examenonderdelen. De afgestudeerden van een universitaire lerarenopleiding ontvangen ook een getuigschrift. Hierop staat vermeld: opleiding, de bevoegdheid en de examenonderdelen.

8.1.8. Alternatieve leerroutes

Het personeelstekort in het basisonderwijs heeft geleid tot maatregelen om de instroom in het beroep te bevorderen. Met de inwerkingtreding van de Interimwet zij-instroom leraren primair (en voortgezet) onderwijs (2000) is het mogelijk leraar te worden via een andere route dan de reguliere weg van de lerarenopleidingen. Iedereen met een afgeronde opleiding op hbo- of wo-niveau die in een assessment geschikt is bevonden, kan aan het traject zij-instroom in het beroep deelnemen. Het kan daarbij gaan om zowel voltijd- als deeltijd-zij-instromers. Na twee jaar werken in combinatie met een opleiding op maat, kunnen zij hun onderwijsbevoegdheid halen. Voor leraren in het voortgezet onderwijs is het via zij-instroom mogelijk om ontbrekende bevoegdheid te behalen. Mensen die onbevoegd voor de klas staan, kunnen via een zij-instroomtraject hun bevoegdheid halen en leraren die graag in een ander vak willen gaan lesgeven, waarvoor ze nog geen bevoegdheid hebben, kunnen die ontbrekende bevoegdheid ook via zij-instroom behalen.

De regering heeft met het Sector Bestuur Onderwijsarbeidsmarkt (SBO), het platform van werkgevers- en werknemersorganisaties in het onderwijs, een convenant ondertekend om de zij-instroom in het onderwijs te bevorderen, extra onderwijsassistenten, leraarondersteuners en allochtone leraren te benoemen en de doorstroom van leerkrachten naar managementfuncties te bevorderen.

8.2. Arbeidsvoorwaarden voor onderwijspersoneel

Het arbeidsvoorwaardenbeleid en de rechtspositie voor onderwijspersoneel (zoals bijvoorbeeld: leraren, vakleraren, directeuren, adjunct-directeuren, onderwijsassistenten, technische assistenten, ict-beheerders, conciërges, interne begeleiders, logopedisten en therapeuten) in het openbaar en het bijzonder onderwijs wordt voor een deel op bovensectoraal en sectoraal niveau vastgesteld en voor een ander deel op decentraal niveau en op instellingsniveau. Het overleg op decentraal niveau speelt zich af tussen de werknemers- en werkgeversorganisaties in het onderwijs. Het overleg op instellingsniveau speelt zich af tussen het bevoegd gezag en de vertegenwoordigers van het personeel van de instellingen (centrales van overheids- en onderwijspersoneel) die vallen onder dit bevoegd gezag. Er zijn dus vier niveaus te onderscheiden, het niveau van de landelijke overheid (bovensectoraal en sectoraal), het overleg tussen werkgevers - en werknemersorganisaties in het onderwijs en de wetenschappen en ten slotte het overleg tussen bevoegd gezag van de instelling en centrales van overheids- en onderwijspersoneel.

8.2.1. Historisch overzicht

In het kader van bestuurlijke vernieuwing in het onderwijs wordt gestreefd naar een vergroting van de beleidsruimte van besturen en directies. De centrale wet- en regelgeving neemt daardoor in het onderwijs af en op het terrein van rechtspositie wordt de wet- en regelgeving algemener van aard. Hierdoor hebben besturen en directies meer ruimte gekregen om eigen beleid te voeren. Een voorbeeld van deze bestuurlijke vernieuwing is de decentralisatie van de rechtspositieregelingen.

Voor alle werknemers in bijvoorbeeld het openbaar primair en voortgezet onderwijs, gold dezelfde rechtspositie, neergelegd in het Rechtspositiebesluit Onderwijspersoneel (RPBO). In het RPBO stonden talloze regels die het bestuur bij het vormgeven van en uitvoering aan het personeelsbeleid in acht dient te nemen.

Behalve in het primair onderwijs worden – delen van - de arbeidsvoorwaarden nu geregeld per onderwijssector. De basis hiervoor is gelegd in zogenaamde kaderbesluiten, een wettelijk kader waarbinnen de arbeidsvoorwaarden voor die betreffende sector uitgewerkt kunnen worden.

De volgende onderwijssectoren worden onderscheiden: primair onderwijs (po), voortgezet onderwijs (vo), beroepsonderwijs en volwasseneneducatie (bve), hoger beroepsonderwijs (hbo), wetenschappelijk onderwijs (wo) en onderzoek- en wetenschapsbeleid (owb). De arbeidsvoorwaarden werden op het niveau van de sector onderwijs en wetenschappen steeds vastgesteld in overleg tussen de minister van onderwijs, cultuur, wetenschap en de centrales van overheids- en onderwijspersoneel. Door de verruiming van de beleidsvrijheid is eveneens een deel van het arbeidsvoorwaardenoverleg verplaatst. Het Georganiseerd Overleg is verplaatst naar het decentrale niveau of naar de instelling. In het kort betekent dit het volgende: voor het primair onderwijs regelt de minister zowel de primaire als secundaire arbeidsvoorwaarden, voor het voortgezet onderwijs regelt de minister de primaire arbeidsvoorwaarden en op decentraal niveau worden de secundaire arbeidsvoorwaarden geregeld. Dit gold tot 1 februari 2003 eveneens voor de beroeps- en volwasseneneducatie; vanaf deze datum geldt voor die sector net zoals bij het hoger onderwijs dat de arbeidsvoorwaarden op decentraal niveau worden geregeld.

8.2.2. Huidige ontwikkelingen

Voor het Voorgezet onderwijs is het de bedoeling dat vanaf 1 augustus 2005 net zoals voor de sector beroeps- en volwasseneneducatie de arbeidsvoorwaarden op decentraal niveau geregeld gaan worden. Voor het primair onderwijs ligt het in de bedoeling dat vanaf 1 augustus 2006 alleen de primaire arbeidsvoorwaarden nog door de minister van OCW zullen worden geregeld en dat de secundaire arbeidsvoorwaarden op decentraal zullen worden geregeld. Vanaf dat moment zal er ook sprake zijn van de een zogenoemde Lumpsum-financiering. Dit betekent dat de werkgevers de salariskosten niet meer kunnen declareren bij het ministerie, maar daarvoor, afhankelijk van de daarvoor gestelde voorwaarden, een bedrag zullen ontvangen waaruit zij zelf de loonkosten kunnen financieren.

8.2.3. Wetgeving

De basis voor het vaststellen van de arbeidsvoorwaarden voor onderwijspersoneel is opgenomen in respectievelijk de Wet op het primair onderwijs, Wet op het voortgezet onderwijs, de Wet op de expertisecentra, de Wet educatie en beroepsonderwijs en de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek en de Wet Nederlandse organisatie wetenschappelijk onderzoek.

De nadere uitwerking is neergelegd in:

- het **Rechtspositiebesluit WPO/WEC** (RPB WPO/WEC, basisonderwijs en speciaal (voortgezet) onderwijs)
- het **Kaderbesluit Rechtspositie VO** (per 1 augustus 1996, voortgezet onderwijs)

- het **Kaderbesluit Rechtspositie BVE** (per 1 augustus 1996, beroeps- en volwasseneneducatie) is met ingang van 1 februari 2003 komen te vervallen en daarvoor in de plaats is een sectorale CAO afgesloten
- de sectorale CAO's voor de universiteiten, hogescholen en onderzoeksinstituten, die gelden met ingang van 1 januari 1999 en zijn gebaseerd op het Besluit decentralisatie arbeidsvoorwaarden universiteiten, hogescholen en onderzoeksinstituten.

Het Kaderbesluit voor het vo, bevat minder artikelen en bepalingen dan het RPB WPO/WEC. In het kaderbesluit staan afspraken over salarissen, algemene arbeidsduur (normjaartaak), uitgangspunten voor de functiewaardering en de bovenwettelijke delen van sociale zekerheidsregelingen.

Instellingsbesturen moeten voor het vaststellen van andere afspraken ten aanzien van rechtspositie en arbeidsvoorwaarden overeenstemming hebben bereikt met de vakorganisaties. Niet elk afzonderlijk instellingsbestuur voert onderhandelingen over rechtspositie en arbeidsvoorwaarden van het personeel. De besturen in het vo bepalen in overleg met vakorganisaties de overige arbeidsvoorwaarden. Dit houdt in dat een CAO (Centrale Arbeidsovereenkomst) wordt afgesloten waarin arbeidsvoorwaarden zijn geregeld.

De universiteiten, de HBO-instellingen, onderzoeksinstituten en BVE-instellingen voeren over alle arbeidsvoorwaarden zelfstandig overleg. Het ministerie van OCW is hierin geen partij meer.

Met ingang van 1 januari 2001 valt al het overheidspersoneel dus ook onderwijspersoneel onder de werknemersverzekeringen zoals de Ziektewet (ZW) en de Werkloosheidswet (WW). Als een betrokkene werkzaam is in het onderwijs en hij wordt ontslagen maakt hij aanspraak op de WW en geldt voor hem een bovenwettelijke regeling, het Besluit bovenwettelijke werkloosheidsregeling voor onderwijspersoneel primair en voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs (BBWO). De oude ontslagregeling, het Besluit Werkloosheid onderwijs- en onderzoekspersoneel (BWO) blijft gelden voor de betrokkenen die op 1 januari 2001 aanspraak maakten op deze regeling.

Bekostiging van wachtgelden

a. Primair onderwijs en voortgezet onderwijs

Vanaf 1 augustus 1995 zijn besturen in de primaire - en voortgezette onderwijssectoren verplicht aangesloten bij het Participatiefonds waaraan zij premie betalen. Het bestuur van het Participatiefonds is verantwoordelijk voor het budget ten aanzien van werkloosheidsuitkeringen.

Moet een bestuur van een school een personeelslid ontslaan bijvoorbeeld doordat het aantal leerlingen fors terugloopt, dan kan het bestuur bij het Participatiefonds een aanvraag voor bekostiging van de werkloosheidsuitkering indienen. Het bestuur van de Participatiefonds toetst dan of het ontslag aan bepaalde normen voldoet die zijn vastgelegd in het reglement Participatiefonds. Is dat het geval, dan hoeft het bestuur van de school de wachtgeldkosten niet zelf te betalen.

Vanaf 1 augustus 2005 is voorzien dat het voortgezet onderwijs niet meer verplicht onder het Participatiefonds valt. Na invoering van lump sum bekostiging in het PO zal de verplichte aansluiting in die sector ook komen te vervallen. Voorlopig wordt in dit kader uitgegaan van één jaar na invoering lump sum.

b. Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie, hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs

Voor bve, hbo- en wo-instellingen geldt een ander systeem. Een deel van de werkloosheidsuitgaven wordt in het bve en hbo collectief gedragen. Dit betreffen de lopende uitkeringen bij invoering van het systeem en een vast percentage van de kosten van iedere nieuwe werkloosheidsuitkering (40%) . De overige kosten van de nieuwe werkloosheidsuitkeringen (60%) komen voor rekening van de individuele instelling. In de wo-sector wordt de totale uitkering ten laste gebracht van de instelling. Het instellingsbudget bevat een aandeel ter bestrijding van werkloosheidskosten.

8.2.4. Beleid ten aanzien van vraag en aanbod van leraren

Regionale convenanten

De onderwijsarbeidsmarkt is in hoge mate een regionale arbeidsmarkt. Het is van groot belang dat scholen en lerarenopleidingen, maar ook opleiders van onderwijsassistenten vraag en aanbod van onderwijspersoneel zoveel als mogelijk op elkaar afstemmen. Begin 2004 hebben in ongeveer 20 regio's (vooral de tekortregio's) scholen en (leraren)opleidingen, samen met gemeenten, in een regionaal convenant afspraken gemaakt over de aanpak van het lerarentekort, voor zowel de korte als (middel)lange termijn.

Prognosemodel Mirror

Ter ondersteuning van de afstemming op regionaal niveau van vraag en aanbod op de onderwijsarbeidsmarkt is het ramingenmodel Mirror ontwikkeld. De combinatie van zowel een toenemende uitbreidingsvraag als een stijgende vervangingsvraag leidt naar verwachting op korte en middellange termijn tot groeiende personeelstekorten.

Om het proces van afstemming van vraag en aanbod te faciliteren is in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap het prognosemodel Mirror ontwikkeld. Mirror is een microsimulatiemodel voor de onderwijsarbeidsmarkt. Dit model biedt regio's en individuele schoolbesturen de mogelijkheid om de arbeidsmarktontwikkelingen in beeld te brengen en verschillende beleidsmaatregelen door te rekenen op hun effectiviteit. Mirror kan daardoor belangrijke input leveren voor de ontwikkeling van (regionaal) arbeidsmarktbeleid.

8.2.5. Toegang tot het beroep en benoeming

Toegang

Leraren die solliciteren naar een functie binnen een bepaalde onderwijssoort moeten benoembaar zijn op grond van een getuigschrift dat hen bevoegdheid verleent voor de desbetreffende onderwijssoort in het vak of de vakken die zij willen verzorgen. Voor een leraar basisonderwijs en speciaal onderwijs is dat het getuigschrift van de opleiding voor leraren basisonderwijs. Een leraar voortgezet onderwijs of beroepsonderwijs heeft een eerste- of tweedegraads lerarenopleiding voortgezet onderwijs gevolgd. Als docent in het hbo moet een leraar een opleiding binnen het hoger onderwijs hebben afgerond en een getuigschrift van didactische bekwaamheid hebben behaald. In het beroepsonderwijs en het volwassenenonderwijs kunnen verder ook leraren worden benoemd die geen specifieke lerarenopleiding hebben gevolgd. Zij dienen wel te beschikken over een getuigschrift van pedagogisch didactische bekwaamheid.

Naast het bezit van een relevant getuigschrift, moet de leraar in het bezit zijn van een verklaring omtrent het gedrag.

Op tijdelijke basis kunnen ook leraren worden benoemd die daartoe nog niet bevoegd zijn.

In de eerste plaats gaat het dan om zij-instromers. Zij-instromers zijn mensen die wel beschikken over een HO-getuigschrift maar niet over een getuigschrift dat hen de bevoegdheid geeft tot het geven van onderwijs. Zij beschikken op grond van opleiding en beroep echter over zodanige relevante kennis en ervaring dat zij tot een geschiktheidsonderzoek kunnen worden toegelaten. Als de uitkomst daarvan positief is, kunnen zij als leraar worden aangesteld onder de voorwaarde van aanvullende scholing. Na uiterlijk twee jaar zal de uitkomst van een bekwaamheidsonderzoek dan tot volledige bekwaamheid (en bevoegdheid) moeten leiden. Voor de toelating tot het geschiktheidsonderzoek gericht op het leraarschap in één van technisch beroepsgerichte vakken in het vmbo, is het bezit van een HO-getuigschrift niet vereist, maar kan worden volstaan met een mbo-diploma.

Dienstverband

Personeel (directie, docenten en overig personeel) in het primair en voortgezet onderwijs en in de bve-sector wordt sinds 1995 aangesteld in algemene dienst van het bevoegd gezag, men spreekt in dit

verband van een verplichte bestuursaanstelling. De bestuursaanstelling heeft betrekking op alle scholen die vallen onder één bestuur. Een verandering van school bij hetzelfde bevoegd gezag betekent niet ontslag en niet een nieuwe aanstelling. In de akte van aanstelling moet een aantal zaken zijn vermeld. De belangrijkste daarvan zijn: datum van ingang van de aanstelling, functie en salarisschaal, tijdelijk of vast dienstverband, omvang van de betrekking, werkplek, salaris.

8.2.6. Beroepsstatus

Het personeel van het openbaar onderwijs is formeel overheidspersoneel, zij zijn ambtenaar in de zin van de Ambtenarenwet (publiekrecht). Het personeel van het bijzonder onderwijs is dit niet, zij gaan een overeenkomst aan met het bestuur van de privaatrechtelijke rechtspersoon, bij wie zij in dienst treden. Zij vallen onder de bepalingen van het burgerlijk recht, voor zover met name de desbetreffende onderwijswetten of daarop gebaseerde regelingen daarvan niet afwijken. In materiële zin wordt personeel in het bijzonder onderwijs als overheidspersoneel beschouwd, voor zover de overheid de arbeidsvoorwaarden bepaalt.

8.2.7. Maatregelen bij vervanging

Bij verzuim kan in het primair en voortgezet onderwijs een beroep gedaan worden op het Vervangingsfonds (VF) voor de bekostiging van de vervanging. In de reglementen VF is een premiedifferentiatiesysteem opgenomen. De regeling houdt in dat ieder schooljaar wordt gekeken naar de door een bevoegd gezag aan het Vervangingsfonds afgedragen premie en de door hetzelfde bevoegd gezag ingediende declaraties in verband met vervanging wegens ziekte. Overtreft de declaratie de ingelegde premie, dan wordt het bevoegd gezag op grond van het reglement een extra bijdrage opgelegd. Vervanging kan voor de volgende vormen van verzuim worden gedeclareerd; ziekteverlof, buitengewoon verlof, verlof wegens militaire dienst, zwangerschaps- en bevallingsverlof, ouderschapsverlof en schorsingsverlof.

Met het systeem van premiedifferentiatie wordt het bevoegd gezag nadrukkelijk aangesproken op de eigen verantwoordelijkheid voor wat betreft de aanpak van het ziekteverzuim. Hoe minder ziekteverzuim, des te minder vervangingsdeclaratie .

De vervanging mag plaatsvinden door een extern ingehuurde leerkracht of door het uitbreiden van de taakuren van leerkrachten die al in dienst zijn. In sommige gevallen wordt gebruik gemaakt van een vervangingspool. Leraren kunnen tussen scholen gedetacheerd worden en indien nodig kunnen zij- instromers of leraren in opleiding worden ingezet.

Bekostiging vindt in principe plaats door vervangers die bevoegd zijn, Er kan echter dispensatie voor deze regel gevraagd worden bij de inspectie. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk om ook onderwijsassistenten dan wel klassenassistenten in te zetten. Deze vervangingen worden ook bekostigd via het Vf. Vervanging wordt maximaal voor een periode van 30 maanden vergoed.

Een leraar kan niet verplicht worden een zieke collega te vervangen.

8.2.8. Maatregelen ter ondersteuning van leraren

De schoolbesturen zijn zelf verantwoordelijk voor hun personeelsbeleid en voor het begeleiden van (nieuwe) leraren. De middelen hiervoor komen uit het zogenaamde schoolbudget, dat is het vrij besteedbare geld dat schoolbesturen (primair en voortgezet onderwijs) ontvangen. Schoolbesturen kunnen het geld onder meer besteden voor begeleiding van leraren-in-opleiding en andere nieuwe medewerkers. Daarnaast hebben scholen middelen voor professionalisering van hun personeel, die ze kunnen inzetten voor bijvoorbeeld cursussen of coaching.

Opvang, ondersteuning en begeleiding zijn van belang om beginnende leraren een goede start te geven op de onderwijsarbeidsmarkt. Zowel het behoud van personeel als de kwaliteit van het onderwijs is daarbij gebaat. De grote instroom van nieuwkomers en het feit dat nieuwe groepen de school binnenkomen (bijvoorbeeld onderwijsassistenten, leraarondersteuners en zij-instromers) maakt het belang van de begeleiding van beginnende leraren en onderwijsondersteunend personeel de laatste jaren nog groter.

In augustus 2000 is de Interimwet zij-instroom leraren primair en voortgezet onderwijs in werking getreden. Daarmee is het mogelijk geworden om leraar te worden zonder de reguliere lerarenopleiding te hebben gevolgd. Noodzakelijk is wel een getuigschrift van een HBO of universiteit. In een assessment wordt vastgesteld of de leraar in spe over voldoende competenties beschikt om direct als leraar te starten. Uit dit assessment komt een advies voor verdere scholing en begeleiding van maximaal twee jaar.

Een groot deel van de opleiding van zij-instromers vindt plaats op de werkplek in de school. Volgens de begeleiders in het primair onderwijs wordt er gemiddeld drie uur per week aan begeleiding van zij-instromers besteed. In het voortgezet onderwijs is dat twee uur per week. In het primair onderwijs is het vooral de collega/vakdocent of de schoolleiding die de begeleiding op zich neemt. In het voortgezet onderwijs is dat meestal de collega/vakdocent, maar in deze sector is ook vaak sprake van een algemene begeleiding voor zij-instromers. De scholing en begeleiding van zij-instromers duurt maximaal twee jaar. Voor scholing en begeleiding van zij-instromers kunnen scholen een subsidie krijgen (vraagfinanciering).

In het begeleiden van beginnende leraren kunnen ervaren leraren, bijvoorbeeld 55-plussers, een belangrijke rol spelen. Deze leraren kunnen hun kennis en ervaring overdragen aan hun nieuwe collega's. Daarnaast kunnen ze een rol hebben als persoonlijke coach. Dit cursusjaar is met subsidie van het Ministerie van OCW op initiatief van de scholen het Nestor-project gestart. De ervaringen die in dit project worden opgedaan met de inzet van oudere leraren kunnen als basis voor verder beleid dienen. In het primair onderwijs heeft het Sectorbestuur Onderwijsarbeidsmarkt (SBO) een soortgelijk project gestart waarin FPU'ers (prepensioenregeling) worden opgeleid tot coach voor beginnende leerkrachten.

Om de begeleiding van nieuw onderwijspersoneel in het primair onderwijs te verbeteren is een praktijkgids ontwikkeld genaamd 'Een goed begin is heel wat werk'. Ook bestaat er een Praktijksite voor nieuwe medewerkers en voor personen die betrokken zijn bij de begeleiding van nieuwe medewerkers (coach, leidinggevende).

(<http://www.nieuwonderwijspersoneel.kennisnet.nl/>)

Het Ruud de Moorcentrum van de Open Universiteit heeft de opdracht gekregen om een bijdrage te leveren aan flexibilisering van opleiding en nascholing door afstandsonderwijs, competentiegericht onderwijs en leren op de werkplek. Daarbij worden de mogelijkheden van ICT optimaal benut. Het Ruud van Moorcentrum richt zich op de ontwikkeling van een virtuele leer- en werkomgeving. Deze heeft onder andere een ondersteuningsfunctie, vooral op de werkplek, van stagiaires, (beginnende beroepsbeoefenaren) en zij-instromers.

In een aantal CAO's in het voortgezet onderwijs zijn afspraken gemaakt over vermindering van het aantal uren dat beginnende leraren aan bepaalde taken moeten besteden, zodat er meer tijd is voor voorbereiding van lessen.

8.2.9. Evaluatie van leraren

Leraren worden door het schoolbestuur benoemd. Dit houdt in dat het schoolbestuur zelf verantwoordelijk is voor het personeelsbeleid en voor de werving, de ontwikkeling en evaluatie van leraren. In de evaluatie wordt een onderscheid gemaakt tussen het functioneringsgesprek en het beoordelingsgesprek. Bij het functioneringsgesprek spreken de leraar en de directeur over het functioneren van de leraar en welke toekomstperspectieven daarmee samenhangen. Bij het beoordelingsgesprek wordt het functioneren van de leraar in de voorgaande periode beoordeeld. Onderstaande informatie is afkomstig van het vierde onderzoek naar de implementatie van integraal personeelsbeleid in het primair en voortgezet onderwijs (2005).

Op de meeste scholen wordt regelmatig (eens in de twee jaar) een functioneringsgesprek gevoerd met de leraren. De informatie voor het functioneringsgesprek wordt vooral door de betrokkene zelf aangeleverd. Verder blijkt in het primair onderwijs het lesbezoek een belangrijke bron van informatie. Ook in het voortgezet onderwijs komt dit voor, maar daar worden ook regelmatig collega's en leerlingen geraadpleegd.

Volgens 18% van de directeuren in het primair onderwijs en 11 % in het voortgezet onderwijs worden regelmatig beoordelingsgesprekken gevoerd met leraren. In de meeste gevallen worden de leraren eenmaal per jaar beoordeeld. Op sommige scholen worden geen aparte beoordelingsgesprekken gevoerd, maar vindt de beoordeling plaats tijdens het functioneringsgesprek. Van de directeuren die zeggen geen beoordelingsgesprekken te voeren, gebruikt 12% (primair onderwijs) resp. 13% (voortgezet onderwijs) deze constructie.

Criteria bij de beoordeling zijn de houding tegenover collega's en de ontwikkeling van kennis en vaardigheden van de leraar. Directeuren hechten ook veel waarde aan meetbare prestaties van zowel leraar als team.

In het primair onderwijs geeft 41% van de directeuren aan dat voor ten minste een deel van de leraren competentieprofielen zijn opgesteld. In het voortgezet onderwijs is dit 55%. Een deel van de directeuren (35% in het primair onderwijs en 29% in het voortgezet onderwijs) gebruikt deze competentieprofielen intensief bij de beoordeling.

Aan de beoordeling kunnen consequenties worden verbonden. Bij een tijdelijke aanstelling kan op basis van de beoordeling worden besloten tot al dan niet verlengen van het contract of het omzetten naar een vast contract. Ook kan de beoordeling resulteren in het instellen van een coachingstraject of overplaatsing naar een andere functie.

Scholen hebben de mogelijkheid om beloningsdifferentiatie toe te passen. Met de invoering van het schoolbudget hebben scholen meer ruimte gekregen voor beloningsdifferentiatie.

Het is aan de school om te bepalen welke voorwaarden hiervoor gesteld worden en hoeveel er wordt besteed aan beloningsdifferentiatie.

8.2.10. Nascholing

Voor de kwaliteit van het onderwijs is het onderhouden van de bekwaamheid van het personeel van grote betekenis. Leraren kunnen daarmee gelijke pas houden met ontwikkelingen in het onderwijs in het algemeen en in het vak dat zij verzorgen in het bijzonder. Nascholing kan hier een belangrijke rol spelen.

Voorgeschiedenis

Het budget voor scholing van (zittend) personeel (nascholing) in het primair onderwijs en speciaal onderwijs, het voortgezet onderwijs en het beroepsonderwijs, is met ingang van 1993 gefaseerd overgeheveld van de lerarenopleidingen naar de scholen voor basis-, (voortgezet) speciaal en voortgezet onderwijs en de instellingen in de bve-sector.

Scholen zijn hierdoor in staat zowel de concrete inhoud van die scholing als de instantie die de scholing gaat verzorgen zelf te bepalen. Scholen zijn zelf verantwoordelijk voor de inzet van de scholingsmiddelen.

Wetgeving

In 1993 is bij wet de financieringssystematiek voor de nascholing gewijzigd: de scholen kunnen sindsdien over een eigen nascholingsbudget beschikken. Het doel van de wetwijziging was dat de vraagsturing de kwaliteit van de nascholing verbeterde. Per 1 augustus 2001 is in het primair onderwijs het schoolbudget ingevoerd. Dit is een budget waarin een aantal afzonderlijke budgetten is samengevoegd. Naast o.a. dat voor managementondersteuning en arbeidsmarkt, schoolspecifieke knelpunten en integraal personeelsbeleid, is hierin ook het budget voor nascholing opgenomen. Het budget is een vrij besteedbaar budget dat uitsluitend mag worden besteed aan personele doeleinden. De scholen voor voortgezet-, middelbaar beroeps- en hoger onderwijs kunnen binnen hun lumpsum-bekostiging zelf bepalen hoe zij invulling geven aan nascholing.

Instellingen voor nascholing

Er zijn geen bij wet geregelde instellingen voor nascholing. Nascholing kan door allerlei instanties worden verzorgd. Door instellingen binnen het onderwijsdomein, maar ook door commerciële instellingen. Er wordt in ieder geval veel nascholing verzorgd door instellingen die ook de lerarenopleidingen verzorgen (hogescholen met pedagogisch onderwijs en universiteiten met een lerarenopleiding). Zij kunnen samenwerken met een schoolbegeleidingsdienst, een landelijk pedagogisch centrum of deskundigen die niet direct in het onderwijsveld werkzaam zijn. De keuze van inhoud en instelling voor nascholing wordt aan de scholen overgelaten. Sinds 1993 is er een vraaggebonden financieringssystematiek voor de nascholing, dat wil zeggen dat de scholen een budget krijgen dat zij vrijelijk kunnen besteden op de 'nascholingsmarkt'.

Onderhoudsplicht

Zodra de Wet op de beroepen in het onderwijs in werking is, heeft elk schoolbestuur de plicht om maatregelen te treffen en instrumenten in te zetten om de bekwaamheid te onderhouden van het personeel voor wie bekwaamheidseisen gelden,

8.2.11. Salarissen

Bij elke functie in het onderwijs hoort een salarisschaal vastgesteld krachtens een schalensysteem dat hoort bij het Rechtspositiebesluit WPO/WEC (basis- en speciaal onderwijs), Kaderbesluit rechtspositie VO (voortgezet onderwijs) en, en de CAO's voor het hoger beroepsonderwijs (HBO), de universiteiten en onderzoekinstellingen en beroeps- en volwasseneneducatie (BVE).

Het niveau van een functie wordt bepaald door de salarisschaal die bij de functie hoort. Voordat een personeelslid het maximum salarisbedrag van de schaal bereikt doorloopt hij een traject van salarisbedragen via een zogenoemd carrièrepatroon. De functiecategorieën voor het onderwijsgevend en leidinggevend personeel zijn voor het primair onderwijs: leraar, adjunct- directeur en directeur.

8.2.12. Arbeidstijd en verlof

Arbeidstijd

Vanaf 1 augustus 1998 bedraagt de normjaartaak, het feitelijke aantal te werken uren op jaarbasis, in alle onderwijssectoren 1659 uur. De arbeidsduur wordt gesteld op 1710 of 1790 uur per jaar. Het verschil tussen de normjaartaak en de arbeidsduur bij een normbetrekking is het verlof wegens arbeidsduurverkorting op jaarbasis: 51 of 131 uur. Personeel wordt benoemd in een normbetrekking of een deel daarvan, wat tot uitdrukking wordt gebracht in een werktijdfactor. Van het aantal te werken uren is 10% beschikbaar voor deskundigheidsbevordering en wordt het verlof evenredig vastgesteld met behulp van de werktijdfactor. De arbeidsduur verkorting (adv) kan direct worden opgenomen in de vorm van verlof per jaar (jaarverlof) of worden gespaard (spaarverlof) maar kan per 1 augustus 2000 ook worden verzilverd, wat betekent er geen sprake meer is van een compensatie in vrije tijd, maar van een compensatie in geld.

Alleen voor het primair onderwijs is het spaar- en jaarverlof centraal geregeld waarbij geldt dat over een periode van minimaal 5 of tot maximaal 12 jaar kan worden gespaard. In de overige onderwijssectoren hebben werkgevers en werknemers op decentraal niveau een soortgelijke regeling voor spaar- en jaarverlof afgesproken.

In het primair onderwijs is bepaald dat een leraar gemiddeld voor ten hoogste 930 uur op jaarbasis belast mag worden met lesgevendende taken (bij een arbeidsduur van 1710 of 1790 uur is dat respectievelijk 961 of 1010 uur).

In het voortgezet onderwijs is dat bepaald op een maximum van gemiddeld 750 uur (maximaal 26 lessen van 50 minuten per week).

In de sector beroepsonderwijs en volwasseneneducatie stelt de werkgever in overleg met (het personeelsdeel van) de medezeggenschap een werktijdenregeling vast. Aan de docent kunnen op jaarbasis niet meer dan 823 klokuren aan uitvoerende taken worden opgedragen. Onder uitvoerende taken worden verstaan: het geven van lessen, het afnemen van tentamens, stagebegeleiding, practica en cursussen in het kader van contractactiviteiten. In het Institutioneel georganiseerd overleg (igo) kan ook een eigen regeling worden overeengekomen.

Verlof

In het onderwijs bestaan verschillende verlofregelingen:

- Vakantieverlof

Onderwijzend personeel heeft vakantie met behoud van salaris gedurende schoolvakanties van de school en op nationale en christelijke feestdagen.

- Ziekteverlof

Bij ziekteverlof wordt de bezoldiging in beginsel gedurende (maximaal) 18 maanden onverminderd doorbetaald voor zover het gaat om arbeidsongeschiktheid van ten minste 55% van de betrekkingsomvang. Na de periode van 18 maanden wordt de bezoldiging gesteld op 80% tot aan het einde van het dienstverband. In het kader van de beoordeling of na 12 maanden onafgebroken arbeidsongeschiktheid recht bestaat op een uitkering ingevolge de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO) wordt een geneeskundig onderzoek ingesteld, waarbij de mate van arbeidsongeschiktheid wordt vastgesteld. De WAO-uitkering wordt toegekend naar rato van de vastgestelde arbeidsongeschiktheid met als toekenningscriterium een arbeidsongeschiktheid van tenminste 15%. Zolang de werkgever in het kader van het dienstverband echter nog verplicht is om bezoldiging te betalen, mag hij de WAO-uitkering geheel in mindering brengen op die bezoldiging. Na beëindiging van het dienstverband op grond van ziekte, hetgeen na 2 jaar mogelijk is, heeft het onderwijzend personeel in beginsel nog recht op een suppletie-uitkering van maximaal 66 maanden. Gedurende de eerste 33 maanden bedraagt deze uitkering 80% van de laatstgenoten bezoldiging bedraagt en daarna 70% van die bezoldiging.

Arbeidsongeschikten, die niet meer in dienstverband werkzaam zijn, kunnen in overige gevallen op hun WAO-uitkering nog een aanvullend invaliditeitspensioen verkrijgen, die bij volledige

arbeidsongeschiktheid in de meeste gevallen eveneens neerkomt op 70% van hun laatstgenoten bezoldiging.

- **Zwangerschaps- en bevallingsverlof**

De totale duur van het zwangerschaps- en bevallingsverlof omvat een aaneengesloten periode van zestien weken. De verlofperiode moet uiterlijk vier weken voor de verwachte bevallingsdatum ingaan.

- **Ouderschapsverlof**

Ouders van jonge kinderen (tot 8 jaar) kunnen gebruik maken van de mogelijkheid om minder uren te werken. Dit kan plaats vinden door in een aaneengesloten periode niet te werken dan wel over een langere periode die maximaal niet langer dan 12 maanden mag duren, minder uren te werken. Over de uren waarvoor niet wordt gewerkt krijgt de werknemer geen salaris uitbetaald. Met ingang van 1 augustus 2001 is het mogelijk om voor een kwart van de betrekkingssom met betaald ouderschapsverlof te gaan in geval er sprake is van een kind jonger dan 3 jaar. Met ingang van 1 augustus 2002 geldt de leeftijd van 4 jaar en vanaf 1 augustus 2003 geldt de leeftijd van 6 jaar.

- **Overige verlofregelingen**

Het bevoegd gezag is verplicht een leraar, met behoud van salaris, buitengewoon verlof te verlenen voor een aantal vastgestelde gevallen, zoals bijvoorbeeld bij het huwelijk van de leraar en de begrafenis van naaste familieleden. Het bevoegd gezag kan ook zonder behoud van salaris verlof toekennen.

- **Jaarverlof, spaarverlof, seniorenverlof**

Voor het onderwijsgevend personeel in de sectoren primair en speciaal onderwijs, voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs en educatie bestaat er een keuzemogelijkheid tussen arbeidsduurverkorting per jaar en spaarverlof. Voor het primair onderwijs geldt dat na de spaarperiode het aantal gespaarde uren kan worden ingezet om een aaneengesloten periode de werkzaamheden te onderbreken (Sabbatsverlof) dan wel vanaf 52 jaar verspreid over meerdere jaren, eventueel in combinatie met Bevordering arbeidsparticipatie ouderen (BAPO-regeling), wekelijks een aantal uren minder te werken (Seniorenverlof). In het vo en bve geldt een soortgelijke regeling.

8.2.13. Promotie en privileges

Het door decentrale CAO-partijen ontwikkelde functiebouwwerk voor het voortgezet onderwijs en het beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie kent voorbeeldfuncties voor docenten en voor onderwijsondersteunende functies op verschillende niveaus. Daarmee biedt het functiebouwwerk ruimte voor loopbaan- en promotiemogelijkheden voor docenten en ondersteunend personeel. In het kader van integraal personeelsbeleid kunnen scholen /instellingen vervolgens beoordelen of op basis van competentieontwikkeling promotie naar een hoger gewaardeerde functie mogelijk is. Dat hangt mede af van de onderwijskundige en organisatorische keuzen en van de financiële mogelijkheden van scholen/instellingen. Voor het primair onderwijs biedt het bestaande instrumentarium van norm- en voorbeeldfuncties ruimte voor functiedifferentiatie binnen de leraarsfunctie en binnen onderwijsondersteunende functies.

8.2.14. Mobiliteit

Het bevoegd gezag (schoolbestuur) kan een leraar benoemen en ontslaan. Er is geen plaatsingsregeling, maar een open sollicitatieprocedure. Leraren kunnen vrij solliciteren naar een baan en veranderen van baan.

8.2.15. Ontslag

In de wet- en regelgeving is een aantal bepalingen opgenomen wat betreft ontslag. Voor het primair onderwijs zijn de ontslagregelingen geregeld in de Rechtspositiebesluit WPO/WEC (Rpb WPO/WEC). Voor de overige sectoren zijn deze geregeld in Collectieve Arbeidsovereenkomsten (CAO's). Voor het bijzonder en openbaar onderwijs zijn verschillende rechtsgangen van toepassing.

In het primair en voortgezet onderwijs is er sprake van een afvloeiingsregeling (31 juli 1996). De afvloeiingsregeling is niet meer zoals voorheen per school geregeld maar per schoolbestuur waar meerdere scholen onder kunnen vallen.

Bij (naderend) ontslag moet de instelling een instroomtoets bij het Participatiefonds aanvragen. Ontslag kan plaatsvinden op basis van beëindiging van een tijdelijk dienstverband, op grond van formatieve ontwikkelingen en op grond van kwalitatieve fricties (dringende reden, onverenigbaarheid van karakters, denominatie). Voor de werkgever geldt wel een inspanningsverplichting de werknemer intern te herplaatsen of extern in een passende functie te herplaatsen. De activiteiten die een werkgever heeft ondernomen worden getoetst. Verder mag na 24 c.q. 30 maanden ziekte ontslag op basis van ziekte en gebrek bij de UWV worden aangevraagd.

8.2.16. Pensioen

In Nederland wordt als regel iedereen op 65-jarige leeftijd gepensioneerd en heeft dan recht op een ouderdomspensioen ingevolge de Algemene Ouderdomswet (AOW). Het onderwijspersoneel van het openbaar en bijzonder onderwijs kent daarnaast ook een aanvullend pensioen dat is ondergebracht bij het pensioenfonds voor het overheidspersoneel en onderwijspersoneel, het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds. De pensioenberekening is gebaseerd op het middelloonstelsel. Dit geldt zowel voor het FPU (zie onder), ouderdoms- en nabestaandenpensioen en het invaliditeitspensioen, dat vanaf 1 januari 2004 wordt opgebouwd. Dit betekent dat deze pensioenen niet meer over het laatst verdiende salaris (eindloon), maar over het gemiddelde salaris tot aan pensionering worden berekend. Het tot en met 2003 opgebouwde pensioen, valt onder de eindloonregeling.

De opbouw van het pensioen gaat in bij indiensttreding.

Op basis van het premie- en indexatiebeleid van het ABP wordt jaarlijks bekeken of de financiële positie van het fonds het toelaat of er wordt geïndexeerd, en zo ja, in welke mate.

Het publiekrechtelijk ABP is per 1 januari 1996 opgehouden te bestaan. Daarvoor in de plaats is de Stichting Pensioenfonds ABP getreden die onder de Pensioen- en Spaarfondsenwet (PSW) valt. De Algemene Burgerlijke Pensioen wet (ABP-wet) is ingetrokken en vervangen door het Pensioenreglement. De inhoud van het reglement wordt bepaald door een paritaire vertegenwoordiging van werkgevers en werknemers, georganiseerd in de Raad voor Overheidspersoneel (ROP). Voorts is er een stichting voor de uitvoering van de sociale zekerheid van het overheids- en onderwijspersoneel, de Stichting Uitvoeringsinstelling Sociale Zekerheid voor overheid en onderwijs (USZO).

In de plaats van de vervroegde uittreding (VUT) is per 1 april 1997 de Flexibel Pensioen en Uittredenregeling (FPU) van kracht geworden. Het is een structurele flexibele pensioenregeling, waarbij werknemers onder meer zelf kunnen bepalen op welke leeftijd tussen 55 en 65 jaar zij volledig of gedeeltelijk met werken willen stoppen. Uiteraard bepaalt het moment waarop wordt gestopt met werken de hoogte van de uitkering.

8.3. Schoolleiding

8.3.1. Vereisten benoeming tot directeur

Primair Onderwijs

Om tot (adjunct-)directeur te kunnen worden benoemd, moet betrokkene in het bezit zijn van:

- een verklaring omtrent het gedrag;
- een bewijs van bekwaamheid tot het geven van het onderwijs.

Ten slotte moet betrokkene niet krachtens rechterlijke uitspraak van het geven van onderwijs zijn uitgesloten.

Voortgezet Onderwijs

Om tot rector, directeur, conrector of adjunct-directeur te kunnen worden benoemd, moet betrokkene in het bezit zijn van:

- een verklaring omtrent het gedrag
- een bewijs van bekwaamheid voor het door hem aan die school te geven onderwijs
- een bewijs van voldoende pedagogische en didactische voorbereiding

Het bevoegd gezag kan hiervan afwijken voor ten hoogste de helft van het aantal personeelsleden, bestaande uit de rector of de directeur en de aan de school verbonden conrectoren of adjunct-directeuren.

Ten slotte moet betrokkene niet krachtens rechterlijke uitspraak van het geven van onderwijs zijn uitgesloten.

Voor de voorzitter en de leden van de centrale directie gelden deze eisen niet.

8.3.2. Arbeidsvoorwaarden bij de functie van directeur

De arbeidsvoorwaarden zijn gelijk aan die van een leraar, met dit verschil dat de bezoldiging overwegend plaats vindt naar een salarisschaal met een hoger maximumsalaris dan die van de leraar. Zie hiervoor paragraaf 8.7.3.

8.4. Onderwijsinspectie

De minister is verantwoordelijk voor de kwaliteit van het onderwijs. De Inspectie van het Onderwijs is met toezicht belast.

Het management van de inspectie bestaat uit de inspecteur-generaal en drie hoofdinspecteurs. Iedere hoofdinspecteur geeft leiding aan één van de drie inspectiesectoren: primair onderwijs, voortgezet onderwijs en hoger onderwijs, beroepsonderwijs en volwasseneneducatie. Inspecteurs van het onderwijs geven uitvoering aan de inspectie van het onderwijs zoals dat is omschreven in de Wet op het Onderwijstoezicht.

8.4.1. Aanstellingvereisten voor inspecteurs van het onderwijs

Inspecteurs van het onderwijs worden op voorstel van de hoofdinspecteurs aangesteld door de Inspecteur generaal van het onderwijs. Er zijn geen aanstellingsvereisten vastgelegd, maar zowel ervaring in de betreffende onderwijssector en/of analytische kennis en vaardigheden zijn een pre. Voor hoofdinspecteurs gelden de zelfde voorwaarden als bij aanstelling tot inspecteur van het onderwijs; daarnaast is bestuurlijke ervaring een vereiste. Hoofdinspecteurs worden op voorstel van de Inspecteur-generaal aangesteld door de minister van onderwijs.

De Inspecteur-generaal wordt op voorstel van de minister van onderwijs aangesteld door het Kabinet.

8.4.2. Arbeidsvoorwaarden bij de functie van inspecteur

Inspecteurs hebben dezelfde rechtspositie als een ambtenaar.

8.5. Personeel verantwoordelijk voor ondersteuning en begeleiding

Vanuit de wet of regelgeving bestaan er geen bepalingen die de verantwoordelijkheid van ondersteuning en begeleiding voorschrijven. De overheid is gestart met een aantal projecten dat gericht is op de ondersteuning en de begeleiding van leraren. Op termijn is het de bedoeling dat die ontwikkeling leidt tot een centrale overeenkomst, waardoor iedere school de financiële mogelijkheden wordt geboden om invulling te geven aan die taak.

8.6. Overig personeel

Het overige personeel bestaat uit het zogenoemde onderwijsondersteunend personeel. Dit betreft personeel dat in diverse functies werkzaam kan zijn. Voor het primair onderwijs bestaan hiervoor norm- en voorbeeldfuncties. Het betreft onder meer de functies van conciërge en administratief medewerker en onderwijsondersteunende functies die gerelateerd zijn aan het primaire proces, zoals de functies van klassenassistent, onderwijsassistent en lerarenondersteuner. Voor het speciaal basisonderwijs en speciaal voortgezet onderwijs bestaat naast genoemde functies nog specifieke functies zoals: logopedist, fysiotherapeut en instructeur mobiliteit.

Ook het VO kent naast de algemene ondersteunende functies, zoals administratief medewerker, conciërge en kantinebeheerder onderwijsondersteunende functies die gerelateerd zijn aan het primair proces, zoals technische docentassistent en technische onderwijsassistent.

Ook in het functiebouwwerk voor het beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie en in het hoger beroepsonderwijs komen overeenkomstige onderwijsondersteunende en beheersfuncties voor.

8.7. Statistieken leraren

De statistieken in 8.7.1. en 8.7.2. zijn ontleend aan de publicatie Kerncijfers 1999-2003 Onderwijs, Cultuur, Wetenschap. Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur, Wetenschap is de bron voor de gegevens in 8.7.3.

8.7.1. Aantal personeelsleden (in fte's x 1000)

	2001	2002	2003
primair onderwijs	119,2	126,6	129,7
* (speciaal) basisonderwijs	99,0	105,0	106,4
* (voortgezet) speciaal onderwijs	20,2	21,6	22,9
voortgezet onderwijs	76,2	80,1	81,9
beroepsonderwijs en volwasseneneducatie	35,0	36,9	37,6
hoger beroepsonderwijs	22,5	23,3	-
wetenschappelijk onderwijs	38,6	-	-

8.7.2. Gemiddelde leeftijd personeel (in jaren)

	2001	2002	2003
primair onderwijs	42,4	42,4	42,0
voortgezet onderwijs	45,4	45,1	45,3
beroepsonderwijs en volwasseneneducatie	45,7	45,7	45,9
hoger beroepsonderwijs	44,8	45,0	-
wetenschappelijk onderwijs	-	-	-

8.7.3 Salarissen

Inleiding

- De functieniveaus zijn voor het PO afkomstig uit het Rechtspositiebesluit onderwijspersoneel (RPB WPO/WEC) en voor de overige velden uit de decentrale CAO's.
- Het beginsalaris en de salarislijn van directieleden is afhankelijk van het laatstgenoten salaris in de vorige (leraars)functie.
- Met ingang van 1 maart 2001 zijn de directieschalen in het PO aangepast en de maximumsalarissen verhoogd.

8.7.3.1. Salarissen basisonderwijs

Salarissen op loonpeil 1-3-2003; carrièrepatronen vanaf 1-8-2002

BO	Leraar			Adjunct-directeur			Directeur		
		t/m 399 lln	400 t/m 899 lln	900 of meer lln	t/m 199 lln	200 t/m 399 lln	400 t/m 899 lln		900 of meer lln
Salarisschaal	LA	LB	AA	AB	AC	DA	DB	DC	DC+ Uitloop
Beginsalaris	2120	2198	2122	2171	2220	2433	2528	2624	2624
Eindsalaris	3058	3359	3162	3410	3920	3583	4061	4541	4733
Salarislijn In jaren	18	18	11	13	18	13	15	16	18

8.7.3.2. Salarissen speciaal basisonderwijs

Salarissen op loonpeil 1-3-2003; carrièrepatronen vanaf 1-8-2002

SBO	Leraar		Adjunct-directeur		Directeur		
			t/m 199 leerlingen	200 of meer leerlingen	t/m 199 leerlingen	200 t/m 399 leerlingen	400 of meer leerlingen
Salarisschaal	LB	LB + toe-lage	AB	AC	DB	DC	DC+ Uitloop
Beginsalaris	2198	2198	2171	2220	2528	2624	2624
Eindsalaris	3359	3359 + 215,64	3410	3920	4061	4541	4733
Salarislijn In jaren	18	18	13	18	15	16	18

8.7.3.3. Salarissen speciaal voortgezet onderwijs

Salarissen op loonpeil 1-3-2003; carrièrepatronen vanaf 1-8-2002

SO	Leraar		Adjunct-directeur		Directeur		
			tot 24 fte	24 of meer fte	tot 24 fte	24 t/m 42 fte	42 of meer fte
Salarisschaal	LB	LB + toelage	AB	AC	DB	DC	DC + uitloop
Beginsalaris	2198	2198	2171	2220	2528	2624	2624
Eindsalaris	3359	3359 + 215,64	3410	3920	4061	4541	4733
Salarislijn in jaren	18		13	18	15	16	18

8.7.3.4. Salarissen voortgezet onderwijs

Salarissen op loonpeil 1-3-2003; carrièrepatronen vanaf 1-8-2002

VO	Leraar			Directeur					Voorzitter centrale directie			
	LB	LC	LD	11	12	13	14	15	13	14	15	16
Salarisschaal	LB	LC	LD	11	12	13	14	15	13	14	15	16
Beginsalaris	2198	2211	2220	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eindsalaris	3359	3920	4459	3920	4459	4836	5314	5838	4836	5314	5838	6414
Salarislijn in jaren	18	18	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-

8.7.3.5. Salarissen beroeps- en volwasseneneducatie

Salarissen op loonpeil 1-4-2003; carrièrepatronen vanaf 1-8-2002

BVE	Docent		Coördinerend docent	sectordirecteur	Voorzitter CvB
Salarisschaal	LB	LC	LD	14	18
Beginsalaris	2199	2212	2221	3973	5317
Eindsalaris	3361	3922	4461	5317	7751
Salarislijn in jaren	18	18	18	12	13

Dit betreft een voorbeeldfunctie in het functiewaarderingssysteem voor de Bve-sector. Te denken is hierbij aan stafdiensten als Personeel, Financiën en ICT. De Cao Bve laat de instellingen vrij in het inrichten van het functiebouwwerk en de zwaarte van de onderscheiden functies. De onderhavige voorbeeldfunctie is te beschouwen als de zwaarste staffunctie die in de praktijk voorkomt.

8.7.3.6. Salarissen hoger beroepsonderwijs

Loonpeil salarissen en salarislijnen op 1-4-2003

HBO	instructeur technische vaardigheden	instructeur praktijk-onderwijs	hoofd-instructeur praktijk-onderwijs	docent	hogeschool docent	hogeschool hoofddocent	lector
Maximum-schaal	8	9	10	11	12	13	14
Begin-salaris	1775	2279	2251	2323	2235	2874	3492
Eind-salaris	2724	3080	3384	3984	4491	4871	5352
Salarislijn in jaren	13	10	18	18	23	19	19

8.7.3.7 Salarissen wetenschappelijk onderwijs

Loonpeil salarissen en salarislijnen op 1-4-2003

WO	hoogleraar A	hoogleraar B	assistent/onderzoek in opleiding	assistent geneeskundige in opleiding	student-assistent (maximaal werktijd) ^{1/2}
Beginsalaris	4428	4937	1501	2468	1611
Eindsalaris	6462	7805	2143	3180	1881
Salarislijn in jaren	14	16	4	8	3

9. Evaluatie van het onderwijssysteem

De Inspectie van het Onderwijs is belast met het toezicht op het onderwijs. Artikel 23 van de Grondwet vormt de basis van dit toezicht. In de Wet op het onderwijstoezicht (WOT) en in het jaarwerkplan dat de inspectie jaarlijks opstelt wordt het toezicht geconcretiseerd.

De Inspectie bewaakt en bevordert de kwaliteit van het onderwijs in Nederlandse onderwijsinstellingen op basis van een gedegen kennis van die scholen en instellingen.

Hiervoor voert de Inspectie regelmatig systematische onderzoeken uit onder scholen en instellingen.

De Inspectie rapporteert hierover zowel aan de betrokken scholen en instellingen als aan de bewindslieden en het parlement.

De WOT draagt de volgende taken aan de Inspectie op:

- het beoordelen van de kwaliteit van het onderwijs;
- het toezien op de naleving van wet- en regelgeving;
- het bevorderen van de kwaliteit van het onderwijs;
- het rapporteren over de ontwikkeling van het onderwijs;
- het verrichten van andere bij of krachtens de wet aan de inspectie opgedragen taken.

De Wet op het primair onderwijs, Wet op het voortgezet onderwijs en de wet educatie en beroepsonderwijs bepalen dat het bevoegd gezag zorg draagt voor de kwaliteit van het onderwijs. De inspectie stimuleert onderwijsinstellingen om deze eigen verantwoordelijkheid voor het kwaliteitsbeleid zoveel mogelijk te benutten en waar te maken. Wanneer een school zelf regelmatig haar kwaliteit evalueert, zal de inspectie waar mogelijk haar oordeel baseren op de uitkomsten van deze zelfevaluatie en eigen onderzoek beperken.

9.1. Voorgeschiedenis

Sinds het begin van de jaren tachtig is het Nederlandse onderwijsbeleid gericht op kwaliteitsverbetering. De onderwijsinstellingen zijn steeds meer verantwoordelijk voor het bepalen en bevorderen van de kwaliteit van het onderwijs. Naast interne evaluatie door de scholen/instellingen zelf vindt er externe (onafhankelijke) beoordeling en externe evaluatie door de inspectie plaats. In het primair en het voortgezet onderwijs gebeurt dat door de Inspectie, in de bve-sector door de inspectie en het KCE (Kwaliteitscentrum Examinering) en in het hoger onderwijs is dat de Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie (NVAO). Voor het onderwijsstelsel als geheel is de Inspectie verantwoordelijk.

9.2. Huidige ontwikkelingen

In juli 2004 is de Wet op de beroepen in het onderwijs (WBIO) in het Staatsblad gepubliceerd. De wet treedt op een nog nader te bepalen datum in werking.⁹⁵ De WBIO heeft betrekking op de sectoren Primair Onderwijs, Voortgezet Onderwijs en Beroeps- en Volwasseneneducatie en is onderdeel van een nieuw kwaliteitsstelsel voor het onderwijs. Achterliggende gedachte bij het wetsvoorstel is dat scholen primair verantwoordelijk zijn voor het verzorgen van kwalitatief hoogwaardig onderwijs op maat. Zij moeten daarvoor de ruimte krijgen binnen randvoorwaarden waarop ook de overheid aanspreekbaar is. De kwaliteit en professionaliteit van het personeel zijn belangrijke kwaliteitsbepalende factoren. De wet gaat uit van een gedeelde verantwoordelijkheid voor kwaliteit en van een heldere rolverdeling tussen scholen en overheid. De overheid stelt kwaliteitsnormen vast die ruimte laten voor scholen en betrekking hebben op inhoudelijke kwaliteitseisen, algemene beginselen van behoorlijke onderwijskwaliteit, eisen aan beroepskwaliteit en een onafhankelijk en stimulerend toezicht.

⁹⁵ Bron: Staatsblad 344, 2004 p.39

Per 1 augustus 2004 is tevens een nieuwe examensystematiek in werking getreden in het beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie en is het Kwaliteitscentrum Examinering (KCE) verantwoordelijk voor de externe borging van de examens. De inspectie houdt toezicht op de kwaliteit van het functioneren van het KCE.

De activiteiten van scholen in het onderwijsproces kenmerken zich niet langer door uitvoering van door de overheid opgelegde regels. Bij het vergroten van de ruimte voor scholen om eigen beleid te voeren, hoort dat scholen zelf aan kwaliteitszorg doen en daarvoor beleid ontwikkelen. Verder hoort daarbij dat zij verantwoording afleggen over de wijze waarop zij dit beleid invullen. Het gaat daarbij niet alleen om het afleggen van verantwoording aan de overheid over het gerealiseerde onderwijs, maar ook aan leerlingen, ouders en andere betrokkenen over de onderwijskwaliteit. Dit sluit ook aan op de Wet op het onderwijstoezicht (2002) die uitgaat van proportioneel inspectietoezicht. Dat houdt in dat het inspectietoezicht zich vooral zal richten op instellingen die dat ook nodig hebben. De frequentie en intensiteit van het onderzoek hangen samen met de mate waarin instellingen in staat zijn voldoende kwaliteit te leveren en hierover heldere en betrouwbare verantwoording te geven. De inspectie bezoekt tevens elke instelling jaarlijks om de ontwikkelingen te volgen en mogelijke risico's in beeld te krijgen. Op instellingen met kwalitatief goed onderwijs en een goed ontwikkeld kwaliteitszorgsysteem zal minder intensief toezicht worden gehouden.

9.3. Wetgeving

Sinds 1 september 2002 is de Wet op het Onderwijstoezicht (WOT) in werking. Deze wet geldt voor de sectoren Primair Onderwijs, Voortgezet Onderwijs en Beroeps- en Volwasseneneducatie en moet een professioneel en onafhankelijk opereren van de Inspectie mogelijk maken en het stimulerend toezicht vormgeven. De Inspectie sluit daarbij aan op de eigen kwaliteitszorg van de onderwijsinstellingen. Nieuw is dat de Inspectie nu ook de wettelijke taak heeft de kwaliteit van het onderwijs te bevorderen. In de WOT zijn drie uitgangspunten opgenomen waaraan het inspectietoezicht moet voldoen:

1. In acht nemen van de vrijheid van onderwijs en de eigen verantwoordelijkheid van de onderwijsinstellingen.

Een school is in eerste instantie zelf verantwoordelijk voor de kwaliteit van het door haar gegeven onderwijs. Deze eigen verantwoordelijkheid omvat het beschrijven van de beoogde kwaliteit in concrete streefdoelen, het realiseren van deze streefdoelen, het bewaken van de kwaliteit en het daarover afleggen van publieke verantwoording. De bepalingen in de onderwijswetten over het schoolplan en de schoolgids voor primair en voortgezet onderwijs, evenals over het verslag met betrekking tot de kwaliteit van het onderwijs voor het beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie, drukken deze eigen verantwoordelijkheid en verantwoordingsplicht uit. Binnen deze wettelijke kaders bepaalt de school zelf de kwaliteitsdoelen en -normen, evenals de manier waarop de kwaliteit wordt gemeten en geëvalueerd. Op grond van haar eigen beoordeling bepaalt de school vervolgens zelf welke kwaliteitsverbeteringen zij nodig acht.

De Inspectie stimuleert onderwijsinstellingen om de eigen verantwoordelijkheid voor het kwaliteitsbeleid zoveel mogelijk te benutten en waar te maken. Wanneer een school zelf regelmatig haar kwaliteit evalueert, zal de Inspectie waar mogelijk haar oordeel baseren op de uitkomsten van deze zelfevaluatie en eigen onderzoek beperken. Voordat de Inspectie daartoe overgaat, zal zij de zelfevaluatie op drie punten tegen het licht houden:

- Ten eerste controleert de Inspectie of alle relevante aspecten in het functioneren en het presteren van de school in de zelfevaluatie aan de orde zijn gekomen. De inspectie kijkt of de school zich een oordeel heeft gevormd over de kwaliteitsaspecten die in het toezichtkader zijn opgenomen. Toezichtkaders geven een nadere uitwerking van de werkwijze van de Inspectie en de inhoud van het toezicht.

- Ten tweede gaat de Inspectie op grond van door de school aangeleverde documenten na of de zelfevaluatie voldoende onderbouwd en betrouwbaar is.
 - Ten derde gaat de Inspectie na of de school de lat op de juiste hoogte heeft gelegd bij de kwaliteitsdoelen die men zichzelf heeft gesteld.
2. niet meer belasting van de onderwijsinstellingen dan voor zorgvuldig toezicht nodig is (het zogenaamde proportioneel toezicht);
 3. het toezicht is mede gericht op het informeren over de (kwaliteits)ontwikkelingen in de sector.

De kwaliteitsaspecten die de WOT hanteert voor het primair en voortgezet onderwijs horen tot twee categorieën: wettelijke voorschriften en andere aspecten van kwaliteit:

- a. Wettelijke voorschriften zijn er in de vorm van deugdelijkheidseisen en bekostigingsvoorwaarden.
- b. De andere aspecten zijn:
 - de opbrengsten van het onderwijs: leerresultaten, voortgang in de ontwikkeling van leerlingen;
 - de inrichting van het leerproces: leerstofaanbod, leertijd, pedagogisch klimaat, schoolklimaat, didactisch handelen van de leraren, leerlingenzorg en inhoud, niveau en uitvoering van de toetsen, tests, opdrachten of examens.

Voor de bve-sector vloeien de wettelijke en kwaliteitseisen voort uit de Wet Educatie Beroepsonderwijs (WEB).

Deze aspecten van kwaliteit zijn uitgewerkt in toezichtkaders, waarin de Inspectie zich verantwoordt over de manier waarop zij het toezicht uitoefent. De toezichtkaders worden vastgesteld door de inspecteur-generaal van het onderwijs. De minister van onderwijs moet de toezichtkaders goedkeuren. Er zijn aparte toezichtkaders voor de verschillende sectoren van onderwijs. Wel berusten de verschillende toezichtkaders op gelijke opvattingen over kwaliteitsdefinities en hebben ze gemeenschappelijke delen. Toezichtkaders geven een nadere uitwerking van de werkwijze van de Inspectie en de inhoud van het toezicht. Wat de werkwijze betreft geeft het toezichtkader informatie over de soorten onderzoeken die de Inspectie verricht, de frequentie en de zwaarte daarvan, de rapporten die de Inspectie op basis van de onderzoeken uitbrengt en de relatie van deze rapporten met de elektronische schooldossiers en de kwaliteitskaarten.

Wat de inhoud betreft: elk toezichtkader bevat een waarderingskader, waarin een inhoudelijke uitwerking van kwaliteitsaspecten in de vorm van indicatoren en normen is opgenomen. Dit waarderingskader maakt duidelijk wat redelijkerwijs op het gebied van kwaliteit van een school verwacht mag worden. In het waarderingskader zijn kwaliteitsaspecten gebundeld in drie domeinen: de zorg voor de kwaliteit, onderwijs en leren en opbrengsten. In de bve-sector worden deze drie domeinen kwaliteitsborging en -verbetering, onderwijs en leren en opbrengsten genoemd.

Voor de bve-sector zijn in de WOT geen aspecten van kwaliteit opgenomen, omdat de voor deze sector geldende Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB) aan de bve-instellingen een aantal wettelijke opdrachten geeft, gekoppeld aan een grote mate van autonomie. Het onderzoek van de Inspectie zal zich dus vooral richten op de manier waarop de instellingen deze opdrachten uit de WEB gestalte hebben gegeven, welke kwaliteitsdoelen zij zich daarbij hebben gesteld en of die op een aanvaardbaar niveau zijn gerealiseerd.

Met het accreditatiewetsvoorstel, eveneens in werking getreden in 2002, zijn de belangrijkste uitgangspunten van de WOT ook van toepassing op de sectoren Hoger Beroepsonderwijs en Wetenschappelijk Onderwijs. De Inspectie houdt vanaf 1 januari 2003 in alle onderwijssectoren volgens de nieuwe principes proportioneel toezicht (zie 9.2.)

De WOT biedt de minister de mogelijkheid om kwaliteitsverbetering door de instelling (financieel) te ondersteunen, bijvoorbeeld door het bestuur te laten bijstaan door een extern deskundige. De sanctiemogelijkheden - bekostigingssanctie en ontneming van rechten – zijn gehandhaafd, waarbij de bekostigingssanctie alleen inzetbaar is als de wettelijke voorschriften niet zijn nageleefd.

9.4. Evaluatie op school/instellingsniveau

De Inspectie van het Onderwijs houdt toezicht op de kwaliteit van het onderwijs en ressorteert onder de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Het toezicht van de Inspectie omvat de volgende taken:

- het beoordelen van de kwaliteit van het onderwijs;
- het bevorderen van deze kwaliteit;
- het rapporteren over de ontwikkeling van het onderwijs, in het bijzonder over de kwaliteit daarvan, zowel op het niveau van het onderwijsstelsel als geheel, als op het niveau van de afzonderlijke instellingen.

Uitgangspunt bij de kwaliteitsbeoordeling door de Inspectie is dat de instelling primair verantwoordelijk is voor de kwaliteit van het door haar gegeven onderwijs. Het toezicht op het hoger onderwijs is gewijzigd (zie 9.4.2.4.)

9.4.1. Interne evaluatie

9.4.1.1. primair en voortgezet onderwijs

Instrumenten voor kwaliteitsbewaking en -bepaling binnen de school zijn onder andere het schoolplan, de schoolgids en de klachtenregeling, die zowel voor het primair onderwijs als voor het voortgezet onderwijs verplicht zijn sinds 1998.

Diverse onderwijsorganisaties hebben hun krachten en expertise gebundeld in samenwerkingsprojecten om scholen in het primair en voortgezet onderwijs te ondersteunen bij hun kwaliteitszorg:

- Voor het primair onderwijs is er Q*Primair, een samenwerkingsproject van organisaties voor bestuur en management in het primair onderwijs en vertegenwoordigers van vakorganisaties (<http://www.qprimair.nl>)
- Voor het voortgezet onderwijs het Q5-project, een samenwerkingsproject van besturenorganisaties in het voortgezet onderwijs (<http://www.q5.nl>)
- Kwaliteitsring, waarin organisaties voor bestuur en management en van schoolleiders in primair en voortgezet onderwijs, landelijke pedagogische centra, het SLO (Instituut voor leerplanontwikkeling), CITO (Instituut voor toetsontwikkeling) en SBL (Samenwerkingsorgaan beroepskwaliteit leraren) zijn verenigd (www.kwaliteitsring.nl/).

Schoolplan

Eens in de vier jaren moet het schoolbestuur haar schoolplan op-, c.q. bijstellen. In het plan geeft het bestuur aan op welke manier ze werkt aan verdere verbetering van het onderwijs. Elke school is verplicht om haar eigen kwaliteit regelmatig te toetsen. De informatie die dat oplevert vormt de basis voor het plan. Het plan wordt pas vastgesteld als de medezeggenschapsraad daarmee instemt. Met het schoolplan legt een school ook verantwoording af aan de Inspectie over het gevoerde en te voeren beleid.

Schoolgids

De schoolgids is een informatief document voor ouders en leerlingen, waarin het schoolbestuur een beschrijving geeft van de doelen die ze nastreeft, het eigen functioneren weergeeft en rapporteert over

bereikte resultaten. De schoolgids is een jaarlijkse uitwerking van het schoolplan en biedt ouders de mogelijkheid om met de school in gesprek te komen over het schoolbeleid.

De schoolgids geeft ondermeer informatie over de ouderbijdrage en de rechten en plichten van ouders en leerlingen. Verder wordt uitleg gegeven over de extra zorg aan leerlingen met leermoeilijkheden of gedragsproblemen.

De school zendt de schoolgids aan de Inspectie als verantwoording van haar kwaliteitsbeleid. De Inspectie kan zich ervan verzekeren of de schoolgids op correcte wijze de schoolrealiteit beschrijft.

Klachtenregeling

Scholen zijn verplicht alle ouders te informeren over hun klachtenregeling. De klachtenregeling is een aanvulling op bestaande mogelijkheden van inspraak en meebesturen. Het gaat om een laagdrempelige voorziening waarbij ouders klachten over het bevoegd gezag en allen die werkzaam zijn in de school kunnen deponeren. Het schoolbestuur is wettelijk verplicht een klachtencommissie in te stellen waar de klachten van ouders kunnen worden ingediend.

Leerlingvolgsysteem

Er bestaan verschillende leerlingvolgsystemen die als instrument voor kwaliteitsbewaking kunnen worden gebruikt door scholen voor basisonderwijs en speciaal basisonderwijs. Het meest gebruikt worden Cito-LVS en het IPMON-LVS.

- Het Instituut voor Toetsontwikkeling (CITO) heeft een leerlingvolgsysteem ontwikkeld, dat bestaat uit een reeks samenhangende toetsen met een psychometrische onderbouwing - zodat vorderingen van leerlingen kunnen worden vastgesteld - en een systeem voor (handmatige of geautomatiseerde) registratie van leervorderingen. Dit kwaliteitszorgsysteem is bedoeld als een hulpmiddel om op onderdeelniveau de vorderingen vast te stellen in de functieontwikkeling, lezen, spellen en rekenen en in luisteren, schrijfvaardigheid en wereldoriëntatie en informatieverwerking. Eén à twee maal per jaar kunnen globaal de leervorderingen worden vastgesteld. Om de resultaten te registreren gebruikt het Cito leerlingrapporten en groepsoverzichten. De leerlingrapporten zijn gebaseerd op scores van een leerling op één bepaalde toetsreeks, meestal over een periode van meerdere jaren. Met behulp van de groepsoverzichten worden de prestaties van een groep leerlingen op een bepaalde test op een rijtje gezet. Dit geeft de leerkracht de mogelijkheid te analyseren of zijn/haar instructie gedrag aansluit bij de leerlingen. Gemiddelde scores op groeps- of schoolniveau kunnen aanleiding zijn tot een herbezinning van de door de school gevolgde werkwijze en op die manier de aanzet vormen tot schoolzelfevaluatie.
- Het IPMON-LVS (instrumentarium voor periodieke methodeonafhankelijke niveaubepaling) is een zogenaamd DLE-systeem. DLE's (Didactische Leeftijds Equivalenten), geven aan hoeveel maanden onderwijs een leerling gemiddeld nodig heeft om een bepaald niveau te halen. De resultaten van de toetsen worden geregistreerd met behulp van leerling- en groepsprofielen. Het leerlingprofiel is een kaart waarop resultaten van alle testen die een leerling maakt worden bijgehouden. Deze kaart blijft bruikbaar van groep 1 tot en met de brugklas. De groepsprofielen zijn gebaseerd op de scores die een groep leerlingen behaalt op een bepaalde test of een reeks van testen. Deze groepsprofielen gaan met de groep mee vanaf groep 3 tot en met de brugklas.

9.4.1.2. Evaluatie in het beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie

Eén van de centrale doelstellingen van de Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB) is versterking van de kwaliteit van de volwasseneneducatie en het beroepsonderwijs. De WEB verplicht instellingen een stelsel van kwaliteitszorg op te zetten en te onderhouden. Deze wettelijke bepaling gaat uit van het zelfregulerend vermogen van de instellingen. Ze moeten de eigen kwaliteit kunnen bewaken en zichzelf bij onvoldoende kwaliteit kunnen corrigeren.

De instellingen moeten regelmatig en voorzover het de examens betreft jaarlijks, een verslag openbaar maken over de beoordeling van de kwaliteit van het onderwijs en van de examens, de resultaten

daarvan en het voorgenomen beleid in het licht van die resultaten. Het kwaliteitszorgverslag, ook wel zelfevaluatieverslag genoemd, is een openbaar verslag.

De WOT gaat uit van het principe dat onderwijsinstellingen zelf verantwoordelijk zijn voor hun kwaliteit. In de WOT is opgenomen dat het toezicht zal aanhaken bij de eigen kwaliteitszorg van de instelling en dat de Inspectie haar toezicht daarbij proportioneel zal inrichten. Waar de instellingen zelf verantwoordelijk zijn voor de kwaliteit van hun onderwijs, ligt het voor de hand dat de inspectie in haar toezicht aansluit bij de resultaten daarvan. De neerslag van deze resultaten wordt zelfevaluatie genoemd. Dit zelfevaluatieverslag van de instelling is primair aangrijpingspunt voor de inspectie in haar driejaarlijkse periodiek kwaliteitsonderzoek. In de praktijk sluiten de verantwoordingscyclus van de instelling en de toezichtcyclus van de inspectie op elkaar aan.

CREBO

In het Centraal Register Beroepsopleidingen (CREBO) is het onderwijsaanbod van bekostigde en niet-bekostigde instellingen en instellingen die examinering verzorgen voor het beroepsonderwijs over het schooljaar 2004/2005 opgenomen.⁹⁶

Daarnaast wordt in het CREBO ook de intrekking van het recht op examinering vermeld. In het CREBO zijn geen gegevens over de opleidingen volwasseneneducatie opgenomen.

9.4.1.3. Evaluatie in het hoger onderwijs

Voor een systematische en structurele aandacht voor de kwaliteit van het hoger onderwijs functioneert een systeem van kwaliteitszorg.

Binnen dit systeem zijn drie elementen te onderscheiden:

- de doelstellingen, die helder geformuleerd moeten zijn;
- een monitoringsysteem, waaraan men kan zien of het proces om doelstellingen te bereiken ook daadwerkelijk wordt beheerst. Het gaat hierbij om een goed werkend studievoortgangregistratiesysteem, het bijhouden van rendementgegevens en het bijhouden van het aantal uitvallers;
- de evaluatie, de belangrijkste schakel in het proces van kwaliteitszorg. Er wordt onderscheid gemaakt tussen interne evaluatie (door de betrokkenen) en externe evaluatie (door externe deskundigen).

Interne evaluatie omvat de volgende aandachtsgebieden:

- onderwijs
- eindtermen
- inhoud
- onderwijsproces
- rendement en randvoorwaarden
- maatschappelijke dienstverlening
- beleid van de instelling

Voor onderzoek geldt een eigen systeem van kwaliteitszorg. Voor interne evaluatie wordt zelfevaluatie als instrument gebruikt.

Het instellingsbestuur van een hbo- of wo-instelling draagt zorg voor de interne evaluatie van de opleidingen (zelfevaluatie). Dit gebeurt zoveel mogelijk in samenwerking met andere instellingen en volgens een vastgesteld protocol. Deze zelfevaluatie dient als basis voor de externe beoordeling door de visitatiecommissie (zie 9.4.2.4.). De commissie bestaat uit onafhankelijke deskundigen. De

⁹⁶ Bron: <http://crebo.cfi.kennisnet.nl/default.asp> 'Handleiding' 'inleiding'

bevindingen van deze commissie worden per opleiding in een visitatierapport gepresenteerd. Het instellingsbestuur is verantwoordelijk voor een tijdige accreditatie van opleidingen door de NVAO. Accreditatie gebeurt op basis van een daartoe opgestelde externe beoordeling door een visitatiecommissie, aan de hand van het accreditatiekader van de NVAO. De beoordelende instantie benut daartoe de zelfevaluatie van de instelling en beoordeelt onder andere het interne kwaliteitszorgsysteem van de opleiding.

Sinds de Wet kwaliteit en studeerbaarheid in werking is getreden stelt elke hogeschool en universiteit een plan voor kwaliteitsmanagement op.

9.4.2. Externe evaluatie

De minister is verantwoordelijk voor de kwaliteit van het onderwijs. De Inspectie van het Onderwijs is met het toezicht belast.

Het management van de Inspectie bestaat uit de inspecteur-generaal en drie hoofdinspecteurs. Voor de inspectiesectoren primair onderwijs en beroepsonderwijs en volwasseneneducatie is er een afzonderlijke hoofdinspecteur. De sectoren voortgezet onderwijs en hoger onderwijs staan onder leiding van dezelfde hoofdinspecteur. Op het terrein van het hoger onderwijs heeft de Inspectie een andere rol toebedeeld gekregen (zie 9.4.2.4.).

De Inspectie bewaakt en bevordert de kwaliteit van het onderwijs in Nederlandse onderwijsinstellingen op basis van een gedegen kennis van die scholen en instellingen.

De Inspectie rapporteert hierover zowel aan de betrokken scholen en instellingen als aan de bewindslieden en het parlement.

Werkwijze van de Inspectie

De Inspectie kan vijf vormen van onderzoek hanteren in het toezicht:

- het jaarlijks onderzoek: beperkt in diepgang, omvang en tijd, met een duur van één dag. Doelstellingen zijn onderzoek naar behaalde schoolprestaties, het actualiseren van de kwaliteitskaart, overleg over de ontwikkeling van kwaliteitszorg en de schoolontwikkeling in het algemeen en het analyseren van risico's in de verdere ontwikkeling van de school
- Het periodiek kwaliteitsonderzoek vindt in de sectoren PO en VO eens per 4 jaar plaats en in de BVE-sector eens per 3 jaar;

Het onderzoek wordt afgesloten met een openbaar rapport;

- het nader onderzoek: kan volgen op het periodiek kwaliteitsonderzoek om te zien of sprake is van ernstige tekortkomingen in de kwaliteit. De Inspectie kan vervolgens het onderzoek afsluiten;
- het onderzoek naar kwaliteitsverbetering: dit volgt als de Inspectie naar aanleiding van het nader onderzoek oordeelt dat de kwaliteit ernstig tekortschiet;
- het incidenteel onderzoek: onderzoek dat wordt verricht wanneer actuele maatschappelijke ontwikkelingen, media, klachten van ouders enz. daartoe aanleiding geven.

Bij alle onderzoeksactiviteiten die de Inspectie verricht staat de proportionaliteit voorop. Dat wil zeggen: de Inspectie zorgt ervoor dat de onderwijsinstellingen niet met meer onderzoeken worden belast dan voor een zorgvuldige uitoefening van het toezicht nodig is. Daarbij geldt als uitgangspunt: hoe beter de zelfevaluatie van de school, hoe minder toezicht. De Inspectie sluit waar mogelijk aan bij de gegevens die een school op basis van een gedegen zelfevaluatie aanlevert. Andere punten waarop de proportionaliteit doorwerkt zijn de frequentie en de intensiteit van het onderzoek: als er duidelijke signalen zijn dat er geen bijzondere kwaliteitsproblemen zijn dan is intensief en frequent onderzoek niet nodig.

Om onderwijsinstellingen te laten weten waar ze de eerstkomende jaren op het gebied van onderzoeken aan toe zijn, legt de Inspectie per school de noodzakelijke frequentie en intensiteit van het toezicht vast in een toezichtarrangement. Aan het einde van een onderzoek deelt de Inspectie aan de school mee of en hoeveel kwaliteitsproblemen zij in de school heeft aangetroffen en van welke aard

en ernst die problemen zijn. Vervolgens legt de Inspectie in een toezichtarrangement een aantal concrete vervolgfafspraken vast wat de consequenties van de eventueel gesignaleerde problemen zijn voor de termijn en de intensiteit van vervolgonderzoek.

De Inspectie gebruikt eigen onderzoeksgegevens voor het jaarlijkse Onderwijsverslag en voor publicaties over specifieke thema's.

De Inspectie maakt al haar onderzoeksrapporten, ook die over het jaarlijks onderzoek, openbaar op het internet (zie www.onderwijsinspectie.nl/publicaties/).

Rapportage

Naar aanleiding van elk school- en instellingsbezoek stelt de Inspectie een verslag op van haar bevindingen. Deze verslagen hebben allereerst tot doel om de school een aanknopingspunt te geven bij de verdere ontwikkeling van het eigen beleid en de eigen kwaliteitszorg. De verslagen zijn openbaar en staan sinds de zomer van 2000 op het internet.

De gegevens die nodig zijn voor de beoordeling van de kwaliteit van een school worden ook gebruikt voor het opstellen van (openbare) rapportages over de onderwijssector als geheel; deze rapportages zijn in de eerste plaats gericht aan minister en parlement. De Inspectie baseert zich voor die rapportages zowel op de uitkomsten van het schoolbezoek, als op relevante gegevens van andere (onderzoek)instellingen.

De inspectie oordeelt over de kwaliteit en rapporteert hierover maar heeft tevens een stimulerende functie naar de instellingen om de kwaliteit waar nodig te doen verbeteren. Het adviseren is echter geen op zichzelf staande taak van de Inspectie. De Inspectie is ook geen adviesorgaan van de minister, maar rapporteert en adviseert als uitvloeisel van haar totale pakket aan werkzaamheden. Bij constatering van ernstige tekortkomingen en/of langdurig en ernstig tekortschieten in kwaliteit ontvangt de minister een inspectierapport over de betreffende instelling en een advies inzake bestuurlijk handelen. De minister kan dan vervolgens besluiten om tot sancties over te gaan, te weten het ontnemen van de rechten met betrekking tot een opleiding en/of een bekostigings sanctie.

De belangrijkste en omvangrijkste publicatie van de Inspectie is het Onderwijsverslag, het verslag van de staat van het onderwijs dat elk jaar in mei wordt uitgebracht. Het is de minister die het Onderwijsverslag aan de Tweede Kamer aanbiedt; hiermee komt zijn verantwoordelijkheid voor het Onderwijsverslag tot uiting.

Ontwikkelingen

Zeer zwakke scholen komen volgens de WOT onder verscherpt toezicht van de Inspectie. Indien een school slecht blijft presteren en de Inspectie verwacht niet dat deze school de kwaliteit kan verbeteren, rapporteert de Inspectie hierover aan de minister. De minister maakt dan rechtstreeks met de betreffende school dwingende afspraken over de gewenste verbeteringen. Deze afspraken hebben het karakter van een laatste kans. Als de school niet binnen afzienbare tijd haar kwaliteit verbetert, zet de minister de bekostiging stop.⁹⁷

9.4.2.1. Externe evaluatie in het primair onderwijs en het speciaal onderwijs

Van scholen wordt verwacht dat zij het onderwijs zo inrichten dat de opbrengsten voor alle leerlingen optimaal zijn. Kerndoelen, toetsen, wetenschappelijk onderzoek en peilingonderzoek worden als evaluatie- en controlemiddelen gebruikt om de kwaliteit van het onderwijs te waarborgen.

Kerndoelen primair onderwijs

Voor het primair onderwijs zijn kerndoelen geformuleerd. Kerndoelen maken deel uit van de wettelijk vastgelegde kwaliteitseisen die aan het basisonderwijs worden gesteld. Kerndoelen beschrijven

⁹⁷ Bron: Kamerstuk 29200 VIII nr. 136 p.8

kwaliteiten van leerlingen op het gebied van kennis, inzicht en vaardigheden die de school bij haar onderwijsactiviteiten in elk geval als doelstelling moet hanteren.

Eindtoets Basisonderwijs

Het Instituut voor Toetsontwikkeling (CITO) heeft een Eindtoets Basisonderwijs ontwikkeld, die een algemene niveau-indicatie geeft met behulp van een betrekkelijk korte, maar inhoudelijk gevarieerde toets. Sinds 1970 verschijnt jaarlijks een nieuwe versie. De Eindtoets Basisonderwijs bestaat uit vier onderdelen: taal, rekenen, studievaardigheden en wereldoriëntatie. Scholen kunnen evenwel besluiten het onderdeel wereldoriëntatie niet af te nemen (http://www.cito.nl/po/ebentree/eb/eind_fr.htm). De toets is primair bedoeld om de advisering voor het voortgezet onderwijs te ondersteunen.

Deelname aan de toets is facultatief, maar ruim 85% van de basisscholen neemt deel). Naast inzicht in de prestaties van de individuele leerlingen verschaft de toets ook informatie over de prestaties van scholen. De scholen die hebben deelgenomen ontvangen twee schoolrapporten. In het ene rapport worden de prestaties van een school vergeleken met die van alle andere deelnemende scholen. In het andere rapport wordt de gemiddelde leerling vergeleken met die van scholen die in een vergelijkbare situatie verkeren. Scholen krijgen op deze wijze een beeld van de effectiviteit van hun totale onderwijsprogramma.

PRIMA-cohortonderzoek

Het landelijke cohortonderzoek primair onderwijs (PRIMA-onderzoek) wordt uitgevoerd bij basisscholen en scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs. Bij de leerlingen worden om de twee jaar in de groepen 2, 4, 6 en 8 toetsen afgenomen, waarmee de ontwikkeling van hun schoolprestaties op de voet wordt gevolgd. Ook de sociale ontwikkeling van de leerlingen wordt gevolgd, evenals hun welbevinden op school. Na iedere twee jaar stroomt er een cohort door naar het voortgezet onderwijs en wordt een nieuw groep 2-cohort toegevoegd. Aan leerkrachten en directies worden vragen gesteld over het onderwijsaanbod en hun visies op de leerlingen. Aan de ouders worden vragen gesteld over de onderwijsondersteuning in de thuissituatie en over een aantal andere kenmerken van het gezin, zoals de taal die thuis wordt gesproken en de genoten opleiding van de ouders.

De gegevens die in het kader van het PRIMA-onderzoek worden verzameld, worden voor verschillende doeleinden gebruikt. Zo leveren ze onder meer een bijdrage aan de evaluatie van het Onderwijsachterstandenbeleid en de evaluatie van Weer Samen naar School (WSNS).

Het PRIMA-onderzoek is de uitgebreidere voortzetting van het sinds 1988 bestaande LEO-onderzoek (Landelijke Evaluatie van het Onderwijsvoorrangsbeleid). De eerste PRIMA-meting heeft in 1994-1995 plaatsgevonden; in 1996-1997 is de tweede dataverzamelingsronde uitgevoerd. In het najaar 1996 zijn de basisrapportages over de eerste PRIMA-meting verschenen. De derde meting vond plaats in het schooljaar 1998-1999, de vierde in 2000-2001 en de vijfde in 2002-2003. Hetzelfde cohort staat gepland voor 2004-2005.

Het databestand biedt de mogelijkheid om diverse vraagstellingen te onderzoeken. Zo is in 1996 onderzocht in welke mate en met welke faciliteiten het basisonderwijs in staat is risicoleerlingen voor het speciaal onderwijs op te vangen. Om die vraag te beantwoorden zijn uit het databestand van PRIMA leerlingen uit groep 2, 3 en 4 geselecteerd die op grond van prestaties en gedragsbeoordeling betiteld konden worden als 'risicoleerlingen'. De risicoleerlingen zijn een jaar later opnieuw getoetst, terwijl tegelijkertijd gegevens zijn verzameld over de onderwijsaanpak die zij ontvingen en het proces van probleemsigalering. Op basis van deze gegevens is de effectiviteit onderzocht van het extra onderwijsaanbod aan risicoleerlingen. Uit de bevindingen kunnen conclusies worden afgeleid over de effectiviteit van het WSNS-beleid. In 2004 heeft de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) een studie uitgevoerd naar een nieuwe opzet voor een cohort gebaseerd op het onderwijsnummer. Uit de studie blijkt dat er behoefte is aan een dergelijke opzet, maar dat er nog

praktische belemmeringen bestaan, zoals de privacybescherming. Het is nog onduidelijk op welke termijn dit onderzoek een vervolg krijgt.⁹⁸

Kwaliteitskaarten primair onderwijs

De Inspectie van het Onderwijs maakt sinds 2003 kwaliteitskaarten over het primair onderwijs. Op de kaarten staat informatie over de leerresultaten, de sfeer op school, de gebruikte methodes en het lesmateriaal, de kwaliteit van de lessen en de contacten die de school onderhoudt met de ouders en de omgeving. De Inspectie plaatst deze kwaliteitskaarten op haar webpagina (www.onderwijsinspectie.nl).

9.4.2.2. Externe evaluatie in het voortgezet onderwijs

Om de kwaliteit van het voortgezet onderwijs te waarborgen worden controle- en evaluatieactiviteiten uitgevoerd onder meer door het vaststellen van kerndoelen en examenprogramma's en het uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek.

Kerndoelen basisvorming

De basisvorming is het gemeenschappelijk onderwijsprogramma van de onderbouw van het voortgezet onderwijs, voor de leerlingen van alle schooltypen. Voor de vakken van de basisvorming zijn kerndoelen vastgesteld voor de periode 1998-2003. Kerndoelen geven een beschrijving van kwaliteiten van leerlingen op het gebied van kennis, inzicht en vaardigheden. Aan het eind van de basisvorming moet de school ten minste deze kerndoelen hebben verwezenlijkt. Aangezien er in 2004 nog geen nieuwe kerndoelen zijn vastgesteld, is de huidige regeling tot 1 augustus 2006[Ⓞ] verlengd.⁹⁹ Tot die tijd zijn tijdelijke verlichtingsmaatregelen van kracht.

Vernieuwing basisvorming

De Inspectie van het Onderwijs heeft de basisvorming in 1999 geëvalueerd en geconcludeerd dat het programma versnipperd en overladen is¹⁰⁰. De Onderwijsraad heeft in oktober 2001 geadviseerd over een vernieuwd onderwijsprogramma. Op basis van dit advies en aansluitend op de bevindingen van de Inspectie zal de basisvorming worden aangepast. Daarom is in oktober 2002 de Taakgroep Vernieuwing Basisvorming opgericht. Deze taakgroep heeft in juni 2004 advies uitgebracht over de toekomst van de onderbouw van het voortgezet onderwijs. De hoofdpunten uit dit advies zijn:

- het vervangen van de huidige kerndoelen door 58 richtinggevende doelen voor een kernprogramma in de onderbouw dat ten minste tweederde van twee jaar beslaat;
- het vrijlaten van de onderwijstijd mits dit minimaal 950 en maximaal 1150 klokuren zijn;
- het versterken van de interne kwaliteitszorg en daaraan gekoppeld de externe verantwoording van de school aan direct belanghebbenden zoals leerlingen en ouders;
- de inzetbaarheid van leraren te vergroten en de bekwaamheid van de individuele leraar te ontwikkelen.¹⁰¹

De minister neemt dit advies in grote lijnen over, echter voor het vrijlaten van de onderwijstijd stelt de minister een bandbreedte voor tussen 1000 en 1134 klokuren.¹⁰² Het wetsvoorstel dat uit dit advies zal voortvloeien, moet in augustus 2006 in werking treden.¹⁰³ De term 'basisvorming' zal vanaf die datum vervangen zijn door de term 'onderbouw'.

⁹⁸ Bron: OCW

[Ⓞ] Bron: OCW

⁹⁹ Bron: Staatsblad 340, 2001 art. 11g 2^e lid

¹⁰⁰ Bron: <http://www.minocw.nl/onderbouwvo/bvnu.html>

¹⁰¹ Bron: 'Beweging in de in de onderbouw' Hoofdrapport Taakgroep Vernieuwing Basisvorming p. 6 t/m 7

¹⁰² Bron: Kamerstuk 26733 nr.21 p.7

¹⁰³ Bron: Kamerstuk 26733 nr.21 p.8

Examenprogramma's

Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap stelt de examenprogramma's vast. Voor vmbo, havo en vwo gelden de examenprogramma's als instrument van kwaliteitsbewaking en -bepaling. Met ingang van het schooljaar 1999/2000 zijn leerwegen en sectoren ingevoerd in de hogere leerjaren van het vmbo. Voor het vmbo zijn nieuwe examenprogramma's ontwikkeld, die samenhangen met de kerndoelen van de basisvorming en de invoering van leerwegen in vmbo. De eerste leerlingen hebben in het jaar 2003 examen afgelegd op basis van de vernieuwde programma's. Leerlingen die hun opleiding gestart zijn voor het schooljaar 1999/2000 doen examen op basis van het oude programma (examen oude stijl).

Voor alle vakken havo en vwo is er op 1 augustus 1998 (of een jaar later) een nieuw examenprogramma van start gegaan. De vernieuwing heeft te maken met de invoering van profielen om de aansluiting met het hoger onderwijs te verbeteren.

Kwaliteitskaarten voortgezet onderwijs

De Inspectie van het Onderwijs maakt sinds 1998 kwaliteitskaarten, met informatie over de scholen voor voortgezet onderwijs. Hierin worden de gegevens en resultaten van scholen op een overzichtelijk wijze gepubliceerd. Het gaat om leerresultaten en kwaliteitsgegevens per school. Naast gegevens over bijvoorbeeld eindexamencijfers, bevat de kwaliteitskaart ook gegevens over het pedagogisch- en schoolklimaat. De kwaliteitskaarten kunnen een rol spelen in de maatschappelijke discussie over de kwaliteit van afzonderlijke scholen.

Om de vergelijking tussen scholen zo billijk en zo breed mogelijk te maken heeft de Inspectie de resultaten van een school op de kwaliteitskaart afgezet tegen scholen in vergelijkbare omstandigheden. Ook kan er worden vergeleken met landelijke gemiddelden. Verder kunnen gegevens worden vergeleken met gegevens van scholen in dezelfde regio. De Inspectie plaatst alle kwaliteitskaarten op haar webpagina (www.onderwijsinspectie.nl).

9.4.2.3. Externe evaluatie in het beroepsonderwijs en de educatie

In de Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB) is het inrichten van een stelsel van kwaliteitszorg expliciet als opdracht aan het bevoegd gezag van de instellingen vastgelegd. Met deze bepaling wordt beoogd dat de instelling zich systematisch bezint op de eigen onderwijsprestaties en op de verbetering van die prestaties.

Met de invoering van het proportioneel toezicht conform de WOT per 1 januari 2003 sluit de frequentie van het kwaliteitszorgverslag (ook wel zelfevaluatieverslag genoemd) in de praktijk aan bij het driejaarlijkse periodiek kwaliteitsonderzoek van de inspectie.

Is er iets mis met de kwaliteit dan krijgt de instelling de gelegenheid om daaraan iets te veranderen, voordat binnen één of twee jaar opnieuw een extern onderzoek plaatsvindt.

Eindtermen

Er zijn eindtermen voor het hele aanbod in de educatie en beroepsonderwijs geformuleerd. In de eindtermen worden kennis, vaardigheden en inzichten beschreven die het resultaat zijn van het volgen van een bepaalde opleiding of cursus in de educatie of het beroepsonderwijs. Met het oog op onderlinge samenhang zijn de eindtermen ondergebracht in een kwalificatiestructuur voor de educatie en een kwalificatiestructuur voor het beroepsonderwijs.

De eindtermen zijn (groten)deels vastgesteld door de minister en deels door de instellingen. Belangrijk vraagstuk voor de kwalificatiestructuur educatie is dat van de kwaliteit en organisatie van de toetsing en examinering van opleidingen en cursussen. Hierbij is rekening gehouden met de nieuwe bestuurlijke verhoudingen tussen rijk, instellingen en gemeenten. Dit betekent dat de verantwoordelijkheid voor een adequate aanpak van toetsing en legitimering van de opleidingen en cursussen primair ligt bij de instellingen.

Informatiestroom

In de WEB is geregeld dat er een regelmatige stroom gegevens wordt gezonden van de instelling naar het ministerie. Dit zijn gegevens die nodig zijn voor de bekostiging van instellingen en voor de onderbouwing en evaluatie van het overheidsbeleid. Het gaat hierbij vooral om gegevens over leerlingstromen. De gegevens moeten inzicht bieden in de resultaten en prestaties van de instelling waaronder het rendement, de doorstroom van doelgroepen en de toegankelijkheid van het onderwijs.

Het toezicht door de Onderwijsinspectie

De Inspectie zal de gegevens uit de zelfevaluatie toetsen aan haar eigen waarderingskader. In het waarderingskader is vastgelegd naar welke kwaliteitsaspecten de inspectie kijkt en hoe zij tot haar oordelen komt. Waar de gegevens daarvoor voldoende informatie bieden en voldoende betrouwbaar zijn, zal zij de oordelen uit de zelfevaluatie overnemen bij de beoordeling van de kwaliteit van het onderwijs van de instelling. Dat kan betekenen dat die elementen in het onderzoek in de instelling niet meer aan de orde hoeven te komen. Elementen waarover onvoldoende betrouwbare informatie in de zelfevaluatie te vinden is, of waarbij de Inspectie de nagestreefde doelstellingen te weinig ambitieus vindt, kan zij wel onderzoeken. Dit kan ook het geval zijn bij kwaliteitsaspecten waar de zelfevaluatie geen aandacht aan schenkt of als er op grond van de zelfevaluatie vermoedens van tekortschietende kwaliteit ontstaan. Ten slotte bekijkt de Inspectie steekproefsgewijs of de gegevens uit de zelfevaluatie in overeenstemming zijn met de realiteit. Daarnaast maakt de inspectie bij het bepalen van het toezicht gebruik van de gegevens afkomstig uit eerder toezicht en van informatie van onder meer Centrale Financiën Instellingen (CFI).

De centrale onderzoeksvorm waarmee instellingen te maken krijgen is het periodiek kwaliteitsonderzoek (PKO). Het periodiek kwaliteitsonderzoek is de meest uitgebreide onderzoeksvariant in het toezicht. Het gaat er bij dit onderzoek om dat de Inspectie in staat is een integrale uitspraak te doen over de kwaliteit van het onderwijs van de instelling. De basisfrequentie van het PKO is in principe eens per drie jaar.

In de WOT is opgenomen dat de inspectie in elk geval jaarlijks onderzoek uitvoert naar de kwaliteit van het onderwijs aan de instelling. Dit gebeurt in het jaarlijks onderzoek (JO). Het jaarlijks onderzoek heeft een beperkte omvang. In principe zal het niet meer dan één dag duren.

Kwaliteitskaarten

De inspectie van het Onderwijs maakt sinds 2004 kwaliteitskaarten met informatie over de instellingen in het beroepsonderwijs- en volwasseneneducatie. Hierin worden de kwaliteitsgegevens en leerresultaten van de onderzochte scholen en opleidingen op overzichtelijke wijze gepubliceerd op de website van de inspectie (www.onderwijsinspectie.nl)

Externe legitimering

Een opleiding of cursus wordt doorgaans afgesloten met een toets of examen die vaststelt of de deelnemer beschikt over kennis, vaardigheden en inzichten die in eindtermen zijn vastgelegd. Als de toets of het examen met succes is afgelegd, ontvangen de deelnemers een certificaat of diploma dat geldt als bewijsstuk. De wet legt onderwijsinstellingen bepalingen op die hen verantwoordelijk maken voor de examinering en tevens een extra kwaliteitswaarborg bieden in de vorm van externe legitimering van de examens van beroepsopleidingen door exameninstellingen.

Ontwikkelingen

Met ingang van 1 augustus 2004 is de nieuwe examensystematiek voor het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) in werking getreden. Het kwaliteitscentrum examinering (KCE; zie www.kce.nl) houdt toezicht op de kwaliteit van de examens mbo op basis van landelijke standaarden. Het KCE ontwikkelt deze standaarden en de minister stelt ze vast. De standaarden zijn kwaliteitseisen

waaraan examens moeten voldoen; het zijn geen vormvoorschriften. De onderwijsinstellingen zijn verantwoordelijk voor de examens en moeten ook zelf de kwaliteit bewaken en verantwoording afleggen over de mate waarin de examens aan de standaarden voldoen. Het KCE controleert jaarlijks de examens bij elke instelling en reikt na afloop een verklaring uit. In geval van een afkeurende verklaring kan de minister het apart onderscheiden recht op examinering (per opleiding) intrekken. De instelling moet dan de examinering van betreffende opleiding uitbesteden aan een andere instelling die over het betreffende recht op examinering beschikt. Pas na drie jaar kan een instelling waarvan het recht op examinering is ingetrokken dit recht weer toegekend krijgen door de minister. Overigens kunnen instellingen ook op vrijwillige basis de examinering van een opleiding uitbesteden. Bij uitbesteding wordt de verantwoordelijkheid volledig overgedragen. De taak van de inspectie beperkt zich tot het toezicht op de kwaliteit van het functioneren van het KCE en de controle op het beschikken over een recht op examinering van examinerende instellingen.

9.4.2.4. Externe evaluatie in het hoger onderwijs

Het toezicht op het hoger onderwijs berust volgens de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW 1993) bij de Inspectie van het Onderwijs, onder gezag van de minister van onderwijs, cultuur en wetenschap. De Inspectie houdt toezicht op afzonderlijke instellingen en op het stelsel als geheel, waaronder de werking van accreditatie (zie hieronder). De Inspectie heeft een dubbele taak: bijdragen aan de handhaving van de wet en bevorderen van de kwaliteit van het onderwijs. Zij controleert daartoe de naleving van wettelijke regels en verricht onderzoek naar aspecten van de kwaliteit van het onderwijs. De inspectie verricht onderzoek op verzoek van de minister, op eigen initiatief of naar aanleiding van signalen vanuit de instellingen of de samenleving. In 2003 is in Nederland een stelsel van accreditatie ingevoerd. Opleidingen dienen geaccrediteerd te worden om in aanmerking te komen voor bekostiging of erkenning door de overheid. De Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie (NVAO, www.nvao.nl) is belast met de uitvoering. Zowel nieuwe als bestaande opleidingen moeten geaccrediteerd zijn door de NVAO. In 2003 heeft de NVAO daarvoor de kaders opgesteld. In het accreditatiesysteem moet de kwaliteit van een opleiding voorafgaand aan de accreditatie als voldoende beoordeeld zijn. De accreditatie geldt voor een periode van zes jaar. Nieuwe opleidingen mogen pas van start gaan als de NVAO heeft vastgesteld dat de kwaliteit van het plan voor een voorgenomen opleiding in orde is.

VBI's

De NVAO gaat niet zelf de opleidingen beoordelen. De beoordeling wordt gedelegeerd aan zogeheten visiterende en beoordelende instanties (VBI's). Onder regie van de VBI bezoekt een visitatiecommissie de opleiding, beoordeelt de zelfevaluatie, toetst de opleiding aan de criteria van het accreditatiekader en geeft een samenvattend eindoordeel over de kwaliteit van de opleiding. Met dit VBI-rapport kan de opleiding de accreditatie-aanvraag bij de NVAO indienen.

De NVAO zal vooral letten op de onderbouwing van het oordeel en de werkwijze die de VBI heeft gevolgd. Als ze op basis van het VBI-rapport het oordeel niet kan valideren, kan de NVAO tot een verlengd onderzoek of bijkomend advies besluiten. De accreditatieorganisatie heeft in een protocol vastgelegd aan welke criteria de VBI's moeten voldoen:¹⁰⁴

- onafhankelijkheid VBI;
De VBI moet aantonen dat de te beoordelen instellingen geen invloed hebben op de beoordelingen.
- onafhankelijkheid visitatiecommissies;
De VBI garandeert dat de visitatie en het beoordelingsproces in volstrekte onafhankelijkheid kunnen plaatsvinden.
- samenstelling visitatiecommissie;

¹⁰⁴ Bron: Protocol VBI's (NVAO) p.3 t/m p.6

De visitatiecommissie bestaat uit minimaal drie onafhankelijke, deskundige en gezaghebbende leden, die algemeen geaccepteerd zijn in het betreffende vakgebied. Daarnaast heeft één student zitting in de visitatiecommissie.

- kwaliteitssysteem VBI;
De VBI beschikt over een systeem van interne kwaliteitszorg.
- Beoordelingsprotocol;
De VBI beschikt over een beoordelingsprotocol.
- Referentiekader;
De VBI heeft inzicht in de kwaliteitseisen die kenmerkend zijn voor het domein waarin de opleiding zich bevindt.

Examenregeling

De onderwijsinstellingen stellen voor elke opleiding een onderwijs- en examenregeling vast. Hierin wordt onder andere vastgelegd de inhoud van de opleiding en de examens en de kwaliteiten op het gebied van kennis, inzicht en vaardigheden die een student zich bij beëindiging van de opleiding moet hebben verworven. De examens functioneren als instrument van kwaliteitsbewaking en -bepaling.

Kwaliteitsbeoordeling

Om studenten meer informatie over de kwaliteit van verschillende aspecten van het onderwijs te geven zodat ze daar bij hun studiekeuze rekening mee kunnen houden is een stelsel van kwaliteitszorg opgezet. Dit stelsel brengt een rangorde aan tussen opleidingen op verschillende aspecten als doelstelling/eindtermen, studeerbaarheid, aansluiting op de arbeidsmarkt, interne kwaliteitszorg, kwaliteit van de staf en rendement.

9.5. Evaluatie van het onderwijssysteem

Artikel 23 van de grondwet bepaalt dat het onderwijs 'een voorwerp van aanhoudende zorg is van de regering'. In hetzelfde artikel staat dat het geven van onderwijs vrij is, behoudens het toezicht van de overheid. De overheid draagt zorg voor een adequaat onderwijsbestel, de toegankelijkheid en de kwaliteit van het onderwijs. Dat doet zij met wettelijke regels, financiering en bestuurlijke maatregelen.

De Onderwijsraad

De Onderwijsraad is het adviesorgaan voor de regering op het terrein van het onderwijs. De raad adviseert over de hoofdlijnen van het beleid en de wetgeving op het gebied van het onderwijs. Hij neemt een onafhankelijke positie in zowel ten opzichte van de Ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit als ten opzichte van het onderwijsveld. Niet alleen adviseert de raad - gevraagd dan wel ongevraagd - de betrokken bewindslieden, maar ook de Eerste en Tweede Kamer kunnen om advies vragen. Ook gemeenten kunnen in speciale bij de wet geregelde gevallen een beroep doen op de Onderwijsraad.

9.6. Onderzoek van onderwijs

Evaluatieonderzoek maakt deel uit van externe evaluatie (zie 9.4). Het Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap laat beleids- en evaluatieonderzoek uitvoeren, vooral gericht op de beleidsvoorbereiding- en uitvoering. Daarvoor wordt expertise ingehuurd van universiteiten en externe onderzoeksbureaus. Naast genoemd beleids- en evaluatieonderzoek voert de Inspectie evaluaties uit naar de kwaliteit van het onderwijs in de verschillende onderwijssectoren.

9.7. Statistieken evaluatie van het onderwijssysteem

De statistieken zijn ontleend aan de publicatie *Kerncijfers 1999-2003 Onderwijs, Cultuur en Wetenschap* (a) en het jaarverslag van de Inspectie van het Onderwijs (b)

9.7.1. Aantal gerealiseerde schoolbezoeken PO en VO

2000	PO	VO
aantal scholen/instellingen 2002 a)	7.945	680
aantal scholen/instellingen 2003 a)	7.975	667
aantal leerlingen 2002 a)	1.654.100	879.800
aantal leerlingen 2003 a)	1.653.700	889.900
aantal inspectiebezoeken b)	4.210	295
	waarvan jaarlijks onderzoek	3.176
	waarvan periodiek kwaliteitsonderzoek	1.034

Bron:

a) *Kerncijfers 1999-2003 Onderwijs, Cultuur en Wetenschap*

b) *Jaarverslag 2003 van de Inspectie van het Onderwijs*

9.7.2. Aantal inspecteurs

Aantal inspecteurs	
mannen	106
vrouwen	70
totaal	176

Bron: *Jaarverslag 2003 van de Inspectie van het Onderwijs*

9.7.3. Aantal gerealiseerde instellingsbezoeken BVE

aantal bve-onderwijsinstellingen a)	59
Aantal inspectiebezoeken b)	145
Waarvan jaarlijks onderzoek b)	102
Waarvan periodiek kwaliteitsonderzoek b)	43

Bron:

a) *Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen in kerncijfers 2003*

b) *Jaarverslag 2003 van de Inspectie van het Onderwijs*

10. Speciaal onderwijs

10.1. Voorgeschiedenis

In de negentiende eeuw was er reeds onderwijs voor zintuiglijk en geestelijk gehandicapte kinderen. Sinds de invoering van de eerste Leerplichtwet in 1901 is het speciaal onderwijs gestaag gegroeid. In de Lager-Onderwijswet 1920 was naast het lager onderwijs ook het speciaal onderwijs geregeld. Door de steeds ruimere definities van speciaal onderwijs kwamen er in de loop van de jaren steeds meer soorten scholen bij.

Op 1 augustus 1985 is de Interimwet op het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs (ISOVSO) in werking getreden. In deze wet werd het speciaal en voortgezet speciaal onderwijs apart geregeld. Het basisonderwijs werd ondergebracht in de Wet op het basisonderwijs.

In het 'Weer Samen Naar School'-beleid (WSNS) in 1996 is uitwerking gegeven aan de vermindering van de systeemscheiding tussen basisonderwijs en speciaal onderwijs. Dit beleid heeft geleid tot de nieuwe wet, de Wet op het primair onderwijs, waarin het basisonderwijs en het speciaal basisonderwijs voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (lom), moeilijk lerende kinderen (mlk) en in hun ontwikkeling bedreigde kleuters (iobk) worden samengevoegd. De overige categorie 2- en 3- scholen, zoals genoemd in de vervallen Interimwet op het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs, zijn per 1 augustus 1998 ondergebracht in een Wet op de expertisecentra (WEC). Sinds 1 augustus 1998 is voor de scholen voor voortgezet speciaal onderwijs voor lom en mlk een regeling getroffen die is opgenomen in de Wet op het voortgezet onderwijs. Leerlingen worden zoveel mogelijk met extra zorg opgenomen in het reguliere onderwijs en indien het echt niet anders kan – liefst tijdelijk – op een speciale school.

Per 1 augustus 1999 zijn de ziekenhuisscholen opgeheven. Leerlingen van deze scholen vallen niet meer onder de WEC. De verantwoordelijkheid voor het onderwijs aan deze leerlingen berust sindsdien bij de thuishoofschool. De school, en in een beperkt aantal gevallen de leerling, kan hierbij begeleiding krijgen van een gespecialiseerde consulent van een schoolbegeleidingsdienst.

10.2. Huidige ontwikkelingen

Lumpsumfinanciering

Met de invoering van lumpsum geeft de overheid bestedingsvrijheid aan scholen voor speciaal onderwijs. Schoolbesturen krijgen dan een bepaald bedrag en maken zelf uit hoe ze dat besteden. De beoogde invoeringsdatum is 1 augustus 2006.

10.3. Categorisering van doelgroepen

Vanaf het schooljaar 1998/1999 is het speciaal onderwijs gesplitst. De ene groep betreft speciale scholen voor basisonderwijs. Hieronder vallen:

- voormalige scholen voor onderwijs aan kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (lom)
- voormalige scholen voor moeilijk lerende kinderen (mlk)
- voormalige scholen voor in hun ontwikkeling bedreigde kleuters (iobk)

Deze scholen vallen onder de Wet op het primair onderwijs (zie hoofdstuk 4). Voor de voormalige scholen voor voortgezet speciaal onderwijs voor lom en mlk is een regeling getroffen die is opgenomen in de Wet op het voortgezet onderwijs (zie hoofdstuk 5). Deze scholen heten nu speciaal voortgezet onderwijs.

De andere groep heet nog steeds speciaal onderwijs. Het speciaal onderwijs is voor kinderen met handicaps en/of voor kinderen van wie vaststaat dat zij een speciale opvoedkundige benadering nodig

hebben. Speciaal onderwijs wordt gegeven in scholen voor speciaal onderwijs en scholen voor voortgezet speciaal onderwijs en in gecombineerde scholen voor speciaal en voortgezet speciaal onderwijs.

Het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs dat onder de Wet op de expertisecentra valt, is onderverdeeld in vier clusters:

- Cluster 1: scholen voor visueel gehandicapte kinderen, of meervoudig gehandicapte kinderen met deze handicap;
- Cluster 2: scholen voor dove kinderen, slechthorende kinderen en kinderen met ernstige spraakmoeilijkheden, of meervoudig gehandicapte kinderen met één van deze handicaps;
- Cluster 3: scholen voor lichamelijk gehandicapte kinderen, zeer moeilijk lerende kinderen (zmlk) en langdurig zieke kinderen (lzk) met een lichamelijke handicap, of meervoudig gehandicapte kinderen met één van deze handicaps;
- Cluster 4: scholen voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen (zmok), langdurig zieke kinderen anders dan met een lichamelijke handicap en onderwijs aan kinderen in scholen verbonden aan pedologische instituten (hieronder worden verstaan instituten die een binding hebben met een Nederlandse universiteit en begeleiding verzorgen voor het speciaal onderwijs).

Per cluster (met uitzondering van cluster 1) gaan alle scholen voor speciaal onderwijs in een regio samenwerken in een regionaal expertisecentrum (rec).

10.4. Financiële steun aan gezinnen

Het volgen van speciaal basisonderwijs is gratis. Financiële steun aan leerlingen in het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs is geregeld in de Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS). De WTOS is bedoeld om ouders tegemoet te komen in de schoolkosten die zij moeten maken. De tegemoetkoming in de studiekosten is inkomensafhankelijk en bestaat (bij maximale toekenning) uit een kostendekkende vergoeding van het lesgeld of cursusgeld (de wettelijke onderwijsbijdrage) en een tegemoetkoming in de overige studiekosten. De tegemoetkoming in de studiekosten is vrij van inkomstenbelasting en hoeft niet te worden terugbetaald.

10.5. Speciale voorzieningen binnen het regulier onderwijs

10.5.1. Wetgeving

Per 1 augustus 1998 zijn de Wet op het primair onderwijs (WPO) en de Wet op de Expertisecentra (WEC) in werking getreden. Hiermee zijn de Wet op het basisonderwijs (WBO) en de Interimwet op het speciaal en voortgezet speciaal onderwijs (ISOVSO) vervallen. Doel en uitgangspunt van de wet op het primair onderwijs is samenwerking en integratie van regulier basisonderwijs en een deel van het speciaal onderwijs. In de WPO zijn zowel de scholen voor basisonderwijs als de scholen voor speciaal onderwijs voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (lom), moeilijk lerende kinderen (mlk) en in hun ontwikkeling bedreigde kleuters (iobk) opgenomen. Deze voormalige scholen voor speciaal onderwijs worden in de nieuwe wet 'speciale scholen voor basisonderwijs' genoemd. De overkoepelende term voor basisscholen en speciale scholen voor basisonderwijs is primair onderwijs.

Het voortgezet speciaal onderwijs voor lom en mlk valt vanaf 1998 onder de Wet op het voortgezet onderwijs (WVO, zie hoofdstuk 5). Het overig speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs uit de ISOVSO valt vanaf 1998 onder de nieuwe Wet op de expertisecentra (WEC).

10.5.2. Algemene doelen

Vanaf 1991 is het beleid gericht op integratie in de basisschool van leerlingen die extra zorg nodig hebben, 'Weer Samen naar School' (het WSNS-beleid). Bij de opstelling van het beleid zijn twee

doelstellingen geformuleerd. De eerste doelstelling is het mogelijk maken van integratie op reguliere basisscholen van leerlingen met specifieke behoeften aan onderwijs en zorg. De tweede is kostenbeheersing door toekenning van een vast budget aan samenwerkingsverbanden van reguliere en speciale scholen voor basisonderwijs waaruit de speciale basisschool en de speciale zorg in de basisschool moeten worden bekostigd. Binnen deze samenwerkingsverbanden zetten speciale scholen hun deskundigheid en ambulante begeleiding in bij het reguliere onderwijs. Leerlingen die speciale zorg nodig hebben, kunnen zo toch worden opgevangen in het reguliere onderwijs. Een deel van het budget van de speciale scholen gaat daarom tegenwoordig naar het reguliere onderwijs. Toch staan leerlingen gedurende langere tijd op een wachtlijst voor de toelating tot het speciaal basisonderwijs. Daarom zijn de operationele doelstellingen van WSNS uitgebreid tot:

- het verbreden en versterken van de zorgcapaciteit op basisscholen zodat meer leerlingen met specifieke behoeften kunnen integreren en alle leerlingen de ondersteuning krijgen die voor hen noodzakelijk is om onderwijs te kunnen volgen op de wachtlijsten voor de toelating tot het speciaal basisonderwijs wegwerken en structureel voorkomen.

In maart 2002 is het WSNS Plus project van start gegaan. Dit project borduurt voort op het bestaande WSNS-beleid, maar daarnaast is er een Expertgroep ingesteld. Deze Expertgroep zal samenwerkingsverbanden met specifieke problemen ondersteunen.¹⁰⁵

In 2003 stonden 240 leerlingen op een wachtlijst. In 2001 waren dat er nog 620.¹⁰⁶

10.5.3. Speciale maatregelen

Leerlinggebonden financiering

De wettelijke regeling van leerlinggebonden financiering (LGF) biedt ouders van gehandicapte kinderen de mogelijkheid te kiezen tussen regulier en speciaal onderwijs. LGF is per 1 augustus 2003 in werking getreden. Leerlingen, die als gevolg van een zintuiglijke, lichamelijke of verstandelijke handicap een speciale voorziening nodig hebben om regulier onderwijs te volgen, krijgen een leerlinggebonden budget toegekend, ook wel 'rugzak' genoemd. De financiële middelen die voor een kind met een handicap of stoornis nodig zijn om onderwijs te volgen, gaan als het ware in een rugzakje mee als het kind naar een reguliere school gaat. Het budget is bedoeld voor personele en materiële voorzieningen en aanpassingen die voor de opvang nodig zijn. Een onafhankelijke commissie voor indicatiestelling (Cvl), in stand gehouden door de Regionale Expertisecentra (bundeling van scholen voor speciaal onderwijs), beoordeelt op grond van landelijk vastgestelde objectieve criteria of een kind in aanmerking komt voor een 'rugzak' of toelating tot het (v)so. Een Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling (LCtl) houdt vervolgens toezicht op deze beoordelingen. Het budget wordt toegekend aan de school waar de geïndiceerde leerling wordt geplaatst. Met dit geld wordt de extra hulp aan het kind, zoals extra leermiddelen, betaald. Ook de scholing van de leerkracht wordt uit dit budget betaald. Een deel van de rugzak moet worden besteed aan ambulante begeleiding. Voor deze leerlingen wordt een handelingsplan opgesteld dat na afloop van het schooljaar met de ouders wordt geëvalueerd. Voor scholen voor blinde en slechtziende kinderen (cluster 1) loopt de aanmelding niet via de Cvl, maar via de scholen zelf. Begin 2004 heeft de LCtl voorstellen gedaan voor een vereenvoudiging van de indicatiecriteria. Op basis van deze voorstellen is de regeling indicatiecriteria in april 2004 gewijzigd.¹⁰⁷

Preventieve ambulante begeleiding en symbiose

Preventieve ambulante begeleiding is het bieden van extra hulp waardoor leerlingen die anders zouden zijn aangewezen op (voortgezet) speciaal onderwijs in staat zijn een school voor regulier onderwijs te volgen. Deze hulp wordt gegeven door leraren van scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs en richt zich niet alleen op de leerling, maar ook op het begeleiden van de leraren van de ontvangende

¹⁰⁵ Bron: <http://www.platformwsns.nl/WSNS%20Plus/Stuurgroep%20WSNS%20Plus>

¹⁰⁶ Bron: Kamerstuk 21860 nr.72 p.5

¹⁰⁷ Bron: Gele Katern nr.6 2004 p.30

school. Deze vorm van ambulante begeleiding wordt gegeven aan kinderen zonder positieve indicatie van de Cvl.

Samenwerking tussen scholen voor voortgezet speciaal onderwijs en reguliere scholen voor voortgezet onderwijs wordt symbiose genoemd. Een deel van het voortgezet speciaal onderwijs wordt dan uitgevoerd door een school voor voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs, scholen waar praktijkonderwijs of leerwegondersteunend onderwijs gegeven wordt, of door een instelling voor educatie en beroepsonderwijs. De symbiose vervult een functie in het schakelproces van leerlingen naar het regulier voortgezet onderwijs. Per 1 augustus 2003 is symbiose ook mogelijk tussen het speciaal onderwijs en het basisonderwijs.

De verwachting is dat met LGF circa 25 procent van de leerlingen met een handicap geïntegreerd kan worden in het reguliere onderwijs.

10.6. Voorzieningen in het speciaal onderwijs

10.6.1. Wetgeving

De scholen voor kinderen met een of meer handicaps zijn vanaf 1998 ondergebracht in de Wet op de expertisecentra (WEC). Het betreft hier scholen voor onderwijs aan:

- dove en slechthorende kinderen
- kinderen met ernstige spraakmoeilijkheden
- visueel gehandicapte kinderen
- lichamenlijk gehandicapte kinderen
- langdurig zieke kinderen
 - met een lichamenlijke handicap
 - anders dan met een lichamenlijke handicap
- zeer moeilijk lerende kinderen
- zeer moeilijk opvoedbare kinderen
- kinderen in scholen verbonden aan pedologische instituten
- meervoudig gehandicapte kinderen.

De Wet op de expertisecentra (WEC) omschrijft de doelstelling van het onderwijs, de indeling in schooltypen en instellingen en geeft voorschriften voor de inrichting van het onderwijs (de inhoud, kwaliteit, schoolplan, schoolgids en klachtenregelingen). De WEC regelt de positie van het personeel, van leerlingen (toelating) en van ouders. De WEC omvat ook bepalingen over de stichting en opheffing van scholen, en de bekostiging. Op dit moment is de planprocedure bevroren zodat er geen nieuwe scholen meer kunnen worden gesticht.

Een van de belangrijkste uitvoeringsvoorschriften voor het speciaal onderwijs is het Formatiebesluit WEC. Dit besluit regelt de personele bekostiging.

10.6.2. Algemene doelen

Het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs is bestemd voor kinderen voor wie vaststaat dat overwegend een orthopedagogische en orthodidactische benadering aangewezen is. Het onderwijs wordt afgestemd op de ontwikkelingsmogelijkheden van de leerling. Het onderwijs richt zich op de emotionele en verstandelijke ontwikkeling, op de ontwikkeling van creativiteit en het verwerven van noodzakelijke kennis en van sociale, culturele en lichamenlijke vaardigheden. Uitgangspunt daarbij is een ononderbroken ontwikkelingsproces. Als het mogelijk is, brengt het speciaal onderwijs kinderen zover dat ze regulier onderwijs kunnen volgen.

10.6.3. Geografische spreiding van instellingen

Op aanvraag van de ouders worden de vervoerskosten naar de school vergoed, voor zover burgemeester en wethouders deze vervoerskosten noodzakelijk achten.

10.6.4. Toelating en schoolkeuze

De leeftijd waarop een kind tot het speciaal onderwijs mag worden toegelaten varieert:

- zeer moeilijk opvoedbare kinderen: 4 jaar;
- zeer moeilijk lerende kinderen: 4 jaar;
- doof en slechthorende kinderen: 3 jaar;
- andere kinderen: 4 jaar.

De gestelde bovengrens aan de leeftijd waarop een leerling het voortgezet speciaal onderwijs mag volgen is 20 jaar.

10.6.5. Groepsindeling

De school voor speciaal onderwijs is vrij in de keuze van de schoolorganisatie.

Er wordt gewerkt met kleinere groepen (ongeveer 15 leerlingen) dan in het reguliere onderwijs. In een groep kunnen kinderen van verschillende leeftijden zitten. Daarnaast wordt er gekeken naar de leeftijd en het niveau van de kinderen. De grootte van de groep is mede afhankelijk van de soort speciaal onderwijs.

10.6.6. Organisatie van het schooljaar

Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap bepaalt de data van het schooljaar en de spreiding, de lengte en de data van de zomervakantie.

Het schooljaar in het speciaal onderwijs loopt van 1 augustus tot en met 31 juli van het daaropvolgende kalenderjaar.

De zomervakantie voor het primair onderwijs omvat zes weken. Deze vakantie vindt gespreid over drie regio's (Noord, Midden en Zuid) plaats. De spreiding van de zomervakantie over drie regio's en lengte en data van de zomervakantie zijn door de minister verplicht voorgeschreven. Bij het vaststellen van de korte vakanties (herfst-, kerst-, voorjaars- en meivakantie) is géén toestemming van de minister nodig. Het bevoegd gezag (schoolbestuur) bepaalt deze data zelf. Het advies van de minister is dat scholen steeds na een leerperiode van zeven à acht weken één week vakantie geven.

10.6.7. Curriculum, onderwerpen

Het speciaal onderwijs richt zich in elk geval op de emotionele en de verstandelijke ontwikkeling, op het ontwikkelen van creativiteit, het verwerven van kennis en van sociale en culturele en lichamelijke vaardigheden.

Onderwijsaanbod

Volgens de Wet op de expertisecentra omvat het speciaal onderwijs, waar mogelijk in samenhang:

- zintuiglijke en lichamelijke oefening;
- Nederlandse taal;
- rekenen en wiskunde;
- enkele kennisgebieden, waarbij aandacht wordt besteed aan:
aardrijkskunde, geschiedenis, de natuur (waaronder biologie),
maatschappelijke verhoudingen (waaronder staatsinrichting), geestelijke

stromingen;

- expressievakken, waarbij aandacht wordt besteed aan: bevordering van het taalgebruik, tekenen, muziek, handvaardigheid, spel en bewegen;
- bevordering van sociale redzaamheid, waaronder gedrag in het verkeer;
- bevordering van gezond gedrag.

Deze onderwerpen zijn verplicht voor de gehele schoolperiode, maar de school is vrij om het aantal uren per onderwerp te bepalen.

Het onderwijs kan ook de Engelse taal en huishoudelijke activiteiten omvatten.

Het voortgezet speciaal onderwijs omvat, waar mogelijk in samenhang:

- Nederlandse taal;
- geschiedenis (waaronder staatsinrichting);
- aardrijkskunde;
- maatschappijleer;
- wiskunde en rekenen;
- muziek;
- tekenen;
- handvaardigheid;
- lichamelijke opvoeding.

Het voortgezet speciaal onderwijs omvat voorts ten minste twee vakken die ook in het reguliere voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs, het hoger algemeen voortgezet onderwijs en het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs worden gegeven en niet hierboven staan beschreven.

Op scholen wordt in het Nederlands onderwijs gegeven, maar:

- op scholen in de provincie Friesland kan ook onderwijs worden gegeven in de Friese taal. Fries kan mede worden gebruikt als voertaal bij het onderwijs;
- bij leerlingen met een niet-Nederlandse culturele achtergrond kan voor de opvang in en de aansluiting bij het Nederlandse onderwijs, eveneens de taal van oorsprong tijdelijk worden gebruikt bij het onderwijs. Indien een school voor (voortgezet) speciaal onderwijs, onderwijs in allochtone levende talen aanbiedt zullen deze lessen buiten het verplichte schoolprogramma plaatsvinden, echter wel in schoolverband. Voor de groepen 1 tot en met 4 is het wel mogelijk dat de eigen taal wordt gebruikt tijdens het gewone lesprogramma om kinderen in de eigen taal te helpen bij bijvoorbeeld taal, rekenen of aardrijkskunde.

10.6.8. Onderwijsmethoden en materialen

De scholen voor speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs zijn vrij in het kiezen van hun onderwijsmethoden. De leerstof, onderwijsmethodiek en de leermiddelen worden niet door de overheid voorgeschreven. De gekozen leermiddelen zijn eigendom van de school. Het produceren, distribueren en verkopen van leermiddelen is een commerciële activiteit in Nederland. Het Nationaal informatiecentrum leermiddelen (NICL) maakt een consumentengids voor onderwijsleermiddelen waarmee scholen bestaande en nieuwe onderwijsleermiddelen kunnen beoordelen. Het NICL is een onderdeel van de Stichting voor Leerplanontwikkeling (SLO).

10.6.9. Overgang en evaluatie

Het bevoegd gezag (schoolbestuur) van een school rapporteert over de vorderingen van de leerlingen aan hun ouders. Als de leerlingen meerderjarig (18 jaar) en handelingsbekwaam zijn rapporteert het bevoegd gezag aan de leerlingen. Regels voor de overgang zijn niet wettelijk vastgelegd. In het schoolplan staat omschreven op welke wijze de school de overgang regelt.

10.6.10. Relatie met de arbeidsmarkt

Voor leerlingen die niet in staat zijn om een regulier vmbo-diploma te behalen is er praktijkonderwijs. Praktijkonderwijs is onderwijs voor leerlingen van wie vaststaat dat zij vanwege een achterstand of structurele problemen extra hulp nodig hebben. Het volgen van onderwijs in een van de leerwegen, al dan niet in combinatie met het volgen van leerwegondersteunend onderwijs, zal bij deze leerlingen niet leiden tot een vmbo-diploma. Praktijkonderwijs bereidt de leerling voor op banen op de regionale arbeidsmarkt op het niveau dat ligt onder het niveau van de assistentopleiding (zie hoofdstuk 7).

10.6.11. Afsluiting

Indien een leerling de school verlaat stelt de directeur, na overleg met de leraren en de commissie van onderzoek, een onderwijskundig rapport op. Dit rapport is bedoeld voor de ontvangende school. De commissie kan daartoe de leerling aan een onderzoek onderwerpen. De leerlingen die naar het voortgezet onderwijs gaan, nemen deel aan een eindonderzoek. Dat betreft niet alleen de schoolprestaties, maar ook hun lichamelijke en geestelijke ontwikkeling. De resultaten van dat onderzoek bepalen mede de keuze voor het vervolgonderwijs. Afhankelijk van de leeftijd en de handelingsbekwaamheid van de leerling ontvangen de ouders of de leerling zelf een afschrift van dit rapport.

Op verzoek van de ouders of de leerling kan een leerling van het voortgezet speciaal onderwijs eindexamen afleggen aan een school voor regulier onderwijs.

10.6.12. Bijzonder onderwijs

Voor het bijzonder onderwijs gelden dezelfde onderwijswetten als voor het openbaar onderwijs. Artikel 23 van de Grondwet regelt de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs.

De wetgever stelt als voorwaarde voor bekostiging uit de openbare kas dat een bijzonder-onderwijsvoorziening in stand gehouden wordt door een rechtspersoon met volledige rechtsbevoegdheid; deze rechtspersoon moet zich het geven van onderwijs ten doel stellen, zonder daarbij het maken van winst te beogen.

Het bevoegd gezag (schoolbestuur) van het bijzonder onderwijs is het bestuur van de vereniging of stichting dat de school voor bijzonder onderwijs in stand houdt. De stichtingsvorm komt het meeste voor. Het oprichten van bijzondere scholen komt voort uit particulier initiatief.

10.7. Speciale maatregelen voor immigrantenkinderen

Per 1 augustus 1998 is een gemeente verantwoordelijk voor het onderwijsachterstandenbeleid voor alle scholen in haar gemeente, zowel openbaar als bijzonder onderwijs. Gemeenten die in aanmerking komen voor een specifieke uitkering 'Bestrijding onderwijsachterstand' moeten een onderwijsachterstandenplan maken. Het onderwijsachterstandenplan beschrijft de lokale aanpak voor vier jaar.

Toekomstig onderwijsachterstandenbeleid

Het kabinet is van mening dat de verdeling van verantwoordelijkheden tussen schoolbesturen en gemeenten in het huidige onderwijsachterstandenbeleid niet scherp genoeg is geformuleerd. Hierdoor is het niet goed mogelijk partijen aan te spreken op de resultaten. Aangezien scholen en schoolbesturen de belangrijkste uitvoerders van het onderwijsachterstandenbeleid zijn, krijgen deze de ruimte om de middelen voor onderwijsachterstanden meer naar eigen inzicht te besteden. In het bijzonder gaat het om het vervallen van de eis om samen met de gemeente te komen tot een

gemeentelijk onderwijsachterstandenplan met daarin onder meer gezamenlijke doelstellingen, activiteiten en de inzet van school- en gemeentelijke middelen.¹⁰⁸

Het kabinet wil het maken van niet-vrijblijvende afspraken tussen gemeenten en schoolbesturen over een evenwichtige verdeling van achterstandsleerlingen over scholen bevorderen. Schoolbesturen worden verplicht overleg te voeren met gemeenten over terugdringing van segregatie en bevordering van integratie.¹⁰⁹

Gewichtenregeling

In het basisonderwijs worden verschillende gewichten toegekend aan kinderen met verschillende sociaal-economische achtergronden. Immigrantenkinderen van wie ten minste één ouder uit Zuidoost-Europa of een niet-Engels sprekend land buiten Europa (met uitzondering van Indonesië)¹¹⁰ komt, wordt een gewicht van 1,9 toegekend. Ook immigrantenkinderen van wie ten minste één van de ouders als vluchteling wordt erkend krijgen een gewicht van 1,9. Dit gewicht is van invloed op de groepsmaat aangezien er bij de formatie wordt uitgegaan van het gewogen aantal leerlingen. Deze regeling wordt herzien. Voor meer informatie zie 4.2.

Opvangklassen (basisonderwijs)

Bijna alle gemeenten met een asielzoekerscentrum op het grondgebied bieden opvangklassen aan. Deze klassen zijn bedoeld voor kinderen van asielzoekers die gezien hun leeftijd basisonderwijs zouden moeten volgen. De kosten van deze opvangklassen worden voor een deel betaald uit het GOA-budget.

In de toekomst worden gemeenten verantwoordelijk voor het inrichten van bovenscholse schakelklassen. Schakelklassen zijn vooral bedoeld voor (autochtone en allochtone) leerlingen in het basisonderwijs die een dusdanige (taal)achterstand hebben, dat zij niet (meer) met succes kunnen deelnemen aan het reguliere onderwijs. Gedurende één schooljaar wordt onderwijs aangeboden dat erop gericht is de taalachterstand weg te werken, daarna gaat de leerling terug naar de reguliere klas.¹¹¹

Aanvullende formatie (primair onderwijs)

Het Formatiebesluit WPO regelt aanvullende formatie voor scholen die bezocht worden door allochtone kinderen. De hoogte van de aanvullende formatie is afhankelijk van het schoolgewicht.

¹⁰⁸ Bron: Kamerstuk 27020 nr.39 p.2

¹⁰⁹ Bron: Kamerstuk 27020 nr.39 p.8

¹¹⁰ Engelstalig zijn:

Verenigde Staten van Amerika, Canada, Nieuw-Zeeland en Australië. Alle andere landen buiten Europa kunnen dus voor de bepaling van de culturele achtergrond beschouwd worden als niet-Engelstalig buiten Europa.

¹¹¹ Bron: Kamerstuk 27020 nr.39 p.7

10.8. Statistieken speciaal onderwijs

De statistieken zijn ontleend aan de publicatie Kerncijfers 1999-2003 Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, tenzij anders vermeld.

10.8.1. Kerncijfers leerlingen

A) Aantal leerlingen speciaal onderwijs (x 1000)	2002	2003
speciaal onderwijs (so)	33,1	33,6
speciaal basisonderwijs (sba)	52,1	51,5
voortgezet speciaal onderwijs (vso)	19,0	21,0

B) Aandeel in procenten	2002	2003
basonderwijs (ba)	94,8	94,8
speciaal basisonderwijs (sba)	3,2	3,2
speciaal onderwijs (so)	2,0	2,1

10.8.2. Kerncijfers instellingen en personeel

Aantal instellingen	2002	2003
sba	354	348
(v)so	329	324

Gemiddelde schoolgrootte	2002	2003
sba	147	148
(v)so	158	168

Aantal toegekende personeelsleden per kalenderjaar in fte's (x 1000)	2002	2003
sba	7,4	7,3
(v)so	14,1	15,3

11. Europese en Internationale dimensie van het onderwijs

11.1. Voorgeschiedenis

Aandacht voor de Europese dimensie in het onderwijs in Nederland is in de periode 1960-1990 een zaak geweest van een beperkt aantal scholen. Eind jaren tachtig bleek dat ongeveer 10% van de scholen uit het voortgezet onderwijs zich bezighield met leerlingenuitwisselingen met een totaal van ongeveer 7000 leerlingen per jaar en dat ongeveer 400 docenten jaarlijks participeerden in studiebezoeken. Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk hadden toen al omvangrijke programma's op het gebied van uitwisselingen en de geringe internationale ambities van Nederland kwamen daardoor in een scherper daglicht te staan. In 1988 werd een Onderwijsresolutie over de Europese dimensie in de lidstaten van de EG aangenomen. Deze resolutie stimuleerde het treffen van voorbereidingen om de mogelijkheden van scholen sterk te vergroten en de coördinatie van de activiteiten te bundelen. Dit heeft in het begin van de jaren negentig geleid tot een start van een serie nationale programma's, die samen met het wat later in werking getreden EU-programma Socrates, hebben geleid tot talrijke internationaliseringsactiviteiten op Nederlandse scholen.

Er gelden meerdere regelingen inzake de erkenning van diploma's en kwalificaties binnen Europa. In het kader van de Raad van Europa zijn twee regelingen van belang: het Europees Verdrag betreffende de gelijkstelling van diploma's voor toelating tot universiteiten (1953); en het Protocol bij het Europees Verdrag betreffende de gelijkstelling van diploma's voor toelating tot universiteiten (1964). Door deze regelingen is het mogelijk om in de andere lidstaten een studie aan de universiteit te volgen. Soms gelden er specifieke regels voor toelating tot de universiteit in een bepaald land (bijvoorbeeld eisen m.b.t. de onderwijstaal in Nederland).

De conventie van Lissabon (1997) bevat afspraken over wederzijdse erkenning van diploma's en zal door Nederland nog worden geratificeerd.

In 1999 heeft de Nederlandse minister van onderwijs de Bolognaverklaring getekend. In deze verklaring geven 29 Europese ministers aan te streven naar een meer open systeem van hoger onderwijs in Europa.

Kernpunt van de Bologna-verklaring is het streven naar grotere transparantie in het Europese hoger onderwijs, uitgaande van een systeem met twee cycli (undergraduate en graduate). Met ingang van het studiejaar 2002-2003 is het wettelijk mogelijk voor hoger onderwijsinstellingen de bachelor-masterstructuur in te voeren. Invoering van de bachelor-masterstructuur biedt hogescholen en universiteiten kansen om zich sterker te positioneren op de internationale onderwijsmarkt en beter in te spelen op internationale ontwikkelingen.

Voor het beroepsonderwijs is sinds 1994 de Algemene wet erkenning EG-beroepsopleidingen van kracht ter uitvoering van richtlijn nr. 92/51/EEG (een tweede algemeen stelsel van erkenning van beroepsopleidingen). Deze wet maakt toelating binnen de Europese Unie mogelijk voor beroepen waarvoor in Nederland een beroepsopleiding op niet-hoger-onderwijsniveau wordt vereist.

Binnen het hoger onderwijs zijn er in het kader van de Europese Unie verschillende erkenningsregelingen. Op de eerste plaats de richtlijnen, die een specifieke beroepsgroep betreffen. Voor de volgende beroepen zijn de opleidingen in de Europese Unie geharmoniseerd: artsen, verpleegkundigen, tandartsen, dierenartsen, verloskundigen, architecten, huisartsen en apothekers.

Voor deze opleidingen mogen studenten hun studiefinanciering meenemen naar het buitenland.

In 1994 werd de Algemene wet erkenning EG-hoger-onderwijsdiploma's van kracht ter uitvoering van richtlijn nr. 89/48/EEG (een algemeen stelsel van erkenning van hoger-onderwijsdiploma's waarmee beroepsopleidingen van ten minste drie jaar worden afgesloten). Door deze wet kunnen inwoners van de lidstaten van de Europese Unie op grond van hun hoger-onderwijsdiploma's hun beroep, waarvoor bepaalde wettelijke eisen gelden, uitoefenen in elke andere lidstaat van de Europese Unie.

Werkgevers mogen echter in bepaalde gevallen aanvullende eisen stellen, te weten een aanpassingsstage of een proeve van bekwaamheid.

11.2. Huidige ontwikkelingen

Europees voorzitterschap

In de tweede helft van 2004 was Nederland voorzitter van de Europese Unie. Op de agenda hiervoor stonden diverse thema's:

- het bevorderen van de kwaliteit van mobiliteit in het onderwijs
- meeneembaarheid van studiefinanciering;
- meer samenwerking op het gebied van kwaliteitszorg en accreditatie;
- het positioneren van Europa als kennisunie op de wereldmarkt voor kenniswerkers;
- Europees burgerschap en gedeelde normen en waarden.¹¹²

Meeneembaarheid studiefinanciering

De overheid wil studenten die in het hoger onderwijs binnen de Europese Unie studeren financieel ondersteunen door de studiefinanciering meeneembaar te maken. Het meenemen van studiefinanciering naar het buitenland levert nog een aantal problemen op die te maken hebben met Europese regelgeving en jurisprudentie. Het betreft hier onder andere de mogelijkheid voor niet-Nederlandse studenten om meeneembare studiefinanciering aan te vragen. Hierdoor zou naar verwachting het onbedoelde gebruik van Nederlandse studiefinanciering kunnen toenemen. Daarom wordt de studiefinanciering voorlopig niet meeneembaar gemaakt.¹¹³ Deze problematiek staat inmiddels op de Europese politieke agenda.

Blijvend aandachtspunt: de Europese Unie

De optimale benutting van de Europese programma's Socrates II en Leonardo II is inzet van het internationaliseringsbeleid. Het Socrates-programma biedt leerlingen, studenten, leraren en docenten de mogelijkheid om, voor korte of langere tijd, individueel of in groepsverband, tijdelijk te studeren, doceren of andersoortige ervaring op te doen bij een instelling in het buitenland. Het Leonardo da Vinci-programma heeft tot doel het verbeteren van de kwaliteit van beroepsopleidingen in de Europese Unie, door middel van transnationale samenwerking, proefprojecten en mobiliteitsprogramma's. De knelpunten op het terrein van de mobiliteit van studenten en docenten vormen een apart aandachtspunt. Nederland streeft naar vormen van samenwerking die de ontwikkelingen in de onderwijssystemen van de lidstaten kunnen versterken. Een van de mogelijkheden is het regelmatig laten maken van vergelijkende analyses van deelonderwerpen op onderwijsgebied met een nadruk op 'good practices'.

Het Lissabonproces

In het kader van het Lissabonproces heeft Nederland de volgende nationale invulling gegeven aan de vijf op Europees niveau vastgestelde Europese richtpunten:

1. Voortijdig schoolverlaters:
 - in 2006 30% minder voortijdig schoolverlaters t.o.v. 1999;
 - in 2010 50% minder voortijdig schoolverlaters t.o.v. 2000;
 - dit betekent dat in 2010 het percentage 18-24 jarigen dat geen onderwijs volgt en geen startkwalificatie heeft behaald op 8% moet uitkomen.
2. Bèta-/technisch afgestudeerden:
 - vóór 2007: toename instroom in de opleidingen hoger onderwijs bèta/techniek met 15%, met een beter evenwicht tussen mannen en vrouwen;

¹¹² Bron: Kamerstuk 29800 VIII nr.2 p.169

¹¹³ Bron: Kamerstuk 29800 VIII nr.2 p. 241

- in 2010: 15% meer uitstroom uit de hogere bèta/techniekopleidingen t.o.v. 2000;
 - dit resulteert in 6,7 afgestudeerden en promovendi in bèta/techniek in 2010, per 1000 inwoners in de leeftijd 20-29 jaar in 2010.
3. Gediplomeerden hoger secundair onderwijs:
85% van de 22-jarigen moet in 2010 een diploma in het hoger secundair onderwijs hebben behaald.
 4. Basisvaardigheden
Ten hoogste 9% van de 15-jarige leerlingen beschikt in 2010 over lage leesvaardigheden (vaardighedenschaal 1 of lager in het PISA-onderzoek).
 5. Een Leven Lang Leren:
Tenminste 20% van de 25-64 jarigen neemt in 2010 deel aan onderwijs- en trainingsactiviteiten.

EU-positioneringsbeleid

In het najaar van 2004 is het Erasmus Mundus programma van start gegaan. Met dit EU-programma op het gebied van het hoger onderwijs wordt beoogd hoger onderwijsinstellingen in de EU te laten samenwerken om gezamenlijke masteropleidingen aan te bieden, die in het bijzonder zijn gericht op niet-EU studenten.¹¹⁴

NESO's (Netherlands Educational Support Offices)

De onderwijssteunpunten NESO's zijn gevestigd in landen met potentiële markten voor Nederlandse hoger onderwijsinstellingen. NESO's hebben een rol bij de promotie van het Nederlandse hoger onderwijs, het adviseren en begeleiden van studenten bij de opleidingskeuze en bij het informeren over de eisen die het studeren in Nederland aan de student stelt. Op dit moment profileert Nederland zich in vier landen. De keuze van deze vier landen is herzien en uitgebreid. In de internationaliseringsbrief 'Koers op kwaliteit' die in het najaar van 2004 aan de Tweede Kamer is gestuurd, wordt aangegeven op welke markt landen er wordt ingezet: Brazilië, China, India, Indonesië, Maleisië, Mexico, Rusland, Taiwan, Thailand en Vietnam.

Kennisbeurzen

Een van de beleidsvoornemens is studenten die geen ingezetene zijn van de EU niet langer mee te tellen in de bekostiging van hogescholen en universiteiten. Het geld dat hiermee bespaard wordt, blijft beschikbaar voor de instellingen, maar wordt nu selectiever ingezet. Het is de bedoeling dat de instellingen dit geld gaan gebruiken in de vorm van 'kennisbeurzen' om excellente studenten buiten de EU aan te trekken.¹¹⁵ De precieze ingangsdatum is nog niet bekend.

11.3. Nationaal beleid/specifieke wetgeving

In het beleid van het Ministerie van OCW kunnen in algemene zin vier hoofddoelen worden onderscheiden, waarmee tevens aansluiting wordt gezocht bij het algemene buitenland beleid van de Nederlandse regering:

- het bevorderen van de mogelijkheden voor deelnemers aan onderwijs, cultuur en wetenschappen voor internationale oriëntatie en kennisverwerking;
- het bevorderen van de kwaliteit van het aanbod en de beoefening van onderwijs, cultuur en wetenschappen in Nederland door internationale oriëntatie, vergelijking en competitie;
- het versterken van het internationaal profiel van Nederlandse onderwijs-, cultuur- en wetenschappelijke instellingen op de internationale onderwijsmarkt;

¹¹⁴ Bron: Kamerstuk 29800 VIII nr.2 p.171

¹¹⁵ Bron: Koers op kwaliteit: Internationaliseringsbrief hoger onderwijs p.14

- het leren van elkaar en samenwerken met andere landen in multilaterale en bilaterale verbanden op centraal niveau; ontsluiting van - voor Nederland relevante - kennis en benchmarking.¹¹⁶

Prioriteiten

Prioriteit heeft de samenwerking met de lidstaten van de EU en daarbinnen met Duitsland, België (Vlaanderen), Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk (ook bilateraal). Deze samenwerking sluit aan bij het kabinetsbeleid als geheel en is uitdrukkelijk bedoeld om de kwaliteit van het Nederlandse onderwijs te versterken. Het sleutelbegrip in de bilaterale samenwerking is bijdragen aan de vorming van een 'open hoger onderwijsruimte' in Europa.

Binnen Midden- en Oost-Europa betreft de samenwerking met name Rusland, Hongarije, Tsjechië, Slovenië en Polen vanwege hun rijke wetenschappelijke traditie. De bestaande samenwerking met Rusland en Hongarije is in 2002 positief geëvalueerd en daarom ook voortgezet. Buiten Europa richt het internationaliseringsbeleid zich vooral op samenwerking met Indonesië, China en Zuid-Afrika. Ook de herkomstlanden van in Nederland woonachtige allochtonen zullen aandacht krijgen, zoals Marokko, Turkije en Suriname. Bilaterale samenwerking vindt veelal plaats op basis van Memoranda of Understanding (MoU's). Dit zijn documenten waarin beide landen afspreken hoe de samenwerking is georganiseerd en waarin is opgenomen welke gezamenlijke doelen zij nastreven.

Voor de sector hoger onderwijs ligt de nadruk op de ontwikkeling van instrumenten voor de versterking van de positie in het buitenland. Voor het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs zijn de keuzemogelijkheden om samen te werken met scholen in partnerlanden verruimd (begin 2001) en is de duur van de subsidieperiode verlengd.

Internationaliseringsbeleid is leren van elkaar. Leren van het buitenland krijgt onder meer vorm in een benchmark-project waarin het Nederlands onderwijs op onderdelen wordt geanalyseerd tegen de achtergrond van dat van een beperkt aantal, voor Nederland relevante landen. Vooralnog betreft dit Duitsland, België (Vlaanderen), het Verenigd Koninkrijk en de Scandinavische landen.

Het wegnemen van zoveel mogelijk obstakels voor de mobiliteit van studenten, docenten en onderzoekers heeft hoge prioriteit. Een maatregel is een versoepeling van de procedures voor het verkrijgen van tijdelijke verblijf- en tewerkstellingsvergunningen.

De positionering van het hoger onderwijs in het buitenland heeft extra aandacht. Verbetering van de vergelijkbaarheid van het hoger onderwijsstelsel, de cursusduur in internationaal perspectief, de versterking van de internationale context binnen opleidingen en de voertaal in het hoger onderwijs zijn aandachtspunten. Daarnaast wordt geïnvesteerd in het opleiden van buitenlandse studenten in Nederland, onder meer door de ontwikkeling van het beurzenprogramma genaamd DELTA, waarmee in 2001/2002 is begonnen.

De evaluatie van het internationaliseringsbeleid is in het bijzonder gericht op de evaluatie van de mobiliteit. Aan de intermediaire organisaties is gevraagd jaarlijks een mobiliteitsmonitor voor de Europese en nationale programma's op te stellen. Deze monitor is samengesteld door het Beraad Internationale Samenwerking Onderwijs Nederland (BISON) en geeft een beeld van de internationale mobiliteit in het onderwijs, hoofdzakelijk gebaseerd op informatie uit de beurzenprogramma's. Op termijn is het de bedoeling dat de monitor meer inzicht verschaft in andere vormen van internationalisering naast mobiliteit. Voor het primair en voortgezet onderwijs heeft in 2000 een tussentijdse evaluatie van de tweede generatie nationale programma's plaatsgevonden. Op basis van de uitkomsten van deze evaluatie is er in 2003 een nieuwe subsidieregeling in werking getreden.

Regelingen studiefinanciering

Nederlandse studenten die in het buitenland studeren kunnen studiefinanciering krijgen als:

¹¹⁶ Bron: Kamerstuk 29800 VIII nr. 2 p.169

ze voor een onderdeel van hun studie naar het buitenland gaan en als voltijdstudent ingeschreven blijven staan bij een opleiding in Nederland.

Binnen de huidige regeling heeft de studerende die voltijds hoger onderwijs volgt aan één van de aangewezen instellingen binnen de EU- en EER-landen recht op studiefinanciering. Het gaat daarbij om de opleidingen geneeskunde, diergeneeskunde, tandheelkunde, farmacie, architectuur, verpleegkunde en verloskunde.

Verder zijn alle voltijdsopleidingen in het hoger onderwijs in Vlaanderen (de Nederlandstalige opleidingen in het gewest Brussel daarbij inbegrepen), in de Duitse deelstaten Noordrijn-Westfalen, Nedersaksen en Bremen onder de reikwijdte van de Wet op de studiefinanciering (WSF) gebracht. Daarbij geldt als eis dat deze opleidingen vallen onder de werkingssfeer van het stelsel van studiefinanciering dat van overheidswege in die landen van toepassing is.

11.4. Nationale programma's en initiatieven

Er zijn in Nederland drie organisaties actief op het gebied van internationale samenwerking binnen het onderwijs. Per onderwijssector zijn dit:

- het **Europees Platform voor het Nederlandse onderwijs** voor het primair en voorgezet onderwijs (www.europeesplatform.nl);
- het **CINOP** (Centrum voor innovatie van opleidingen) voor de sector beroepsonderwijs en volwasseneneducatie (www.cinop.nl);
- de **NUFFIC** (Netherlands organisation for international cooperation in higher education) voor het hoger onderwijs (www.nuffic.nl).

Deze intermediaire organisaties zijn een schakel tussen onderwijsinstellingen, de nationale overheid en internationale organisaties.

De belangrijkste functies van deze organisaties zijn:

- voorlichting / documentatie;
- uitvoering van nationale en internationale programma's;
- advisering aan de nationale overheid over beleidsuitvoering;
- vertegenwoordiging namens de overheid in beheerscomités van internationale programma's;
- facilitering aan onderwijsinstellingen ten behoeve van projectaanvragen en werving van fondsen.

11.4.1. Bilaterale programma's en initiatieven

In 1991 is gestart met het Grenslandenbeleid dat de samenwerking betreft met België (Vlaanderen, Wallonië) en Duitsland (Noordrijn-Westfalen, Nedersaksen en Bremen). Het grenslandenbeleid is begonnen als een vorm van bilaterale samenwerking met Vlaanderen en met de genoemde Duitse deelstaten. Doel van het grenslandenbeleid is het in deze regio's realiseren van een 'open hoger onderwijsruimte'. De samenwerkingsrelaties die sinds het Actieplan Onbegrensd Talent in het grenslandenbeleid tot stand zijn gekomen, zijn overwegend bilateraal van karakter. Multilateraal is het beleid gericht op informatie-uitwisseling om te komen tot het transparant maken van de onderwijsstelsels voor de burgers. Kern van het beleid is het vergroten van de mobiliteit tussen de grenslanden en het op zodanige wijze wegnemen van belemmeringen in en/of aanpassen van wet- en regelgeving dat de gewenste volledige en onbelemmerde mobiliteit ontstaat. Een bilaterale aanpak is hierbij succesvol gebleken.

Het grenslandenbeleid heeft zich vooral gericht op de intensivering van samenwerking tussen hoger onderwijsinstellingen op institutioneel niveau, het elkaar wederzijds informeren bij besluiten over de planning van nieuwe opleidingen en het hierbij betrekken van het bestaande aanbod van de buurlanden en de intensivering van taalverwerving op alle niveaus van het onderwijs. Onderdeel van de structurele samenwerking is bevordering van het kennis nemen van de taal en cultuur van de buurlanden en het

kennis laten maken met de Nederlandse taal en cultuur. Daarnaast wordt er gestreefd bij te dragen aan innovaties, nationale prioriteiten en schoolbeleid (door middel van uitwisselingen). Het beleid heeft zich geconcentreerd op het hoger onderwijs en – in mindere mate - op het middelbaar beroepsonderwijs.

Een voorbeeld van Vlaams-Nederlandse samenwerking is het actieprogramma GENT (Gehele Europese Nederlandse Taalgebied). In oktober 2003 is het zesde onderwijs-samenwerkingsakkoord met Vlaanderen (GENT-6) gesloten om de samenwerking voor alle onderwijssectoren nog verder te versterken. Het GENT-6 akkoord richt zich op:

- beleidsuitwisseling op alle terreinen waar beide ministeries dat van belang achten;
- verdere opvolging van wederzijdse en internationale mobiliteit;
- gezamenlijke voorbereiding van posities in multilaterale organen op het terrein van EU en OESO, waar mogelijk;
- de oprichting van gezamenlijke instellingen en het delen van voorzieningen.

De bilaterale onderwijssamenwerking tussen Nederland en Duitsland heeft als basis een Duits-Nederlandse 'Gemeinsame Erklärung' uit 2001. De doelstellingen van het Duitslandbeleid zijn met name gericht op het verhogen van de kennis van Duitsland en de Duitse taal in Nederland en het intensiveren van de Duits-Nederlandse onderwijssamenwerking. In 1999 is een Gemeenschappelijke Verklaring met Noordrijn-Westfalen ondertekend, in 2000 met Nedersaksen. Het primair onderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs gaan intensiever samenwerken en maken daarbij gebruik van schoolpartnerschappen, uitwisseling van leerlingen en docenten, gemeenschappelijke schoolprojecten en gezamenlijke scholing en bijscholing en vakcongressen. Daarbij staan de gevolgen van leven lang leren en de introductie van nieuwe media centraal. In opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap voert het Duitsland Instituut aan de Universiteit van Amsterdam (DIA) het zogenaamde Duitslandprogramma Hoger Onderwijs uit. Dit programma dat vorm krijgt in overleg met betrokken onderwijs- en onderzoeksinstituten en andere belanghebbenden loopt tot eind 2005. Binnen zes themagroepen (onder andere 'Herstructurering van de economie', 'Duitsland en de EU' en de 'Duitse taal en cultuur') wordt aandacht besteed aan kernonderwerpen voor kennis over het hedendaagse Duitsland. Ten slotte is in het kader van het programma een 'Graduieretenkolleg' opgericht; een onderzoeksschool waar promovendi van alle universiteiten terecht kunnen. Nederland en Duitsland gaan intensiever samenwerken op het gebied van onderwijs en onderzoek. De ministers van beide landen hebben op 25 september 2001 een gemeenschappelijke verklaring ondertekend met afspraken over grensoverschrijdende mobiliteit van leerlingen, studenten en onderzoekers en is met name gericht op het beroeps- en hoger onderwijs. De eerste basis voor een structurele onderwijssamenwerking tussen Frankrijk en Nederland is gelegd met het (wederzijds) taalonderwijs in het kader van het buurtalenbeleid en van wederkerigheid. Eveneens vinden activiteiten plaats ter bevordering van een structurele samenwerking die gericht is op het ontwikkelen en vermeerderen van de uitwisseling van informatie, kennis, studenten, leerlingen en docenten.

Samenwerkingsactiviteiten met het Verenigd Koninkrijk zijn er veelvuldig via de nationale Europese programma's en regelingen en via individuele samenwerking op het niveau van de instellingen. De wederzijdse bilaterale samenwerking met het Verenigd Koninkrijk zal nog worden vormgegeven. Er is een Frans-Nederlands Netwerk voor Hoger Onderwijs en Onderzoek tot stand gebracht. Beoogd wordt daarmee een sterke stimulans aan samenwerking tussen Nederlandse en Franse instellingen te geven.

11.4.2. Multilaterale programma's en initiatieven

De samenwerking in het kader van de Europese Unie heeft zich recentelijk onder meer geconcentreerd op:

Lissabonproces: doelstellingenrapport, benchmarkrapport

In het kader van de Lissabonstrategie heeft de Raad in februari 2002 het doelstellingenrapport onderwijs en opleiding vastgesteld. Deze doelstellingen betreffen de kwaliteit en toegankelijkheid van onderwijs en opleiding. Hierbij wordt gebruikt gemaakt van de 'open coördinatie methode' om het beleid in de diverse lidstaten beter op elkaar af te stemmen.

De Raad bereikte in mei 2003 overeenstemming over de volgende streefwaarden voor 2010.

- vermindering van het aantal voortijdige schoolverlaters in de EU;
- stijging van het aantal bèta-/technisch afgestudeerden in de EU;
- stijging van het aantal gediplomeerden in het hoger secundair onderwijs in de EU;
- vermindering van het aantal 15-jarigen in de EU die slecht kunnen lezen;
- stijging van het aantal volwassenen dat deelneemt aan leeractiviteiten in de EU.

In februari 2004 heeft de Raad een voortgangsrapportage voor de Voorjaarsraad van dat jaar vastgesteld. Hieruit bleek dat de lidstaten over het algemeen voortgang hebben geboekt. Niettemin vindt de Raad dat het tempo waarmee de onderwijs en opleidingssystemen worden hervormd omhoog moet. In dit verband moeten lidstaten:

- concrete hervormingen sneller uitvoeren;
- investeren in strategische gebieden (onder andere menselijk kapitaal);
- nationale strategieën implementeren, met name op het terrein van een Leven Lang Leren;
- vormgeven aan een Europese Ruimte voor onderwijs en scholing, onder andere door het wegnemen van belemmeringen die mobiliteit hinderen.

Versterkte samenwerking op het terrein van onderwijs

De Raad heeft in november 2003 conclusies aangenomen over menselijk kapitaal in de kennissamenleving. Hij concludeerde dat samenwerking tussen de lidstaten op dit terrein noodzakelijk is wil de Unie de Lissabon-doelstellingen bereiken. Ook dienen lidstaten meer te investeren in menselijk kapitaal. Daarvoor is permanente loopbaanbegeleiding nodig (resolutie 'Guidance'). Hiervoor heeft de Raad een resolutie aangenomen om de 'employability' van werknemers te verhogen en de schooluitval tegen te gaan. Het gaat hier om langdurige begeleiding van mensen in alle stadia van hun schoolgaande en werkzame leven. Doel van de resolutie is het belang van versterkte samenwerking tussen lidstaten te onderstrepen. De ministers van onderwijs hebben in april 2004 informeel in Dublin gesproken over permanente loopbaanbegeleiding. Aanleiding hiervoor zijn onderzoeken van de OESO, de Europese Commissie en de Wereldbank. Die hebben uitgewezen dat de beleidsmaatregelen en – systemen op het gebied van permanente loopbaanbegeleiding niet aansluiten op de behoefte en de doelstelling van de kenniseconomie.

Europass

In december 2004 is onder Nederlands voorzitterschap het 'Europass'-besluit aangenomen. 'Europass' is een verzameling documenten die de kwalificaties en competenties van de houder in een gemeenschappelijke Europese terminologie beschrijft. Doel hiervan is transparantie van kwalificaties te vergroten. Het gaat om de volgende documenten:

- het 'Europees curriculum vitae' (een Europees model voor een cv);
- de 'mobiliypass' (een document dat de in het buitenland opgedane leerervaring in het beroepsonderwijs beschrijft);

- het 'Diplomasupplement' (een document dat een specifiek leertraject in het hoger onderwijs beschrijft);
- het 'Europees Taalportfolio' (een talenpaspoort dat de taalvaardigheden van de houder beschrijft);
- 'Certificatsupplement' (een document dat min of meer gelijke beroepskwalificaties en – competenties van de bezitter verzekert).

Kwaliteitsbewaking van beroepsonderwijs en opleiding

In november 2002 hebben de ministers van onderwijs van de EU, de toenmalige kandidaat-lidstaten en de partners van de Europese Economische Ruimte (Noorwegen, IJsland en Liechtenstein) in Kopenhagen een verklaring aangenomen over versterkte Europese samenwerking op het vlak van beroepsonderwijs en opleiding. In de periode daarna heeft de Raad een aantal teksten aangenomen die gericht zijn op versterking van de Europese mobiliteit, vergelijkbaarheid van kwalificaties en kwaliteitswaarborging. Tijdens de Onderwijs-, Jeugd- en Cultuurraad van 15 november 2004 heeft de Raad conclusies aangenomen die, gelet op de samenhang tussen het Kopenhagenproces en de Lissabondoelstellingen t.a.v. onderwijs en opleiding, het belang van een goede uitvoering van de gemaakte afspraken benadrukken. Nadruk lag daarbij op een intensievere Europese samenwerking.

Daarnaast is in Kopenhagen is afgesproken, dat er een vervolg zou komen op de Kopenhagenverklaring. In dat vervolg moeten de vorderingen sinds 2002 in beeld gebracht worden en moeten, op basis daarvan, nieuwe prioriteiten en strategieën uitgezet worden voor het beroepsonderwijs in de richting van de Lissabon-doelstellingen. Het vervolg op de Kopenhagenverklaring is het Maastricht Communiqué, dat tijdens het Nederlandse EU-voorzitterschap in Maastricht op 14 december 2004 werd aangenomen.

Erkenning verworven competenties

De Raad heeft tijdens het Ierse voorzitterschap conclusies aangenomen over erkenning van verworven competenties binnen de EU. Het gaat om competenties die verworven zijn door niet-formeel en informeel leren (respectievelijk ervaringskennis en leertrajecten buiten de formele stelsels om). De conclusies vloeien voort uit de Kopenhagen-verklaring (2002) waarin de wens wordt uitgesproken de vergelijkbaarheid in verschillende landen van verworven competenties te verbeteren en de kwaliteit van het beroepsonderwijs te waarborgen.

Nieuw EU-onderwijsprogramma

Raad, Commissie en Europees Parlement buigen zich nu reeds over de opvolging van de EU-onderwijsprogramma's Socrates en Leonardo voor de periode 2007-2013. Er zal vanaf 2007 sprake zijn van één geïntegreerd programma met 4 subprogramma's voor de verschillende onderwijsniveau's. Daarnaast zal het nieuwe programma waarschijnlijk 2 transversale subprogramma's kennen waarin gezamenlijke thema's als taal en ict een plaats krijgen. Er zal sterker dan voorheen ingezet worden op de kwaliteit van uitwisseling waarbij er speciale aandacht zal zijn voor samenwerking tussen instellingen.

11.5. Het Europese/Internationale aspect in het curriculum

In het Actieplan Onbegrensd talent (1998-2002) is het internationaliseringsbeleid op het onderwijsterrein uitgewerkt in concrete actiepunten. Het Actieplan is tevens een instrument voor monitoring en evaluatie van het internationaliseringsbeleid. In 1999 is een voortgangsrapportage verschenen.

Het Actieplan Onbegrensd Talent heeft internationalisering in het onderwijs in Nederland een stimulans gegeven door:

- het invoeren van experimenten met een buurtaal als tweede vreemde taal (in het primair onderwijs wordt op basisscholen in grensgemeenten vroegtijdig de taal van het naburig land (Duits en Frans) aangeboden);
- het invoeren van experimenten met het inzetten van native speakers in de klas;
- het toekennen van studielasturen voor internationaliseringsactiviteiten in het voortgezet onderwijs: hierdoor krijgt bijvoorbeeld leerlingenuitwisseling een vaste plaats in het curriculum van de school;
- het ontwikkelen van specifiek lesmateriaal internationale activiteiten;
- het ontwikkelen van buitenlandse praktijkvorming in het middelbaar beroepsonderwijs als kwalificerend onderdeel van de opleidingen beroepsonderwijs;
- onderzoek naar de positie van moderne vreemde talen in het middelbaar beroepsonderwijs;
- het versterken van de internationale oriëntatie van de kwaliteitszorg in het hoger onderwijs;
- het bereiken van voordelen van curriculaontwikkeling en informatie- en communicatietechnologie door samenwerking met andere landen.

De contacten van onderwijsinstellingen met buurlanden zijn in de tweede generatie nationale programma's voor internationalisering verder gestimuleerd.

Tto, vto en vvto

In het voortgezet onderwijs wordt via het Europees Platform het tweetalig onderwijs (tto) en het versterkt talenonderwijs (vto) gestimuleerd. Inmiddels zijn er 64 scholen met tweetalig onderwijs Engels-Nederlands (2004) en één met tto Duits-Nederlands, waarbij op het vwo voor een aantal vakken het onderwijs in de Engelse taal wordt gegeven. De belangstelling voor uitbreiding van tto naar havo neemt toe (in 2004 bieden 10 scholen tto havo aan). Over vmbo wordt nagedacht. Uit wetenschappelijk onderzoek (Huibregtse, 2001) is gebleken dat de beheersing van het Engels van tto leerlingen in vergelijking met niet tto-leerlingen groter is en dat de resultaten van andere in het Engels gegeven vakken niet afwijkt van de resultaten van niet tto-leerlingen.

Sinds een aantal jaren wordt met name op een aantal scholen voor primair onderwijs die zijn gelegen in grensgemeenten ook aan jonge kinderen de taal van het naburig land aangeboden, respectievelijk Duits en Frans. Aangezien de eerdere pilots met vroeg vreemdetalenonderwijs (vvto) positief waren heeft de Staatssecretaris van OCW begin 2001 laten weten de bestaande projecten te institutionaliseren en uitbreiding van de aanbidding van vroegtijdig taalonderwijs in de grensstreek onder bepaalde voorwaarden toe te staan.

Bij het versterkt talenonderwijs komen er extra uren vreemde talenonderwijs boven op de volgens het curriculum verplichte aantal uren. Deze uren kunnen al dan niet worden ingevuld door een 'native speaker' of een assistent voor de betreffende moderne vreemde taal.

Europa in het curriculum

In de kerndoelen voor het primair en voortgezet onderwijs staat beschreven dat in een aantal vakken aandacht moet worden besteed aan Europa. Leerlingen leren dat ontwikkelingen in Nederland niet op zichzelf staan, maar zijn ingebed in een breder verband. Daarbij komen economische, politieke en sociale implicaties van de samenwerking van de Europese Unie aan de orde. Ook de veranderingen en de toetreding van de Oost-Europese landen zijn belangrijke onderwerpen die tot de kerndoelen behoren. Deze thema's worden onder andere behandeld in de vakken aardrijkskunde, geschiedenis (zowel in het primair als voortgezet onderwijs), samenleving (primair onderwijs) en economie (voortgezet onderwijs).

Via het Europees Platform kunnen scholen van primair en voortgezet onderwijs onderwijsmaterialen bestellen, onder andere over Europa en de Europese Unie, die leraren tijdens de lessen kunnen gebruiken.

In de beroeps- en volwasseneneducatie en in het hoger onderwijs is het niet voorgeschreven om de onderwerpen Europa en de Europese Unie te behandelen, maar afhankelijk van het belang voor de opleiding kunnen deze thema's wel aan de orde komen. Onder het Nederlandse voorzitterschap van de EU in 2004 is een Europese conferentie gehouden over Europees Burgerschap. Hier is voor het voortgezet onderwijs het project Elos (Europa als leeromgeving voor scholen) gelanceerd, met als doel scholen te stimuleren Europees burgerschap een centrale plaats te geven in het curriculum. Het gaat om een keuze van de school zelf. Een Elos school maakt deel uit van een Europees scholennetwerk, laat alle leerlingen meedoen aan één of meer uitwisselingen en besteedt in de lessen veel aandacht aan de EU. Daarnaast krijgen de talen extra aandacht en wordt gestimuleerd dat de Bèta-vakken hun voordeel doen met de Europese context.

11.6. Mobiliteit en uitwisseling

Voor mobiliteit en uitwisseling van leerlingen en docenten in het primair en voortgezet onderwijs zie 11.6.1. en 11.6.2.

Bij de bevordering van mobiliteit in het beroepsonderwijs wordt momenteel prioriteit gegeven aan vergroting van de transparantie en erkenning van beroepskwalificaties (het Kopenhagenproces). Nederland heeft hier gedurende zijn EU-voorzitterschap in 2004 aandacht aan gegeven.

Voor het hoger onderwijs zal de overheid de bestaande mobiliteitsprogramma's en middelen van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (Huygens/Culturele Verdragen, het Talentenprogramma en DELTA) met ingang van 2006 integreren in een nieuw beurzenprogramma met de naam "Huygens Scholarship programma" (HSP). Dit landelijk programma heeft als doel het bieden van internationaal concurrerende beurzen voor het binnenhalen, behouden en uitzenden van talentvolle onderzoekers. Een deel van het budget – ongeveer 20% - is bestemd voor talentvolle Nederlandse studenten die in het buitenland een opleiding willen volgen.¹¹⁷

11.6.1. Mobiliteit en uitwisseling van leerlingen/studenten

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap wil de internationale oriëntatie van leerlingen en docenten in het primair en voortgezet onderwijs stimuleren en bevorderen dat internationale samenwerking tussen scholen in Nederland en scholen in andere Europese landen een vaste plaats krijgt in het schoolbeleid. Daarom subsidieert het ministerie verschillende programma's die hieraan bijdragen:

Buurlanden (programma voor internationalisering via ICT binnen het primair onderwijs)

Dit programma is gericht op samenwerking met de Buurlanden (België, Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk).

Scholen kunnen zelf hun activiteiten kiezen, mits zij daarbij aan ICT een centrale en herkenbare rol toekennen die verder strekt dan incidenteel e-mailverkeer. Leerlingenuitwisseling, docentenmobiliteit en andere activiteiten kunnen een aanvulling vormen op deze ICT-contacten. Bij bezoeken die in het kader van leerlingenuitwisseling of docentenmobiliteit aan het buitenland worden gebracht wordt maximaal voor vijf dagen subsidie verstrekt.

PLUVO (programma voor Leerlingenuitwisseling in het Voortgezet Onderwijs)

Binnen dit leerlingenuitwisselingsprogramma vinden de volgende activiteiten plaats:

- a) uitwisselingen van Nederlandse leerlingen (groepen en/of individueel) in het voortgezet onderwijs (praktijkonderwijs, vmbo, havo en vwo) met leerlingen van scholen in één of meer andere landen;

¹¹⁷ Bron: Koers op kwaliteit: Internationaliseringsbrief hoger onderwijs p.15

- b) bijeenkomsten van Nederlandse leerlingen met leerlingen van scholen uit ten minste drie andere landen;
- c) voorbereidende bezoeken van leerkrachten in het kader van de onder a en b genoemde activiteiten.

De landen die kunnen worden bezocht zijn de EU-landen, kandidaat-lidstaten van de EU, Noorwegen en IJsland.

Bij de uitwisselingen en bijeenkomsten geldt als uitgangspunt dat de Nederlandse leerlingen tenminste vijf dagen in het andere land verblijven en leerlingen uit het buitenland ten minste vijf dagen in Nederland verblijven. Bij een uitwisseling met België, Duitsland, Frankrijk of het Verenigd Koninkrijk, is een korter verblijf mogelijk. Voor de voorbereidende bezoeken geldt dat deze in beginsel niet langer dan één week bedragen.

11.6.2. Mobiliteit en uitwisseling van leraren en docenten

Om de mobiliteit en uitwisseling van leraren en docenten te bevorderen subsidieert het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap verschillende programma's:

PLATO + (promotie Lerarenmobiliteit, Arbeidservaring en Training in het onderwijs+)

Het PLATO+ programma maakt mogelijk:

- studiebezoeken aan het buitenland van leerkrachten en schoolleiders van scholen en lerarenopleidingen
- onderwijsstages in het buitenland van studenten van lerarenopleidingen.

Voor studiebezoeken kunnen zowel groeps- als een individuele aanvragen worden ingediend. Voor onderwijsstages geldt de regeling van de groepsaanvragen.

In het kader van de studiebezoeken of onderwijsstages kunnen de lidstaten van de Europese Unie worden bezocht. Voorts kunnen studiebezoeken aan Marokko of Turkije worden gebracht, indien aanvragers bij hun werkzaamheden direct te maken hebben met leerlingen uit het te bezoeken land. Individuele aanvragers kunnen naast genoemde landen ook andere gewenste landen bezoeken indien er sprake is van een evidente onderwijskundige betekenis.

Voor studiebezoeken geldt als uitgangspunt een verblijf in het andere land van minimaal vijf dagen en maximaal drie weken, met een studieprogramma van tenminste vier volledige dagen per week. Kortere studiebezoeken zijn subsidiabel aan België, Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk of als de duur van een conferentie een kortere duur rechtvaardigt.

PITON (programma voor Internationaler Talen Onderwijs in Nederland)

Binnen dit programma worden ten behoeve van het primair en voortgezet onderwijs taalassistenten en de volgende bijzondere vormen van aansprekend talenonderwijs gesubsidieerd.

Een taalassistent in dit kader is een buitenlander (native speaker) die voor maximaal een jaar naar Nederland is gekomen, op uitnodiging van het Europees Platform. De taalassistent ondersteunt de lessen, maar kan niet de plaats van een leerkracht overnemen.

Tweetalig onderwijs (tto) houdt in dat voor niet-talenvakken, zoals aardrijkskunde of biologie, een andere taal dan het Nederlands als voertaal wordt gebruikt in het reguliere (Nederlandstalige) onderwijs.

Versterkt talenonderwijs (vto) is het aanbieden van extra uren vreemde taalonderwijs boven op de in het curriculum verplichte uren.

Vroeg vreemde-talenonderwijs (vvto) heeft betrekking op het primair onderwijs, waarbij leerlingen op jongere leeftijd dan normaal een moderne vreemde taal aangeboden krijgen. Voor het onderwijs in de Engelse taal gelden daarvoor geen beperkingen. Onderwijs in de Franse en Duitse taal behoeft echter, conform

het bepaalde artikel 9 lid 9 van de Wet op het primair onderwijs, de goedkeuring van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

11.7. Statistieken

De statistieken zijn ontleend aan de publicatie Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen in Kerncijfers 2003, tenzij anders vermeld.

11.7.1. Mobiliteit po/vo/bve/hbo/wo Internationalisering po/vo

	2002	2003
aantal toekenningen per jaar	3.395	3.141
aantal leerlingen dat deelnam aan internationalisering	20.329	20.674
aantal docenten/schoolleiders dat deelnam aan internationalisering	5.946	6.016
budget toekenningen in euro's	7.315.531	7.953.002

Bron: Bison. Monitor van internationale mobiliteit in het onderwijs 2003

deelname internationaliseringsprojecten bve

programma		2002	2003
Onbegrensd talent *)			
	leerlingen	5.545	*
	docenten	939	*
BAND **)			
	leerlingen	184	175
	docenten	41	36
Leonardo da Vinci			
	jonge werkenden	39	15
	leerlingen	1177	1300
	docenten/opleiders	197	289

Bron: Bison. Monitor van internationale mobiliteit in het onderwijs 2002

*) voorbereiden van individuen op hun persoonlijk en maatschappelijk functioneren in Nederland of daarbuiten. Bevordering van Europees en mondiaal burgerschap. Dit programma is met ingang van 2003 beëindigd.

**) stimuleren van partnerschappen tussen Nederlandse en Duitse instellingen in het beroepsonderwijs

11.7.2. Landen van bestemming en herkomstlanden

Belangrijkste landen van bestemming, onderlinge verhouding in % 2002-2003

land	po/vo	bve	ho
	%	%	%
Duitsland	51%	14%	9%
België	9%	9%	5%
Frankrijk	9%	2%	12%
Verenigd Koninkrijk	3%	27%	18%
Tsjechië	3%	3%	0%
Denemarken	0%	4%	2%
Italië	12%	3%	5%
Zweden	2%	3%	8%
Spanje	1%	7%	16%
overig	5%	10%	15%

Bron: Bison. Monitor van internationale mobiliteit in het onderwijs 2003

Belangrijkste herkomstlanden van studenten in Nederland 2002-2003

landen	totaal	Erasmus	buitenl.nat.hbo	buitenl.nat.wo
Duitsland	6.107	857	2.852	2.398
België	2.378	391	615	1.372
Spanje	1.897	1.149	589	159
Verenigd Koninkrijk	981	437	263	281
Frankrijk	1.153	827	195	131
Italië	847	527	170	150
Marokko	1.664	-	1.168	496
Turkije	780	-	493	287
Suriname	952	-	415	537
China	1.371	-	717	654
Indonesië	695	-	314	381
Iran	302	-	94	208

Mobiliteit hbo-afgestudeerden, in procenten van het totaal aantal studenten per vakgebied

vakgebied	1999-2000	2000-2001
landbouw	59,7	56,0
kunst en cultuur	38,8	39,0
economie	34,9	31,4
gezondheidszorg	20,4	21,0
techniek	21,6	19,3
gedrag en maatschappij	15,1	14,6

(geen gegevens sector onderwijs)

Mobiliteit wo-afgestudeerden, in procenten van het totaal aantal studenten per vakgebied

vakgebied	1999-2000	2000-2001
gezondheidszorg	50,7	49,4
techniek	53,6	52,9
taal en cultuur	45,7	45,8
natuurwetenschappen	45,8	44,2
economie	38,3	39,8
gedrag en maatschappij	29,0	31,7
recht en openbare orde	28,2	27,8

(geen gegevens landbouw)

Mobiliteit hbo- en wo-afgestudeerden naar soort, in procenten van het totaal aantal studenten

soort mobiliteit	hbo				wo			
	1999	2000	2001	gem	1999	2000	2001	gem*
totaal	29,4	28,4	25,9	28,0	38,3	40,1	41,6	39,2
stage	15,8	14,7	13,4	14,9	2,2	2,4	2,5	2,3
stage (praktijk)	-	-	-	-	5,8	5,9	6,0	6,1
stage (onderzoek)	-	-	-	-	7,7	8,3	9,5	8,4
studie	3,3	3,6	3,3	3,2	8,7	8,7	9,2	8,7
stage+studie	2,4	2,5	2,3	2,4	2,9	3,3	3,0	3,1
anders	5,6	5,3	4,8	5,2	7,1	7,3	6,9	7,1
stage+studie+anders	2,3	2,3	2,1	2,4	3,9	4,2	4,5	4,1

*gem=gemiddeld

11.7.3. Aantal studenten in hbo en wo met buitenlandse nationaliteit

		totaal	waarvan met een buitenlandse nationaliteit	
			absoluut	%
hbo				
	2001-2002	323.590	10.068	3,11
	2002-2003	325.950	10.344	3,17
wo				
	2001-2002	174.300	8.822	5,06
	2002-2003	181.890	10.187	5,60
totaal hbo en wo				
	2001-2002	497.890	18.890	3,79
	2002-2003	507.840	20.531	4,04

Bron: Bison. Monitor van internationale mobiliteit in het onderwijs 2003